

**O ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

O'TKIR TOLIPOV, DILNOZ RO'ZIYEVA

**PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA
PEDAGOGIK MAHORAT**

*Oliy ta 'lim muassasalarining barchaCy o 'nalishdagi magistratura
mutaxassisliklari uchun*

**TOSHKENT
“INNOVATSIYA-ZIYO”
2019**

UDK: 37 (077)

BBK: 74.00

T —63

Toipov, O'tkir.

**Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat (O'quv qo'llanma)/ Dilnoz
Ro'ziyeva / -Toshkent: "INNOVATSIYA-ZIYO", 2019, 276 b.**

UDK: 37 (077)

BBK: 74.00

T —63

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI TOMONIDAN NASHRGA TAVSIYA ETILGAN**

“Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat” (barcha magistratura mutaxassisliklari uchun) o'quv qo'llanmasida shu nomdagi fanning umumiy asoslari yoritilgan. Unda pedagogik jarayonni loyihalash, ta'lim hamda tarbiya texnologiyalarining mohiyati, o ziga xos jihatlari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlari, interfaol metodlar va ulami ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llash, ta'lim texnologiyalarining magistrlar o'quv faoliyatini faollashtirishdagi o mi masalalan xususida so z yuritilgan. O'quv qo'llanmada pedagog faoliyatida pedagogik texnologiyaning muhim tarkibiy elementi bo'lgan pedagogik mahorat asoslarning yoritilishiga e'tibor qaratilgan

Ushbu o'quv qo'llanmadan respublika oliy ta'lim muassasalarining barcha yo'nalishdagi magistratura, bakalavriat mutaxassisliklari bo'yicha tahsil olayotgan talabalar, uzluksiz ta'lim tizimi xodimlari, katta ilmiy xodim-izlanuvchilar va umuman pedagogik texnologiya asoslari bilan qiziquvchi shaxslar foydalanishlari mumkin.

Taqrizchiar:

N.A. Muslimov

Pedagogika fanlari doktori, professor

B.X.Xodjayev

Pedagogika fanlari doktori, professor

SO'ZBOSHI

Mustaqillik yillari tom ma'noda O zbekiston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti istiqbolini belgilash, jahon hamjamiyati mamlakatlari safidan munosib o'rin egallashga intilish yo'lidagi keng ko'lamli ishlar amalga oshirish bilan kechmoqda. Jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribalarini o'rganish, mahalliy shart-sharoit, iqtisodiy va intellektual resurslarni inobatga olgan holda jamiyat hayotining barcha sohalarida tub islohotlarning amalga oshirilayotganligi yangidan-yangi yutuqlarga erishishni ta'minlamoqda. Turli sohalarida yo'lga qo'yilayotgan xalqaro hamkorlik garchi o'z samarasini berayotgan bo'lsa-da, milliy mustaqillikni har jihatdan mustahkamlash, erishilgan yutuqlarni boyitish, mavjud kamchiliklarni tezkor bartaraf etish jamiyat a'zolaridan alohida fidokorlik, jonbozlik, shijoat va qat'iyat ko'rsatishni talab etmoqda. Bu haqida to'xtalib o'tar ekan, O zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti LAKanmov quyidagilarga e'tiborni qaratadi: "Jamiyatirruz ma'naviyatini yuksaltirish bilan bog'liq jarayonlarning murakkab tomoni shundaki, bugungi kunda boshimizdan kechirayotgan ijtimoiy-siyosiy taraqqiyot yo'lida uchraydigan ko'p muammolarni ham nazariy, ham amaliy jihatdan faqat o'z kuchimiz va salohiyatimizga tayanib hal etishga to'g'ri kelmoqda"¹. Bu esa jamiyatning intellektual, axloqiy, ruhiy jihatdan kuchli, malakali kadrlarga ega bo'lishini taqozo etadi. Binobarin, malakali, har jihatdan yetuk kadrlarni tayyorlashda uzluksiz ta'lim tizimining boshqa bosqichlari qatorida oliy ta'lim muassasalari ham alohida o'rin tutadi.

Respublika oliy ta'lim muassasalarining bakalavriat va magistratura yo'nalishlarida turli ixtisosliklar bo'yicha tayyorlanayotgan kadrlarning intellektual salohiyatini oshirish, dunyoqarashini boyitishda ularni zamonaviy axborot-kommunikatsion hamda pedagogik texnologiyalar bilan yaqindan tanishtirish muhim ahamiyatga ega. Oliy ta'lim muassasalarida "Axborot texnologiyalari" va "Pedagogik texnologiya" fanlarining o'qitilayotganligi bo'lajak mutaxassislarimizni zamonaviy, so'nggi rivojlangan kommunikatsion texnologiyalarning texnik, pedagogik texnologiyalarning didaktik imkoniyatlaridan xabardor bo'lishlari uchun sharoit yaratib qolmay. Kasbiy faoliyatda ulardan samarali foydalanish borasidagi ko'nikma, malakalarining mustahkamlanishini ta'minlamoqda.

Ayni vaqtda "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" fani oliy o'quv yurtlarining magistratura bosqichida o'qitilayotgan bo'lib,

---

Ka'imov I.A. "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" Tashkent: "Ma'naviyat2008, 133-bet.

magistrlar tomonidan o'zlashtirilayotgan kasbiy bilim, ko'nikma, malakalami yanada rivojlantirish, pedagogika yonalishida ilmiy-tadqiqotlarni olib borish, shuningdek, ularning kuchli raqobat mavjud bo'lgan mehnat bozorida o'z o'rinlarini topa olishlariga yordam beradi.

Fan doirasida magistrlar pedagogik texnologiya nazariyasining muhim asoslari bilan tanishadi. Kasbiy faoliyatda pedagogik texnologiyalarni samarali, inoqadli qo'llashni o'rganadi, ta'lim-tarbiya jarayonlarini loyihalashtirish, texnologiyalashtirish ko'nikma-malakalarini puxta o'zlashtiradi. Shuningdek, magistrlar pedagogik texnologiyaning muhim tarkibiy qismlaridan bo'lgan pedagogik mahorat va teatr pedagogikasining muhim g'oyalari, ustuvor tamoyillari bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'ladiki, bu holat ularning kasbiy kamolotga erishishlari uchun mustahkam zamin hozirlaydi.

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING ILMIIY ASOSLARI

Reja:

1. “Pedagogik texnologiya” fanining maqsadi, vazifalari, ob'ekti va predmeti.
2. “Pedagogik texnologiya”ning o'quv fani sifatida shakllanishi.
3. “Pedagogik texnologiya” fanining qonuniyatlari, asosiy kategoriyalari.
4. “Pedagogik texnologiya” fanining metodlari.
5. “Pedagogik texnologiya” fanining boshqa fanlar bilan aloqadorligi.

Tayanch tushunchalar: pedagogik texnologiya, fan. fanning maqsadi, fanning vazifalari, fanning ob'ekti, fanning predmeti, fanning asosiy kategoriyalari, fanning muhim qonuniyatlari, fanning metodlari, fanning boshqa fanlar bilan aloqadorligi.

“Pedagogik texnologiya” (PT) fanining maqsadi, vazifalari, ob'ekti va predmeti. ILM-fan, ishlab chiqarish va texnikaning jadal rivojlanishi o'tgan asming boshlarida jamiyat hayotining barcha sohalarida texnologiyalarning qo'llanilishiga zamin yaratdi. Bozor munosabatlari sharoitida esa nafaqat ishlab chiqarish, balki ijtimoiy sohalarni ham texnologiyalashtirilishi quyidagi to'xtamlarga kelish imkoniyatini yaratdi:

1) jamiyatda bozor iqtisodiyotining rivojlanishi jarayonida iqtisodiyot va ishlab chiqarishda yuqori texnologiyalar tarmog'ining ulushi ortdi;

2) shaxsning texnologik ma'lumotga egaligi uning turli sohalarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini ta'minlovchi kasbiy kompetentligi (bilimdonligi)ning ajralmas tavsifi bo'lib qolmoqda;

3) uzhiksiz ta'lim “jamiyatning texnologiyalashuvi va ilmiy bilimlarning keng tarqalishi”ni ifodalovchi hodisa sifatida texnologiyalar ular qo'llanilayotgan sohalar taraqqiyotida yetakchi omilga aylanib bormoqda.

Har qanday fan kishilik jamiyati taraqqiyoti tarixi bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. Zero, har bir fanning rivoji insoniyat tomonidan jamiyat va tabiat o'rtasidagi aloqadorlik, shaxslararo munosabatlar, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar mohiyatini anglashga bo'lgan ehtiyojning yuzaga kelishi va uni qondirishga qaratilgan harakatlarga bog'liq.

“Pedagogik texnologiya” fani pedagogik turkum fanlari o'rtasida nisbatan yangi fan sanaladi. Garchi “Pedagogik texnologiya” nazariyasi g'oyalarning asoslanganiga qariyb bir asr bo'lgan bo'lsa, o'quv fani sifatida

respublika oliy ta'lim muasasalarida o'qitilayotganiga unchalik ko'p vaqt bo'lgani yo'q. "Pedagogik texnologiya" fani amaliy-pedagogik fan sifatida o'tgan asming 90-yillarida shakllandi. Ayni vaqtda esa ushbu "Pedagogik texnologiya" fan sifatida oliy o'quv yurtlarida pedagogik turkum fanlarining biri va "Pedagogika" fanining mantiqiy davomi tarzida o'qitilib kelinmoqda.

U amaliy-pedagogik fan sifatida to'la ravishda "Pedagogika" poydevoriga tayanadi va pedagogik metodologiyada o'z o'rnini aniq belgilaydi"². Bugungi kunda fan asoslari o'zida eng ilg'or pedagogik qarashlarning dinamik rivojini aks ettiradi.

O'tgan vaqt ichida ta'lim jarayoniga texnologik yondashuvning nazariy-metodologik asoslari o'rganildi, ta'lim va tarbiya jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etish natijalari tahlil qilinib, muayyan xulosalarga kelindi. Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasining uzluksiz ta'lim tizimiga ham ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol tatbiq etishga e'tibor qaratilib, bu borada sezilarli yutuqlarga ham erishildi.

Pedagogika, xususiy fanlar metodikasi, ijtimoiy-falsafiy g'oyalari negizida va ilm-fan, texnika, texnologiyaning keskin rivojlanishi oqibatida shakllangan "Pedagogik texnologiya" fani asoslarini pedagogik, ijtimoiy, metodik qarashlar tashkil qiladi.

"Pedagogik texnologiya" fani "Pedagogik texnologiya" nazariyasining umumiy asoslari, ta'lim (tarbiya) texnologiyalarning o'ziga xos xususiyatlari, o'quv va tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish, loyihalashtirish shartlari, pedagogik jarayonni yuksak mahorat bilan tashkil etish, boshqarish yo'llari, innovatsion yondashuvning o'ziga xos ko'rinishi bo'lgan pedagogik mahorat tamoyillarini o'rganadi.

Zamonaviy pedagogik turkum fanlarining asosiy maqsadi komil shaxsni shakllantirish uchun poydevor bo'lgan pedagogik jarayonni takomillashtirish, insonparvarlashtirish, magistrning mustaqilligini ta'minlash, o'qitish jarayonida texnik vositalar imkoniyatlaridan samarali foydalanishga erishishdan iborat. "Pedagogik texnologiya" fanining maqsadini ham ana shu g'oyalar asosida belgilash mumkin.

Fanning asosiy maqsadi magistrning mustaqilligini ta'minlash, o'qitish jarayonida texnik vositalar imkoniyatlaridan samarali foydalanishga erishishdan iborat. "Pedagogik texnologiya" fanining maqsadini ham ana shu g'oyalar asosida belgilash mumkin.

---

² TLuiaromKa¹ / YqeSjuia BY3(>B Ilo;T pe; ll I-I Ilo;iKacnc roro MCKBa "I leaarorK'ieeKoe ofmiecTBO Poccnn"- 2002. C. 18

holda o'quv va ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonini texnologik loyihalashtirish, loyihani amalga oshirishda texnologik savodxonlik va pedagogik mahoratga ega bo'lishlari uchun sharoit yaratishdan iborat. Pedagogik texnologiyalar asoslarini o'rganish orqali magistrlar kasbiy faoliyatni uyushtirish, ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishda kam kuch va vaqt sarflagan holda yuqori natijalarga erishish yo'llaridan xabardor bo'ladi.

Asosiy maqsaddan kelib chiqqan holda 'Pedagogik texnologiya' fanini ta'lim magistrlar tomonidan "Pedagogik texnologiya" nazariyasi asoslarini nazariy va amaliy jihatdan o'zlashtirishga yordam beradi. Shunga ko'ra "Pedagogik texnologiya" o'quv fani bir qancha vazifalarning hal etilishi uchun

imkoniyat yaratadi va bo'lajak mutaxassis sifatida magistrlarda quyidagi bilim, ko'nikma, malakalarni hosil qilish vazifasini bajaradi:

1. Pedagogik jarayomning umumiy, yaxlit loyihasini ishlab chiqish.

2. Pedagogik jarayonda hal etilishi lozim bo'lgan aniq maqsad va vazifalarni belgilash.

3. Pedagogik jarayon mohiyatini bashoratlash (taxmin qilish) va uning mazmunini ishlab chiqish.

4. Pedagogik jarayon samaradorligini ta'minlashga yordam beruvchi eng samarali, maqbul shakl, metod, usul hamda ta'lim vositalarini tanlash.

5. Ta'lim jarayonida magistrning erkin, mustaqil faoliyat ko'rsatishi uchun muayyan shart-sharoitlarni yaratish, ularda ma'lum ko'nikma, malakalarning shakllanishi uchun vaqt o'zini belgilash, ularning bilimlari darajasini avaldan tashxislash.

6. Magistrlar faoliyatini yo'naltirish, nazorat qilish, baholashni tashkil etish.

7. Ishlab chiqilgan pedagogik texnologiya loyihasini jamaoda sinash, maqsadning natijalanganlik darajasini tahlil etish.

8. Magistrning pedagogik mahoratning tarkibiy qismlariga doir nazariy bilimlar bilan qurollantirish.

9. Magistrning pedagogik hamkorlikni qaror toptirish texnologiyasiga oid bilimlarni egallashlarini ta'minlash

10. Ularda pedagogik odob va madaniyat sifatlarini tarkib toptirish, pedagogik qobiliyatni shakllantirish.

11. Magistrlar tomonidan pedagogik muloqot, pedagogik nazorat (rakt), texnika va pedagogik ta'sir ko'rsatish ko'nikma, malakalarini yetarli darajada o'zlashtirilishini ta'minlash

LMavjud shart- sharoitlami inobatga olgan holda faoliyatni tashkil etish.

2. Magistr-talabalaming yosh, fiziologik, psixologik va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish.

3. Ta'lim (tarbiya) jarayonini demokratlashtirish va insonparvarlashtirish.

4. Magistr-talabalar faoliyatini izchil nazorat qilish va ob'ektiv baholash.

5. Xususiy fanlami o'qitish jarayonida ta'lim vositalari, mimika, pantomimikalardan maqsadga muvofiq, samarali foydalanish.

6. Pedagogik jarayonda pedagog va magistr ortasida o'zaro hamkorlikm qaror toptirish.

Har qanday ilmiy hamda o'quv fanlari kabi "Pedagogik texnologiya" ham pedagogik turkum fanlaming biri sifatida o'zining tadqiqot ob'ekti va predmetiga ega.

"Pedagogik texnologiya" fanining ob'ektini "Pedagogik texnologiya" nazariyasining shakllanish tarixi, ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishga bo'lgan texnologik yondashish ehtiyoji, uni qondirishning muhim shartlari, ta'lim hamda tarbiya texnologiyalarining o'ziga xos xususiyatlari, loyiha asosida kafolatlangan ta'lim va tarbiya maqsadlariga erishish yo'llari bilan tanishtirish asosida magistrlarda kasbiy faoliyatni texnologik yondashuv va yuksak pedagogik mahorat asosida tashkil etish ko'nikma-malakalami shakllantirish jarayoni tashkil qiladi.

"Pedagogik texnologiya" fanining **predmeti** jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy taraqqiyoti, ilm-fan, texnika va texnologiyalaming tez sur'atlarda o'sishi bilan bog'liq holda bosqichma-bosqich rivojlanib borgan "Pedagogik texnologiya" nazariyasining metodologik asoslari, ustuvor tamoyillari, asosiy qonuniyatlari, muhim kategoriyalari, tarkibiy qismlari, o'ziga xos belgilari, samarali shakllari, metodlari, vositalari, ta'lim (tarbiya) jarayonini texnologik yondashuv va pedagogik mahorat asosida tashkil etish mexanizmlari sanaladi.

Oliy o'quv yurtlarida "Pedagogik texnologiya"ning o'quv fani sifatida o'qitilishi magistrlar tomonidan muhim nazariy va amaliy bilimlami puxta o'zlashtirilishi uchun zammir bo'lgan sharoitni hosil qiladi. Magistrlar yaratiladigan zammir sharoitdan unumli, samarali foydalangan holda:

-pedagogik texnologiyalaming zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rnini va rolining to'g'ri baholanishiga erishadi;

-kasbiy faoliyatda pedagogik texnologiya nazariyasining asoslari va tashkiliy elementlaridan bevosita foydalanish imkoniga ega bo'ladi.

-ta'lim (tarbiya) texnologiyalarining mohiyati. o'ziga xos xususiyatlarini anglaydi;

-pedagogik jarayonni tashkil etishga texnologik yondashuv mazmunidan yetarlicha xabardor bo'ladi;

-pedagogik texnologiyaning pedagog kasbiy mahoratini oshirishdagi o'mi va ahamiyatini tushunadi;

-o'zida pedagogik texnologiyaning ustuvor tamoyillari yordamida o'quv-tarbiya jarayonini yuksak mahorat bilan tashkil etish orqali yuqori sifat va samaradorlikka erishish ko'nikma-malakalarini hosil qiladi.

O'quv fani asoslari bilan tanishish asosida magistrlar “pedagogik texnologiya”, “texnologik yondashuv”, “ta'lim texnologiyasi”, “tarbiya texnologiyasi”, “ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish”, “tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish”, “ta'lim jarayonini loyihalash”, “tarbiya jarayonini loyihalash”, “shaxsga yo'naltirilgan ta'lim”, “texnologik pasport”, “texnologik xarita” kabi o'nlab tushunchalarning mazmunidan xabardor bo'lishlari zarur. Ta'lim jarayonida magistrlar tomonidan asosiy pedagogik texnologiyalarning tavsifi, pedagogik jarayonni loyihalash asoslari, umumiy va maxsus belgilari, ustuvor tamoyillari va pedagogik texnologiyalar samaradorligini belgilovchi mezonlarga oid nazariy bilimlarni puxta o'zlashtirish talab qilinadi.

Magistrlar nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish ko'nikma-malakalarini o'zlashtirishga ham jiddiy e'tibor qaratishlari kerak. Ularning kasbiy tayyorgarlik va o'zlashtirish darajalarini baholashda quyidagi holatlar ham inobatga olinadi:

- ta'lim maqsadidan kelib chiqqan holda maqbul (mos) pedagogik texnologiyani tanlay olish uchun pedagogik tizimning asosiy tarkibiy qismlarini tahlil qilish;

- pedagogik jarayonni tashxislash, loyihalash va rejalashtirishni amalga oshirish;

- pedagogik jarayonning maqsadli, mazmunli, metod va jarayonli modelini yaratish;

- magistrning aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik va b. jihatdan rivojlantiruvchi pedagogik faoliyatni tashkil qilish;

- zaruriy texnologik va axborot xaritalarni tuzish.

“Pedagogik texnologiya”ning o'quv fani sifatida shakllanishi. Har bir nazariya o'zining metodologik asoslariga ega bo'ladi. Pedagogik texnologiya nazariyasining ilk g'oyalari ilgari surilgan davrlardayoq ushbu nazariyaning asoslari ham yaratila boshlangan. Nazariyaning umumiy asoslarini uning maqsadi, mazmuni, vazifalari, tamoyillari, ob'ektiv

(tashqi) va sub'ektiv (ichki) omillari, ob'ekti, asosiy tushunchalari, mezonlari va b. tashkil etadi.

Texnologiya (yun. “techne” — mahorat, san’at; “logos” — tushuncha, ta’limot) - ishlab chiqarishning biror sohasida xomashyo, material, yarim fabrikat va shu kabilarga ishlov berish yoki qayta ishlash, ulaming holati, xossalari va shaklini o'zgartirishda qo'llaniladigan usullar (metodlar) majmui.

Yuqorida qayd etilganidek, pedagogik texnologiya nazariyasi o'tgan asming ikkinchi yarmidan boshlab asoslanib kelinayotgan bo'lsada, aynan “pedagogik texnologiya” tushunchasiga msbatan turlicha yondashuvlar mavjud. Xususan, pedagog olim V.P.Bespalko pedagogik texnologiyani “amaliyotga tadbiiq qilinadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi” deya ta'riflaydi hamda asosiy diqqatni o'quv-pedagogik jarayonni oldindan loyihalashga qaratadi³ N.F.Taluzina esa pedagogik texnologiyani “fan va amaliyot oralig'ida muayyan tamoyillarni olg'a sumvchi metodlar ishlab chiqaruvchi, ularni izchil qo'llash kabi masalalarni hal etishga yo'naltirilgan mustaqil fan”⁴ bo'lishi lozimligini qayd etadi va h.k.

So'nggi o'ri yilliklar davomida nutqimizda “pedagogik texnologiya”, “zamonaviy pedagogik texnologiya”, “o'qitish texnologiyasi” kabi tushunchalar keng qo'llanilmoqda. Aksariyat pedagoglar “ta'lim texnologiyasi” va “pedagogik texnologiya” tushunchalari mazmunan bir marioni anglatishini aytadi. Bunday yondashuv u qadar to'g'ri emas. Zero, yuqorida qayd etib o'tilganidek, ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish g'oyasi dastlab G'arbiy Yevropa va AQSHda shakllangan. Ularda “Pedagogika” fani mavjud emas, shu bois “pedagogik faoliyat”, “pedagogik texnologiya” tushunchasi ham iste'molda yo'q. Ushbu mamlakatlarda shaxsga ilmiy bilimlarni berish jarayoni “ta'lim jarayoni” sifatida nomlanadi, shaxsga bilimlar berish, uning ma'lumotini oshirish, ta'lim samaradorligini tashkil etishga xizmat qiluvchi fanlar majmui “Metodika” deb yuritiladi. Metodika fanlarini o'qitishda asosiy e'tibor ta'lim sifatini yaxshilash, uning samaradorligini ta'minlashga qaratiladi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim amaliyotida o'qitilib kelinayotgan “Pedagogika” fanining predmeti shaxsni shakllantirish, uning kamolotini ta'minlashga yo' naltirilgan ta'limiy va tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish jarayonining mazmunidan iborat. Ya'ni, shaxs kamoloti ta'limiy va tarbiyaviy faoliyat jarayonining natijasi sifatida namoyon bo'ladi.

---

³ Eecnannto B II “CriaracMMe nejaiorHHeckofi TexHotornn MocKBa: 'TleaaloIHKa' -19X9 -C 6

⁴ TanMwna II<11 ynpaBnenHe npouuccoMycBocHMfl TiiaHMii' MocKBa: 'HTJ-BO MIV • 1984 -C

Xo'sh, “metod”, “ta'lim metodikasi”, “pedagogik texnologiya” tushunchalari bir xil ma'noni anglatadimi? Quyida ana shu xususida so'z yuritiladi.

Metod pedagog va magistrning hamkorligida tashkil etilayotgan ta'lim jarayonida qo'yilgan maqsadga erishish usuli sanaladi. Biroq, ushbu tushuncha tadqiqotchilar tomonidan turlicha sharhlanadi. Jumladan:

-pedagog va o'quvchilarning o'zaro bog'langan va ta'lim maqsadini hal etishga yo'naltirilgan faoliyatini tartibga soluvchi usul (Yu. K. Babanskiy);

-o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish usuli (T.A.Ilina);

-didaktik vazifalarni hal etishga yo'naltirilgan pedagog va o'quvchilarning faoliyat birligi borasidagi umumiy nazariy qarash (P.I.Pidkasiy);

- o'quvchining o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish, shuningdek, ta'lim darajasini oshirishga yo'naltirilgan usul (S.K.Islamgulova);

- ta'lim vazifalarini bajarishga yo'naltirilgan hamda pedagog va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati usuli (N.V.Savin);

- pedagog va o'quvchilarning kasbiy o'quv-tarbiyaviy vazifalarni hal etishga yo'naltirilgan kasbiy harakat usuli (V.A.Slastyoni);

“Ta'lim metodikasi” tushunchasi ham turlicha ta'riflanadi. Masalan:

- muayyan o'quv predmetini o'qitishning ilmiy asoslangan metod, qoida va usullar tizimi (M.Usmonboyeva);

-o'qitish jarayonini loyihalashtirish va tashkil etishning yaxlit tizimi, qo'llash samaradorligi pedagogning mahorati va ijodkorligi darajasiga bog'liq bo'lgan metodik ko'rsatmalar yig'indisi (V.A.Slastyoni);

-biror ishni bajarish, amalga oshirish, ado etish metodlarining, usullarining yig'indisi (“O'zbek tilining izohli lug'ati”);

-o'qitish usullari haqidagi ta'limot (“O'zbek tilining izohli lug'ati”);

-biror ishni maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari. yo'llari majmuasi (O.Hasanboyeva);

-qandaydir ishni maqsadga muvofiq amalga oshirish usullarining yig'indisi (MeronMKa o'SyueHiw // <http://ru.wikipedia.org/wiki>).

Mualliflarning “pedagogik texnologiya” tushunchasini yoritishga yondashuvlari ham turlicha. Masalan:

“Pedagogik texnologiya” tushunchasining mohiyati:

- ta'lim jarayoniga topshiriqli yondashuv (T N Ballo);

- bosqichli o'qitish (L.V.Zankov, T.Ya.Galperin, V.I.Davidov);

- mazmunli umumlashma (G.K.Selevko);
  - barcha jihatlariga ko'ra o'ziga xos, samarali natijalami qo'lga kiritish imkonini beruvchi pedagogik tizimni tashkil etish bilan bog'liq holda ta'lim tizimi doirasida olib borilayotgan tadqiqot nazariyasi va amaliyotining muayyan tarmog'i (P.Mitchel);
    - texnologik loyihaga asoslangan ta'lim jarayonini tashkil etish usuli (S.K.Islamgulova);
    - ta'lim shakllarini takomillashtirish vazifasini ko'zlagan o'qitish va b.ni o'zlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida, ulaming birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish, tadbqiq etish va aniqlashning izchil metodi (YUNESKO);
    - pedagogik maqsadlarga erishish yo'lida foydalaniladigan barcha shaxsiy, uskunai va metodologik vositalaming tizimli yig'indisi va ulaming amal qilish tartibi (M.V.Klarin);
      - ta'lim jarayoniga nisbatan o'ziga xos yondashuv;
      - ijtimoiy-muhandislik tafakkurining pedagogik ifodasi, texnokratik ongning pedagogikaga ko'chirilgan tasviri, ta'lim jarayonining muayyan standarti (B.L.Farberman);
      - didaktik maqsad, talab etilgan o'zlashtirish darajasiga erishish, ta'lim jarayonini awaldan loyihalashtirish (U.N.Nishonaliyev);
      - pedagogning o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida o'quvchilarga muayyan sharoit va izchillikda ta'sir ko'rsatishi va mazkur faoliyatning mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan sifatلامي shakllantirish jarayoni (N.Saidahmedov);
      - muayyan vaziyatlarda pedagogik masalalami yechishning optimal usuli (A.Kushnir);
      - kutilayotgan natijaga erishish jarayonining tavsifi (I.P.Volkov).
- Rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida shaxs ijtimoiylashuvini ta'minlovchi yetakchi omil sifatida ta'lim jarayoni e'tirof etilsa, biz shaxsning shakllanishida ta'lim hamda tarbiya jarayoni birdek ahamiyatga ega ekanligiga urg'u beramiz. Aksariyat hollarda esa tarbiya jarayoni bu borada ustuvor bo'lishi lozim, chunki o'zida axloqiy xislatلامي namoyon eta olgan shaxsgina ijtimoiy munosabatlamenti tashkil etish jarayonida ular mazmunining ijobiy xususiyat kasb etishini ta'minlaydi, axloqli insongina ta'lim (bilim)ni qadrlay oladi, zero, axloqning asosiy kategoriyalaridan biri ham bilimlilik sanaladi, degan g'oyani ilgari suramiz. Shunday ekan, bu o'rinda "pedagogik texnologiya" tushunchasining qo'llanilishi, shuningdek. asosiy e'tiborni faqat ta'lim jarayonini samarali tashkil

etishgagina qaratmay, balki ham ta'lim, ham tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlashga birdek qaratish lozimdir.

“Ta'lim texnologiyasi” tushunchasi “ta'lim metodikasi” tushunchasiga nisbatan kengdir.

Ta'lim metodi - o'quv jarayonining majmuaviy vazifalarini yechishga yo'naltirilgan pedagog va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati usuli.

Ta'lim metodikasi - muayyan o'quv predmetini o'qitishning ilmiy asoslangan metod, qoida va usullar tizimi.

Ta'lim texnologiyasi - ta'lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya'ni, avvaldan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida, bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo'lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish hamda ta'lim jarayonini yuqori darajada boshqarish.

Lug'aviy jihatdan “ta'lim texnologiyasi” tushunchasi (ing. “An educational technology”) - ta'lim jarayonini yuksak mahorat, san at darajasida tashkil etishga doir ma'lumotlar beruvchi fan, ta'limot ma'nosini anglatadi.

Shuni aytib o'tish joizki, ayni vaqtda ta'lim texnologiyasi tushunchasini mantiqiy-g'oyaviy jihatdan izohlash borasida yagona to'xtamga kelinmagan.

Ta'lim texnologiyasi magistrlar faoliyatini samarali, muvaffaqiyatli tashkil etishga yo'naltirilgan bo'lib, u talabalarning shaxsiy va pedagog bilan birgalikdagi faoliyatlarini inobatga olgan holda, o'quv materiallarini mustaqil o'zlashtirishlari uchun zarur sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi.

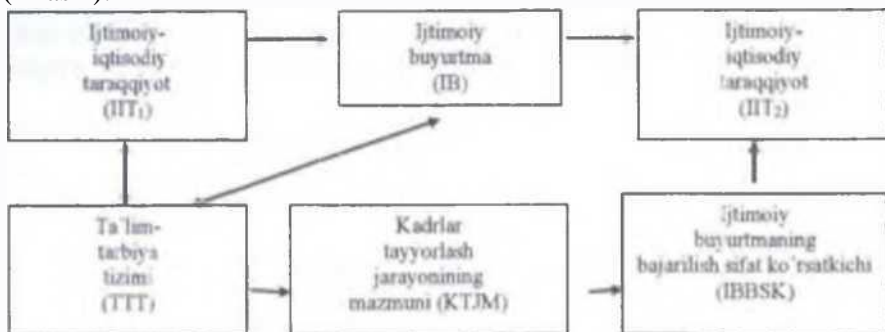
Pedagogik texnologiyaning asosiy muammosi - talaba shaxsini rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlash.

XX asr kishilik jamiyati taraqqiyoti tarixidan fan va texnika sohasida yuz bergan inqiloblar davri sifatida joy oldi. Ilm-fan va texnika rivojining yuksak sur'ati moddiy ishlab chiqarish jarayonini nazariy (g'oyaviy), amaliy jihatdan boyitib borish bilan birga ijtimoiy munosabatlarning yangicha mazmun kasb etishini ta'minladi. Xizmat ko'rsatish sohasining paydo bo'lishi, yangicha turmush tarzi kishilarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarining ortib borishiga zamin hozirladi.

Kishilik jamiyati taraqqiyotining quyi bosqichlarida shaxsni tarbiyalash, unga ta'lim berishga yo'naltirilgan faoliyat sodda, juda oddiy talablar asosida tashkil etilgan bo'lsa, bugungi kunga kelib ta'lim

jarayonini tashkil etishga nisbatan o'ta qat'iy hamda murakkab talablar qo'yilmoqda. Chunonchi, murakkab texnika bilan ishlay oladigan, ishlab chiqarish jarayonining mohiyatini to'laqonli anglash imkoniyatiga ega, favqulodda ro'y beruvchi vaziyatlarda ham yuzaga kelgan muammolarni ijobiy hal eta oluvchi malakali mutaxassism tayyorlashga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj ta'lim jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etishni taqozo etmoqda.

Shu bois ijtimoiy taraqqiyot bilan uzviy aloqadorlikda rivojlanib borayotgan pedagogika fanining vazifalari doirasi kengayib bormoqda. Tabiiy ravishda zamonaviy fan-texnika yutuqlaridan samarali va unumli foydalana olish vazifasi mazkur fan oldiga ham qo'yilgandir (1-rasm):

1-rasm. Ijtimoiy taraqqiyot va uzluksiz ta'lim mazmuni

Bugungi kunda respublika ijtimoiy hayotiga ham tezkor axborot oqimi bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Axborotlarni tezkor sur atda qabul qilib olish, ularni tahlil etish, qayta ishlash, nazariy jihatdan umumlashtirish, xulosalash hamda magistrga yetkazib berishni yo'lga qo'yish ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayoniga pedagogik texnologiyani tatbiq etish yuqorida qayd etilgan dolzarb muammoni ijobiy hal etishga xizmat qiladi.

Ta'lim tizimini texnologiyalashtirish g'oyasi o'tgan asming boshlarida G'arbiy Yevropa, AQSHda ta'lim tizimini isloh qilish, ta'lim samaradorligini oshirish, shaxsning ijtimoiylashuvini ta'minlash uchun muayyan shart-sharoitni yaratish borasidagi ijtimoiy harakat yuzaga kelgan davrda ilk bora o'rtaga tashlandi. Mazkur g'oya 30-yillarda ta'lim jarayoniga "pedagogik texnika" ("ta'lim texnikasi") tushunchasining olib kirilishi bilan asoslandi. Bu davrlarda yaratilgan maxsus adabiyotlarda "pedagogik texnika" (yoki "ta'lim texnikasi") tushunchasi "o'quv

mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga ko'maklashuvchi usul va vositalar yig'indisi" tarzida talqin etildi hamda o'quv jarayoniga o'quv va laboratoriya jihozlarining olib kiritilishi, ulardan samarali, unumli foydalanish, material mazmunini ko'rsatmali qurollar yordamida tushuntirish kabi holatlar ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beruvchi yetakchi omillardir deya baholandi.

XX asming 50-yillarida ta'lim jarayonida texnik vositalarni qo'llash "ta'lim texnologiyasi" yo'nalishini belgilab bemo'lj omil deya e'tirof etildi, asosiy e'tibor magistrlar auditoriyasini kengaytirish texnik vositalardan foydalanish evaziga amalga oshirilishi, texnik vositalarning imkoniyatlarini yanada takomillashtirish, ularning axborot sig'imini kengaytirish, axborotlarni uzatish xizmatini sifatli tashkil etish, ta'lim olishni individuallashtirish kabi masalalarga qaratildi. Bu borada olib borilgan tadqiqotlarning ob'ekti, tayanch nuqtasi sifatida texnik vositalar imkoniyatlari, ularni takomillashtirish jarayoni qabul qilindi, shuningdek, o'quv jarayonini "texnologiyalashtirish"ning tashkiliy jihatlari o'rganishga alohida urg'u berildi. 60-yillarning boshlarida ta'limni dasturlash asosida ta'lim jarayonini tashkil etish "texnologiya" tushunchasini mohiyatini ochib bemo'lj omil sifatida ko'rila boshlandi. Dasturiy ta'lim magistr'larga muayyan bilimlarni alohida qism holida emas, balki izchil, yaxlit tarzda berilishini nazarda tutadi (1-jadval).

1-jadval

"Ta'lim texnologiyasi" nazariyasining shakllanish bosqichi

Bosqichlar	Yillar	Ta'lim texnologiyasi - TT
I bosqich	XXasr 30-yillar	o'quv jarayonini aniq, samarali tashkil etilishini ta'minlovchi usul va vositalar yig'indisi (pedagogik texnika - Ptex) TT = Ptex
II bosqich	XXasr 50-yillar	Ta'lim jarayonida texnik vositalarni (TV) qo'llash, ularning imkoniyatlarini takomillashtirish, axborot sig'imini kengaytirish, axborotlarni uzatish xizmatini sifatli tashkil etish, talaba faoliyatini individuallashtirish TT = Ptex. + TV
III bosqich	XXasr 60-yillar	Ta'lim maqsadlarini aniqlash, ta'lim jarayonini loyihalash, talabalarning nazariy bilimlarni o'zlashtirishi ehtimolini oldindan tashxislash, ta'lim jarayoni samaradorligini aniqlash, ta'lim maqsadining natijalanganligini o'rganish, faoliyat natijalarini tahlil etish TT = Ptex. + TV + DT (Dasturiy ta'lim) TT = Ptex + TV + DT

Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasining shakllanishi uzoq muddatli vaqt oralig'ida kechdi Qator mamlakatlar - AQSH, Angliya, Yaponiya, Italiyada ta'lim texnologiyasi va uning muammolarini tadqiq etishga alohida e'tibor qaratildi. Ta'lim texnologiyasi muammolarini tadqiq etuvchi tashkilotlar (m: Ta'lim kommunikatsiyasi assotsiatsiyasi - 1971-yil, Pedagogik ta'lim Milliy kengashi - 1967-yil) tuzildi, maxsus jumallar ("Ta'lim texnologiyasi" ("Educational Technology") - 1961-yil, AQSH; 1970-yil, Angliya; 1965-yil, Yaponiya; 1971-yil, Italiya; "Ta'lim texnologiyasi va dasturli ta'lim" - 1964-yil, Angliya; "Ta'lim texnologiyasi sohasidagi tadqiqotlar" - 1965-yil, Yaponiya) nashr etildi.

Mustaqillik sharoitida O'zbekiston Respublikasi ta'lim muassasalari faoliyati jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni olib kirishga qaratilgan harakatlar bir qator yetakchi tashkilotlar tomonidan olib borildi. M: AXELS, IREX, JICA, KOICA kabi tashkilotlarning bu boradagi faoliyati o'zining samaradorligi bilan alohida ahamiyat kasb etdi. So'ngi besh yillar davomida yuqorida nomlari keltirilgan tashkilotlarning ko'magida respublikaning bir qator yetakchi oliy o'quv yurtlari qoshida Innovatsion markazlar (Pedagogik texnologiya markazlari) tashkil etildi.

Ta'lim va tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llash muayyan afzalliklarga ega. Ya'ni texnologik yondashuv orqali ta'limiy, pedagogik, ijtimoiy faoliyat qirralarni ochishda quyidagi imkoniyatlar yaratiladi:

- pedagogik jarayonni samarali boshqarish;
- mavjud amaliy tajribani ilmiy asosda tahlil etish va qo'llash;
- ta'limiy va ijtimoiy-tarbiyaviy muammolarni yaxlit hal etish;
- shaxs rivojlanishi uchun qulay sharoitni ta'minlash;
- shaxsga nisbatan bo'ladigan salbiy ta'sirlarni kamaytirish;
- resurslardan oqilona foydalanishni yo'lga qo'yish;
- kadrlar tayyorlash milliy modeliga muvofiq samarador texnologiyalarni yaratish;
- ijtimoiy-pedagogik muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish;
- natijalarni yuqori aniqlikda qayd etish.

"Pedagogik texnologiya" fanining qonuniyatlari va asosiy kategoriyalari. Fanning umumiy asoslarining negizi bo'lgan qonuniyatlardan xabardor bo'lish uchun "qonuniyat" tushunchasining mohiyatini yetarli darajada anglab olish talab qilinadi. Lug'aviy nuqtai nazardan "qonuniyat" tushunchasi "ob'ektiv hodisalar o'rtasidagi

bog'lanishlar va ulaming qonunlari"⁶ ma'nosini anglatadi. Shunga ko'ra pedagogikada har qanday fanning qonuniyatlarini yoritishda tizimli-tarkibiy yondashuv uning metodologik asosi bo'lib xizmat qiladi. Binobarin, tizimli-tarkibiy yondashuv pedagogik-texnologik tizimda kechadigan ketma-ket doimiy takrorlanib turuvchi, muhim, zarur, barqaror aloqalarini yoritish imkonini beradi⁷. "Pedagogik texnologiya" fani tomonidan o'rganiladigan yaxlit pedagogik jarayon qonuniyatlarining namoyon bo'lishi uchun quyidagi omillar o'rtasidagi aloqalami tahlil qilish zarur:

- 1) pedagogik jarayon bilan keng ko'lamli ijtimoiy jarayonlar va shart-sharoitlar o'rtasidagi;
- 2) pedagogik jarayonning tarkibiy qismlari o'rtasidagi (ichki aloqadorlik);
- 3) o'qitish, ta'lim, tarbiya va shaxs rivoji o'rtasidagi;
- 4) tarbiya va o'z-o'zini tarbiyalash jarayonlari o'rtasidagi;
- 5) pedagogik rahbarlik va ta'lim oluvchilarning mustaqil faoliyati o'rtasidagi;
- 6) barcha tarbiya sub'ektlariga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish jarayoni o'rtasidagi;
- 7) pedagogik topshiriq, ta'lim (tarbiya) mazmuni, metodlari, vositalari va pedagogik jarayonning tashkiliy shakllari o'rtasidagi.

Yuqorida ko'rsatilgan omillar o'rtasidagi aloqalarni tahlil qilish natijasida pedagogik texnologiya asoslarini o'qitishning qonuniyatlari aniqlanadi. Ular quyidagidir:

Birinchi qonuniyat. Texnologik mazmunga ega pedagogik jarayon yaxlit holda jamiyat hayotining ijtimoiy, qit sodiy va madaniy sohalarida ro'y berayotgan o'zgarishlar natijasida har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlovchi, zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan bevosita ishlay oladigan mutaxassisni tayyorlash borasidagi ehtiyoji bilan shartlanadi.

Ikkinchi qonuniyat. Pedagogik-texnologik jarayon samaradorligi bevosita moddiy, ruhiy, ijtimoiy-axloqiy, gigienik va estetik shart-sharoitlarga, shuningdek, magistming ta'limiy imkoniyatlariga bevosita bog'liq.

Uchinchi qonuniyat. Pedagogik jarayonda ta'lim, tarbiya va shaxs nvoji, shuningdek, o'z-o'zini qayta tarbiyalash, pedagogik rahbarlik va

---

O zbek tilining izohli lug'ati" Shukrona - 11 / 5-iildli Beshinchi jild Toshkent: "O'zbekiston Milhy ensiklopedivasi" - 2008, 332-bet

3aroHOMeHnOTH neaarornHecKoro npouecc // <http://ru.Ipptaimng.wikia.com/wiki>

tarbiyalanuvchilarning mustaqilligi bir-biri bilan aloqador va o'zaro bog'liq bo'ladi.

To'rtinchi qonuniyat. Amaliy jihatdan pedagogik jarayon samaradorligini uning ishtirokchilari tomonidan ta'lim va tarbiya sohasida tashkil qilinadigan faoliyatlari birligi hal qiladi.

Beshinchi qonuniyat. Pedagogik texnologiya vazifalarning ijobiy yechimi magistrning yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlari, shuningdek, jamoaning rivoji darajasi bilan belgilanadi.

Oltinchi qonuniyat. Ta'lim (tarbiya) jarayonining mazmuni vazifalarni aniq belgilash asosida shakllantiriladi.

Yettinchi qonuniyat. Ta'lim (tarbiya) metod va vositalari ta'limiy (tarbiyaviy) topshiriqlar va mavjud vaziyatlar mazmumdan kelib chiqib tanlanadi.

Sakkizinchi qonuniyat. Pedagogik jarayonni tashkil qilish shakllari pedagogik faoliyat vazifalari, mazmuni, tanlangan metod va vositalari asosida belgilanadi.

To'qqizinchi qonuniyat. Ma'lum sharoitda ajratilgan vaqt bo'yicha pedagogik jarayonga doir barcha ichki va tashqi o'zaro aloqadorliklarning bir butun, yaxlit holda inobatga olinishi eng yuqori natijalarga erishishni ta'minlaydi.

O'ninchi qonuniyat. Ta'lim jarayonida pedagog va magistr, tarbiya jarayonida esa tarbiyachi hamda tarbiyalanuvchi o'rtasida ob'ektiv qonunlarga asoslangan qaytar aloqa mavjud bo'ladi.

O'n birinchi qonuniyat. Pedagogik jarayonda kutilgan natijaga o'zaro aloqadorlik asosida belgilangan vazifalar, ta'lim (tarbiya) mazmuni, shakli, metod va vositalarining maqsadga to'liq mos kelgandagina erishiladi.

Boshqa pedagogik turkum fanlar kabi "Pedagogik texnologiya" o'quv fani ham o'zining asosiy kategoriyalariga ega. "Pedagogik texnologiya" nazariyasining umumiy asoslariga tayangan holda o'quv fani sifatida "Pedagogik texnologiya"ning ham asosiy kategoriyalarini belgilash mumkin. Ular quyidagilardir:

Texnologik yondashuv - faoliyat (shu jumladan, pedagogik faoliyat)ni tashkil etishga texnologik (ijtimoiy-muhandislik, loyihalar yaratish) nuqtai nazardan yondashish.

Texnologik madaniyat - shaxsning zamonaviy sharoitda mavjud texnologiyalar (jumladan, ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi, sanoat, transport va ijtimoiy sohalarda qo'llanilayotgan texnologiyalar)dan imkon qadar yuboradigan birligi, ularning ishlab chiqarish tamoyillarini nuzur qo'llashini

va zarur vaziyatlarda ulami samarali qo'llay olish asosida atrof-muhitga mas'uliyatli yondashish darajasi.

Pedagogik jarayon - ajdodlarning jamiyatda hayot kechirish va mehnat qilishi uchun zarur bo'ladigan ijtimoiy tajribalarini avlodlarga yetkazib berish maqsadida pedagog va magistr o'rtasida tashkil etiladigan o'zaro harakat (IletiarormieckKHH npoqecc // <http://m.wikiDedia.org/wiki>)

Pedagogik jarayonni loyihalash - aniq reja, asosiy va xususiy maqsadlar, samarali shakl, metod va vositalarni tanlash asosida magistrlar tomonidan o'zlashtiriladigan zamriy bilim, ko'nikma-malakalar, maqsadning natijalanishini nazarda tutgan holda muayyan faoliyat mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan harakat.

Modul - ma'lum pedagogik texnologiya asosini tashkil etuvchi va mantiqan tugallangan tarkibiy bo'lak, qism.

Ta'lim maqsadi - muayyan o'quv materiali bo'yicha pedagog tomonidan magistrga bilimlarni uzatish, ta'limning aniq yo'nalishini belgilab bermoqchi yetakchi g'oya, muddao.

Texnologik pasport (pedagogikada) - ta'lim yoki ma'naviy-ma'rifiy tadbimning asosiy ko'rsatkichlari va ularning texnologik tavsifini yorituvchi hujjat.

Loyihalash - aniq reja, asosiy va xususiy maqsadlar, ular asosida shaxs tomonidan o'zlashtiriladigan zamriy bilim, ko'nikma-malakalar, maqsadning natijalanishini nazarda tutgan holda muayyan faoliyat mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan harakat.

Loyiha - aniq reja, maqsad, uning natijalanishini kafolatlagan holda pedagogik (ra'limiy yoki tarbiyaviy) faoliyat mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan harakat mahsuli.

Tarbiya maqsadi - muayyan pedagog tomonidan magistrga hayotiy tajribani uzatish, unda ma'lum ijtimoiy-axloqiy, jismoniy, estetik va b. sifatlarini hosil qilish yo'lida belgilangan yetakchi g'oya, muddao.

Texnologik tizim - pedagogik jarayonning loyiha, sxema ko'rinishidagi tarkibiy qismlari majmui, yig'indisi

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim - magistrning fikrlash va harakat strategiyasini inobatga olgan holda uning shaxsi, o'ziga xos xususiyatlari, qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim bo'lib, pedagog va talaba o'rtasidagi o'zaro munosabat hamkorlik va tanlash erkinligiga asoslanadi va magistrning qadriyatli yo'nalishlari inobatga olinadi (JIHHHOCTHO-opneHTHpoBaHHoe obyHeHne// [http://Dedsovetor\(i/component/OptiQn^cprnmtree/task.viewlink/link_id,4744/Itemid,118/\)](http://Dedsovetor(i/component/OptiQn^cprnmtree/task.viewlink/link_id,4744/Itemid,118/)).

Texnologik xarita (pedagogikada) - pedagogik (ta'lim va tarbiya) jarayonni bajaruvchi yoki ma'lum ob'ektga texnik xizmat ko'rsatuvchi pedagoglarga taqdim etiladigan barcha zarur ma'lumotlar, ko'rsatmalarni o'z ichiga olgan hujjat.

Mahorat - muayyan ish, xatti-harakat yoki kasbiy faoliyatning ustalik, mohirlik bilan, san'atkorona tashkil etilishiga imkon beradigan bilim, ko'nikma va malakalar majmui.

Pedagogik mahorat - pedagog tomonidan kasbiy faoliyatning ustalik, mohirlik bilan, san'atkorona tashkil etilishini ta'minlovchi bilim, ko'nikma va malakalar majmui.

Pedagogik ijod - pedagogning kasbiy jarayonni samarali tashkil etishga yo'naltirilgan yaratuvchanlik faoliyati.

Pedagogik tashxis - o'quv jarayonini optimallashtirish masalasini hal qilish, magistrnlarni tabaqalashtirish, shuningdek, ta'lim dasturlari va pedagogik ta'sir metodlarini takomillashtirishga yo'naltirilgan nazorat va baholash usullarining mohiyati (flenarorHHecKaa ^HarHOCiHKa // http://pedagogical_dictionary.academic.ru/2379/).

“Pedagogik texnologiya” fanining metodlari. Har qanday fan tomonidan amalga oshirilishi zarur deb belgilangan vazifalarning yechimini topishda ta'lim (yoki tarbiya) jarayonida qo'llaniladigan metod va vositalarni muhim ahamiyatga ega. Zero, oqilona tanlangan metod va vositalar ta'lim (tarbiya) maqsadining samarali natijalanishini ham ta'minlaydi. Shu sababli har bir fan, shu jumladan, o'quv fani doirasida faol qo'llaniladigan metodlar aniq belgilab olinadi. Ayni o'rinda pedagogik texnologiya masalalarini tadqiq etishda qo'llaniladigan ilmiy-pedagogik tadqiqot metodlarini ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir. Pedagogik texnologiya masalalarini tadqiq etishda ham umumiy ilmiy-pedagogik tadqiqot metodlari⁸ faol qo'llaniladi (2-rasm).

Quyida ilmiy-pedagogik tadqiqot metodlarining mohiyati ochib beriladi.

LSubbat metodi pedagogik kuzatish chog'ida qo'lga kiritilgan ma'lumotlarni boyitish, vaziyatga to'g'ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beradigan pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari sub'ektlarining imkoniyatlarini muammo yechimiga jalb etishga xizmat qiladi.

---

⁸ “Pedagogika 1000 ta savolga 1000 ta javob”. Met. qo'lib. U I Inovatov, N.A Muslimov, M Usmonbovov a, D Inog'omova Toshkent: “Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti” ■ 2012, 64-68-betlar

Quyidagi shartlarga amal qilish suhbat metodining samaradorligini ta'minlaydi:

- 1) maqsaddan kelib chiqqan holda suhbat uchun belgilanuvchi savollarning mazmunini aniqlash, savollar o'rtasidagi mantiqiylik va izchillikni ta'minlash;
- 2) suhbat joyi va vaqtini aniq belgilash;
- 3) suhbat ishtirokchilarining sonini aniqlashtirish;
- 4) suhbatdosh to'g'risida avaldan muayyan ma'lumotlarga ega bo'lish;
- 5) suhbatdosh bilan munosabatning samimiy bo'lishiga erishish;
- 6) suhbatdoshning o'z fikrlarini erkin va batafsil ayta olishi uchun sharoit yaratish;
- 7) savollarning aniq, qisqa va ravshan berilishiga erishish;
- 8) olingan ma'hiotlarni o'z vaqtida tahlil qilish.

Ilmiy-pedagogik tadqiqot metodlari

Suhbat		Anketa
Intervyu		Ilmiy-pedagogik tadqiqot
Pedagogik ixtisarlarning		
Bolalar (talabalar)ning o'qish joyi		Ilmiy-pedagogik tadqiqot
Ilmiy muassasalarning o'qituvchilari va talabalarining fikrlari		Ilmiy-pedagogik tadqiqot
Ekspertlarining fikrlari		Ilmiy-pedagogik tadqiqot

2-rasm. Pedagogik texnologiya masalalarini tadqiqot etishda qo'llaniladigan ilmiy-pedagogik tadqiqot metodlari

Ilmiy-pedagogik tadqiqot metodlari (fr. "tekshirish") - tizimli savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Ushbu metod yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to'plangan dalillar bayon qilinadi.

Quyidagi shartlarga amal qilish anketa metodidan samarali foydalanish imkonini beradi:

- 1) savollar muammoning mohiyatini yoritishga xizmat qilishi lozim;
- 2) savollar yirik hajmli va noaniq bo'lmashligi kerak;
- 3) savollar talabalarning dunyoqarashi, yosh, psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida tuzilishi zarur;
- 4) savollarga to'la javob qaytarilishi uchun yetarli vaqt ajratilishi lozim;
- 5) anketa magistr-talabalarning pedagogik va psixologik tavsifholarini tuzish manbaiga aylanmasligi zarur;
- 6) javoblar muayyan mezonlar asosida puxta tahlil etilishi shart.

III Intervyu metodi - respondent e'tiboriga turkum savollarni havola etish orqali uning tadqiq etilayotgan muammo, yoki umumiy muammoning biror jihatini yorituvchi hodisaga nisbatan munosabatini o'rganilishini ta'minlovchi metod sanaladi.

Mazkur metodni ilmiy-pedagogik faoliyatda samarali qo'llash uchun bir qator shartlarga amal qilish talab etiladi. Ular quyidagilardir:

1. Intervyu uyushtirish uchun o'rganiladigan mavzu, ob'ektni aniq tanlash.
2. Intervyu uchun mavzu yuzasidan savollarni oldindan puxta tayyorlash.
3. Savollarning qisqa, aniq, lo'nda va tushunarli bo'lishini ta'minlash.
4. Zamr o'rinlarda mavzu, ob'ekt mohiyatining to'liq yoritilishiga erishish uchun qo'shimcha savollardan foydalanish chorasini ko'rish.
5. Javoblarning aynan savollar yuzasidan bo'lishiga erishish.
6. Intervyuning bevosita aniq belgilangan mavzu asosida bo'lishiga erishish.
7. Intervyu jarayonida vaqtdan unumli foydalanish.

IV. Pedagogik tahlil metodini qo'llashdan ko'zlangan maqsad tanlangan muammoning falsafiy, psixologik, pedagogik yo'nalishlarda o'rganilganlik darajasini aniqlashdan iborat bo'lib, tadqiqotchi ilgari surayotgan g'oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

V. Pedagogik kuzatish metodi — ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammoning mavjud holatini aniqlash maqsadida tashkil etiladi. Kuzatish natijalariga ko'ra tajriba avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq tahlil qilinadi.

Pedagogik kuzatishning samarasi quyidagi shartlarga bog'liq:

- kuzatuv jarayonida aniq maqsadga egalik;
- kuzatishni tizimli ravishda yo'lga qo'yish;
- kuzaushning har bir bosqichida muayyan vazifalarni hal etish;
- har bir holatning mohiyatini sinchiklab o'rganish;
- xulosa chiqarishga shoshilmaslik.

VLModellashtirish metodi (fr. “modele” < “modulus” - o'lchov, me'yor) - muayyan ob'ekt, hodisa, jarayon, tizimning xuddi o'zidek yoki kichraytirib yoki kattalashtirib olingan va ma'lum soha uchun andoza bo'ladigan modeli (nusxasi)ni yaratish usuli. Ta'lim jarayonida modellashtirish metodidan foydalanish natijasi muayyan pedagogik jarayon yoki sub'ekt (pedagog, magistr) faoliyatining umumiy mazmunini yorituvchi modelni yaratishdan iborat bo'ladi. Model sifatida o'ziga xos matn, jadval, formula, sxema, loyiha, tasviriy ifoda va b. namoyon bo'ladi. O'quv mashg'ulotlarini texnologik yondashuv asosida tashkil etishda modellashtirish metodining qo'llanilishi dars loyihasini yaratish tarzida aks etadi. Modelning mohiyati shartli belgilar, ifodaviy tasvirlar, ma'lum so'z yoki iboralarning o'ziga xos qisqarmasi va sh.k.lar yordamida ochib beriladi.

1. Rasulov⁹ning ko'rsatishicha, modellar qo'llanilishi. tuzilishi va mohiyatiga ko'ra bir necha guruhga ajratiladi. Ular:

1. O'quv modellari (ta'lim jarayonida qo'llaniladi; ko'rsatmali qurollar, ko'rgazmali vositalar, turli trenajyorlar, ta'limiy dasturlar).

2. Tajriba modellari (ilmiy, amaliy tajribalarni olib borishda qo'llaniladi; loyihalashtirilayotgan ob'ektning kattalashtirilgan yoki kichiklashtirilgan nusxasi).

3. Ilmiy-texnik modellar (jarayon va hodisalarni tadqiq etishda qo'llaniladi qurilma, moslama, asbob, jihoz va mexanizmlar).

4. O'yin modellari (turli vaziyatlarda ob'ekt tomonidan turli harakatlarni bajarish orqali ko'nikma, malakalarni hosil qilish maqsadida qo'llaniladi; kompyuter, sport, iqtisodiy, harbiy, ishchanlik o'yinlari va b.).

5. Imitatsion modellar (real voqelikni u yoki bu darajada shunchaki aniq aks ettirish uchun emas, balki aynan unga o'xshatish maqsadida qo'llaniladi; amaliy harakatlarni bajarishga xizmat qiluvchi turli trenajyorlar, mexanizmlar).

Modellar, shuningdek, qanday maqsadga xizmat qilishiga ko'ra ikki guruhga ajratiladi. Ular:

---

kanfot I “Ta'lim oluvchilarda loyihalash madaniyatiga oid nazariy tushunchalarni shakllantirish” // lizluksiz ta'lim” j Toshkent 2014.)* 3 24-26-betlar

I. Moddiy ko'rishga ega modellar (m: globus, maneken, mulyaj va sh.k).

II. Axborot uzatuvchi modellar; ular ham o'z navbatida ikki guruhga bo'linadi. Ya'ni:

1. Grafik (obrazli) modellar (rasm, sxema, plakat, fotosurat va b.).
2. Belgili modellar (matnlar, jadvallar, formula, dastur va h.k.).

VILBola (talaba)lar ijodini o'rganish metodi - magistrning muayyan yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, ma'lum fan sohalari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. uni qo'llashda magistrning ijodiy ishlari - kundalik, insho, yozma ish, referat va hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Bolalar ijodini o'rganishda fan olimpiadalari, tanlovlar, maktab ko'rgazmalari, festivallar, musobaqalar va b.ning natijalarini tahlil qilish, samaradorligini baholashga alohida e'tibor qaratilib, shaxsning muayyan ma'naviy-axloqiy sifatlar, amaliy faoliyat ko'nikma, malakalariga egaliklari baholanadi.

VIIITest metodi (ing. "test" - sinash, tekshirish, o'rganish) - o'rganilayotgan shaxs (respondent)ning aqliy rivojlanish darajasi, qobiliyati, muayyan ish-harakat, faoliyatni bajarishga doir ko'nikma, malakalari, shaxsiy va irodaviy sifatleri, ruhiy xususiyatlarini aniqlash va baholashda qo'llaniladigan qisqa standart tekshirish bo'lib, uning ahamiyati respondentning muayyan soha bo'yicha nazariy bilimlarini, qobiliyati, psixofiziologik, shaxsiy xususiyatlarining rivojlanganligi, malum faoliyatni tashkil etishga doir ko'nikma, malakalarning shakllanganlik darajasini aniqlashga xizmat qilishida ko'zga tashlanadi.

IX.Ta'lim muassasasi hujjatlarini o'rganish metodi - pedagogik hodisa va dalillarni har tomonlama tekshirish, ta'lim muassasasi tomonidan me'yoriy talablarning bajarilishi holatini o'rganish, erishilgan yutuq, yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash, ilg'or ilmiy-pedagogik, shuningdek. ta'lim muassasasi tomonidan to'plangan amaliy-pedagogik tajribalarni ommalashtirish maqsadida qo'llaniladi.

O'quv mashg'ulotlarning jadvali; o'quv dasturi; guruh jumallari; magistrning shaxsiy varaqalari; buyruqlari; Pedagogik kengash yig'ilishi bayonnomalari va qarorlari; ta'lim muassasasi smetasi va pasporti; tarbiyaviy ishlar rejasi; o'quv-tarbiya ishlarini tashkil etishga oid hisobotlar; ta'lim muassasasi jihozlari (o'quv partalari, stol-stullar va sh.k.) qayd etilgan daftar kabilar ta'lim muassasasi faoliyatini yorituvchi hujjatlar sanaladi.

X.Pedagogik tajriba metodi (lot. “experimentium” - sinov, sinash, tajriba)ning ilmiy-amaliy ahamiyati muammo yechimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishni kafolatlay olishi, berilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi va ularning samaradorligini aniqlash uchun keng imkoniyatlarni yaratishda aks etadi.

Pedagogik tajribaning tabiiy tajriba, laboratoriya tajribasi, tajriba ishi kabi turlari mavjud.

Pedagogik tajribaning samaradorligi quyidagi shartlarga rioya etish asosida ta'minlanadi:

- tajribaning maqbul loyiha (dastur) asosida uyushtirilishi;
- tadqiqot ilmiy farazining puxta asoslanishi;
- tadqiqot ob'ektlari va usullarining to'g'ri tanlanishi;
- tajriba otkazilish vaqti, davomiyligining aniqlanishi;
- zarur pedagogik shart-sharoitlar (asbob-uskuna, jihozlar, vositalar)ning yaratilganligi;
- tajriba ma'lumotlarini umumlashtirish, talil qilish, natijalarni qayta ishlashning to'g'ri amalga oshirilishi.

XLEkspert baholash metodi (lot. “expertus” - tajribali) asosida malakali mutaxassislar tomonidan o'rtacha arifmetik qiymatni topish yo'li bilan shaxs faoliyati, ma'lum jarayon, tizimning sifat ko'rsatkichlarini baholashga xizmat qiladi. Metodning mohiyati muammo yuzasidan ekspert tahlilini sifat va miqdor jihatdan baholashni muhokama qilish yoki individual fikr natijalarini rasman qayta ishlashda namoyon bo'ladi. Ekspert baholash yordamida asosan sifat belgilarini tavsiflovchi murakkab pedagogik jarayonlar, hodisalar tahlil qilinadi, sohani rivojlantirish bashoratlanadi, ta'lim va tarbiya jarayoniga eng ko'p ta'sir ko'rsatadigan omillar aniqlanadi. Mazkur metodni amalda qo'llashning asosiy bosqichlari quyidagilar sanaladi: ekspertizani tashkil qilish; muammo hamda tajriba maqsadim aniqlashtirish, ishchi guruhning majburiyati va huquqlarini belgilash, ekspertizani amalga oshirish uchun ekspertlarni tanlash, ekspertlar o'rtasida so'rov o'tkazish, olingan natijalarni tahlil qilish va saralash. Ekspertlar o'rtasidagi so'rov individual yoki guruhli, bevosita yoki bilvosita, og'zaki yoki yozma shakllarda o'tkaziladi. Shuningdek, ekspert baholashni qo'llashda ekspertlar jamoa bo'lib ham ishlashlari mumkin. Bunda ular yig'ilish, bahs-munozara va b. niozlardan foydalanadi. Individual ekspert baholash anketa, erkin suhbat, intervyu tashkil etishga asoslanadi. Metodni qo'llash jarayonida ekspertiza guruhiga jalb qilingan mutaxassislar o'z sohalarning bilimdonlari, keng

dunyoqarash, ijodiy tafakkurga ega bo'lishi lozim. Ular o'rganilayotgan muammo yuzasidan qarorlar qabul qilishda murosali bo'lish bilan birga o'z fikrlariga tayana olishi kerak. Ekspert baholash metodini qo'llashda ekspertlar fikrlarining bir xil bo'lishiga erishishida ekspertlarning pedagogik konsiliumi (kengashi) muhim ahamiyat kasb etadi.

XII Matematik-statistik tahlil - pedagogik tadqiqot, tajriba-sinov ishlarining amaliy natijalarini ma lum bir maqsad asosida tizimli o'rganish, umumlashtirish va amaliy natijalarning haqqoniyligini baholash maqsadida olib boriladigan tahlil bo'lib, uning yordamida tajribadan awal va tajribadan keyin qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlarni o'zaro taqqoslash asosida mavjud holat baholanadi.

Pedagogik ilmiy-tadqiqotlarda matematik-statistik metodning qo'llanilishidan ko'zlangan maqsad tajriba-sinov ishlari, shuningdek, tadqiqot ishining samaradorlik darajasini aniqlashdan iborat. Unga ko'ra tajriba va nazorat guruhlarida tajriba avvali hamda yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar maxsus matematik formulalar yordamida qayta tahlil etiladi, yakuniy qiymat tadqiqot samarasini ifodalovchi asosiy ko'rsatkich hisoblanadi.

Pedagogik ilmiy-tadqiqotlarda Kivirlyag, Styudent-Fisher, Rokich, V.Bespalko va V.Grechixin metodlari kabi matematik-statistik metodlar qo'llanilib kelinmoqda.

“Pedagogik texnologiya” fanining boshqa fanlar bilan aloqadorligi. Barcha o'quv fanlari singari “Pedagogik texnologiya” fani ham boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorlik va bog'liqlikda o'rganiladi. Pedagogik fanlar turkumiga kiruvchi barcha o'quv fanlari “Pedagogik texnologiya” fani asoslarining magistrlar tomonidan puxta o'zlashtirilishi uchun keng imkoniyat yaratadi. Shuningdek, ayrim ijtimoiy fanlar ham magistr-talabalami “Pedagogik texnologiya” fani asoslaridan yetarli darajada xabardor qilish imkoniyatini ta'minlaydi.

Mazkur muahozazalarga tayangan holda va pedagogik amaliyotni kuzatish, tahlil qilish orqali quyidagi fanlar “Pedagogik texnologiya” fanini o'qitish samaradorligini oshiradi, magistr-talabalaming kasbiy bilimlarim boyitib, ularda amaliy ko'nikma, malakalami hosil qiladi degan xulosaga kelindi:

LPedagogika nazariyasi. Har tomonlama rivojlangan, barkamol shaxsni shakllantirish, unda dunyoqarash, yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlar, shuningdek, ijtimoiy zaruriyat tufayli shaxsning texnologik madaniyatga ega bo'lishiga erishish borasidagi ehtiyoj masalalarini o'rganadi.

2. **Pedagogika tarixi.** Pedagogik fikrlar hamda “Pedagogik texnologiya” nazariyasining paydo bo'lish, rivojlanish tarixi, muhim bosqichlari, turli davrlarda bola tarbiyasini tashkil etish, ta'lim-tarbiya jarayonida kam kuch, vaqt sarflagan holda ko'proq samaradorlikka erishishga oid bilimlarning shakllanishini tadqiq qiladi.

3. **Xususiy metodika (xususiy fanlarni o'qitish).** Turli o'quv fanlari (m: fizika, matematika, biologiya, kimyo. tarix, huquq, jismoniy tarbiya va h.o.)ni o'qitish jarayoniga pedagogik texnologiya tamoyillarini izchil tatbiq etish, o'quv mashg'ulotlarining texnologik yondashuv asosida tashkil qilish masalalarini o'rganadi.

4. **TaTim menejmenti.** Ta'lim muassasasi faoliyatini samarali tashkil etish va oqilona boshqarish jarayonida zamonaviy, ilg'or texnologiyalardan maqsadli foydalanish masalalarini tadqiq etadi.

5. **Qiyosiy pedagogika.** Ta'limning jahon, mintaqa, davlat miqyosidagi rivojlanishining umumiy va alohida tendensiyalari, qonunlari va qonuniyatlarini o'zaro solishtirish, qiyoslash asosida o'rganish, xalqaro pedagogik tajribaning ijobiy va salbiy jihatlarini, milliy pedagogik madaniyatlar almashinuvining shakl va usullarini aniqlash muammolarini o'rganadi.

6. **Kreativ pedagogika** (ing. “create ” - yaratish, “creative ” yaratuvchi, ijodkor). Shaxs (magistr)da o'qish, ta'lim olishga nisbatan ijodiy, texnologik yondashish, o'z kelajagining yaratuvchisi bo'lishga doir bilim, ko'nikma, malakalar bilan qurollantiradi.

7. **Hamkorlik pedagogikasi.** Turli fanlar yoki mutaxassislik asoslarini pedagog va magistrlar o'rtasida o'zaro samimiy, bir-birini hurmat qilishga asoslangan munosabatni qaror toptirish asosida samarali o'rganish mazmuni, tamoyillari, shakllari, metodlari va, vositalarini tadqiq qiladi.

S.Pedagogik innovatika (ing. “innovation” - kiritilgan yangilik, ixtiro). Ta'lim sub'ektlari nuqtai nazardan pedagogik innovatsiyalarning mohiyati, paydo bo'lish, rivojlanish qonuniyatlarini, pedagogik an'analar bilan kelajak ta'limining loyihalashtirish o'rtasidagi aloqalarni o'rganadi.

9. **Falsafa.** Shaxs tarbiyasi, uning zamonaviy texnika, texnologiya va axborot muhitidagi o'z mi borasidagi falsafiy qarashlarni tadqiq qiladi.

10. **Etika (Axloqshunoslik).** Globallashtirish sharoitida magistr shaxsiga yuksak ma'naviy-axloqiy tamoyillar asosida munosabatda bo'lish, ijobiy mazmunga ega tarbiyaviy ta'sir choralarini belgilash masalalarini o'rganadi

11 .Sotsiologiya. Muayyan pedagogik, psixologik va texnologik munosabatlaming jamiyat, shaxs hayotiga ta'siri muammolarni tadqiq qiladi.

12. Psixologiya. Globallashuv sharoitida murakkab texnologik jarayonlarning shaxs rivojiga salbiy ta'sirining oldini olish, pedagogik munosabatlarni oqilona, salbiy nizolarni yo'lga qo'yishning psixologik qonuniyatlarini o'rganadi.

Shunday qilib, zamonaviy taraqqiyot o'tgan asrning boshlarida jamiyat hayotining barcha sohalarida texnologiyalarning qo'llanilishiga zamin yaratdi. Mazkur holat bilan bog'liq ravishda ta'lim muassasalari, aniqrog'i, oliy o'quv yurtlarida "Pedagogik texnologiya" o'quv fanini o'qitishga bo'lgan ehtiyoj yuzaga keldi. Ta'lim texnologiyasi magistrlar faoliyatini samarali, muvaffaqiyatli tashkil etishga, ularning pedagog bilan o'zaro hamkorlikda o'quv materiallarini puxta o'zlashtirishi uchun zarur sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi. "Pedagogik texnologiya" o'quv fani ham o'zining texnologik yondashuv, texnologik madaniyat, pedagogik jarayon, loyihalash, loyihalar, pedagogik jarayonni loyihalash, modul, ta'lim maqsadi, tarbiya maqsadi, texnologik tizim, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, pedagogik tashxis, interfaol metod, texnologik pasport, texnologik xarita hamda pedagogik mahorat elementlari kabi asosiy kategoriyalariga ega. Suhbat, anketa, intervyu, pedagogik tahlil, pedagogik kuzatish, modellashtirish, bolalar ijodini o'rganish, test (predmetli va psixologik testlar), ta'lim muassasasi hujjatlarini o'rganish, pedagogik tajriba, ekspert baholash, matematik-statistik tahlil kabi ilmiy-pedagogik metodlar pedagogik texnologiya masalalarini o'rganishga yordam beradi. Barcha o'quv fanlari singari "Pedagogik texnologiya" fani ham Pedagogika nazariyasi, Pedagogika tarixi, Xususiy metodika (xususiy fanlarni o'qitish), Ta'lim menejmenti, Kreativ pedagogika, Hamkorlik pedagogikasi, Pedagogik innovatika, Falsafa, Etika (Axloqshunoslik), Sotsiologiya hamda Psixologiya fanlari kabi o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorlik va bog'liqlikda o'rganiladi.

Foydalanish uchun adabiyotlar:

1. EcnantKO B.FI. "CnaraeMbie iieaarorHHeCKOH TexHOJiormi". MockBa:"nejtarornKa"- 1989.

23aKOHOMepHocTH nearorHHeCKoro npouecca // <http://ru.fptraining.wikia.com/wiki>.

3. HcjiaMryjioBa C.K. "TexHOJiorH3auna npouecca oGyueHmi B uiKOJie:

4. “Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob”. U.I.Inoyatov, N.A.Muslimov, M.Usmonboyeva, D.Inog‘omova. Toshkent:”TDPU”- 2012.

5. neaarorHKa / y*ie6 ans BY3OB. ПOJI pejx n.H.noaKacHCToro. MockBa:”neaarorHHeckoe OсиUCCTBO POCCHH”- 2002.

6. TanEi3HHa “YnpaBjjeHHe npoueccoM ycsoeHHB 3HaHHH”. MockBa: “MTY”- 1984.

7. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. “Pedagogik texnologiyalaming tatbiqiy asoslari”. Toshkent: “Fan”- 2006.

8. Tolipov O‘., Usmonboyeva M.” Pedagogik texnologiya: nazariya va

Nazorat uchun savollar:

1. “Pedagogik texnologiya” fani nimam o'rganadi?
2. “Pedagogik texnologiya” fanining asosiy maqsadi va vazifalari nimadan iborat?
3. “Pedagogik texnologiya” fani magistrlarda qanday bilim, ko'nikma va malakalami hosil qiladi?
4. “Pedagogik texnologiya” fanining ob'ektini nima tashkil qiladi?
5. “Pedagogik texnologiya” fanining predmeti nimadan iborat?
6. “Texnologiya” tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
7. “Pedagogik texnologiya”, “metodika” va “metod” tushunchalari bir xil ma'noga egami?
8. “Ta'lim texnologiyasi” deganda nimani tushunasiz?
9. Pedagogik texnologiya nazariyasining rivojlanishida qanday muhim bosqichlar ko'zga tashlanadi?
10. Pedagogik texnologiya qonuniyatlari to'g'risida nimalami bilasiz?
11. Pedagogik texnologiyaning asosiy kategoriyalari qaysilar?
12. Pedagogik texnologiya masalalarini hal qilishda qanday ilmiy-pedagogik metodlar qo'llaniladi?
13. “Pedagogik texnologiya” fanini o'rganishda modellashtirish metodi nima maqsadda qo'llaniladi?
14. Ekspert baholash metodining mohiyati nimadan iborat?
15. “Pedagogik texnologiya” fani qanday fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda rivojlanadi?

Test topshiriqlari:

1. Ishlab chiqarishning biror sohasida xomashyo, material, yarim

xossalari va shaklini o'zgartirishda qo'llaniladigan usullar (metodlar) majmui. Ushbu ta'rif asosida mohiyati ifodalangan tushuncha qaysi?

- a) metodika;
- b) metod;
- c) nazariya;
- d) texnologiya.

2 “Pedagogik texnologiya - amaliyotga tadbiiq qilinadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi”. Mazkur ta'rifning muallifi kim?

- a) M.V.Klarin;
- b) V.P.Bespalko;
- c) B.L.Farberman;
- d) LLNishonaliyev.

3.0'quv jarayonining majmuaviy vazifalarini yechishga yo'naltirilgan pedagog va magistrslaming birgalikdagi faoliyati usuli. Mazkur ta'rifni ifodalovchi tushuncha qaysi?

- a) ta'lim metodikasi;
- b) ta'lim texnologiyasi;
- c) ta'lim metodi;
- d) ta'lim nazariyasi

4. Ta'lim metodikasi nima?

a) ishlab chiqarishning biror sohasida xomashyo, material, yarim fabrikat va shu kabilarga ishlov berish yoki qayta ishlasli, ulaming holati, xossalari va shaklini o'zgartirishda qo'llaniladigan usullar (metodlar) majmui;

b) muayyan o'quv predmetini o'qitishning ilmiy asoslangan metod, qoida va usullar tizimi;

c) o'quv jarayonining majmuaviy vazifalarini yechishga yo'naltirilgan pedagog va magistrslaming birgalikdagi faoliyati usuli;

d) magistrslaming bilish faoliyatini tashkil etish usuli.

5. Pedagogik texnologiyaning asosiy muammosi nimadan iborat?

a) talaba shaxsini rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlash;

b) kam kuch va vaqt sarflab maqsadga, yuqori natijalarga erishish;

c) pedagog va magistrslar o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirish;

d) ta'lim jarayoniga ilg'or texnologiyalami tatbiq etish.

6. “Pedagogik texnologiya” nazariyasi necha bosqichda rivojlandi?
- a) to'rt bosqich;
  - b) ikki bosqich;
  - c) uch bosqich;
  - d) besh bosqich.

7. “Pedagogik texnologiya” nazariyasining birinchi bosqichi uchun qanday xususiyat xarakterli?

- a) ta'lim jarayonida interfaol metodlarning qo'llanilishi;
- b) ta'lim jarayomda magistrilar bilish faoliyatini reyting tizimi bo'yicha baholanishi;
- c) ta'lim jarayoniga test sinovlarining tatbiq etilishi;
- d) ta'lim jarayonida “pedagogik texnika” tushunchasining qo'llanilishi.

8. Ta'lim jarayonida texnik vositalarning samarali qo'llanilishini “Pedagogik texnologiya” nazariyasi rivojining qaysi bosqichi ifodalaydi?

- a) to'rt bosqichi;
- b) ikki bosqichi;
- c) uch bosqichi;
- d) besh bosqichi.

9. “Pedagogik texnologiya” nazariyasi rivojining uchinchi bosqichi uchun xarakterli bo'lgan hodisa nima?

- a) ta'lim jarayonini rejalashtirish;
- b) ta'limni dasturlash;
- c) ta'lim mazmunini asoslash;
- d) ta'lim maqsadi va vazifalarini aniqlash.

10. “Ta'lim texnologiyasi” nomli maxsus jurnal qayerda va nechachi yildan chop etila boshlandi?

- a) ajltaliya, 1971-yil;
- b) Angliya, 1970-yil;
- c) AQSH, 196- yil;
- d) Yapomya, 1965-yil.

11. Pedagogik texnologiya asoslarim o'qitishning nechta qonuniyati mavjud?

- a) 5ta;

- b) 7ta;
- c) 9ta;
- d) 11ta.

12. Faoliyat (shu jumladan, pedagogik faoliyat)ni tashkil etishga texnologik (ijtimoiy-muhandislik loyihalarini yaratish) nuqtai nazardan yondashish - bu ...

- a) ijodiy yondashuv;
- b) innovtasion yondashuv;
- c) texnologik yondashuv;
- d) tizimli yondashuv.

13. Texnologik tizim nima?

a) pedagogik jarayonning loyiha, sxema ko'rinishidagi tarkibiy qismlari majmui, yig'indisi;

b) ma'lum faoliyat (ishlab chiqarish, moddiy va ma'naviy mahsulotlarni yaratish) jarayonining barcha tarkibiy qismlari yig'indisi;

c) murakkab, yuqori texnologik qurilmalar, mexanizmlar, moslamalar majmui;

d) to'g'ri javob yo'q.

14. Quyidagi ilmiy-pedagogik metodlarning qaysi guruhi pedagogik texnologiya masalalarini o'rganishga yordam beradi?

a) suhbat, anketa, intervyu, pedagogik tahlil,

b) pedagogik kuzatish, modellashtirish, bolalar ijodini o'rganish, test (predmetli va psixologik testlar),

c) ta'lim muassasasi hujjatlarini o'rganish, pedagogik tajriba, ekspert baholash, matematik statistik tahlil.

d) barcha javoblar to'g'ri.

15. Muayyan ob'ekt, hodisa, jarayon, tizimning xuddi o'zidek yoki kichraytirib yoki kattalashtirib olingan va ma'lum soha uchun andoza bo'ladigan modeli (nusxasi)ni yaratish usuli. Ushbu ta'rif mohiyatini ifodalaydigan metod qaysi?

- a) ekspert baholash metodi;
- b) pedagogik tahlil metodi;
- c) pedagogik tajriba metodi;

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA NAZARIYASINING MOHIYATI VA USTUVOR TAMOYILLARI

Reja:

- 1. Pedagogik texnologiyaning nazariy g'oyalari.**
- 2. Pedagogik texnologiya nazariyasining ustuvor tamoyillari.**
- 3. Pedagogik texnologiyaning o'ziga xos xususiyatlari, ta'lim va tarbiya texnologiyalarining tarkibiy tuzilmasi.**
- 4. Pedagogik texnologiya turlari.**

Tayanch tushunchalar: texnologiya, pedagogik texnologiya, nazariya, pedagogik texnologiya nazariyasi, tepedagogik texnologiya tamoyillari, ta'lim metodikasi, ta'lim texnologiyasi, tarbiya texnologiyasi.

Pedagogik texnologiyaning nazariy g'oyalari. Ta'limning globallasuvi sharoitida ta'lim sohasi bilan jamiyatning rivojlanib borayotgan ijtimoiy ehtiyojlari o'rtasida nomutanosiblikning yuzaga kelganligi kuzatilmoqda. Ta'lim tizimi oldiga barkamol shaxsni shakllantirish, ta'lim sohasi bilan mehnat bozori o'rtasidagi nomutanosiblikni qisqartirish hamda axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish kabi yangi, dolzarb vazifalar qo'yilmoqda. Mazkur vazifalar pedagogik texnologiya nazariyasini yaratish va ta'lim jarayonini puxta loyihalashga erishish zaruriyatidan kelib chiqadi. Qayd etilganidek, pedagogik texnologiyaning nazariy asoslarini ishlab chiqish dolzarb vazifa sanalib, ta'lim texnologiyalarini yaratish muammolari bo'yicha olib boriladigan umumiy va amaliy tadqiqotlarga keng yo'l bergan holda ushbu nazariya mohiyatini to'laqonli ochib beruvchi terminalogiyani shakllantirishni taqozo etadi. Bugungi kunda nazariy va amaliy jihatdan puxta asoslangan umumiy ishlanmalarning mavjud bo'lishi alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, umumiy nazariy asosga ega bo'lmaganidan ayrim muammolarni hal etish mumkin emas.

Pedagogik texnologiya nazariyasi, uni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llash muammolariga bag'ishlangan zamonaviy tadqiqotlar mazkur nazariyaning ta'lim rivojini ta'minlashdagi ahamiyatini chuqur anglab yetish, imkoniyatlarini aniqlash va keng ko'lamlil axborot maydonini egallashga yordam beradi.

Pedagogik texnologiya nazariyasini shakllantirish va undan foydalanish mexanizmini bilish ta'lim jarayonini rivojlantirish va

boshqarishning eng samarali shakl va metodlarini aniqlash imkonini beradiki, buning nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyati ham beqiyosdir.

Har qanday texnologiya negizida mehnat faoliyati ko'rinishidagi o'zaro jamoaviy ta'sir yotadi. Texnologiya mehnat jarayonining o'ziga singdiriladi. Texnologiyaning shaklidan qat'i nazar asosiy natija umumiy jarayonning tavsifi, predmeti, vositalari va yakuniy ko'rsatkichlar bilan belgilanadi.

Shaxs ongi jamoaviy o'zaro ta'sir in'ikosining ideal shakli va dialektik qarama-qarshiligini ifoda etadi. Shu sababli ongni qayta shakllantirish qonuniyatlarini ijtimoiy texnologiya va pedagogik amaliyotdan izlash taqozo etiladi.

Pedagogik texnologiya ijtimoiy texnologiyadan ajralib chiqqan. Shunga ko'ra u o'z taraqqiyotida jamoaviy mashqlantiruvchi refleks bosqichini bosib o'tgan bo'lib, texnologik o'zaro ta'sirlarni maqsadga muvofiq takrorlovchi harakat va operatsiyalar kabi tizimga ajratadiki, bu holat magistmning ijtimoiy ongni o'stirish va insoniyat tomonidan to'plangan ilmiy-amaliy tajribalarni unga yetkazib berish maqsadim ro'yobga chiqarishga yordam beradi.

Texnologiyaning umumifalsafiy konsepsiyasi doirasida pedagogik texnologiya mohiyatining umumiy jihatlari, shakli, mazmuni, qarama-qarshiliklar tizimi, miqdor va sifat o'zgarishlari dialektikasi, qurilishi, amal qilishi, rivojlanishining umumiy qonuniyatlari muvafلاقiyatli ravishda ko'rib chiqilishi mumkin. Konsepsiya mantiqan ishlab chiqarish, ma'naviyat va ta'lim qonuniyatlari mohiyatini aks ettirishdan iborat.

Hamma texnologiya o'zining mustahkam ilmiy-nazariy poydevoriga asoslangani kabi pedagogik texnologiya ham o'zining nazariy asosiga ega. "Pedagogik texnologiya" nazariyasining mazmuni va tarkibiy tuzilmasi umumiy qonuniyatlarga asoslanadi. Ushbu nazariyaning rivojlanishi umumiy texnologik nazariyaning shakllanishini aks ettiruvchi holat sifatida namoyon bo'ladi. U deduktiv yondashuv hosilasi sifatida pedagogik jarayonda yuz beradigan texnologik o'zgarishlar, qo'llaniladigan texnologik vosita, shuningdek, texnologik-pedagogik o'zaro ta'sir natijasiga bogliq bo'ladi. Shunga ko'ra aytish mumkinki, ilmiy nuqtai nazardan boshlang'ich shart-sharoitlar (zarur shart-sharoitlar, dastlabki elementlar, boshlang'ich shakllar), asosiy bosqichlar va an'analar pedagogik texnologiya genezisi sanaladi.

Bir so'z bilan aytganda, pedagogik texnologiya nazariyasining shakllanish va rivojlanish jarayoni quyidagi asosiy xulosalarga kelish imkonini beradi:

LPedagogik texnologiya shaxsning tabiatga bo'lgan ta'sirini jamaaviy, maqsadga muvofiq, texnologik o'zaro ta'sir sifatida namoyon bo'lishini ifodalaydi.

2. Nazariya g'oyalariga ko'ra har qanday mehnat o'zaro uzviy bog'langan fiziologik, ishlab chiqarish va mohiyatan texnologik sanaluvchi elementlar majmuasini ifoda etadi.

3. Moddiy ishlab chiqarish jarayonida mehnatning texnologik elementini ajratish eng oddiy sanoat rivojlanishi nihoyasiga etgan bosqichda amalga oshiriladi va ishlab chiqarish jarayonining ayrim elementar operatsiyalari yakuniga yetgach namoyon bo'ladi.

4. Texnologik inqilob mohiyati texnologik vazifaning inson zimmasidan soqit etib, texnologik vosita zimmasiga o'tishi bilan asoslanadi.

5. Moddiy ishlab chiqarish texnologiyasi pedagogik texnologiyaning paydo bo'lishi va rivojlanishining boshlang'ich shart-sharoitlari sifatida namoyon bo'ladi.

6. Pedagogik texnologiya ontologik, ijtimoiy-iqtisodiy, yaratish, amalga oshirish va rivojlantirishga asoslanuvchi ilmiy-nazariy qonuniyatlar, ijtimoiy qonun va mustaqil mavjud bo'lgan sharoitlar tarzida aks etadi.

Texnologik-pedagogik vosita bilan bog'lanib, muayyan texnologik maqsadga bo'ysundirilgan va ma'lum texnologik vazifani hal qilishga yo'naltirilgan faoliyat pedagogik o'zaro ta'sir ko'rinishi sanaladi. O'zaro ta'sir zarur harakat yoki muayyan boshlang'ich holatda belgilangan (bashoratlangan) natijaga ko'ra o'z-o'zidan yuzaga keladigan harakat asosida namoyon bo'ladi.

Pedagogik texnologiya nazariyasining mazmuni va tarkibiy tuzilmasi (tuzilishi) ko'rib chiqilayotgan muammolar doirasida markaziy o'rinni egallaydi.

Zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimida pedagogik texnologiyalardan foydalanish zaruriyatining mohiyati 2-rasmda yoritilgan.

Har qanday voqea, hodisa va jarayon kabi pedagogik texnologiyalar ham muayyan belgilarni o'zida namoyon qiladi. Pedagogik texnologiyalarga xos muhim belgilar quyidagilar sanaladi:

LPredmetlilik (pedagogik texnologiya nazariyasiga oid barcha atama, tushuncha, kategoriya va ta'kidlar bir predmetli yoki muayyan sohaga taalluqli bo'lishi kerak).

2.Bir-biriga moslik yoki to'liqlik (pedagogik texnologiya nazariyasining tili, uning asosiy tushunchalari, kategoriyalari, tamoyillari).

modellari va h.k.).

3. **Aniqlik** (ob'ekt mohiyatini empirik va semantik jihatdan ochib beradi).

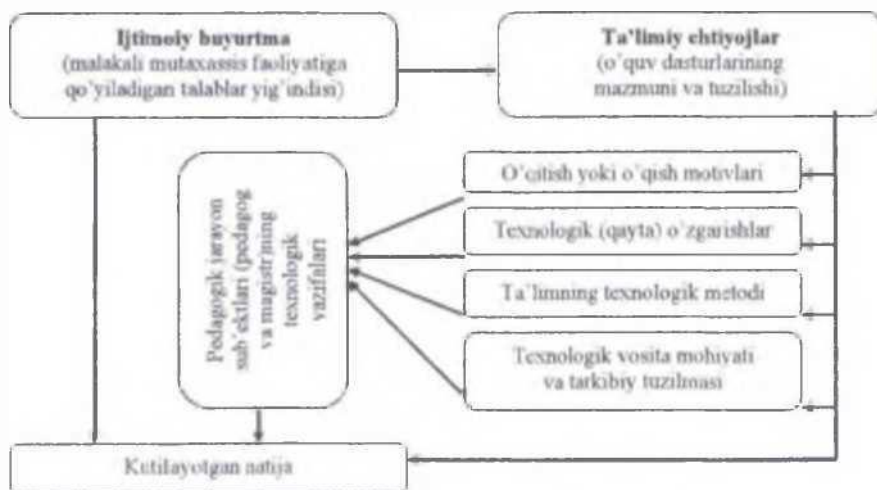
4. **Tekshirish imkoniyatiga egalik** (nazariyaning real ob'ektga moslik darajasini tekshiradi).

5. **Haqqoniylik** (pedagogik texnologiya nazariyasining asosiy ta'kidlari ishonchli bo'lishi zarur).

6. **Tizimlilik** (texnologik-pedagogik qonunlarni tabaqalashtiruvchi va muvofiqlashtiruvchi aloqalari yordamida yagona tizimga birlashtirish).

Yuqorida qayd etilgan jihatlarga tayangan holda pedagogik texnologiya nazariyasi mohiyatini ochib berish mumkin. Shu o'rinda, eng avvalo, "nazariya" tushunchasining ma'nosini anglab olish muhim.

Manbalarda mazkur tushuncha quyidagicha sharhlanadi: **nazariya** (yun. "theoreo" - qarab chiqaman, tadqiq etaman, a. ta'limot, qoidalar majmui, umumlashma fikr) - ma'lum voqea, hodisa. qarash yoki jarayon mohiyatini yoritish, tushuntirishning umumiy tamoyillari, qonuniyatlari, ichki aloqadorligini ilmiy jihatdan asoslab beradigan fikr, g'oya va tasavurlar majmui. Ushbu ta'rifga asoslanib, "Pedagogik: texnologiya" nazariyasining mohiyatini quyidagicha sharhlash mumkin:

3-rasm. Zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llash zaruriyatining mohiyati

“Pedagogik texnologiya” nazariyasi - texnologik (ishlab chiqarish muhandisligi, texnologik loyihani yaratish) yondashuv asosida avvaldan

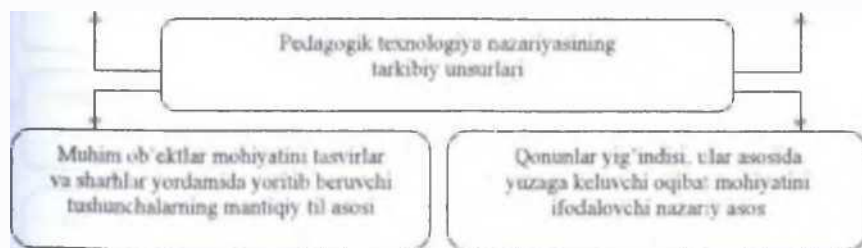
oqilona rejalashtirilgan, loyihalangan ta'lim va tarbiya jarayoni samarali tashkil etishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat qonuniyatlari, tamoyillari, shartlari, ob'ektiv va sub'ektiv omillarini asoslovchi g'oya, qarash va tasawurlar majmui.

Pedagogik texnologiya mohiyatini anglab olish uning tarkibiy tuzilmasi, vazifasi, nazariy tuzilmasini ko'rib chiqish, asosiy tayanch tushuncha va kategoriyalarning mazmunini tushunishga imkon beradi.

Pedagogik texnologiya nazariyasining tarkibiy tuzilmasida quyidagi unsurlar ajratib ko'rsatiladi va tahlil etiladi:

Muayyan texnologik-pedagogik miqzumdagi ampknk qunurltum vuntuvchi boshlong'ich amprkic uxos

C'zarn hng hq oJdiy hiroq muhim obcktlar ^naznny iseslunmnlm) tizimim yorituvchi konseplunl asos

4-rasm. Pedagogik texnologiya nazariyasining tarkibiy tuzilmasi

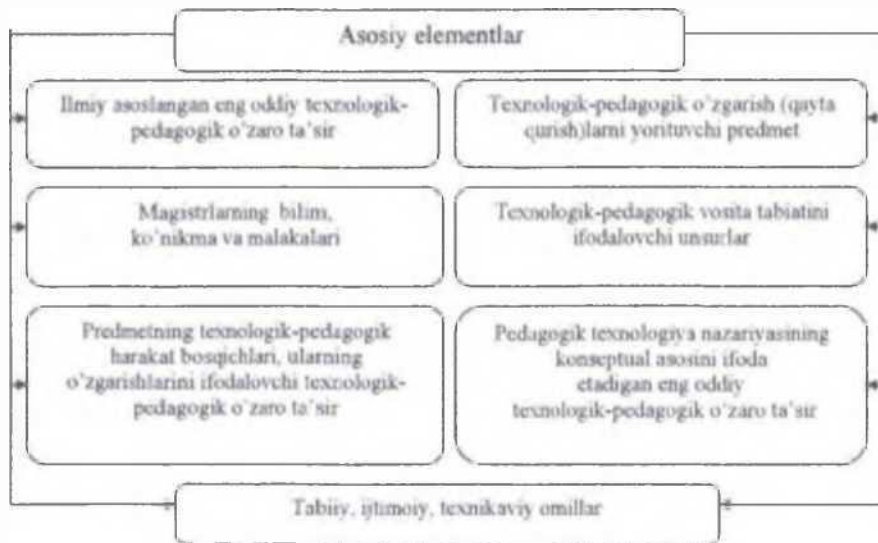
Tarkibiy tuzilma tahlili pedagogik texnologiya funksiyasiga aniqlik kiritish, uning konseptual modelini qurishga oid yondashuv variantini asoslashga imkon beradi. Konseptual va mantiqiy til asosi, ilmiy texnologik-pedagogik bilimlarning hajmini belgilashda deduktiv, pedagogik texnologiya nazariyasining konseptual asosiga aniqlik kiritish uchun esa induktiv yondashuvdan foydalaniladi. Pedagogik texnologiya nazariyasini asoslashda uning konseptual asosini ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratildi. Mazkur asos **pedagogik texnologiya matritsasi** deb ataladi.

Pedagogik texnologiya matritsasi (texnologik-pedagogik matritsa) - minimal darajada zarur belgi (nazariy asos)larga tayanuvchi rang-barang, sifatli pedagogik texnologiyalar modeli.

Pedagogik texnologiya matritsasining elementlari 5-rasmda aks ettirilgan.

Demak, “Pedagogik texnologiya” nazariyasi deduktiv-xulosaviy tavsifga ega va uning mohiyati ishonarli, aniq ifoda etuvchi ilmiy nazariya sifatida namoyon bo' ladi.

“Pedagogik texnologiya” nazariyasining ustuvor tamoyillari. Har qanday pedagogik texnologiya ta limni rivojlantiruvchi tamoyillarga asoslangan bo'lib, talaba shaxsini tarbiyalashga yo'naltinmog'i lozim. Pedagogik texnologiya nazariyasining markazida ta'lim jarayonining rahbari, ayni vaqtda, ushbu jarayonning ham sub'ekti, ham ob'ekti bo'lgan pedagog va magistrlar turadi.

5-rasm. Pedagogik texnologiya matritsasining elementlari

Shunday ekan, ushbu sub'ektlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik, o'zaro muloqot, ularning bir-birlariga nisbatan ko'rsatadigan aks ta'sirlari eng zamonaviy talablarga javob bera olishi zarur. Buning uchun pedagog, eng avvalo, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishga nisbatan qo'yiluvchi talablar, ta'limni tashkil etish va boshqarish tamoyillari, yo'llari, magistmni aqliy va jismoniy jihatdan rivojlantirishga xizmat qiluvchi usullar, u bilan hamkorlik qilish, uni o'qish va o'rganishga yo'naltirish, magistr shaxsi faoliyatini to'g'ri tashkil etish, ular bilan muloqotga kirishish, pedagogik faoliyatni tashkil etish jarayonida yuzaga keluvchi muammo va kelishmovchiliklarni birgalikda bartaraf etish, auditoriyada ijodiy,

ishchanlik muhitini hosil qilish, magistr faoliyatini aniq va to'g'ri baholashga imkon beruvchi metodlar bilan qurollangan bo'lishi lozim.

Pedagogik texnologiyaning asosiy tamoyillari va ularning mohiyatini bilish mazkur jarayon borasida aniq tasavvurga ega bo'lishimizga imkon yaratadi. Shu bois quyida pedagogik texnologiyaning asosiy tamoyillari va ularning mohiyati xususida so'z yuritiladi.

Pedagogik texnologiya umumiy didaktik tamoyillarga ega bo'lishi bilan birga aynan o'zigagina xos bo'lgan tamoyillarga ham egadir(6-rasm).

6-rasni. Pedagogik texnologiyaning ustuvor tamoyillari

Quyida ushbu tamoyillarning mohiyati voritiladi.

1. Bir butunlik, yaxlitlik tamoyili. Ushbu tamoyil ikki jihatni o'zida aks ettiradi: ta'lim, tarbiya, shaxs kamoloti (taraqqiyoti) birligi; pedagogik texnologiyaning muayyan, qat'iy tizimga egaligi, "tizimlilik" tushunchasi bu o'rinda ham ma'lum o'quv fanini o'qitish jarayoniga, ham umumiy ta'lim jarayoniga xoslikni anglatadi.

2. Asoslilik (fundamentlik) tamoyili. Mazkur tamoyil fanlarning o'rganish ob'ekti, ichki mohiyati va xususiyatlariga ko'ra turli yo'nalish (blok)larga bo'lib o'rganish afzalliklarini ifoda etadi. O'quv fanlari tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar tarzida turkumlashtirilgan. Har bir o'quv fani uning uchun "yadro", "o'zak" sanaluvchi axborotlarga ega bo'lib, ushbu ma'lumot (axborot)lar shaxs tomonidan fanlar asoslarining o'rganilishi, aniq mutaxassislik bo'yicha mustaqil bilim olish, o'zlashtirilgan bilimlarni kengaytirib borish yo'lida tayanch tushunchalar bo'lib xizmat qiladi.

Bunday mohiyath yondashuv ma'lum yo'nalish bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash jarayonida fanlararo aloqadorlik xususiyatidan

foydalanish imkonini ham beradi. O'quv fanlarining muayyan yo'nalishlar tarzda umumlashtirilishi shaxs xotirasi zo'riqishini kamaytiradi, shuningdek. fikrlash quvatini oshiradi, tafakkuming yuzaga kelishini ta'minlaydi.

3. Madaniyatni anglash (madaniy hayotning rivojlanishiga muvofiqlik) tamoyili. Mazkur tamoyil olmon pedagogi A.Disterveg tomonidan XIX asrda iste'molga kiritilgan bo'lib, bugungi kunga qadar ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Madaniyatni anglash tamoyili magistr'larga ijtimoiy jamiyatning madaniy taraqqiyoti darajasidan kelib chiqib ta'lim berilishini nazarda tutadi. O'tgan asrda ta'lim samaradorligini ta'minlovchi yetakchi omil sifatida pedagogning bilim darajasi va mahorati e'tirof etilgan bo'lsa. bugungi kunda pedagogning bilimi, salohiyati hamda mahoratining yuqori darajada bo'lishi bilangina muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritib bo'lmasligi barchaga ayon. Mazkur o'rinda zamonaviy fan va texnika imkoniyatlari, xususan, kompyuter, multimediya vositalari, shuningdek, jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotining e'tiborga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish va insoniylashtirish tamoyili. Tilga olingan har ikki tushuncha ham lug'aviy jihatdan (yunoncha "humanus" - insoniylik, "humanitas" - insoniyat), bir oz farqga ega bo'lsa-da, ularning har biri o'ziga xos ma'nolarni ifodalaydi. Ta'lim muassasalarida o'rganiladigan fanlar sirasiga ijtimoiy fanlar (tarix, madaniyatshunoslik, sotsiologiya, psixologiya, filologiya, b.)ning kiritilishini "insonparvarlashtirish", shaxs va uning faoliyatiga nisbatan ijobiy yondashuv esa "insoniylashtirish" tushunchalari asosida ifodalanadi. Boshqacha aytganda, insonparvarlashtirish - inson va jamiyat o'rtasida yuzaga keluvchi munosabatlar jarayonida inson omili, uning qadr-qimmatini, sharafiga, or-nomusini, huquq va burchlarini hurmatlashga asoslanuvchi faoliyatni tashkil etish jarayoni bo'lsa, insoniylashtirish "barcha sharoitlar inson va uning kamoloti (taraqqiyoti) uchun" g'oyasi asosida tashkil etiluvchi faoliyat jarayoni sanaladi.

Ta'lim jarayonini loyihalashtirishda har bir pedagog ushbu tamoyilga qat'iy amal qilishi lozim yoki o'z mutaxassisligiga oid inuammolarni hal etishda uni jamiyat manfaatlari bilan uyg'un bo'lishiga e'tibor berishi maqsadga muvofiqdir. Endilikda pedagog magistr'larni faoliyatini avtoritar (yakkahokimlik) tarzida boshqarmay, balki ta'limiy hamkorlik g'oyalariga sodiqlik asosida ta'lim jarayonini insoniylashtiradi, boshqacha aytilsa, ta'limni insoniylashtirish tamoyiliga amal qilinadi. Ushbu holat o'z navbatida yuksak ma'naviyatli shaxsning shakllanishiga olib keladi.

5.O'qitib tadqiq etish, tadqiq etib o'qitish tamoyili. Ushbu tamoyil quyidagi ikki jihatni yoritishga xizmat qiladi: 1) ta'lim muassasalarining har bir pedagogi o'z fani sohasiga magistrلامي jalb qilgan holda tadqiqotlarni olib borishi lozim; 2) pedagog ta'lim texnologiyasini ishlab chiqadi, uni amaliyotda sinab ko'radi, kuzatadi va tuzatishlar kiritadi, ya'ni u ta'lim jarayonini tadqiq etadi. O'qitish jarayonining mazkur ikki jhati muhim ahamiyatga ega bo'lib, u pedagogning kasbiy, pedagogik mahoratini oshirib borishga va magistrلامي bo'lajak mutaxassislik faoliyatiga puxta tayyorlash uchun zamin yaratadi.

6, Ta'limning uzluksizligi tamoyili. Mazkur tamoyil magistrلarning kasbiy sifatlariga ega bo'lishlari, mavjud sifatلarning hayotiy faoliyat davomida takomillashib borishini nazarda tutadi. Shaxsga uning butun umri uchun asqotishi mumkin bo'lgan bilimlarni berish mumkin emas, zero, mavjud bilimlar har besh-o'n yil mobaynida o'zgarib, mazmunan boyib boradi. Demak, mazkur tamoyil pedagogning o'z faoliyatida mustaqil ta'limni tashkil etishga e'tibor berishi, pedagog yetakchiligini ta'minlagan ta'limdan magistrلarning mustaqil bilim olishlari uchun shart-sharoitlar yaratib berishni ifodalaydi.

7. Faoliyatii yondashuv tamoyili nazariya va amaliyotning didaktik bog'liqligiga asoslanadi. Didaktika nazariyasida bilim tushunchasi quyidagi ikki xil ma'noda izohlanadi: a) magistrلarni o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilimlar; b) ular tomonidan o'zlashtirilib, amaliy faoliyat jarayonida qo'llaniladigan, shaxsiy tajribaga aylangan bilimlar.

Pedagogik texnologiyaning o'ziga xos xususiyatlari, ta'lim va tarbiya texnologiyalarining tarkibiy tuzilmasi. Pedagogik texnologiya o'zida quyidagi o'ziga xos xususiyatlarni namoyon etadi:

1. Pedagogik texnologiya pedagogik jarayonni takomillashtirish, optimallashtirishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojni qondirish omili sanaladi.

2. Pedagogik texnologiya didaktik, tarbiyaviy xarakterdagi ta'lim-tarbiya jarayonini samarali, mahoratli tarzda tashkil etishga oid nazariy va amaliy bilimlar majmui, metodologik fan sifatida namoyon bo'ladi.

3-Pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonining umumiy tnohiyatini aks ettiruvchi yaxlit jarayondir.

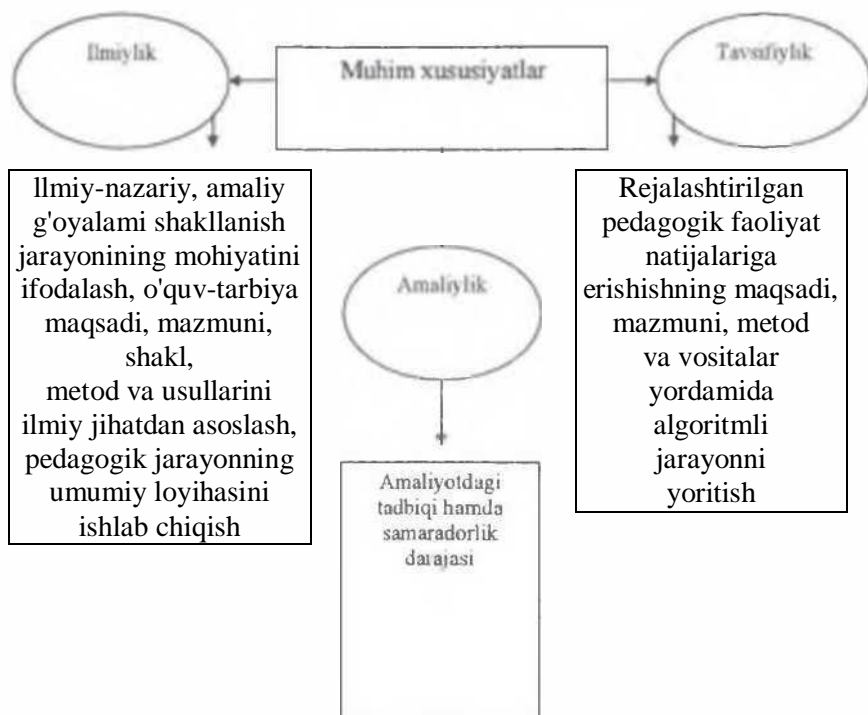
4. Pedagogik texnologiya yo'naltiruvchanlik vazifasini bajaradi, ya'ni, u shaxsni rivojlantirish, tarbiyalash, shakllantirish uchun xizmat qiladi.

5. Pedagogik texnologiya - shaxsiylik xususiyatiga ega bo'lib, muayyan texnologiyalarni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llashga nisbatan yagona, qat'iy, me'yoriy (standart) talablar qo'yilmaydi.

6. Har bir pedagog u faoliyat olib yuritayotgan ta'lim-tarbiya muhitining xususiyatlari, mavjud ichki va tashqi shart-sharoitlarini inobatga olgan holda muayyan texnologik yondashuvni ainalga oshirish imkoniyatiga ega.

7. Pedagogik texnologiya o'zida ta'lim, tarbiya va shaxs taraqqiyoti (kamoloti) birligini ifoda etadi.

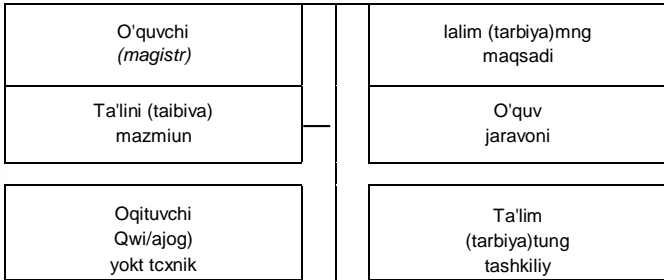
Shuningdek, pedagogik texnologiya quyidagi umumiy xususiyatlarga hamega:

7-rasm. Pedagogik texnologiyaning o'ziga xos xususiyatlari

V.P.Bespalko pedagogik tizimni pedagogik texnologiyaning asosi ekanligini e'tirof etgan holda, uni quyidagi elementlardan iboratdir deya e'tirof etadi:

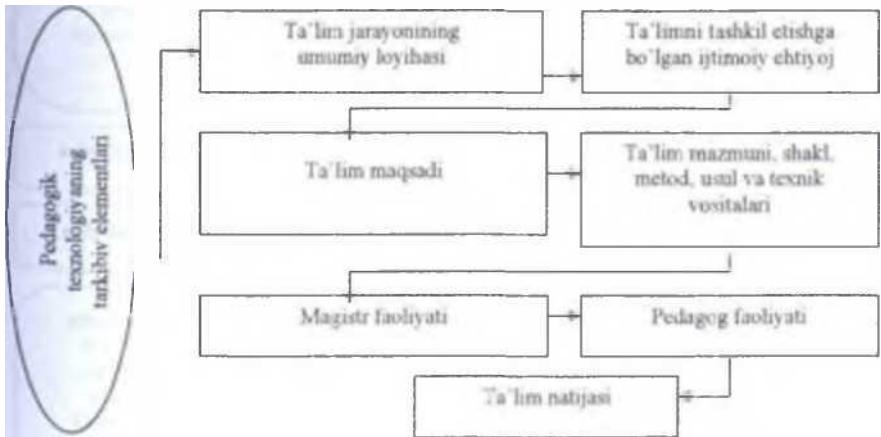
Tarkibiy elementhr

8-rasm. Pedagogik tizimning tarkibiy elementlari

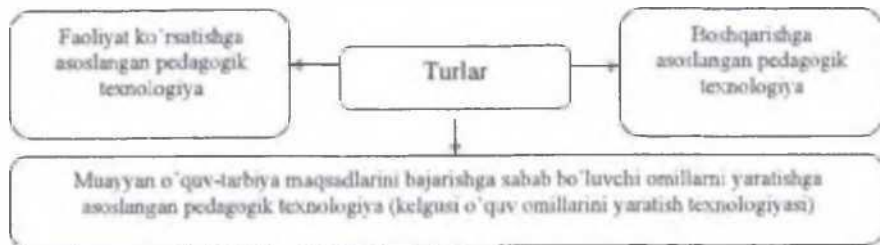
Xalq xo'jaligining rnoddiy ishlab chiqarishga asoslangan sohalarida qo'llanilayotgan texnologiyalar mohiyatini o'rganish hamda muammo doirasida nashr etilgan risolalar mazmuni bilan tanishish "pedagogik texnologiya" ta'lim-tarbiya faoliyatining yaxlit jarayoni to'g'nsidagi fan ekanligini e'tirof etish imkonini berdi.

Bizning nuqtai nazarimizga ko ra esa pedagogik texnologiyaning tarkibiy elementlari quyidagilardir:

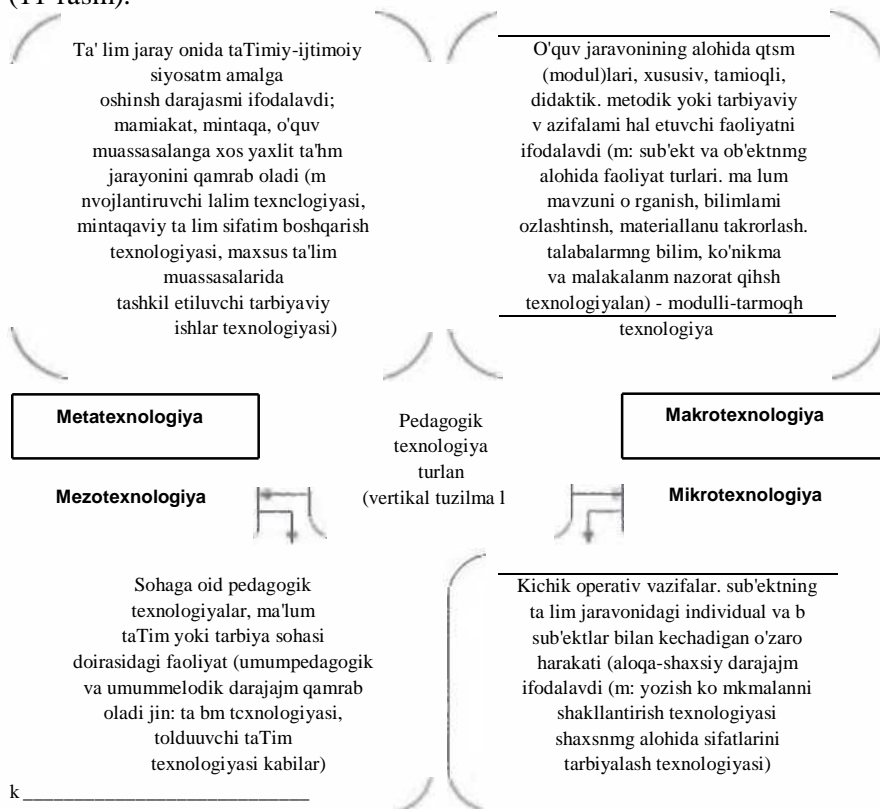
9-rasm. Pedagogik texnologiyaning tarkibiy elementiari

Pedagogik texnologiya turlari. Pedagogik jarayonning umumiy mohiyati pedagogik texnologiyalami ajratishga imkon beradi (10-rasm).

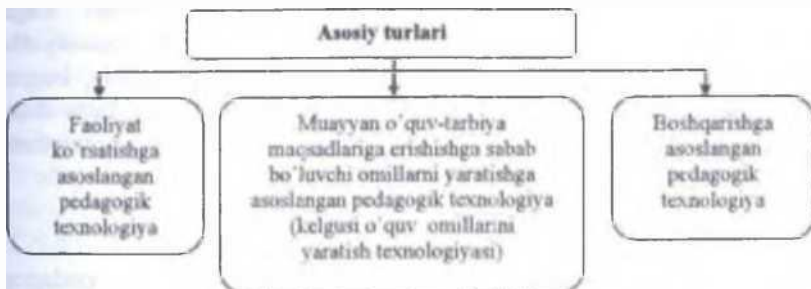
10-rasm. Pedagogik texnologiya turlari

G.K.Selevkoning fikricha, pedagogik faoliyatni qamrab olish sohasiga muvofiq pedagogik texnologiya to'rt guruh (vertikal struktura)ga ajratiladi (11-rasm).

11-rasmi. Pedagogik texnologiya turlari (vertikal tuzilma)

Ta'lim jarayonining didaktik mohiyati pedagogik texnologiyaning quyidagi tmlarini ajratishga imkon beradi (12-rasm):

12-rasm. Ta'limning didaktik mohiyatiga ko'ra pedagogik texnologiya

Pedagogik texnologiyaning yotiq (gorizontal) tuzilmasi uch asosiy nuqtai nazami ifodalaydi (13 -rasm).

Pedagogik texnologiya turlari

Rasmi-tasviriy	Ilmiy	Jarayonli-faoliyalli
<p>Maqsadlar tavsifi, mazmun metod va vositalar, faoliyat algoritmi, kutilgan natijaga erishishda qo'llanadigan modellarini ifodalaydi</p>	<p>Ob'ekt va sub'ekt faoliyatini amalga oshirish, utung maqsadga muvofiqligi, rejalashtirilgan hgi, tashkil etilishi, maqsadni amalga oshirish va natijalarni tahlil etish jarayonini ifodalaydi</p>	<p>'Ma'lum muammoni' hal etish yo'llan ilmiy jihatdan asoslangan, amaliyotga tadbiq etish choralarini belgilangan bo'lishi zarur</p>

13-rasm. Pedagogik texnologiya turlari (yotiq tuzilma)

Zamonaviy sharoitda ta'lim-tarbiya sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, o'qitish jarayonini yangi zamonaviy texnika va axborot texnologiyalari bilan jihozlash, pedagog va magistrlar o'rtasida hamkorlikni qaror toptirish. pedagogik faoliyatni innovatsion yondashuv asosida tashkil etishni nazarda tutadi. Kam jismoniy kuch va vaqt sarflash asosida o'qitishda yuqori samaradorlikka erishish imkoniyatini yaratadi

olishi sababli ilg'or pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayonida samarali qo'llashga jiddiy e'tibor qaratish dolzarb vazifa sanaladi. Tarbiya jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarning qo'llanilishi magistr shaxsining hurmat qilinishi, uning yosh va psixologik xususiyatlari, shaxsiy sifatlarining inobatga olinishini ta'minlaydi. Shu bois, bugungi kunda ulardan pedagogik amaliyotda foydalanishga nisbatan katta ehtiyoj mavjud. Bu ehtiyojning qondirilishi pedagog, ota-onalar va homiylardan tarbiya jarayoniga ijodiy yondashishni taqozo etadi.

Foydalanish uchun adabiyotlar:

1. Azizxojayeva N.N. "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat". Toshkent: "Nizomiy nomidagi TDPU"- 2006.
2. S.A.Madiyarova va b. "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat". Toshkent: "Iqtisod-moliya"- 2009.
3. Yo'ldoshev J., Usmonov S. "Pedagogik texnologiya asoslari". Toshkent: "Pedagog"- 2004.
4. Sayidahmedov N., Ochilov A. "Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi". Toshkent: "RTM"- 1999.
5. Sayidahmedov N. "Pedagogik amaliyotda yangi texnologiyalarni qo'llash namunalari". Toshkent: "RTM"- 2000.
6. Tolipova J. "Pedagogik texnologiyalar - do'stona muhit yaratish omili". Toshkent: "Yunisef RTM, XTV"- 2005.
7. Tolipov O., Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari". Toshkent: "Fan"- 2006.
8. Tolipov O., Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot". Toshkent: "Fan"- 2005.
9. Farberman B. "Ilg'or pedagogik texnologiyalar". Toshkent: "Fan"- 2000.

Nazorat uchun savollar:

1. "Texnologiya" tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
2. Pedagogik texnologiya deganda nimani tushunasiz?
3. "Pedagogik texnika" negizida qanday amaliy harakatlar tashkil etilgan?
4. "TaTim texnologiyasi" nazariyasi qanday bosqichlarda shakllanadi?
5. Pedagogik texnologiyaning ustuvor tamoyillari qaysilar?
6. Ta'lim texnologiyalaridan birini tanlashda nima nazarda tutilishi zarur?

9. Pedagog faoliyatining mazmunini yorituvchi omillar qaysilar?

Test topshiriqlari:

1. Ta'lim shakllarini takomillashtirish vazifasini ko'zlagan o'qitish va o'zlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida, ularning birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish. tatbiq etish va aniqlashning izchil metodi.

“Pedagogik texnologiya” tushunchasining mohiyatini ifodalovchi mazkur ta'rif muallifi kim?

a) T.N.Ballo, b) V P Bepalko; c) YUNESKO, d) U Nishonaliyev.

2. Ta'lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy inazmuni, ya'ni, avaldan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida, bosqichma-

bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo'lida muayyan metod, usul

va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish hamda ta'lim jarayonini yuqori darajada boshqarish nima deb yuritiladi?

- a) ta'lim texnologiyasi;
- b) ta'lim metodi;
- c) ta'lim shakli;
- d) ta'lim vositalari.

3. Pedagogik texnologiyaning asosiy muammosi nima?

a) magistmi har tomonlama tarbiyalash asosida vatanparvar shaxsni tarbiyalash;

b) magistrda ma'naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalash orqali uning yetuk shaxs bo'lib yetishishiga erishish;

c) magistrga bilim berish asosida uning malakali mutaxassis bo'lib yetishini ta'minlash;

d) magistr shaxsini rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlash.

4. Ta'lim tizimini texnologiyalashtirish g'oyasi qachon va qayerda shakllangan?*

- a) XX asrning o'rtalarida Yaponiya va G'arbiy Yevropada;
- b) XX asrning so'ngida Buyuk Britaniya va Yaponiyada;
- c) XX asrning boshlarida G'arbiy Yevropa va AQSHda;
- d) XX asrning ikkinchi yarmida Markaziy Osiyo va Yevropada.

5. XX asrning 50-yillarida ta'lim tizimida qanday o'zgarish sodir bo'ldi?

- c) tizimda “pedagogik texnika” nazariyasi asoslandi;
- d) tizimda ta'limni dasturlash g'oyasi asoslandi.

6. “Ta'lim texnologiyasi” nazariyasi nechta bosqichda shakllandi?

- a) to'rt bosqichda;
- b) ikki bosqichda;
- c) besh bosqichda;
- d) uch bosqichda.

7. Pedagogik texnologiya tamoyillari qaysi javobda ko'rsatilgan?

a) ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish va insoniylashtirish; o'qitib tadqiq etish, tadqiq etib o'qitish; ta'limning uzluksizligi; faoliyatli yondashuv;

b) bir butunlik, yaxlitlik; asoslilik (fundamentlik); madaniyatni anglash (madaniy hayotning rivojlanishiga muvofiqlik);

- c) a va b javoblar;
- d) to'g'ri javob yo'q.

8. O'quv materiallarini o'zlashtirishning qanday darajalari mavjud?

- a) boshlang'ich, algoritmik, evristik, ijodiy;
- b) boshlang'ich, umumiy, ijodiy, oliy;
- c) algoritmik, evristik, tadqiqotchilik, ixtirochilik;
- d) judayuqori, yuqori, o'rta, quyi.

9. Pedagog va magistr o'rtasidagi muloqotning qanday metodlari mavjud?

- a) ijobiy, salbiy, barqaror;
- b) sust-ijobiy, barqaror-ijobiy, beqaror;
- c) sust-ijobiy, salbiy, liberal;
- d) to'g'ri javob yo'q.

10. Pedagogik tizimning asosiy elementlari (V.P.Bespalko yondashuviga

ko'ra) qaysilar?

- a) magistr; pedagog, ta'lim-tarbiya mazmuni;
- b) ta'lim-tarbiyaning maqsadi, o'quv jarayoni;
- c) pedagog yoki texnik vositalar, ta'lim-tarbiyaning tashkiliy shakllari;
- d) magistr, ta'lim-tarbiyaning maqsadi, ta'lim-tarbiya mazmuni, o'quv jarayoni, pedagog yoki texnik vositalar, ta'lim-tarbiyaning tashkiliy shakllari.

ILAniq maqsadga va ijtimoiy g'oyaga asoslangan va magistrlarda ma'naviy-axloqiy sifatلامي shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning tashkiliy tamiki sifatidan amaliylikni qanday faoliyat

- a) ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish;
- b) tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish;
- c) ta'lim jarayonini loyihalashtirish;
- d) tarbiya jarayonini loyihalashtirish.

12. Pedagogik texnologiyaning o'ziga xos muhim xususiyatlari qaysilar?

- a) ilmiylik, amaliylik, tavsifiylik; c) ilmiylik, tizimlilik, izchillik;
- b) amaliylik, jarayonli. tizimlilik; d) tavsifiylik, uzviylik, ketma-ketlik.

PEDAGOGIK JARAYONNI LOYIHALASH TEXNOLOGIYASI

Reja:

1. **Pedagogik jarayonni loyihalash texnologiyasining umumiy mohiyati.**
2. **Texnologik pasport va texnologik xarita.**
3. **0'quv (tarbiya) maqsadlarini belgilash.**

Tayanch tushunchalar: jarayon, pedagogik jarayon, loyihalash, loyihalash texnologiyasi, ta'lim jarayonini loyihalash texnologiyasi, ta'lim jarayonini loyihalash qonuniyatlari, ta'lim jarayonini loyihalash tamoyillari.

Pedagogik jarayonni loyihalash texnologiyasining umumiy mohiyati. Loyihalash pedagogik jarayonni tashkil etish va uning muvaffaqiyatli kechishini ta'minlovchi muhim shartlaridan biri sanaladi. Pedagogik jarayonni loyihalash: **loyiha** -► **mazmun** -► **faoliyat** uchligi asosida tashkil etiluvchi pedagogik faoliyatning umumiy mohiyatini yaxlit ifodalashga xizmat qiluvchi loyihani yaratishdir.

Pedagogik jarayonni loyihalashda quyidagi vazifalarni bajariladi:

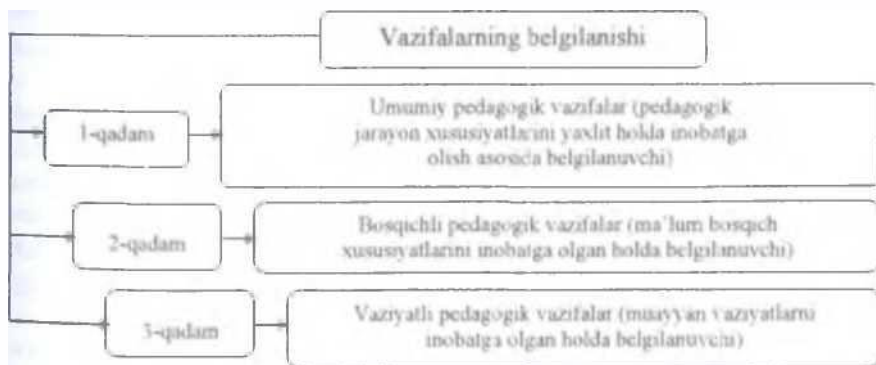
- 1) **pedagogik faoliyat mazmunini tahlil qilish;**
- 2) **natijalarni oldindin ko'ra bilish;**
- 3) **rejalashtirilgan faoliyatni amalga oshirish loyahasini yaratish.**

Pedagog tomonidan pedagogik jarayonni loyihalashda uning mustaqil yoki magistrlar bilan hamkorlikda ta'lim jarayonining mazmuni, vositalarini belgilashga qaratilgan faoliyati yetakchi o'rin tutadi. Loyihalar predmet va uning yo'nalishiga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Loyihalarda pedagog tomonidan ketma-ket amalga oshiriluvchi va tashxisning qo'yilishi bilan yakunlanadigan tahliliy. oldindan ko'ra bilish va loyihalash kabi ijodiy faoliyatlar namoyon bo'ladi. Tashxis, oldindan ko'ra bilish va loyihalash har qanday pedagogik vazifani hal etishning uch muhim omili hisoblanadi. Loyihaning maqsadi avval qog'ozda taqvim-reja, qisqacha yozma bayon (annotatsiya) ko'rinishida aks ettiriladi. Strategik, taktik va operativ vazifalarni samarali hal etish loyihalash texnologiyasining sifatiga bog'liq. Pedagogik jarayonni loyihalashda pedagogning faoliyati, pedagogik vositalar qo'llash mazmuni va imkoniyatiga hisobga olinmasligi kerak. U asosan alohida magistr va magistrlar gumi tomonidan tashkil etiluvchi faoliyat mazmunini yoritishi zarur.

Loyihalash ta'limning ijtimoiy, pedagogik maqsadlarga tayangan holda pedagogik jarayonni aks ettiruvchi umumiy strategiyasi hisoblanib, unda o'quv rejasi, dasturlari, darslik, metodik tavsiyalar, o'quv va metodik qo'llanmalar muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogik vaziyatni to'laqonli anglash, vazifalarning aniq va to'g'ri belgilanishi pedagogik jarayonni samarali hal etishning muhim shartidir.

Pedagogik maqsad pedagogik jarayonni tashkil etishga tayyorlanish bosqichida pedagogik vazifa sifatida qabul qilinadi. Pedagog faoliyatining muvaffaqiyati turli vazifalar mohiyatining bir yo'la yoki birin-ketin anglanishiga bog'liq. Shu sababli pedagogik faoliyat uchun umumiy bo'lgan vazifalarni belgilab olish muhimdir. So'ngra pedagogik jarayonning ma'lum bosqichi mohiyatini aniq ifodalaydigan bosqichli vazifalar (alohida olingan bosqich vazifalarini, nihoyat xususiy (vaziyatli) pedagogik vazifalarni aniq belgilab olish maqsadga muvofiq

14-rasm. Pedagogik jarayonni loyihalashda vazifalarning belgilanishi

Agar pedagogik vaziyat yetarli darajada to'g'ri anglanmasa, u holda pedagogik vazifalarning hal etish yo'llari ham to'g'ri belgilanmaydi. Endigina kasbiy faoliyatni boshlagan pedagog tajribasizligidan pedagogik vaziyatni to'g'ri anglash, vazifalarni to'g'ri belgilash malakasiga ega bo'lmaydi. Shu sababli ular o'zlaricha yo'l tutadilar va pedagogik vazifani darhol hal etmoqchi bo'ladilar, natijada jiddiy xatogayo'l qo'yiladi.

Biroq, ayrim holatlarda tajribali pedagoglar ham pedagogik vaziyatni to'g'ri anglashga e'tiborsiz qaraydi. Natijada pedagogik faoliyatda nomutanosibligi vujudga keladi: pedagog o'z faoliyatining pedagogik maqsadlarni hal etilishini ta'minlay olish-olmasligini o'ylab o'tirmay magistrnlarni faollashtiradi, ko'rgazmali qurollardan foydalanadi, bilimlarni nazorat qiladi. Pedagogik faoliyatning yana bir nomutanosiblik tomoni

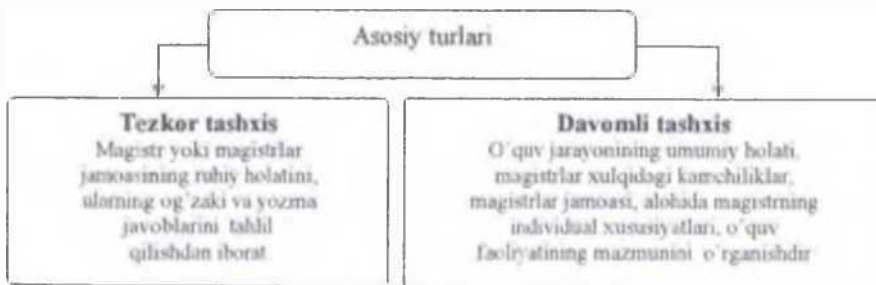
shundaki. ko'pchilik pedagoglar pedagogik vazifalarni ikkinchi darajali, fiunksional, o'tkinchi vazifalarga almashtiradilar va faqat ulargagina o'z diqqatlarini qaratadilar (darsni tashkil etish, tadbirlar o'tkazish va sh.k. - N.V.Kuzmina).

Pedagogik vazifani anglash mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish va tashxis qo'yish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ma'lumotlarning tahlili vaziyat o'zini aniqlashdan tashqari butun pedagogik jarayonda tarbiyachi, tarbiyalanuvchi va ular o'rtasidagi munosabat hamda ta'lim mazmuni, samarali vosita va pedagogik shart-sharoitlar kabi asosiy tarkibiy qismlarni aniqlashga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Ma'lumotlarning tahlili pedagogik jarayon mohiyati, jamoa va alohida magistrlar harakatlari holatini aniq vaziyatlarda rejali o'rganish kabi ilmiy dalillarga ega bo'lishga jorjdam beradi. Ushbu dalillar amaliy faoliyat asosini tashkil etadi. Mavjud dalillar pedagog faoliyat jarayonining kechishi va kutilgan natijaning kafolatlanishini tashxislashga imkon beradi. Bu o'rinda "tashxis" tushunchasining mohiyatini yoritib o'tish maqsadga muvofiqdir:

"Tashxis" (yun. "diagnostikos" - tez anglab olish) tushunchasi dastlab tibbiyotda qo'llanilgan tushuncha bo'lib, kasallik mohiyati va bemor holati, uni har tomonlama izchil o'rganilishini anglatuvchi vrach xulosasi deya e'tirof etilgan. Hozirda "tashxis" tushunchasi pedagogikada ham keng qo'llanilmoqda va u "pedagogik-psixologik tashxis" (PPT) deb yuritilmoqda. PPT pedagogik jarayonni uning umumiy holati, tarkibiy qismlarini har tomonlama, yaxlit tekshirish orqali baholashdir.

PPT odatda pedagogik jarayonning psixologik, sub'ektiv xususiyatlarni inobatga olish asosida qo'yiladi. PPT tekshiruvchi magistr shaxsi, uning faoliyatini yaxlit yoki ma'lum jihatlarini qamrab olishga asoslanadi. PPT tekshiruvchi o'zining davomiylikligiga ko'ra ikki turda bo'ladi:

15-rasm. Pedagogik-psixologik tashxisning asosiy turlari

Malakali PPTning zaruriyati pedagogdan magistr shaxsini o'rganish metodlari va maxsus metodikalami, jamoa, shuningdek, yaxlit pedagogik jarayon xususiyatlarini chuqur o'rganishni talab etadi. Tashxis qo'yish ta'lim (yoki tarbiya) maqsad va vazifalarini hal etishning umumiy talabi hisoblanadi U maqsadlarning aniqligi, bir xilligi, ularni bajarish usullari, o'lchash va baho berish bilan chambarchas bog'liq.

PPT asosini magistr shaxsini har tomonlama bilish, jamoa sifatida sinfning xususiyatlarini o'rganish, aniq pedagogik vaziyatlarda ma'lumotlarni tahlil etish kabi holatlar tashkil etadiki, ular ta'lim jarayonini loyihalashning keyingi muhim bosqichiga o'tish, ya ni, pedagogik jarayonni oldindan ko ra bilish imkonini yaratadi. Bu holat pedagogik maqsadning shakllanishiga olib keladi va maqsad asosida puxta o'ylangan pedagogik vazifalarni belgilash imkonini beradi. Shaxsning rivojlanish darajasi ta'lim maqsadlari bilan uyg'un bo'lgandagina pedagogik maqsadga erishmaslikning oldini olishga erishiladi. Ya'ni, pedagogik maqsad pedagogik tizimning muhim omili sifatida muammolarni muqarrar hal etadi.

Pedagogik oldindan ko ra bilish ob ekt haqidagi ma'lumotlarni oldindan o'rganish jarayoni sanaladi. Bunda ob ekt sifatida sinf, magistr, bilim, munosabat va h.k tanlanadi. Oldindan ko ra bilish metodlari turli-tuman bo'lib, pedagog ularni mukammal o'zlashtira olishi kerak. Oldindan ko'ra bilish metodlari sirasiga modellashtirish, faraz qilish, sintezlash, dalillash, fikriy tajriba va b. kiradi.

Ushbu metodlar bir-birlari bilan chambarchas bog'liqdir. Oldindan ko'ra bilish qobiliyati pedagogga xos bo'lgan muhim kasbiy fazilat hisoblanib, u pedagog tomonidan pedagogik vazifalarni fikran bajarishda qo'llaniladigan samarali usullarini faraz qilishida namoyon bo'ladi. Garchi erishish yo'llari murakkab bo'lsada, pedagogik faoliyat maqsadi hali amalga oshmagan faoliyatning modellashtirilgan natijasi va pedagogik jarayon miqdor va sifat o'zgarishlarining loyihasi sifatida aks etadi. Pedagogik oldindan ko'ra bilish maqsadga intiluvchanlik bilan bog'liq holda pedagogik vazifalarni aniqlashtirishning va ularni pedagogik vazifalar tizimiga yo'naltirishning so'nggi natijasi hisoblanadi. Bunda pedagogik tashxisda ifoda etiluvchi ma'lumotlar, ya'ni, shaxs va jamoaning qo'shimcha hokimiyatlari va tayyorgarligi hisobga olinishi kerak. Ilmiy jihatdan asoslangan oldindan ko'ra bilish natija sifatida pedagogik vazifani, pedagog va magistr faoliyatining mazmunini, motivatsiya va qisqa muddatda hal etilishi zarur bo'lgan jihatlarini sintez

qiladi. Pedagogik vazifa pedagog tomonidan, avvalo, o'zi uchun shakllantiriladi, so'ngra e'tibor magistrning imkoniyatlariga tayanib, pedagogik vazifaning hal etilishiga qaratiladi.

16-rasm. Oldindan ko'ra bilish metodinining asosiy turlari

Malakali pedagogning vaziyatni oldindan ko'ra bilishi va maqsadga intilishi ta'lim jarayonini pedagogik loyihalashning asosini tashkil etadi. Pedagogik loyihalashda vazifaning yaxlit holda mazmunan, tashkiliy-metodik, moddiy-texnik, ijtimoiy-psixologik (kommunikativ, hissiy va h.o.) jihatdan hal etilishini ta'minlash talab etiladi.

Pedagogik jarayonni loyihalashda pedagog duch keladigan eng muhim muammo - pedagogik faoliyat mazmunini loyihalash sanaladi.

O'quv dasturi yoki magistr shaxsi ta'lim mazmunini loyihalashning asosi bo'lib, bu vaziyatda pedagog pedagogik faoliyat, maqsad va sharoitlarga muvofiq holda magistrarga nimani taqdim etish xususida mustaqil qaror qabul qiladi. Qaror qabul qilishda quyidagilarni hisobga olish lozim:

1) magistrlar tavsiya etilayotgan ma'lumotdan nimani va qanday hajmda o'zlashtirishlari zarurligi;

2) magistrslarning dastlabki tayyorgarlik darajasi, ularning o'quv ma'lumotlarini qabul qilish imkoniyatlari;

3) pedagogning shaxsiy, ta'lim muassasasining moddiy-texnik bazasi.

Pedagogik faoliyatda o'quv ma'lumotlarini loyihalash ham muhim o'rin tutadi. Unda:

1) **magistrarga taqdim etiladigan materiallar;**

2) **magistrarga mustaqil bajarish uchun beriladigan vazifalar;**

3) **magistrlar tomonidan o'zlashtirilgan ma'lumot (bilim) turlari (N.V.Kuzmina) o'z aksini topadi.**

Texnologik munosabatda o'quv materiali va uning tuzilishi muammosi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu muammoni hal etishda "didaktik material" va "o'quv materiali" tushunchalari mohiyatini farqlay olish zarur. G.A.Ball nuqtai nazariga ko'ra, didaktik material shunday ob'ektlar tizimidan iboratki, ularning har biri ijtimoiy bilim va tajribadan kelib chiqqan holda moddiy yoki moddiylashgan model tarzida qo'llaniladi

O'quv materiali materiallar tizimidan iborat bo'lib, u didaktik materialning moddiy yoxud moddiylashgan modellarida aks etadi va o'quv faoliyatida ishlatish uchun mo'ljallanadi. Modomiki, o'quv faoliyati o'quv vazifalarini hal etish jarayoni sifatida qaralar ekan, tabiiyki, o'quv vazifasi o'quv materialining ma'lum qismlariga muvofiq tuzib chiqiladi. Shu bilan birga o'quv materialini pedagogik jihatdan maqsadga erishishga yo'naltirilgan tizim sifatida e'tirof etish mumkin. Demak, pedagog faoliyatida o'quv vazifalari tizimi o'quv materialini loyihalash va didaktik materialni shakllantirish sifatida aks etadi.

Tajribalar tahlilining ko'rsatishicha, pedagogik jarayonni loyihalash murakkab jarayondir. Murakkablik pedagogik jarayonni loyihalashda asosan ikki omil: cheklov va ko'rsatmalarni hisobga olish lozimligida ko'rinadi. Ta'lim mazmuni ilmiylik va amaliy ahamiyat talablarini to'ldirishi, o'quv jarayoniga ajratilgan vaqtga muvofiq tashkil etilishi, shuningdek, ta'lim mazmuni va uning magistrlar tomonidan qabul qilinish darajasining o'zaro mosligi inobatga olinadi. Shu bois, vaziyatning murakkabligi, o'quv fani asoslarini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish yo'llari avvaldan aniqlab olinishi shart.

Odatda ijobiy yakuniy natijalarga erishishga intilgan pedagog o'quv dastunda belgilangan mazmun bo'yicha ish ko'radi. Shu asosida o'zining shaxsiy faoliyat dasturini yaratadi.

Pedagogning shaxsiy faoliyat dasturida talabalar tomonidan chuqur o'zlashtirilishi zarur bo'lgan bilimlar, o'quv kursining asosiy

tayanch tushunchalari, o'quv axborotlarni o'zlashtirish psixologiyasi hisobga olinishi lozim. Demak, pedagog loyihalash texnologiyasini qo'llashda magistrning ehtiyojlari, ta'lim jarayonining ma'lum bosqichida darsga tayyorlash imkoniyati, o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini o'stirishni asosiy masalalar sifatida tan olsagina muvaffaqiyat qozonadi.

Texnologik pasport va texnologik xarita. Pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim va tarbiya jarayonini samarali loyihalashtirish, tashkil etishda o'quv mashg'uloti yoki muayyan mavzudagi ma'naviy-ma'rifiy tadbimning texnologik pasportini ishlab chiqish ham muhim ahamiyatga ega.

Texnologik pasport (pedagogikada) - ta'lim yoki ma'naviy-ma'rifiy tadbirning asosiy ko'rsatkichlari va ularning texnologik tavsifini yorituvchi hujjatdir. Pedagog o'quv mashg'uloti yoki tarbiyaviy tadbimning texnologik pasportini ishlab chiqishda barcha elementlarni inobatga olib bilishi zarur. Zero, texnologik pasport bir qarashdayoq o'quv mashg'uloti (dars) yoki tarbiyaviy tadbimning umumiy holati, yaxlit tuzilishi to'g'risida batafsil ma'lumotlarni berishga xizmat qiladi. Texnologik pasportni ishlab chiqishda o'quv mashg'uloti (dars) yoki tarbiyaviy tadbir mohiyatini yorituvchi barcha elementlar bevosita tanlangan (yoki o'rganilishi rejalashtirilgan) mavzudan kelib chiqqan holda belgilanadi. Binobarin, dars yoki tarbiyaviy tadbir mavzusi pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli, samarali tashkil etishga yordam beradigan shakl, metod va vositalarni tanlash imkonini yaratadi.

Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotining texnologik pasportida quyidagi ma'lumotlar o'z aksini topadi:

- 1) mashg'ulot mavzusi;
- 2) ma'ruzaga ajratilgan vaqt;
- 3) magistrning soni;
- 4) o'quv mashg'ulotning shakli va turi;
- 5) o'quv mashg'ulotining tuzilishi;
- 6) o'quv mashg'ulotning maqsadi;
- 7) pedagogik vazifalar;
- 8) o'quv faoliyati natijalari;
- 9) ta'lim metodlari;
- 10) didaktik vositalar;
- 11) ta'limni tashkil etish sharoiti;
- 12) nazorat shakli (2-jadval).

**Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotining
texnologik pasporti**

Ma'ruza mavzusi	
Ma'ruzaga ajratilgan vaqt	Magistrlar som
O'quv mashg'ulotining shakli va turi	
O'quv mashg'ulotining tuzilishi	
O'quv mashg'ulotining maqsadi	
Pedagogik vazifalar:	O'quv faoliyati natijalari:
Ta'lim metodlari	
Ta'limni tashkil etish shakli	
Didaktik vositalar	
Ta'limni tashkil etish sharoiti	
Nazorat	

Umumiy o'rta yoki o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida tashkil etiladigan darslarning texnologik pasporti esa oliy ta'lim muassasalarida qo'llaniladigan texnologik pasportdan qisman farqlanadi:

- 1) dars (mashg'ulot) uchun ajratilgan vaqt;
- 2) darsning turi;
- 3) darsning tuzilishi;
- 4) darsning maqsadi: a) ta'limiy; b) tarbiyaviy; v) rivojlantiruvchi;
- 5) didaktik va tarbiyaviy vazifalar;
- 6) dars samarasi (natijasi);
- 7) darsda qo'llaniladigan ta'lim metodlari;
- 8) didaktik vositalar;
- 9) darsni tashkil etish sharoiti (3-jadval).

3-jadval

**Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida
tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotining texnologik pasporti**

Dars mavzusi	
Dars (mashg'ulot) uchun ajratilgan vaqt	
Darsning turi	
Darsning tuzilishi	
Darsning maqsadi. ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi maqsadlar	Dars samarasi
Didaktik va tarbiyaviy vazifalar _____	
Darsda qo'llaniladigan ta'lim metodlari	
Darsning tashkiliy shakli	
Didaktik vositalar	
Darsni tashkil etish sharoiti	
Puquvchilar faoliyatini nazorat qilish va baholash shakli	

Zamonaviy sharoitda pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda o'quv mashg'uloti yoki muayyan mavzudagi ma'naviy-ma'rifiy tadbimning texnologik xaritasini tayyorlash ham muhim ahamiyatga ega.

Texnologik xarita (pedagogikada) — pedagogik (ta'lim va tarbiya) jarayonni bajaruvchi yoki ma'lum ob'ektga texnik xizmat ko'rsatuvchi pedagoglarga taqdim etiladigan barcha zarur ma'lumotlar, ko'rsatmalarni o'z ichiga olgan hujjatdir.

Muayyan vaqtda bajariladigan ta'limiy yoki tarbiyaviy jarayonda bajariladigan faoliyat uchun rno ljalangan texnologik xarita quyidagi savollarga javob bera olishi lozim:

1. Belgilangan maqsadni amalga oshinshga qaratilgan pedagogik faoliyat qanday bosqichlami o'z ichiga oladi?

2. Har bir bosqichda aniq qanday vazifalarni bajarish zarur?

3. Har bir bosqich vazifalarini bajarishda pedagog va magistning faoliyat mazmuni nimadan iborat bo'ladi?

4. Vazifalar qanday izchillikda bajarilishi kerak?

5. Muayyan vazifa aynan qaysi vaqtda bajarilishi zarur?

6. Har bir vazifani bajarish uchun qancha vaqt talab etiladi?

7. Har bir bajarilgan vazifaning aniq natijasi qanday?

8. Vazifalarni bajarish uchun qanday asbob-uskunalar, materiallar yoki vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq?

Odatda texnologik xarita ta'lim muassasasida tashkil etiladigan har bir o'quv mashg'uloti yoki ma'naviy-ma'rifiy tadbir uchun alohida ishlab chiqiladi va u ko'p hollarda jadval ko'rinishida rasmiylashtiriladi. "Pedagogik faoliyat mohiyatini yorituvchi texnologik xaritalar ta'lim muassasasi tomonidan ko'rsatiladigan xizmatning texnik andozasi bo'lib, mas'ul rahbar shaxslar tomonidan ma'qullanishi zarur"¹⁰.

Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida tashkil etiladigan pedagogik faoliyat uchun 4-jadvalda ko'rsatilgan texnologik xarita¹¹ ni namuna sifatida taqdim etish mumkin.

Bugungi kunda respublika oliy ta'lim muassasalarida o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda 5-jadvalda ko'rsatilgan texnologik xaritadan keng foydalanilmoqda.

¹⁰ TeXHonoiHHeckaa KapTa // htp // wiki pippkro ru/inde> php

¹¹ TexHonoinccKaa KapTa http://www.e-osnova.ru/PDF/osnova_14_7_656 pdi'

Umumiy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotlarining texnologik xaritasi (namuna)

Fan nomi: _____

Sinf (guruh): _____

Dars N° _____

Sana _____

Mavzu _____

Maqsad _____

ta'limiy _____

tarbiyaviy _____

rivojlantiruvchi _____

Darsmng chorak (yoki semestr)dagi o'mi: _____

Dars turi: _____

Tayanch tushunchalar. _____

Fanlararo aloqadorlik: _____

Ta'lim vositalari (ko'rgazmali qurollar, o'quv jihozlari): _____

Pedagogik faoliyat shakli: _____

Dars uchun belgilangan shior. _____

Darsning borishi

Dars bosqichlari	Metod va usullar	Faoliyat mazmuni
I. Tashkiliv bosqich		
II. O'quv materialining o'zlashtirilganlik darajasini har tomonlama tekshirish		
III. O'quv materialini faol o'zlashtirishga tayyorlash		
IV. Bilishga doir vazifalarni qo'yish		
V. Yangi bilim harakat usullarini o'zlashtirish		
VI. Yangi materialning tushunilishini dastlabki tekshirish		
VII. O'zlashtirilgan bilim va harakat usullarini mustahkamlash. o'z bilimini mustaqil tekshirish		
VIII. Bilimlarni umumlashtirish va tizimlashtirish		
IX. Refleksiya (xatti-harakatlar mohiyatini anglash)		
X. Uv vazifalarini berish		
XI. Darsni yakunlash _____		

Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotlarining texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Pedagog	Magistr
1-bosqich. Boshlang'ich qism -o'quv mashg'ulotining tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (15 daqiqa)		
2-bosqich. Asosiy qism - bilimlarni mustahkamlash bosqichi (55 daqiqa)		
3-bosqich. Yakuniy qism (10 daqiqa)		

Pedagogik maqsadlarni belgilash. Ta'lim tizimida pedagogik faoliyatini texnologik yondashuv asosida tashkil etishda muhim mezon uning aniq, puxta o'ylangan maqsadga o'naltirilganligi sanaladi.

Pedagogning ta'lim jarayoniga texnologik yondashuvi ikki xil ko'rinishda aks etadi. Ya ni:

LTa'lim jarayonini tashkil etish va boshqarish to'la-to'kis o'rgatuvchi mashinalar tomonidan amalga oshirilib, asosiy sub'ekt bo'lgan pedagogni bu vazifadan ozod qilish.

2.Pedagogning zimmasidagi vazifalarni chegaralash (natijada ularning asosiy vazifalari ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatini tashkil etish va maslahat berishdangina iborat bo'ladi).

Pedagogni “ideal EHM” bilan “butunlay almashtirish” g'oyasini ta'lim xodimlari tomonidan turlicha qabul qilindi va ko'p hollarda inkor etildi. Ikkinchi g'oya, ya'ni pedagog zimmasidagi vazifalarni cheklash taklifi esa ko'pchilik tomonidan ma'qullanadi va ayni vaqtda ta'lim amaliyotida ushbu g'oya asosida ish yuritilmoqda. Bu o'rinda shuni alohida qayd etish lozimki, pedagog zimmasidagi vazifalarning cheklanishi u qadar yuqori kasbiy mahoratga ega bolmagan pedagoglarning ham yuqori natijalarga erishishlarini ta'minlaydi. Zero, u tayyor didaktik loyihani amalga oshiruvchi shaxs sifatida faoliyat ko'rsatadi. Natijada uning shaxsi va malakasi muhim ahamiyat kasb etmaydi.

An'anaviy didaktikada bir guruh tadqiqotchilar (Yu.K.Babanskiy, V.S.Bezrukova, LYaLemer, V.V.Krayevskiy, MTMaxmutov va b.) tomonidan o'quv maqsadlarini belgilash usullarini aniqlashga oid ilmiy izlanishlar olib borilgan hamda bu borada ma'lum tajribalar to'plangan. Jumladan, magistr shaxsini kamol toptirish maqsadlarini aniqlash, ularga erishish yo'llarini belgilashga doir nazariy va amaliy fikrlar mavjud.

Biroq, pedagogik texnologiya tarafdorlari an'anaviy ta'lim maqsadlarining o'ta noaniq belgilanishini va ularga erishganlik darajasini baholab bo'lmazligini keskin tanqid qiladilar.

An'anaviy ta'limga ko'ra pedagog muayyan fan yoki uning bo'limlarini o'qitishda ilmiy ma'lumotlarni magistrarga yetkazish, ulami tushuntirish asosida magistrlar to'rtinonidan o'quv materialini mazmunini o'zlashtirilishini ta'minlash, shuningdek, ularda mavjud bilimlarni amalda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Ammo, "tushunish", "o'zlashtirish", "anglash", "qo'llash" tushunchalari mohiyatida aynan qanday natija ko'zda tutilganligi mavhumligicha qoladi. Zero, qo'yilgan maqsadga erishish yo'llari va usullari bayon etilmaydi.

Ta'lim maqsadlarining belgilanishi, aniqlanishida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan ijtimoiy talabning aniq ifodalanishi muhim ahamiyatga ega. Jamiyat ta'lim tizimi oldiga aniq talabni qo'ymas ekan, ta'lim muassasalarining faoliyati, vazifalari hamda o'quv dasturlarida ifodalanuvchi ta'lim maqsadlarini aniq ifodalash mumkin emas.

Pedagogik jarayonda asosiy (umumiy) va juz'iy maqsadlarni amalga oshirish uchun muayyan qonuniyat, jarayon tizimi, unga mos amallar majmui mavjud bo'lishi taqozo etiladi. Pedagogik texnologiyaning vositaviy yo'naltirilganligi uning keng imkoniyatlarini ochib beradi. Bu o'rinda ta'limning tashkiliy jihatlari, avvaldan, go'yoki tashqaridan belgilangan maqsadlarga erishish usuli sifatida qaraladi. Mos ravishda amalga oshirilishi talab etiladigan jarayonlar mohiyatini tahlil etish, ulami saralash o'quv faoliyati mazmunini hisobga olmagan holda yo'lga qo'yiladi.

Pedagogik texnologiya doirasida aniqlab olinadigan maqsadlarning nazariy tahliligina beriladi. Ta'lim hamda tarbiya maqsadlari borasida olib borilgan tahlil nazariy tavsifda "texnologik ishlanmalar" ning didaktik jihatdan to'laqonligi bo'lmazligini ko'rsatadi. Umumiy didaktik maqsadlarning "texnik deduksiyasi" (texnik nuqtai nazardan umumiy holatdan juz'iy xulosa chiqarish) pedagogik texnologiyaning didaktik unkoniyatlarini ko'rsatuvchi muhimjihat hisoblanadi.

Ta'lim yoki tarbiya maqsadlarining tahliliy bayonidan tashqari muayyan o'quv, tarbiya jarayon uchun ta'lim uslublarini tanlashning muhim sharti sifatida magistrning bilim darajalarini oldindan tashxislash, ularning ko'nikma va malakalarini mavjud me'yoriy talablar bilan taqqoslash e'tirof etiladi.

Pedagogik jarayonning borishi magistrning belgilangan maqsad yo'lida harakat qilishlarini uzluksiz nazorat qilishni ko'zda tutadi. Mazkur

jarayon texnologik nuqtai nazardan ta'lim (tarbiya) tizimining yuqori darajali imkoniyatlarini ochib beradi.

Pedagogik texnologiya ta'lim (tarbiya) maqsadiga tashkiliy-uslubiy vositalar yordamida erishish mumkinligini ifodalaydi. Agar texnologik tizimlarda asosiy e'tibor bilimlarni uzatish va magistrlar tomonidan o'zlashtirilgan bilimlar darajasini aniqlash maqsadida nazoratni yo'lga qo'yish borasidagi harakatlar tizimini ishlab chiqishga yo'naltirilgan bo'lsa, uslublar majmuasini tanlash asosan nazariy asosda amalga oshiriladi.

Har qanday pedagogik texnologiya amalga oshirilayotgan jarayonni tartibli, izchil, samarali kechishini ta'minlaydi. Pedagogik jarayonda kutilgan natijalarga erishishda maqsad (o'quv maqsadi yoki tarbiyaviy maqsad) ning aniq qo'yilishi va to'la amalga oshirilishi muhim ahamiyatga ega. Shu sababli pedagog o'z faoliyatini tashkil etishda maqsadlar aniqligiga erisha bilishi zarur. Har bir qo'yiladigan o'quv yoki tarbiyaviy maqsad o'z mohiyatiga ko'ra maqsadga erishilganlikni aniqlash imkonini bera olishi lozim. O'quv hamda tarbiyaviy maqsadlarni aniq qo'yishda ma'lum omillar inobatga olinadi. Bu o'rinda M.V.Klarin quyidagilarga e'tibor qaratish lozimligini ta'kidlaydi:

- o'quv materialining mazmuni;
- pedagogik faoliyat rejasini;
- magistrlarning rivojlanish darajasi;
- magistrlar faoliyati.

M.V.Klarin bu o'rinda yuqorida qayd etilgan omillarga tayangan holda an'anaviy yondashuv asosida o'quv maqsadini belgilashning oqibatlarini to'g'risida so'z yuritadi:

1. O'quv materialining mazmunidan kelib chiqib, maqsadni belgilash. Bunda asosiy o'rinni o'quv materialini va uning mazmuni egalaydi. M: "Pedagogik texnologiya" fani bo'yicha "Tarbiya texnologiyalarini va ularning o'ziga xos xususiyatlari" mavzusini o'rganish bo'yicha tashkil etiladigan mashg'ulotda o'quv maqsadi "tarbiya texnologiyalarini o'rganish" yoki "tarbiya texnologiyalarini o'rganish" shaklida ifodalanadi. Biroq, bu o'rinda o'quv maqsadining qanday yakunlanishi to'g'risida xulosa chiqarish qiyin. Zero, keltirilgan misoldan anglanadiki, pedagog tomonidan o'quv maqsadiga erishilganlikni ifodalovchi mezon ko'rsatilmagan.

2. Tarbiyaviy yoki o'quv maqsadini pedagog faoliyati orqali belgilash. M: "Pedagogik texnologiya" fani bo'yicha "Ta'lim texnologiyasining mohiyati va o'ziga xos jihatlari" mavzusini o'rganishda o'quv maqsadini "Ta'lim texnologiyasining mohiyatini ochib berish", "Ta'lim

texnologiyasi bilan tanishtirish”, “Ta’lim texnologiyalari va ulaming mohiyatidan xabardor qilish” tarzida ifodalash mumkin. Bu o’rinda o quv maqsadini qo yish pedagog faoliyati nuqtai nazaridan belgilangan. Afsuski, bu o rinda ham o quv maqsadiga erishilganlikni aniqlash itnkoni asoslanmagan.

3.O’quv va tarbiyaviy maqsadni magistrning intellektual, hissiy, sbaxsiy rivojlanishini ta’minlovchi ichki jarayon va qonuniyatlar asosida tarbiyaviy hamda o’quv maqsadini belgilash. M: “Pedagogik texnologiya” fani bo’yicha “Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim turlari” mavzusini o’rganishda “Magistrlarda shaxsga yo’naltirilgan ta’lim turlaridan foydalanish malakasini rivojlantirish”, “Kasbiy faoliyatda shaxsga yo naltirilgan ta’lim turlaridan fovdalanishga ijodiy yondashish ko’nikmalarini mustahkamlash” tarzda o’quv maqsadini ifodalash mumkin. Bu holatda ham o’quv maqsadining predmet doirasida ifodalanganligi ayon bo’ladi, biroq u yordamida ham o’quv maqsadiga erishilganlikni aniqlab bo’lmaydi.

4.O’quv maqsadini magistrlar faoliyatidan kelib chiqqan holda qo’yish. M “Pedagogik texnologiya” fani bo’yicha “Interfaol metodlar va ulami ta’lim-tarbiya jarayonida qo’llash” mavzusi yuzasidan “Ta’lim-tarbiya jarayonida interfaol metodlami qo’llashga doir topshiriqlami bajarish” tarzida ifodalanishi o’quv maqsadining magistrlar faoliyatidan kelib chiqqan holda qo’yilishini bildiradi. Shaklan ushbu o’quv maqsadi ham pedagogik jarayonni to’g’ri rejalashtirish va oqilona tashkil etilishiga xizmat qiladigandek taassurot uyg’otadi. Biroq, bu o’rinda ham ta lim jarayonini tashkil etishdan kutiladigan natija noaniqligicha qoladi.

Pedagogik texnologiya tarafdorlari tomonidan taklif etlayotgan ta’lim maqsadlarini aniqlash usullari amaliyotda samarali qo llaniluvchanligi bilan ajralib turadi. Ta’lim maqsadlari magistming o lchash hamda tashqaridan ham anglash mumkin bo’lgan xatti-harakatlari negizida ifodalanadi, shuningdek. ta lim natijalan asosida shakllantiriladi. Pedagog yoki ekspert magistrarning xatti-harakatlarini kuzatish va ob’ektiv baholash imkomyatiga ega bo’ladi. Biroq, ta’lim natijasini magistrning xatti-harakatlari negizida ifodalash ham qiyin kechadi. Zero, bunda ta’lim natijalarini magistming xatti-hrakatlari yordamida ifodalashda samarali bo’lgan usullami topish zarur.

Pedagogik texnologiya tarafdorlari tomonidan bu o’rinda quyidagi ikki usul taklif etiladi:

I Toifa va darajalarining ketma-ketligi aniq belgilangan ta’limi maqsadlarining puxta trzimini yaratish.

2.O'quv maqsadlarini ifodalovchi aniq va tushunarli til (tushunchalar)ni topish. Unga ko'ra pedagog bu til (tushunchalar) yordamida ta'lim maqsadlarini aniq ifodalash imkoniga ega bo'ladi.

TaTim jarayonida o'quv maqsadlarini belgilashning eng to'g'ri yo'li o'qitish natijalarini aniqlashtirishdir. O'qitish natijasi qanchalik aniq ifodalansa, o'quv maqsadi shunchalik to'g'ri qo'yilgan bo'ladi. "Pedagogik texnologiyada nazarda tutiladigan maqsadlarni qo'yish uslubi o'zining ashyoviy xususiyatiga ega. Bu shundan iboratki, o'qitish maqsadlari magistr harakatida ifodalanadigan va aniq ko'rinadigan, o'lchanadigan natijalar orqali belgilanadi"¹².

Ko'plab rivojlangan xorijiy mamlakatlarda o'quv maqsadlari ikki xil nuqtai nazar asosida, ya'ni:

- 1) pedagog faoliyati;
- 2) magistr faoliyatidan kelib chiqib qo'yiladi.

Bu holat mantiqan to'g'ri, zero, o'qitish jarayoni ham pedagog, ham magistr faoliyati birligi asosida tashkil qilinadi.

Pedagog faoliyati nuqtai nazaridan kelib chiqib o'quv maqsadlarini qo'yishda maqsad: ma'lumot berish; tushuntirish; ko'rsatish; namoyish qilish; o'rgatish; izohlash; ta'rifi va h.k. fe'llar yordamida ifodalansa, magistr faoliyatidan kelib chiqqan holda belgilash esa bilib olish, tushunish, anglash, xabardor bo'lish, ma'lumotga ega bo'lish, o'rganish, ta'rifi bilib olish va b. shaklida yoritiladi.

O'quv maqsadlari shunday qo'yilishi kerakki, u orqali o'qitish jarayonining yakunlanganligi, maqsadga erishganlik haqida ilk qadamdayoq tasavvur hosil bo'lsin. Aksariyat holatlarda magistr tomonidan taTim jarayonida hal qilinishi zarur bo'lgan vazifalar o'qitish natijasini yoritishga xizmat qiladi. Shu sababli taTim, shuningdek, tarbiya jarayonini tashkil qilishda magistrning zimmasiga yuklatiladigan vazifalarni aniq belgilab olish maqsadga muvofiqdir. Zero, ular o'qitish (tarbiyalash) natijasi sifatida namoyon bo'ladi.

B.Farberman¹³ bu o'rinda quyidagicha yo'l tutish to'g'ri ekanligini aytadi:

- har bir vazifalar guruhini "Dars yakunida magistr harakatlar quyidagilarni bajara olishi lozim: ..." deb boshlash;
- har bir vazifani alohida-alohida belgilash, ya'ni raqamlash;

■ Farberman B "Ilg'or pedagogik texnologiyalarToshkent: "Fan"-2000, 36-bet

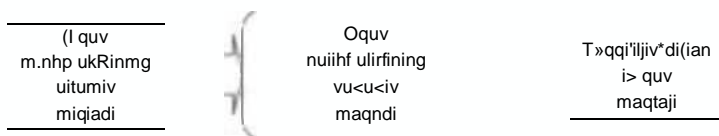
°O'shamanba 37-bet

- har bir vazifani quyidagi fe'llar yordamida ifodalash: sanab o'tish, eslash, so'zlab berish, ko'rsatib berish, tanlash, hisoblash va h.k.;
- har bir vazifani magistming so'zi bilan ifodalash, aslo, pedagogning so'zi bilan emas;
- har bir vazifa aniq bitta natijani ifodalasin, aslo, ikki-uchta vazifani emas;
- har bir vazifani shunday qo'yish kerakki, u pedagog tomonidan tashkil etiladigan dars bosqichlariga emas, dars jarayonida magistming o'zini keyinchalik qanday tutishi kerakligiga ishora qilsin;
- o'quv vazifalari shunday qo'yilishi kerakki, u yordamida magistr faoliyatini mezonlash va natijaga erishganlikni aniqlash mumkin bo'lsin;
- vazifalarni qo'yishda "magistrlar buni bajara oladilarmi?" degan savolga javob topishning imkoni bo'lsin.

Shuni yodda tutish zarurki, o'quv yoki tarbiyaviy maqsadlar pedagogga o'rganilayotgan mavzu, bo'lim, fan bo'yicha magistrlarda qanday bilim, ko'nikma va malakalarni aniqlash, baholash kerakligidan ogoh etadi. Shunga ko'ra nazorat ishlarining og'zaki, yozma yoki test shaklida bo'lishi zarurligini anglatadi.

Ta'lim (o'quv) maqsadlarini shakllantirishda quyidagi andozaga tayanib ish ko'rish mumkin:

17-rasm. O'quv maqsadlarini shakllantirish andozasi

O'quv maqsadlarini shakllantirishda ta'lim jarayonidagi o'zaro bog'liq ob'ektlarni inobatga olish, ularni tasniflash va tartibga solish ham muhim ahamiyatga ega. Rivojlangan xorijiy mamlakatlarda keng ko'lmda rivojlanib, ayni vaqtda ta'lim amaliyotida ham o'zining alohida o'rniga ega fanlardan biri "Taksonomiya" sanaladi "Taksonomiya" (yun. "taxis" - tartib bilan joylashtirish + "nomos" - qonun) tushunchasi dastlab biologiyada qo'llanilgan.

Manbalardan birida mazkur tushuncha quyidagicha ta'riflanadi: 1) butun borliqning murakkab, odatda, ierarxik tuzilmali sohalari (jonli tabiat, Yeming tuzilishi, geografiya, geologiya, tilshunoslik, etnografiya va b. g.

taalluqli ob'ektlar)ni tasniflash va tartibga solish nazariyasi¹⁴; 2) butun borliqning murakkab, odatda, ierarxik tuzilmali sohalari (jonli tabiat, Yeming tuzilishi, geografiya, geologiya, tilshunoslik, etnografiya va b.g taalluqli ob'ektlar)ni tasniflash va tartibga solish to'g'risidagi fan.

Demak, mazmuniga ko'ra ob'ektlarni ulaming tabiiy o'zaro bog'liqligiga asoslangan holda murakkablashib boradigan toifalarni ketma-ketligida (ya'ni ierarxik tarzda) joylashtirilgan holda turkumlashtirish, tizimlashtirish **“taksonomiya”** deb ataladi. Bugungi kunda o'qitish amaliyotida toifa va darajalarning ketma-ketligi aniq belgilangan hamda ta'lim maqsadlarining puxta tizimi yaratilgan bo'lib, u **“pedagogik taksonomiya”** deb yuritiladi

Pedagogik taksonomiya - pedagogik jarayonning o'zaro bog'liq va xossasiga ko'ra ko'p bosqichli (ierarxik) tuzilishga ega ob'ektlarni tavsiflash, tartibga solish va tizimlashtirish nazariyasidir. Pedagogik maqsadlar birinchi marta AQSHlik olimlar tomonidan bunday sxema bo'yicha tuzilgan. Ikkinchi Jahon umshidan so'ng bir guruh pedagog va psixologlar mashhur psixolog B.Blum rahbarligida pedagogik maqsadlarni qat'iy ifodalash va tartiblashtirish bo'yicha izlanishlar olib bordilar.

1956-yilda **“Taksonomiya”**ning dastlabki g'oyalari e'lon qilindi. Unda ta'lim maqsadlari bilish ehtiyojlarini rivojlantirish tarzida ifodalangan bo'lib, tizim xalqaro miqyosda keng ommalashdi. Bugungi kunga qadar ham bu tizimdan ta'lim jarayonini rejalashtirish va natijasini baholashda foydalanib kelinmoqda. O'tgan asrning 60-yillarida D.Kratvol va b. tomonidan pedagogik maqsadlarni ifodalovchi taksonomiyaning navbatdagi g'oyalari shakllantirildi.

Ta'lim maqsadlarining aniq, tartibli va ierarxik turkumini yaratishda quyidagi jihatlarni inobatga olinadi:

1. O'quv jarayonida asosiy e'tiborni ta'lim maqsadini aniqlashga qaratish.

Pedagog taksonomiyadan foydalangan holda nafaqat ta'lim maqsadlarini, balki pedagogik faoliyatining tartibini ham belgilashi mumkin.

2. Pedagog va magistrning o'zaro hamkorlikka asoslangan faoliyatlarining aniq va oshkoraligiga erishish. Ta'lim maqsadlarining aniqligi magistrning faoliyatlaridagi asosiy yo'nalishlarni tushuntirish, ularni muhokama qilishga imkoniyat

---

¹⁴ O'zbek tiling izohli lug'ati. N — Tartibli / 5 jildli Uchinchi iiJd. AMadvaliev tah ostida Tahrir hay'ati: EBegmatov va h - Toshkent **“O'zbekiston Milly ensiklopediyasi”** Davlat ilmiy nashriyoti-2007, 646-bel

natijalari bilan qiziquvchi shaxs (ota-ona, tekshiruvchi)lar tomonidan ulami qiziqtirgan ma'lumotlarni olish imkonini beradi.

3. Ta'lim natijalarini baholash andozasi (etaloni)ni yaratish. Faoliyat natijalari asosida aniq ifodalangan ta'lim maqsadlari, ulami ishonchli va xolisona baholash imkoniyatini yaratadi.

So'nggi yillar davomida pedagogik maqsadlar taksonomiyasini yanada takomillashtirish bo'yicha izlanishlar olib borildi va bir necha variantlar yaratildi. Amerikalik nazariyotchi BBlum pedagogik taksonomiyaning asosiy kategoriyalarini asoslashga uringan. Olim tomonidan asoslangan 6 ta kate-goriya o'z mohiyatiga ko'ra pedagog va magistmning ta'limiy faoliyati mazmunini yoritishga xizmat qiladi (6-jadval).

6-jadval

B.Blum taksonomiyasi kategoriya (mezon)lari

Ns	Kategoriyalar	Mazmuni
1.	Bilish	Bilim (axborot, ma'lumot, tushuncha, ta'rif, dalil, nazariya, tamoyil, qoida va b.)dan xabardor bo'lish, ulami o'zlashtirish, yodda tutish, qayta yodga olishni ifodalaydi
2.	Tushunish	Bilim (axborot, ma'lumot, tushuncha, ta'rif, dalil, nazariya, tamoyil, qoida va b.) yuzasidan mushohada yuinitish, fikrlash, nazariy holatdan amaliyotga ko'chirish mantig'ini o'zlashtirish
3.	Foydalanish	Bilim (axborot, ma'lumot, tushuncha, ta'rif, dalil, nazariya, tamoyil, qoida va b.)ni amalivot (amaliy haraktlar)da qo'llash
4.	Tahlil qilish	Mavjud bilimga tayangan holda yaxlit, bir butun ob'ekt, hodisa, voqelik va jarayonni tarkibiy elementlarga ajratgan holda o'rganish, juz'iy xulosa chiqarish
5.	Sintezlash	Mavjud bilim (axborot, ma'lumot, tushuncha, ta'rif, dalil, nazariya, tamoyil, qoida va b.)ga tayangan holda ayrim, alohida tarkibiy elementlar asosida yaxlit, bir butun ob'ekt, hodisa, voqelik va jarayon to'g'risida umumiy xulosa chiqarish
6.	Baholash	Magistmning nazariy bilim (axborot, malumot, tushuncha, ta'nf, dalil, nazariya, tamoyil, qoida va b.) hamda amaliy ko'nikma, malakalarga egaligini baholash

Pedagogik taksonomiyada pedagog va magistmning o'quv mashg'uloti yoki tarbiyaviy tadbir jarayonida tashkil etiladigan xatti-harakatlari inobatga olinadi. Chunki amaliy harakatlar asosidagina o'quv yoki tarbiyaviy maqsad mohiyatini anglab yetish mumkin. Uzoq yillar davomida pedagogik taksonomiyada o'quv mashg'uloti (tarbiya)

jarayonida pedagog va magistr tomonidan tashkil etiladigan va maqsadning natijalanishi to'grisida xulosa chiqarishga imkon beradigan holat (fe'l)larni aniqlashga e'tibor qaratib kelindi. Amerikalik olim BBlum tomonidan belgilangan fe'llar bu boradagi eng samarali tizim sifatida e'tirof etildi. B Blum yuqorida qayd etilgan 6 ta kategoriya (mezon) asosida pedagog, magistr faoliyatidan kelib chiqqan holda o quv maqsadlarini ifodalash uchun qulay bo lgan fe'llar ro yxatini ishlab chiqadi (7-jadval).

7-jadval

B.Blum taksonomiyasi kategoriyalarini ifodalovchi fe'llar

Ns	Kategoriya (mezon)lar	Kategoriya (mezon)larga mos fe'llar ro'yxati	
1	Bilish	Aytish Yozish Yodga olish Yodda tutish Axborot berish	Tasvirlash Farqlash Tanlab olish Aytib berish Takrorlash
2	Tushuntirish	Tushuntirish Dalillash Almashtirish Belgilash Ko'chirish	Izohlash Ochib berish Qayta ishlash Namoyish etish Tizimlashtirish
3	Foydalanish	Tatbiq qilish Hisoblash chiqish Namoyish etish Foydalanish Oqitish	Aniqlash Amalga oshirish Hisoblash Echish Aniqlash
4	Tahlil qilish	Faraz qilish Oldindan ko'rish Keltirib chiqarish Ajratish Turiash	Saralash Bo'lib chiqish Tekshirib ko nsh Guruhlashtirish Turkumlashtirish
5	Sintezlash	Rejalashtirish Ishlab chiqish Tuzish Loyihalash Umumlashtirish	Birlashtirish Kashf qilish Tizimlashtirish Yaxlitlashtirish Yaratish
6	Baholash	Tashxislash Nazorat qilish Tekshirish O'lchash <u>Taqqoslash</u> _____	Solishtinsh Aniqlash Isbotlash Asoslash Baholash

B.Blum taksonomiyasi yordamida pedagog nafaqat o'quv maqsadlarini aniqlashtirishga, balki ulami o'zaro bog'liq holda qat'iy ketma-ketlikda joylashtirishga erishiladi. Shuningdek, pedagog magistr'larga ularning bilish faoliyati mazmunini tushuntirish, yakuniy natijani belgilash va magistr'lar faoliyatini natija sari yo'naltirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Demak, magistr'larning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish monitoringi shakllantiriladi.

Pedagogik taksonomiya test topshiriqlarini tuzishda ham muayyan qulayliklarni yaratadi. Unga ko'ra ta'lim maqsadlari dastlab taksonomiya toifalari bo'yicha umumiy tarzda aniqlanadi. So'ngra mos keluvchi va yakuniy natijani yaqqol ifodalovchi fe'l so'z turkumiga oid so'z tanlanib test topshiriqlari tuziladi.

Quyida B Blum taksonomiyasi asosida pedagog va magistr faoliyati toifalarini ifodalovchi fe'llarning qisqachi ro'yxati namuna sifatida keltiriladi:

1. Bilish:

-dalillarni bilish, atamalarini bilish;

-dalillarni tanlash usulini bilish;

-belgilarni bilish;

-rivojlanish an'analarini bilish;

-turkumlashni bilish;

-baholash mezonlarini bilish;

-muayyan bir yoki bir nechta muammoni hal qilishda qo'llaniladigan uslublarini bilish;

-umumiy tushunchalar hamda nazariyalarni bilish;

-hodisalarni tushuntirish va ularni oldindan ko'ra olish tamoyillarini bilish.

2. Tushunish:

-mazmunini bir til (tizim)dan boshqasiga aylantirish;

-izohlash;

-olingan natijalarni ommalashtirish yoki amaliyotga tatbiq etish.

3. Qo'llash (uslub, qoida, nazariya, ta'rif va umumiy tushunchalarni vaziyatdan kelib chiqib, topshiriqlarni hal qilishda qo'llash).

4. Tahlil qilish:

-bir butun narsa (hodisa)ni qismlarga ajratish, ular o'rtasidagi bog'lanishni tuzish;

-qismlarni tahlil qilish;

-yaxlitlikni hosil qilish.

5. Sintezlash, ya'ni yangi tarkib hosil qilish maqsadida mavjud tarkibiy qismlarni umumlashtirish:

- asar yozish;
- ish faoliyati rejasini tuzish;
- berilganlarga asoslanib yaxlit yaratish;
- insho yozish.

6. Baholash, ya'ni maqsadga muvofiq holda qo'llanilgan material yoki uslublarni baholash (munosabat bildirish):

- ichki mezonlar asosida baholash;
- tashqi mezonlar asosida baholash;

TaTim maqsadlarini taksonomiya asosida aniqlashtirish ikki bosqichda amalga oshiriladi. Ya'ni:

- 1) o'quv fanini o'qitilishining umumiy maqsadi aniqlanadi;
- 2) kundalik va joriy o'quv faoliyatining maqsadlari aniqlanadi.

Qismlarga ajratib aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari jadval shaklida rasmiylashtiriladi: ustunda fanning bo'limlari, qatorda esa magistrning bu bo'limlarni o'zlashtirishdagi intellektual faoliyatining asosiy turlari joylashtiriladi.

O'tgan asrning 50-60-yillarida o'quv maqsadlarini tashqaridan kuzatiladigan harakat mohiyatiga ko'ra yaxlit ifodalash texnologiyasi - bixeviorizm g'oyasi shakllandi.

Bixeviorizm (ing. "behaviour" - xulq, xatti-harakat) - inson ruhiyatini faqatgina u tomondan bevosita ifodalangan va kuzatish imkoniyati bo'lgan xatti-harakat, nutq asosida tahlil qilinishi, o'rganilishini yoqlovchi ta'limotdir.

Amerika psixologiyasining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lgan bixeviorizm o'ta amaliy xarakterga ega. TaTim maqsadlarini bixevioristik usulda alohida qismlarga ajratish ularni tashqaridan kuzatiladigan xatti-harakatlarga aylantirish, ya'ni qat'iy nazorat qilish mumkin bo'lgan harakatlar bilan ifodalash sanaladi. Masalan, "tanishtirish", "qaytarish", "yozib olish" so'zlari, "bilish", va "tushunish" ifodalari nisbatan aniqroqdir. Shuning uchun ham, o'quv maqsadlarini aniqlashga oid metodik ko'rsatmalarda pedagoglarga "bilib olish", "o'z uchun kashf etish", "idrok qilish", "seza olish", "tushunish" kabi umumiy ma'no beruvchi so'zlar o'rniga "tanlash", "nomini aytilish", "sanab berish", "yozma ifodalash", "ta'riflash", "ko'rsatish" kabi ifodalarning qo'llanilishi tavsiya etiladi.

Shunday qilib, loyihalash pedagogik jarayonni tashkil etish va uning muvaffaqiyatli kechishini ta'minlovchi muhim shartlaridan biri sanaladi. Pedagogik jarayonni loyihalash muvaffaqiyati pedagog tomonidan

pedagogik faoliyat mazmunini tahlil qilish; natijalami oldindin ko'ra bilish; rejalashtirilgan faoliyatni amalga oshirish loyihasini yaratish kabi vazifalarning samarali hal qilinishi bilan belgilanadi. Tashxis, oldindin ko'ra bilish va loyihalash har qanday pedagogik vazifani hal etishning uch muhim omilidir. Pedagog faoliyatining muvaffaqiyati pedagogik vazifalarning bir yo'la yoki birin-ketin anglanishiga bog'liq. Shunga ko'ra pedagogik vazifalami belgilab olish nihoyatda muhim. Ayrim holatlarda tajribali pedagoglarning ham pedagogik vaziyatni to'g'ri anglashga e'tiborsiz qarashlari tufayli pedagogik faoliyatda nomutanosibligi vujudga keladi. Pedagogik vazifani anglash mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish va tashxis qo'yish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogika amaliyotida pedagogik-psixologik tashxisdan samarali foydalanilmoqda. U pedagogik faoliyatda o'quv ma'lumotlarini loyihalash, kutilgan natijalarga erishish uchun maqsad (o'quv maqsadi yoki tarbiyaviy maqsadning aniq qo'yilishi va to'la amalga oshirilishi muhim ahamiyatga ega. Pedagogik maqsadlarning nihoyatda aniq belgilanishi kutilgan natijaga erishganlikni to'g'ri baholashga yordam beradi. Natijada magistr shaxsining rivojlanish darajasini, shuningdek, pedagog faoliyatida ko'zga tashlanuvchi kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlash, ularni bartaraf qilish imkoniyati yuzaga keladi. Shu sababli ta'lim muassasalarida faoliyat yurituvchi pedagoglarning ta'lim maqsadlarini aniqlash va kutilayotgan natijani avvaldan bashoratlash imkoniyatiga ega bo'lishlari zamonaviy ta'limni samarali tashkil etilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik maqsadlar o'zida o'qitish jarayonining yakunlanganligi, maqsadga erishganlik haqida ilk qadamdayoq tasavvuri hosil qilishi lozim. Ularni shakllantirishda ta'lim jarayonidagi o'zaro bog'liq ob'ektlarni inobatga olish, ularni tasniflash va tartibga solish imkoniyatini yaratuvchi pedagogik taksonomiya alohida o'rin tutadi.

Foydalanish uchun adabiyotlar:

1-Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. "Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish" Toshkent: "Fan va texnologiya" - 2008.

2.Ochilov M. "Yangi pedagogik texnologiyalar". Qarshi: "Nasaf"-2000.

3 Qosimov A.X., Holikova F A. "Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar". Ma'ruzalar matni. Toshkent: "TATU"- 2004.

4. Madivarova S.A. va b. "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat". Toshkent: "Iqtisod-moliya"-2009.

5.Sayidahmedov N. “Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya”. Toshkent: “Oliy pedagogika instituti”- 2003.

6.Sayidahmedov N. “Yangi pedagogik texnologiyalar”. Toshkent: “Moliya”- 2003.

Nazorat uchun savollar:

1. Pedagogik jarayonni loyihalash nima?
2. Pedagogik jarayonni loyihalashda qanday vazifalar bajariladi?
3. Tashxis nima?
4. Pedagogik-psixologik tashxis asosini nimalar tashkil etadi?
5. Qanday metodlar oldindan ko'ra bilish metodlari hisoblanadi?
6. Texnologik pasport nima?
7. Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotining texnologik pasportida qanday ma'lumotlar yoritiladi?
8. Umumiy o'rta yoki o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida tashkil etiladigan darslarning texnologik pasportidan qanday ma'lumotlar o'rin oladi?
9. Pedagogik maqsad nima?
10. B. Farberman ta'lim va tarbiya maqsadlarini belgilash yuzasidan qanday tavsiyalarni beradi?
11. Pedagogik taksonomiya nima?
12. B. Blum taksonomiyasi o'zida nimani ifodalaydi?
13. Ta'lim maqsadlarini taksonomiya asosida aniqlashtirish necha bosqichda amalga oshiriladi?
14. Bixeviorizm qanday ta'limot?

Test topshiriqlari:

1. Pedagogik jarayonni loyihalash qanday uchlik asosida amalga oshiriladi?

- a) pedagog - magistr - magistrlar jamoasi;
- b) loyiha - mazmun - faoliyat;
- c) ta'lim shakli - ta'lim metodlari - ta'lim vositalari;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

2. Texnologik yondashuvga ko'ra pedagogik vazifani hal qilishda qanday omillarga tayaniladi?

- a) maqsadni aniq belgilash, vazifalarni aniqlash, ta'lim metodlarini tanlash;
- b) pedagog faoliyatini belgilash, o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish, magistrlar faoliyatini nazorat qilish;

- c) taslxis, oldindan ko'ra bilish va loyihalash;
  - d) barchajavoblar noto g'ri.
3. Loyihaning maqsadi qog'ozda qanday ko'rinishda aks ettiriladi?
- a) taqvim-reja, qisqacha yozma bayon (annotatsiya) ko'rinishida;
  - b) ish rejasi, jadval ko'iinishida;
  - c) o'quv dasturi, texnologik pasport ko'iinishida;
  - d) barchajavoblar noto g'ri.
4. Loyihalashda nimalar muhim manba bo lib xizmat qiladi?
- a) o'quv predmeti, o quv dasturi, ilg'or ish tajribalari;
  - b) o'quv dasturi, o'quv rejasi va davlatta'lim standartlai i;
  - c) o'quv rejasi, o'quv dasturi, darslik, metodik tavsiya, o'quv va metodik qo llanmalar;
  - d) barcha javoblar to'g'ri.
5. Pedagogik jarayonni loyihalashtirishda vazifalar qanday tartibda belgilanadi?
- a) umumiy, bosqichli va vaziyatli pedagogik vazifalar;
  - b) asosiy, ikkinchi darajali va umumiy vazifalar;
  - c) boshlang'ich, asosiy va yakuniy vazifalar;
  - d) to'g'ri javob yo'q
6. Pedagogik-psixologik tashxis - bu:
- a) magistrilar faoliyati samaradorligini baholash;
  - b) pedagogik jarayonni uning umuniy holati, tarkibiy qismlarini har tomonlama, yaxlit tekshirish orqali baholash;
  - c) magistrilarning yosh, psixologik xususiyatlarini o rganish asosida uning shaxsini baholash;
  - d) barcha javoblar to'g'ri.
7. Pedagogik-psixologik tashxis nechaturga bo'linadi?
- a) qisqa va uzoq muddatli tekshiruvga asoslanuvchi tashxis;
  - b) tezkor va davomli tashxis;
  - c) jamoani va alohida magistr shaxsini o'rganuvchi tashxis;
  - d) barcha javoblar to'g'n.
8. Pedagogik bashoratlash metodlari qaysilar?
- a) suhbat, intervyu, test. nazariy tahlil, maktab hujjatlarini o rganish;

- b) nazariy-kontent, qiyoslash, pedagogik tajriba, ma'lumotlarni umumlashtirish, matematik-statistika;
- c) modellashtirish, faraz qilish, sintezlash, dalillash, fikriy tajriba va b.;
- d) to'g'ri javob yo'q.

9. Pedagogik jarayonni loyihalashda pedagog duch keladigan muammo nima?

- a) pedagogik maqsadni belgilash;
- b) pedagogik faoliyat mazmunini loyihalash;
- c) pedagogik vositalarni tanlash;
- d) pedagogik faoliyatni to'g'ri rejalashtirish.

10. Ta'lim yoki ma'naviy-ma'rifiy tadbimning asosiy ko'rsatkichlari va

ulaming texnologik tavsifini yorituvchi hujjat - bu ...

- a) texnologik pasport;
- b) texnologik loyiha;
- c) texnologik xarita;
- d) texnologik ishlanma.

11. Oliy o'quv yurtlarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotining texnologik pasportida qanday ma'lumotlar o'z aksini topadi?

- a) mashg'ulot mavzusi; ma'ruzaga ajratilgan vaqt; magistrlar soni; o'quv mashg'ulotining shakli va turi; o'quv mashg'ulotining tuzilishi;
- b) o'quv mashg'ulotning maqsadi; pedagogik vazifalar; o'quv faoliyati natijalari; ta'lim metodlari;
- c) ta'limni tashkil etish shakli; didaktik vositalar; ta'limni tashkil etish sharoiti; nazorat shakli;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

12. Umumiy ta'lim, o'rta maxsus ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan darsning texnologik pasportida qanday ma'lumotlar yoritiladi?

- a) dars (mashg'ulot) uchun ajratilgan vaqt; magistrlar soni; darsning turi; darsning tuzilishi;
- b) darsning maqsadi; didaktik va tarbiyaviy vazifalar; dars samarasi (natijasi); darsda qo'llaniladigan ta'lim metodlari;
- c) darsning tashkil etish shakli; didaktik vositalar; darsni tashkil etish

13. Pedagogik (ta'lim va tarbiya) jarayonni bajaruvchi yoki ma lum ob'ektga texnik xizmat ko'rsatuvchi pedagoglarga taqdim etiladigan barcha zarur ma'lumotlar, ko rsatmalami o'z ichiga olgan hujjat qanday ataladi?

- a) texnologik ko' rsatma;
- b) texnologik loyiha;
- c) texnologik pasport;
- d) texnologik xarita.

14. Umumiy va o rta maxsus ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan o quv mashg ulotlarining texnologik xaritasida qanday ma'lumotlar o z ifodasin topadi?

a) fan, sinf, dars, sana, mavzu, maqsadlar (ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlar);

b) darsning chorakdagi o'rni, dars turi, tayanch tushunchalar, fanlararo aloqadorlik,

c) ta'lim vositalari, pedagogik faoliyat shakli, dars uchun belgilangan shior, darsning borishi (dars bosqichlari. inetod va usullar, faoliyat mazmuni);

d) barcha javoblar to'g'ri.

15.Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotlarining texnologik xaritasida qanday ma'lumotlar yoritiladi?

a) ish bosqichlari va vaqti;

b) pedagog hamda magistming faoliyati mazmuni;

c) a va b javoblar to'g'ri;

d) to'g'ri javob yo'q

16. Muayyan o quv yoki tarbiyaviy tadbir materialli bo yicha pedagog tomonidan magistrga bilim, ma lumotlarni uzatish, ta'lim, tarbiyaning aniq yo nalishini belgilab beruvchi, ularda muayyan sifatlami hosil qiluvchi yetakchi g'oya, muddao - bu ...

a) pedagogik maqsad,

b) pedagogik nazariya;

c) pedagogik qarash;

17. M.V.Klarinning fikriga ko'ra o'quv va tarbiyaviy maqsadlarni belgilashda qanday omillar inobatga olinishi lozim?

- a) o'quv materialining mazmuni; pedagogik faoliyat rejasi;
- b) magistning rivojlanish darajasi; magistrning faoliyati;
- c) a va b javoblar to'g'ri;
- d) to'g'ri javob yo'q.

18. Ta'lim (o'quv) maqsadlarini shakllantirishda qanday andozaga tayanib ish ko'rish lozim?

a) o'quv mashg'ulotining umumiy maqsadi → o'quv mashg'ulotining xususiy maqsadi;

b) o'quv mashg'ulotining umumiy maqsadi —* o'quv mashg'ulotining

xususiy maqsadi → taqqoslanadigan o'quv maqsadi;

c) o'quv mashg'ulotining umumiy maqsadi → taqqoslanadigan o'quv

maqsadi;

- d) to'g'ri javob yo'q.

19. Pedagogik jarayonning o'zaro bog'liq va xossasiga ko'ra ko'p bosqichli (ierarxik) tuzilishga ega ob'ektlarini tavsiflash, tartibga solish va tizimlashtirish nazariyasi qanday nomlanadi?

- a) pedagogik taxonometriya;
- b) pedagogik innovatsiya;
- c) pedagogik texnologiya;
- d) pedagogik taxonomiya.

20. Amerikalik nazariyotchi B Blum tomonidan asoslangan pedagogik

taxonomiya nechta kategoriyadan iborat?

- a) 2 ta;
- b) 4 ta;
- c) 6 ta;
- d) to'g'ri javob yo'q.

21. Pedagogik taxonomiyaning amerikalik olim BBhtm tomonidan asoslangan kategoriyalari qaysilar?

a) yodga olish; izohlash; hikoya qilish; sintezlash; sinovdan o'tkazish; baholash;

d) aniqlash; izohlash; tatbiq etish; qayta tiklash; tahlil qilish; o'rganish.

22. Ta'lim maqsadlarini taksonomiya asosida aniqlashtirish necha bosqichda amalga oshiriladi?

- a) bir bosqichda;
- b) ikki bosqichda;
- c) uch bosqichda;
- d) to'rt bosqichda.

23. Inson ruhiyatini faqatgina u tomondan bevosita ifodalangan va kuzatish imkoniyati bo'lgan xatti-harakat. nutq asosida tahlil qilinishi, o'rganilishini yoqlovchi ta'limot qanday nomlanadi?

- a) pedagogik texnologiya;
- b) pedagogik taksonomiya;
- c) pedagogik innovatika;
- d) bixeviorizm.

24. Bixeviorizm ta'limoti qachon asoslangan?

- a) XX asming 20-30-yillarida;
- b) XX asming 30-40-yillarida;
- c) XX asming 40-50-yillarida;
- d) XX asming 50-60-yillarida.

TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING MOHIYATI VA O'ZIGA XOS JIHATLARI

Reja:

1. Ta'lim texnologiyalarining umumiy mohiyati.
2. Ta'lim jarayonini loyihalash bosqichlari.
3. Ta'lim jarayonini loyihalash qonuniyatlari va tamoyillari.
4. Ta'lim texnologiyasi pedagogik tizimi elementlari.
5. Ta'lim jarayonini tashkil etish shartlari va ta'lim texnologiyasining funksional tuzilmasi.

Tayanch tushunchalar: ta'lim, ta'lim texnologiyalari, ta'lim jarayonini loyihalashtirish, ta'lim jarayonini loyihalashga texnologik yondashuv, ta'lim jarayonini loyihalashga texnologik yondashuv bosqichlari, ta'lim texnologiyasining pedagogik tizimi, ta'lim texnologiyasining pedagogik tizimi elementlari, ta'lim texnologiyasining funksional tuzilmasi.

Ta'lim texnologiyalarining umumiy mohiyati. Ta'lim jarayonini "texnologik" tashkil etishning umumiy mezon sifatida uning aniq va puxta o'ylangan maqsadga yo'naltirilganligi qabul qilingan. Bunda asosiy (umumiy) va juz'iy maqsadlarni amalga oshirish uchun muayyan qonuniyat, jarayon, tizim hamda unga mos amallar majmui taqozo etiladi. Pedagogik texnologiyaning vositaviy yo'naltirilganligi uning keng imkoniyatlarga egaligini belgilab beradi. Bu o'rinda ta'limning tashkiliy jihatlari avaldan go'yo tashqaridan belgilangan maqsadlarga erishish usuli sifatida qaraladi. Mos ravishda amalga oshirilishi talab etiladigan jarayonlarni tahlil etish, ularni saralash o'quv faoliyati mazmunini hisobga olmagan holda yo'lga qo'yiladi.

O'quv mashg'uloti uchun ta'lim metodlarini tanlashning muhim sharti -magistrlarning bilim darajalarini oldindan tashxislash, ularning ko'nikma va malakalarini mavjud me'yoriy talablar bilan taqqoslash hisoblanadi.

Ta'lim jarayoni magistrlarning belgilangan maqsad asosida harakat qilishlarini uzluksiz nazorat qilishni nazarda tutadi. Pedagogik texnologiya ta'lim maqsadiga tashkiliy-uslubiy vositalar yordamida erishish mumkinligini ifodalaydi. Agar texnologik tizimlarda asosiy e'tibor bilimlarni uzatish va magistrlar tomonidan o'zlashtirilgan bilimlar darajasini aniqlash maqsadida nazoratni yo'lga qo'yish borasidagi

harakatlar tizimini ishlab chiqishga yo'naltirilgan bo'lsa, metodlar majmuasini tanlash asosan amaliy (yoki tajriba) asosda amalga oshiriladi.

Texnologik yondashuv ta'lim samaradorligiga erishish, ta'lim jarayonining mazmunini, magistrga ilmiy bilimlarni turli vositalar yordamida yetkazib berishni nazarda tutadi. Ta'lim natijasi samarali o'zlashtirilgan bilim, pedagog va magistrning birgalikdagi tadqiqotchilik faoliyati, bu borada o'rnatilgan tajriba hamda magistrning axloqiy-hissiy sifatlarining shakllanganligi bilan belgilanadi.

Ta'lim maqsadlarini, baholash mezonlarini, ta'limiy sharoitlarni takroriy hosil qilish asosida tarbiyaviy faoliyat jarayoniga ham pedagogik texnologiyalarni samarali tatbiq etish mumkin. Shu tarzda pedagogik texnologiyaning asl mohiyati namoyon bo'ladi, shuningdek, o'quv va tarbiyaviy faoliyat o'rtasidagi tafovut barham topadi. Ta'lim texnologiyasi ta'lim maqsadlarini aniqlashtirish, yaxlit jarayonni qismlarga ajratish, ta'lim natijalarini standartlashtirish, ta'lim jarayonidagi samarali teskari aloqa, avtomatlashtirish imkoniyatlarini takomillashtirish kabi muhim ta'limiy muammolarni ijobiy hal qilish imkonini beradi. Mazkur muammolarni hal etishda mavjud pedagogik tajribani inobatga olish, unga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lish maqsadga muvofiqdir.

Pedagogik texnologiyaning rivojlanish istiqbollari uning nazariy asoslarini tanqidiy ravishda tahlil qilish, ta'lim jarayoniga nisbatan samarali yondashuvning qaror topishi hisobiga ta'minlanadi. Ya'ni, ma'lum vaqt oralig'ida pedagogik texnologiyaning nazariy asoslarini o'zgartirish bilan birga uning "muammo maydoni"ni ham o'zgartirish mumkin bo'ladi.

Ta'lim jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etish bir qator didaktik vazifalarni ijobiy hal etishni taqozo qiladi. Chunonchi, didaktik maqsadlar ro'yxatini ishlab chiqish, ularga muvofiq ravishda ta'lim jarayonini loyihalash, ta'lim jarayonini loyihalashda yaxlit jarayon hamda uning bosqichlari o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlash, magistrning tomonidan ijtimoiy tajribaning to'laqonli o'zlashtirilishi, barcha magistrning bilim, ko'nikma, malakalari darajalarining tenglashuviga erishish va h.k.

O'quv qo'llanmasining avvalgi o'rinlarida aytib o'tilganidek, "ta'lim texnologiyasi" tushunchasini sharhlashda yagona to'xtamga kelinmagan. Avval ko'rsatib o'tilganidek, quyidagi ta'rif "ta'lim texnologiyasi" tushunchasi mohiyatini yetarli darajada yoritadi:

Ta'lim texnologiyasi — ta'lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya'ni, avvaldan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida, bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq

maqsadga erishish yo'lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish asosida taTim jarayonini samarali boshqarishdir.

Ta'lim jarayoni butun mashg'ulot davomida magistr faolligi va qiziquvchanligini muntazam ravishda uyg'otib borishni nazarda tutadi. O'quv omillarini yaratishga asoslangan pedagogik texnologiya magistrلامي tezkorlik bilan o'quv yoki o'quv ishlab chiqarish faoliyatiga jalb qilish imkonini beradi. Aks holda, zaif, yetarli darajada tushunarli bo'lmagan yoki aniq natijani ko'zlanmagan topshiriqlar mashg'ulotning samarasiz yakunlanishiga olib keladi. Bunday holatlar kopincha pedagogning magistrga nisbatan salbiy munosabatda bo'lishiga olib keladi. Natija magistrda ortiqcha hissiyotlarga berilish, o'quv faoliyatiga undovchi rag'batining pasayishi, o'qishdan bezishi, o'quv predmeti va pedagogga nisbatan salbiy munosabatda bo'lishiga sabab bo'ladi. Pedagog va magistr orasidagi munosabat insonparvarlik mezonlari asosida tashkil etilib, noxush hissiyotlarni bartaraf etishga yo'naltirilishi lozim. Pedagogik munosabatda erishilgan yutuqlardan zavqlanish, o'quv faoliyatiga chanqoqlik bilan intilish birgalikdagi ijodiy muloqotga chorlashi kerak. TaTim jarayonida magistr shaxsiga nisbatan hurmatsizlik bilan yondoshilganda ko'zda tutilgan talabchanlikka, ayniqsa, ongli intizomni o'rnatishga erishish mumkin emas.

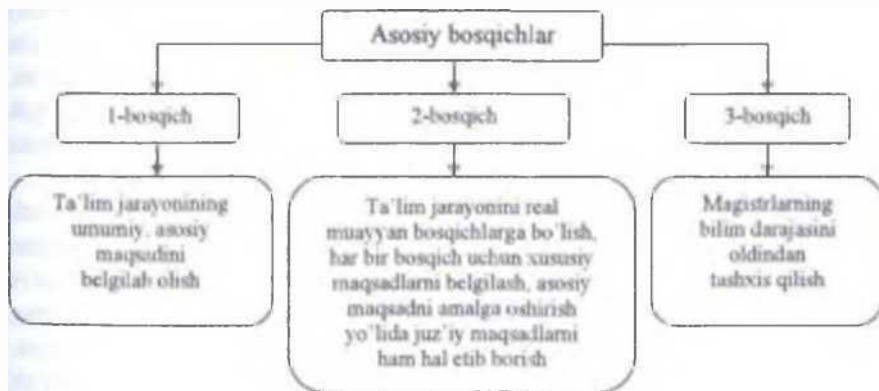
TaTim jarayonini loyihalash bosqichlari. Ijtimoiy taraqqiyotning turli bosqichlarida ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, uning izchilligi va uzluksizligini ta'minlashga erishish masalalari yetuk mutafakkirlar, ilg'or pedagoglarning diqqat-e'tiborlarini jalb etib kelgan. Yosh avlod ta'lim tarbiyasini tashkil etishning bu jihatlari o'z davrida Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug'bek, Ya.A.Komenskiy, D.K.Ushinskiy, Abdulla Avloniy, Hamza Xakimzoda Niyoziy, Abduqodir Shakuriy va b. tomonidan o'rganilgan.

Axborotlar almashinuvining globallashuvi, ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohalarida ro'y berayotgan ilmiy yangiliklarning son va sifat jihatidan keskin o'sib borishi o'z-o'zidan magistr'larga ular borasida tezkor sur'atda va batafsil maTumotlar berishni kun tartibiga qo'yimoqda. Ushbu talabning ijobiy ravishda qondirilishi, eng avvalo, ilmiy-nazariy, amaliy bilimlarni o'zlashtirishning qulay, maqbul shakli bo'lgan taTim jarayonida amalga oshiriladi. TaTim jarayonining maqsadga muvofiq, samarali tashkil etilishi o'quv manbalari (o'quv dasturi, rejasi, darslik, qo'llanmalar) saviyasi, pedagogning bilim darajasi va pedagogik mahoratiga bog'liq.

Pedagogning ta'lim jarayonini loyihalashga qaratilgan harakati texnologik yondashuv mohiyatini ifodalaydi. Ta'lim jarayonini loyihalashga nisbatan texnologik yondashuv muayyan xususiyatlarga ega. Davriy ketma-ketlik texnologik yondashuvning muhim xususiyati sanaladi. U pedagogik texnologiyaning nazariy asoslarini yoritishga xizmat qiladi va rejalashtirilgan standart natijalarga erishish imkonini beradi. Ta'limning to'liq standartlashtirilishi texnologik yondashuvga xos bo'lib, u pedagog hamda magistr o'rtasida yuzaga keluvchi munosabatlar mazmunini ifodalaydi.

Pedagogning ta'lim jarayonini loyihalashga qaratilgan faoliyati quyidagi asosiy bosqichlardan iborat (17-rasm):

17-rasm. O'quv jarayonini loyihalash bosqichlari

Bosqichlar ketma-ketligining mohiyati pedagog harakatlarining davriy, takrorlanuvchanligini ifodalaydi. Bosqichlarning bir-biriga muvofiq ravishda ketma-ket kelishi pedagog harakatining muayyan maqsad, aniq nazorat usullari hamda ta'lim shakli asosida bir necha marotaba takrorlanib borishi hisoblanib borishi hisoblanib borishi anglatadi.

Pedagogik texnologiyaning rivojlanish istiqbollari uning nazariy asoslarini tanqidiy ravishda tahlil qilish, ta'lim jarayoniga nisbatan samarali yondashuvning qaror topishi hisobiga ta'minlanadi. Ya'ni, ma'lum vaqt oralig'ida pedagogik texnologiyaning nazariy asoslarini o'zgartirish bilan birga uning "muammo maydoni"ni ham o'zgartirish mumkin bo'ladi.

Ta'lim jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etish bir qator didaktik vazifalarni ijobiy hal etishni taqozo qiladi. Chunonchi, didaktik maqsadlar ro'yxatini ishlab chiqish, ularga muvofiq ravishda ta'lim

jarayonini loyihalash, ta'lim jarayonini loyihalashda yaxlit jarayon hamda uning bosqichlari o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlash, magistrlar tomonidan ijtimoiy tajribaning to'laqonli o'zlashtirilishi, barcha magistrlar bilim, ko'nikma va malakalari darajalarining tenglashuviga erishish va h.k.

Pedagog faoliyatida kelajakka mo'ljallangan va tezkor loyihalash turli darslarda turlicha moslashtiriladi. Pedagog loyihalashga kirishda xoh u dars, xoh u tarbiyaviy tadbir bo'lsin, har bir pedagogik vazifaning yaxlit pedagogik jarayon tizimidagi o'mini bilishi lozim. Malakali, tizimli modellashtirish layoqatiga ega pedagoglar davomli texnologiyalami yarata oladilar. Ular muayyan sharoitga mos (lokal) modellashtirishni amalga oshira olish layoqanga ega pedagoglardan keskin farqlanadilar. Binobarin, ikkinchi gumb pedagoglari faoliyatida yaxlit fan (yoki pedagogik jarayon) emas, balki dars (yoki tarbiyaviy tadbir) texnologiyasi yetakchi o'rin tutadi. Agar pedagog faoliyati magistrning talablarini qondirish, ya'ni, yakuniy maqsadlarga qaratilsa, u holda pedagog yaxlit pedagogik jarayonni yoki alohida dars va tarbiyaviy tadbirlarni loyihalashda ham qiyinchilikka duch kelmaydi.

Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalami muvaffaqiyatli qo'llashning yana bir omili - muayyan, yaxlit ta'limiy jarayonni oldindan loyihalash, magistrlar tomonidan o'zlashtiriladigan nazariy va amaliy bilimlar, ko'nikma va malakalar darajasini tashxislash, ta'lim maqsadining muvaffaqiyatli natijalanishini avaldan bashoratlay olishdan iborat. Muayyan o'quv mashg'uloti jarayonining loyihasini ishlab chiqish quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

1- bosqich. Ta'lim jarayonini loyihalashning dastlabki bosqichi o'quv predmetining mundarijas: dan joy olgan mavzu yoki faoliyat mazmuniga doir manbalarni o'rganish, chunonchi, materiallarni yig'ish va ularning g'oyasi (mohiyat bilan tanishib chiqish, ularda ilgari surilgan g'oyalarni umumlashtirish, turkumlashtirish va yaxlitlashdan iborat. O'quv predmetining mavzusi yoki faoliyat mazmuniga doir manbalar mohiyatini o'rganib chiqish pedagog uchun magistrlar e'tiboriga taqdim etilayotgan mavzu (faoliyat mazmuni) xususida ularga batafsil, mukammal ma'lumotlarni bera olish, ta'limning umumiy jarayonini tasavvur etish imkonini beradi.

2- bosqich. Ikkinchi bosqich o'quv predmetining mavzusi (faoliyat mazmuni) yuzasidan yagona, umumiy maqsadni aniq belgilash, umumiy maqsad doirasida kichik bo'lim (band)larni bo'yicha hal etiluvchi xususiy maqsadlarni ham belgilash. ta'lim maqsadiga erishish yo'lida ijobiy hal etib borilishi lozim bo'lgan vazifalarni ishlab chiqishga yo'naltiriladi.

Ta'lim maqsadi va vazifalarining aniq, puxta belgilab olinishi pedagog, shuningdek, magistrlar faoliyatini muayyan yo'nalishga solish, ta'lim maqsadiga erishishda vaqtdan unumli foydalanish, ta'lim jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan didaktik va tarbiyaviy muammolarning oldini olish, mavjud shart-sharoitlardan oqilona foydalanishga zamin hozirlaydi. Ikkinchi bosqich natijasi o'quv predmeti (faoliyat mazmunining mavzusi bo'yicha yagona, umumiy hamda xususiy maqsadlar, vazifalami qayd etish bilan tavsiflanadi.

3- bosqich. Ta'lim jarayonini loyihalashning uchinchi bosqichi ta'lim maqsadi va vazifalariga tayanilgan holda, o'quv jarayonining mazmunini ishlab chiqishdan iboratdir. Ta'lim jarayoni o'quv materialini mazmunini yoritishga xizmat qiluvchi muayyan mavzu (faoliyat mazmuni) bo'yicha nazariy va amaliy bilimlar majmuini ifoda etish imkonini beradi. Ta'lim mazmunida, shuningdek, magistrlar tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan tushuncha, ko'nikma hamda malakalarning hajmi ham o'z ifodasini topa olishi lozim. Zero, ta'lim mazmunining g'oyaviy jihatdan mukammalligi magistrlar tomonidan muayyan bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirilish darajasi bilan belgilanadi. Uchinchi bosqich samarasi magistrlar tomonidan ma'lum tushunchalarning o'zlashtirilishi, ko'nikma va malakalarning shakllanishini ta'minlovchi shartlarining ishlab chiqilganligida namoyon bo'ladi.

4- bosqich. Ta'lim jarayonini loyihalashning eng muhim bosqichi sanalgan, to'rtinchi bosqichda mashg'ulotning shakli, metod va vositalarni tanlash kabi harakatlar amalga oshiriladi. Mazkur bosqichning muhimligi shundaki, aynan mashg'ulot shakli, metod va vositalari ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlanishiga olib keladi. Ular yordami bilangina o'quv predmetining mavzusi (faoliyat mazmuni) borasidagi nazariy bilimlar magistr'larga uzatiladi va ular tomonidan bu bilimlar qabul qilib olinadi. Muayyan mashg'ulot uchun eng maqbul deb topilgan shakl, metod va vositalarning belgilanishi ta'lim jarayonining qariyb 90 % lik muvaffaqiyatini kafolatlaydi. Yangi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning asosiy mohiyati aynan mana shu bosqichda ochib beriladi. Magistr'larni ijodiy izlanish, faollik, erkin fikr yuritishga yo'naltiruvchi ta'lim shakli, metod va vositalarining to'g'ri tanlanishi mashg'ulotlarning qiziqarli, bahs-munozaralarga boy bo'lishi, ijodiy tortishuvlarning yuzaga kelishiga turtki beradi. Mana shu holatdagina magistrlar tashabbusni o'z qo'llariga oladilar, pedagogning zimmasida esa ularning faoliyatini ma'lum yo'nalishga solib yuborish, umumiy faoliyatni nazorat qilish,

murakkab vaziyatlarda yo'l-yo'riq ko'rsatish, maslahatlar berish hamda ular faoliyatini baholash kabi vazifalar qoladi.

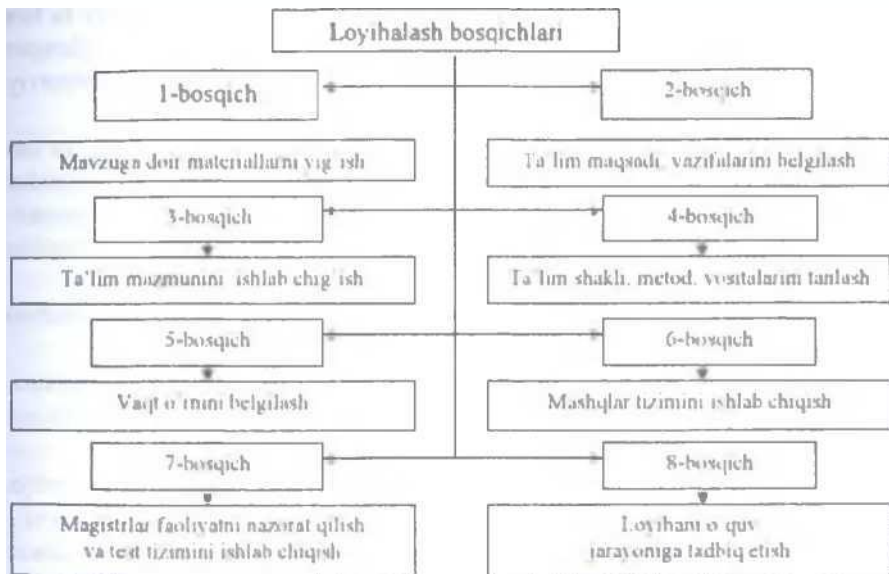
5- bosqich. Magistrlar tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirilishi uchun yetarh deya belgilangan vaqt hajmi, ya'ni, muayyan mavzu (faoliyat mazmuni) yuzasidan ma'lum tushuncha, ko'nikma va malakalarning qancha vaqt oralig'ida o'zlashtirilishi mumkinligi aniqlanadi.

6- bosqich. Oltinchi bosqichda mashq (topshiriq)lar tizimi ishlab chiqiladi. Bosqich natijasi sifatida ishlab chiqilgan mashq (topshiriq)lar tizimining samaradorligiga alohida ahamiyat berish talabi mazkur bosqichning asosiy sharti hisoblanadi. Bu bosqichda ishlab chiqilgan mashqlar tizimini quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin: a) mashg'ulot vaqtida magistrlar tomonidan hal etilishi lozim bo'lgan mashqlar; b) darsdan tashqarida bajarilishi ko'zda tutilgan mashqlar (uy vazifalari). Magistrlar e'tiboriga havola etilayotgan mashqlar bir-birini to'ldirishi, o'zaro aloqadorlik, bog'liqlik va eng muhimi evolyusion xususiyat kasb eta olishi lozim.

7- bosqich. Ta'lim jarayonini loyihalashtirishning yettinchi bosqichida magistrning umumiy faoliyatlarini nazorat qilish va test tizimini yaratish kabi vazifalar amalga oshiriladi. Nazariy va amaliy jihatdan to'g'ri bo'lgan test tizimining ishlab chiqilishi magistrning mavzu (faoliyat mazmuni) yuzasidan muayyan tushunchalarni o'zlashtirish, shuningdek, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish olganlik darajalarini aniq va xolis aniqlay olish imkonini beradi. Test tizimini ishlab chiqishda testning izchil, uzviy hamda bir-biri bilan uyg'un bo'lishlariga ahamiyat berish maqsadga muvofiqdir.

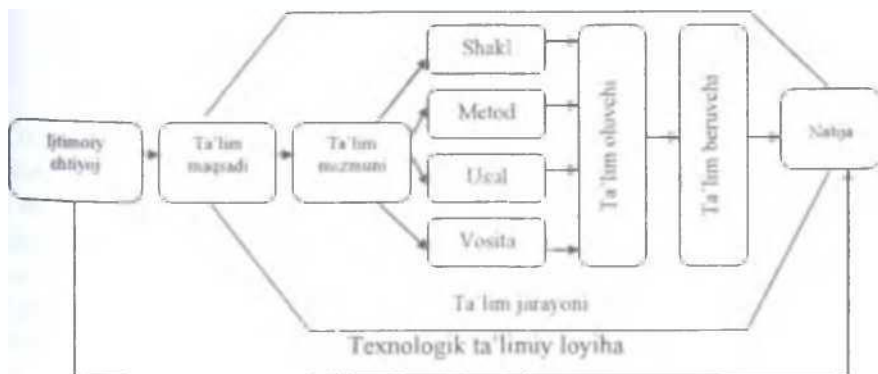
8- bosqich. Ta'lim jarayonini loyihalashtirishning so'nggi bosqichi yaratilgan loyiha (andoza)ni ta'lim jarayoniga tadbiq etish, ta'lim jarayonining yakuniy darajasi (samaradorligi)ni o'rganish bilan nihoyalanadi. Bu bosqichda ta'lim jarayonining umumiy ahvoli, erishilgan yutuq hamda yo'l qo'yilgan kamchiliklar, ularning yuzaga kelish sabablari tahlil etiladi, navbatdagi mashg'ulotlar jarayonida sodir bo'lgan kamchiliklarning oldini olishga qaratilgan choralar belgilanadi (18-rasm).

Demak, har bir bosqichda amalga oshirilayotgan vazifalar o'rtasida muayyan izchillik mavjud bo'lib, u ta'lim jarayonini samarali tashkil etish imkonini beradi. Ta'lim jarayonini loyihalashtirishda har bir holatning puxta bajarilishiga erishish amaliy faoliyat (o'quv jarayoni)ning muvaffaqiyatini ta'minlashga olib keladi

18-rasm. O'quv jarayonini loyihalash bosqichlari

Yuqoridagi fikrlarga muvofiq ta'lim texnologiyasining tarkibiy tuzilmasi tasvirda quyidagicha namoyon bo'ladi (19-rasm):

19-rasm. Ta'lim texnologiyasining tarkibiy tuzilmasi

Ta'lim jarayonini loyihalash qonuniyatlari va tamoyillari. Uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri - o'qitish jarayonini texnologialashtirishdan iboratdir. Jarayon samaradorligini ta'minlashda quyidagi shartlarga amal

qilish muhim ahamiyatga ega: 1) pedagoglar tomonidan zamonaviy ta'lim texnologiyalarini ta'lim amaliyotida faol qo'llanilishi; 2) rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'limi amaliyotida qo'llanilayotgan zamonaviy texnologiyalardan xabardor bo'lish.

Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish - o'quv jarayonining ta'lim maqsadi (yoki maqsadlariga erishishni kafolatlovchi usul va vositalar bilan ta'minlanganligi bo'lib, u yaxlit jarayonda har bir elementni bosqichma-bosqich yorituvchi pedagogik faoliyatning muhim ko'rinishlaridan biri sanaladi.

Loyihalashtirish ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim jarayonini loyihalash - alohida olingan ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun barcha omillarni inobatga olgan holda uning loyihasi (sxemasi)ni ishlab chiqishdir.

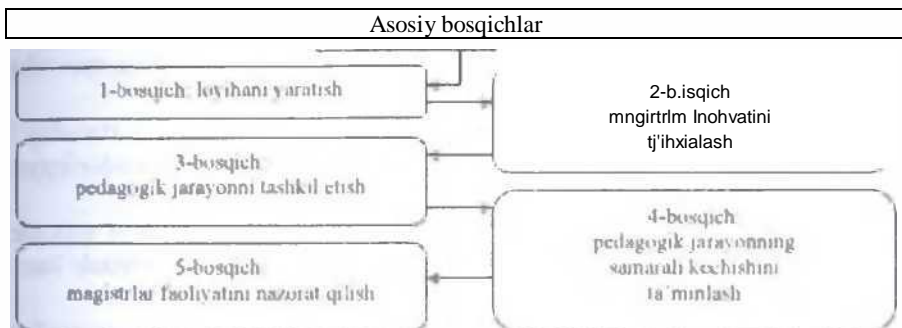
Ta'limning to'laligicha standartlashtirishga yo'naltirilganligi texnologik yondashuvga xos bo'lib, u didaktikada ta'limning asosiy jihatlariidan biri sifatida e'tirof etiluvchi va keyingi yillarda butun jahon pedagogikasining tadqiqot ob'ektiga aylangan pedagog hamda magistr o'rtasida yuzaga keluvchi munosabatlar mazmunini ifodalaydi.

Ta'lim jarayonini texnologik yondashuv asosida loyihalash quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

- loyihani yaratish (1);
- magistrlar faoliyatini tashxislash (2);
- pedagogik jarayonni tashkil etish (3),
- pedagogik jarayonning samarali kechishini ta'minlash (4);
- magistrlar faoliyatini nazorat qilish (5)ni o'z ichiga oladi (20-rasm)

Pedagogik vazifaning hal etilishiga pedagog va magistr faoliyatlarining mazmuni, vositalarini loyihalash orqali erishadi. Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish uni loyihalashga nisbatan yangicha yondashuv, ya'ni, ta'lim jarayonini texnologik strukturasiga muvofiq yoritish zaruratini taqozo etadi. Pedagog kasbiy faoliyatini tashkil etishda ta'lim jarayonini loyihalash alohida ahamiyatga ega. Har bir o'quv kursini o'rganish alohida mavzu va bo'limlarni loyihalash asosida amalga oshiriladi.

Ta'lim jarayonini loyihalash - pedagog kasbiy faoliyatining muayyan ko'rinishi bo'lib, pedagogning ta'lim jarayonining texnologik tuzilma, natijasini ta'minlovchi metod, vositalar yig'indisi bilan tavsiflanadi. Ta'lim jarayonini loyihalash mahsuli o'quv loyihasi sanaladi.

20-rasm. Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish bosqichlari

Ta'lim jarayoniga texnologik yondashuv quyidagi elementlardan iborat (21-

Asosiy elementlar

<p style="text-align: center;">TctMloftk jarayoa (aolisji mkdan ko nnttrudj ilodjlar^jn ta lon nu/jnunining u quuhilu IntnrnaUri o /Uthlirnh</p>	<p style="text-align: center;">rexnohftk (ara)oMI buihqanth pcdi^uf twlnahiu o quvthi taoln abiunp amq nioddnfa nnn 'ln .un <.l -'xli. f.h</p>
<p style="text-align: center;">Trtnologik jarayoBBI tathkl rltth vvtitalan L> louuboh tart>njlart> nuv lantinthni U nunkvuh. nu nrn va imkMtv vueULu</p>	<p style="text-align: center;">Atboml ta minoti 1» ^<m laolivatuu muvliqla-hitudlfa o>d mc yvvv hunjibr lo planu va U lnn jaiavanmitH hiyihaai</p>

Icinolvflk tjcimor. -Iqtivodls ta'avin. I turvha ta lim muaiwaljr laoinatim tarth .I dw h linyjrjvrnimry; nUtni mzorot qilitti U lHB XLrnMtau Mux.i<ch qubn rru ruviy-p>iu>l<>fik iqlimrtj voruU4i

21-rasm. Ta'lim jarayoniga texnologik yondashuv elementlari

Ko'rsatilgan tarkibiy qismlarning dastlabki to'rttasi pedagog faoliyati va uning boshqaruvini, beshinchisi esa bevosita pedagog va maktab ma'muriyati boshqaruvini ifodalaydi.

Pedagogik amaliyot mohiyatini tahlil etish natijasida ta'lim jarayonini loyihalashmng bir necha qonuniyatlari ajratildi, chunonchi:

- 1) ta'lim jarayonini loyihalash samaradorligi barcha tarkibiy qismlar (texnologik boshqatuv, vosita, axborot, ijtimoiy-psixologik muhitning loyihada maqsadga muvofiq yoritilishi asosida ta'minlanadi;

2) ta'limning texnologik vositalari talabalarning individual xususiyatlariga bog'liq holda tanlanadi;

3) loyihalash strategiyalari pedagogning individual uslubiga muvofiq tanlanadi;

4) loyihalash sifati teskari aloqa (pedagog va talaba o'rtasidagi) ko'lami, loyihalash mazmuni hamda barcha omillar samaradorligiga bog'liq.

Ta'hm jarayonini loyihalash doirasida magistrlar faohyatini nazorat qilish muhim o'rin tutadi. Shu bois nazorat jarayonini loyihalash ham pedagogdan alohida malakali yondashuvni talab etadi.

Nazorat jarayonini loyihalash - pedagog tomonidan magistrlar faoliyatini izchil kuzatish, zaruriyat bo'lganda to'g'rilash. ularning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash maqsadida sinovlarni tashkil etish imkonini bema'lum metod va vositalar yig'indisini hosil qilishdir.

Loyihalash pedagogik faoliyatning murakkab ko'rinishi bo'lib, uni amalga oshirishda ma'lum shartlar inobatga olinishi zarur. Chunonchi:

- ta'lim sohasining jamiyat taraqqiyoti uchun xizmat qilishi;
- talabalar faohyati tavsifining ta'lim natijalariga bog'liqligi;
- magistrning yosh, individual xususiyatlari bilan o'zaro muvofiq kelishi;

-ta'hm maqsadi, mazmuni, shakl, metod va vositalarining ta'lim jarayoni samaradorligini ta'minlashga yo'naltirilishi va h.k.

Uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida ta'lim jarayonini loyihalashda muayyan tamoyillarga tayaniladi. Ayni o'rinda, dastlab, "tamoyil" tushunchasining mohiyatini anglab olish zarur.

Tamoyil (lot. "principium" - boshlang'ich, asos) - muayyan nazariya, fan, dunyoqarash, ijtimoiy-siyosiy tuzilma va h.k.ning asosiy boshlang'ich holati. Bu tushuncha, shuningdek, ma'lum faoliyatning yetakchi g'oyalari, asosiy qoidalari sifatida ham keng qo'llaniladi.

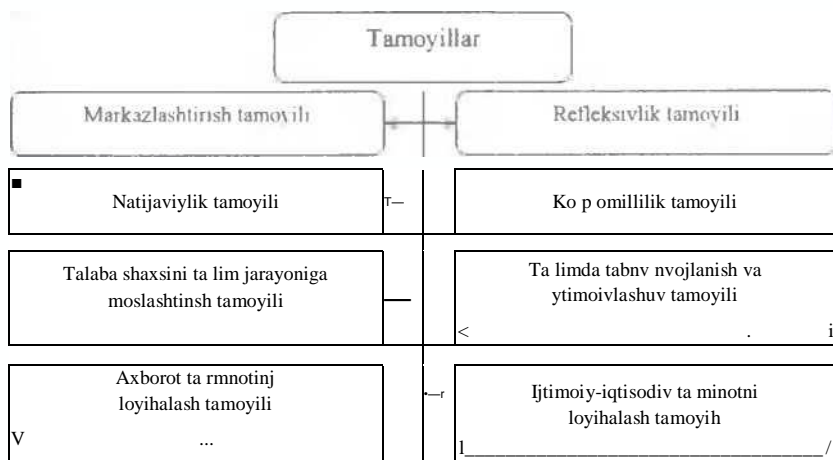
Ta'hm jarayonini loyihalashda tamoyillar asosiy yondashuv, faoliyat tuzilmalarini aniqlovchi me'yor va muvofiqlashtiruvchi talablar vazifasini bajaradi. Loyihalash tamoyillari nafaqat me'yoriy, balki tavsifiy vazifani ham bajarib, faoliyat mohiyatini ochib bema'lum umumlashma talablar sifatida tavsiflanadi. Ta'lim jarayonini loyihalashda nafaqat har bir tarkibiy qism, balki ular orasidagi aloqalar ham modellashtiriladi.

Tizimlilik tizimlashtiruvchi elementlarni ajratish, ular o'rtasidagi aloqalarni ifodalash orqali jarayonni yaxlit tarzda loyihalashtirishga xizmat qiladi. Ta'lim jarayonini loyihalash qonuniyatlari loyihalash

tamoyillarining nazariy asoslarini ishlab chiqishga va pedagogik faoliyat amaliyotida qo'llashga zamin tayyorlaydi.

Ta'lim jarayonini loyihalash tamoyillari quyidagilardir (22-rasm):

22-rasn. Ta'lim jarayonini loyihalash tamoyillari

Markazlashtirish tamoyili texnologik jarayonda magistrilar faoliyati modelini loyihalashning bosh elementi sifatida ifodalanaadi. Ta'lim jarayoni tuzilmasida asosiy tizimlashtiriluvchi ta'lim mazmuni va magistr faoliyati texnologik jarayon hisoblanib, uning mazmunini magistrilarning ijtimoiy tajriba asoslarini o'zlashtirib olishga yo'naltirilgan o'quv faoliyati tashkil etadi. Har bir o'quv fani bo'yicha ta'lim mazmuni umumiy ta'lim maqsadi va vazifalariga muvofiq belgilanaadi. Faoliyatli yondashuv nuqtai nazaridan umumiy o'rta ta'lim mazmunini tashkil etuvchi har bir element (element) sub'ekt faoliyatining turlaridan biriga muvofiq kelishi kerak. Sub'ekt faoliyatining turlari, o'z navbatida, aniq modellar yig'indisi sifatida umumlashgan faoliyat modellari orqali ifodalaniishi zarur. Magistrilar faoliyati modeli tizimlashtiriluvchi element bo'lib, magistrning yaxlit faoliyati mazmunini aniqlashga xizmat qiladi.

Markazlashtirish tamoyili loyihalashni quyidagi tartibda amalga oshirishni talab etadi: faoliyat modellarini maqsadga muvofiq yaratish, ulami magistrilar tomonidan o'zlashtirish usullari, vositalarini tanlash (texnologik operatsiyalar), o'quv faoliyatini boshqarish usullari (pedagog faoliyati)ni asoslash.

2.Refleksivlik tamoyili sub'ektning o'ziga. shaxsiy faoliyatiga va bilimiga baho berishi, o'z g'alaming u haqidagi fikrlari va ular o'rtasidagi

hamkorlik faoliyatiga oid munosabatlarni tavsiflaydi. Loyihalash jarayonida pedagogga doimo ta'lim jarayom, uning aniq va ideal sharoitlari, magistrning bilishga bo'lgan ehtiyojlari, ulami to'ldirish imkoniyatlari, shaxsiy sifat va qobiliyatlari, pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish imkoniyatlarini inobatga olish maqsadga muvofiq. Refleksivlik tamoyili yaratiladigan ta'lim jarayonining loyihasini ta'lim jarayoni ishtirokchisi - sub'ektning ehtiyojlari va imkoniyatlarini tahlil qilish asosida uzluksiz tuzatib, to'ldirib borishni talab etadi.

3. Natijaviylik tamoyili - pedagogik shart-sharoitlarning qulayligi, oz vaqt va kuch sarflash evaziga samarali natijalarga erishishni tavsiflaydi. Natijaviylik ijtimoiy tajriba faoliyat modellari mazmuni, texnologik operatsiyalar, ulami o'zlashtirish, boshqarish uslublarini tanlash, o'quv faoliyatining muvofiqligi, ta'lim-tarbiya vositalari, texnologik jarayonda sub'ektning qisqa vaqt va kuch sarflashi vositasida belgilangan maqsadga erishishni nazarda tutishi lozim.

4. Ko'p omillilik tamoyili. Har bir ta'lim jarayoni bir qator ob'ektiv va sub'ektiv omillar ta'sirida amalga oshadi. Ular sirasiga pedagog va magistrning ijtimoiy-iqtisodiy hayot sharoitlari, ta'lim muassasalari atrofidagi ijtimoiy ishlab chiqarish va tabiiy iqlim muhiti, o'quv muassasasining o'quv-moddiy bazasi, pedagoglarning kasbiy malaka darajasi, ta'lim muassasasi yoki ma'lum sinfdagi ma'naviy-psixologik muhit, magistrning o'quv imkoniyatlari, sinfning intellektual salohiyati, jamoaning shaxslararo munosabatlari kiradi. Ta'lim jarayonini loyihalashda pedagog ana shu omillarni hisobga olishi zammir.

5. Talaba shaxsini ta'lim jarayoniga moslashtirish tamoyili. Yoshlar oliy o'quv yurti ostonasiga qadam qo'yganidan boshlab uning faoliyat ko'lami (o'z-o'ziga xizmat, mehnat. dam olish tarzida) kengayadi. Bu kabi faoliyat ko'nikmalarini egallashi natijasida ijtimoiy tajribaga ega bo'lib boradi. Shuning uchun ta'lim jarayonining samarali bo'lishi, uni loyihalashda ta'lim mazmuni va b. faoliyat modellari hisobga olinishi, ulami magistrning kundalik hayot faoliyatida egallab borishi ta'minlanishi zarur.

Ayni vaqtda umumiy ta'lim muassasalarida shaxsni rivojlantirish va uni ijtimoiy hayotga moslashtirish muayyan qonuniyatlarga muvofiq psixolog va sotsiologlarning ishtiroklari (PPT xulosasi) asosida amalga oshiriladi.

6. Ta'limda tabiiy rivojlanish va ijtimoiylashuv tamoyili. Tabiiy jarayonlar mohiyatini bilish ta'lim jarayonini samarali, magistrning yosh xususiyatlari, sezitiv rivojlanish davrlari, rivojlanishning keyingi

bosqichiga o'tish imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish imkonini beradi. Tamoyilning mazmuni ta'limni ijtimoiylashtirish, magistrlar tomonidan ijtimoiy tajribani individual qonuniyatlar asosida o'zlashtirilishi bilan izohlanadi. Pedagog faoliyatini tashkil etishda e'tibor birinchi navbatda faoliyat usullari va jarayonlarining o'zaro muvofiq bo'lishiga qaratiladi. Bu holat me yoriy talab sifatida qabul qilinadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim magistrga o'quv materialining mazmunini, vazifa (topshiriqlami, faoliyat usullari va uslublarini tanlash imtiyozini beradi. Tanlash imkoniyati magistmni qaror qabul qilish, mustaqil izlanish va javobgarlikni his qilishga undaydi. Shu bois o'quv faoliyatining muqobil modellarini ishlab chiqish va ulami magistrga taklif etish maqsadga muvofiq.

Pedagogning vazifalaridan biri o'quv maqsadiga muvofiq talabning ichki intilishi, rag'batini (motivi)ni rivojlantirishdir.

Loyihalashda magistmni o'quv faoliyatiga yo'naltiruvchi usullar, mustaqil ta'lim shakli, o'z-o'zini rivojlantirish va o'zini hurmat qilish imkoniyatlarini aniqlash zammir.

Texnologik jarayonni boshqarishda pedagogning faoliyati texnologik operatsiyalar tarzida tashkil etiladi.

Texnologik operatsiya -o'quv faoliyatining tarkibiy qismi bo'lib, magistr faoliyati va o'quv materiali mazmunining o'zaro birligi sifatida o'quvchini ta'limning muayyan bosqichidan keyingi bosqich, yuqoriroq darajaga o'tishini ta'minlaydi.

O'qitish jarayonida qo'llaniladigan barcha vositalar o'zaro bog'liq moddiy (darslik, o'quv qo'llanmalari, ko'rgazmali, namoyishli vositalar, laboratoriya jihozlari va h.k.) va ma'naviy (teskari aloqa, pedagog yoki magistr namunasi, xatti-harakatlari, nutqi va b.) kabi guruhlariga ajratiladi.

Ta'lim vaqtida pedagog loyahasini amalga oshirishda uning shaxsiy sifatleri, ya'ni, kasbiy mahorati, motivatsiya, pedagogik qobiliyat, xarakter, temperament, mhiy holati, o'z-o'zini anglashi va h.k. namoyon bo'ladi. O'qitish jarayonini loyihalashda pedagog loyihachi va bajaruvchi sifatida loyihani amalga oshirishning qulay yo'lini tanlaydi.

7.Axborot ta'minotini loyihalash tamoyili ta'lim jarayoni loyihasiida axborot ta'minoti shakllantirishga xizmat qiladi. Bunda e'tibor axborot manbalari bo'lgan darsliklar, o'quv va metodik qo'llanmalar, yordamchi adabiyotlar, lug'atlar, xrestomatiyalar, atlaslar va h.k.ni yaratishga qaratiladi.

Davlat ta'lim standartlari (DTS) va o'quv dasturlari ham axborot ta'minotini tashkil etuvchi eng muhim vositalardir.

8.1 Ijtimoiy-iqtisodiy ta'minotni loyihalash tamoyili iqtisodiy maqsadga muvofiqlikni ta'minlashni anglatadi. TaTim jarayonini ijtimoiy-iqtisodiy loyihalash taTim menedjerining vazifasidir. Barcha ta'lim muassasalari faoliyatini loyihalashda taTim jarayoni ishtirokchilari, jamiyat hamda davlat (ijtimoiy buyurtmajning ehtiyoj va imkoniyatlarini hisobga olish, ulami toTdirishi zarur.

TaTim texnologiyasining pedagogik tizimi elementlari. Pedagog olim V.P.Bespalko¹⁵ ta'lim texnologiyasining asosi bo'lgan pedagogik tizimning quyidagi elementlardan tashkil topganligini ko'rsatib o'tadi:

1) o'quvchi (*talaba*); 2) ta'lim maqsadi; 3) ta'lim mazmuni; 4) o'quv jarayoni; 5) o'qituvchi (*pedagog*) yoki texnik vositalar; 6) taTimning tashkiliy shakllari

Pedagogik jarayonning mohiyati pedagog va magistrning birgalikdagi faoliyati mazmunida aks etadi, mazkur jarayonda pedagog magistrga yuzaga kelgan qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi. Pedagogik yordamning asosiy mazmuni esa pedagogik jarayonning tavsifi, uning ma'lum maqsadga yo'naltirilganligi, shuningdek, shaxsni shakllantirish va tarbiyalash borasida hal etiladigan vazifalar bilan ifodalandi. U pedagog axborotlarni e'lon qilish, ko'rsatish, eslatish, tushuncha yoki maslahat berish, yo'naltirish, haqqoniy lashtirish, kengashish, bartaraf etish, hamdardlik qilish, ilhomlantirish, hunnatni izhor qilish, talabchanlikni yoqlash kabi ko'rinishlarda tashkil etiladi.

TaTim jarayonini loyihalashda quyidagilarni inobatga olish zarur:

- 1) taTimiy maqsadlarning belgilanishi (kimga va nima uchun?);
- 2) mazmunni tanlash va ishlab chiqish (nima?);
- 3) taTim jarayonlarini tashkil qilish (qanday?);
- 4) ta'lim metod va vositalarining belgilanishi (nimalar yordamida?);
- 5) pedagoglarning malaka darajasi (kimning?);
- 6) erishilgan natijalarni baholash metodi (qanday yo'l bilan?).

Ushbu mezonlarni majmuaviy tarzda qo'llash o'quv jarayonining mohiyati va texnologiyasini belgilab beradi. Ta'lim texnologiyasini loyihalash jarayonida pedagogik vazifaning qo'yilishi va uni hal etishga alohida e'tibor berilishi zarur (23-rasm).

Pedagogik vazifani belgilashda quyidagilarni inobatga olish lozim:

-taTim maqsadlarini tahlil etish asosida o'quv predmeti mazmunini aniqlash;

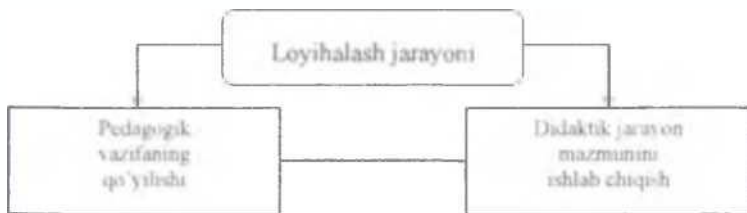
¹⁵ Eecnantxo B Fl. "CnaraeMMe neaaromiccKoll TeXHonorM ' MOCKBS 'TlejaronKa'" - 1989. - C. 6-7

-o'quv predmeti axborot tuzilmasini ishlab chiqish va uni o'quv elementlari tizimi ko'rinishida ifodalash;

-magistrlarning o'quv elementlarini o'zlashtirish darajalarini avvaldan belgilash;

-talabalarning dastlabki bilim darajasini aniqlash (bu ko'rsatkich o'quv predmetining mazmuni asoslanadigan o'quv materialini o'zlashtirganlik darajasidan kelib chiqadi);

-moddiy baza va ta'limning tashkildiy shakllariga qo'yiladigan chegaralarni belgilash.

23-rasm. Ta'lim texnologiyasini loyihalashtirish

Pedagogik vazifalarni hal etishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasini loyihalash pedagog faoliyatining mazmuni metod. shakl va vositalar asosida shakllantiriladi.

Ta'limiy faoliyat mazmunini belgilovchi asosiy omillar:

1) boshqarish turi; 2) axborot almashish jarayonining turi; 3) axborotni uzatish vositalarining tiplari va bilish faoliyatini boshqarish.

O'qitish jarayoniga faoliyat nuqtai nazaridan yondashish konsepsiyasiga asoslanib, uni tashkil etish quyidagi mantiqiy ketma-ketligini asoslash mumkin: dastlab o'quv materialini mazmunining tavsifi, uni o'rganishdan ko'zlangan maqsad (o'zlashtirish darajalari), shuningdek, pedagogik vazifaning qo'yilish shartlari tahlil etiladi. So'ngra, mos ravishda ta'lim metodlari va magistrlar bilish faoliyatini boshqarish tizimi ishlab chiqilib, ta'lim vositalarining ro'yxati tuziladi. Hosil qilingan ta'lim metodlari va vositalarining yaxlit tizimi tashkildiy shakllar bilan uyg'unlashtiriladi, ya'ni, muayyan texnologiya ishlab chiqiladi.

Amaliy pedagogik texnologiyalar oldindan rejalashtirilib, metodik jihatdan aniq natijaga erishishga yo'naltirilgan kasbiy faoliyat jarayonini loyihalash muammosini hal etadi. Ta'lim texnologiyalarining amaliy asosini shaxsiy-faoliyatli yondashuv, tanqidiy-ijodiy fikrlash, muammolarni hal etish, qaror qabul qilish va magistrlar jamoasida hamkorlik qaror toptirish ehtiyoji tashkil etadi. Ayni vaqtda ta'lim

muassasalari amaliyotida quyidagi pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanilmoqda:

- 1) hamkorlik texnologiyalari;
- 2) didaktik o'yin texnologiyalari;
- 3) muammoli ta'lim texnologiyalari;
- 4) innovatsion ta'lim texnologiyalari;
- 5) interfaol ta'lim texnologiyalari;
- 6) rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari;
- 7) masofviy ta'lim texnologiyalari;
- 8) kompyuter ta'limi texnologiyalari;
- 9) xususiy (o'quv fanlari) texnologiyalari;
- 10) muqobil ta'lim texnologiyalari;
- 11) mualliflik ta'lim texnologiyalari.

Ta'hm texnologiyalaridan birini tanlash darsda qay darajadagi bilim, ko'nikmalarni o'zlashtirish nazarda tutilganligiga bog'liq. Yangi o'quv materialini o'zlashtirishda quyidagi darajalar inobatga olinadi (24-rasm):

24-rasm. Yangi o'quv materialini o'zlashtirish darajalari

Boshlang'ich va algoritmik xarakterdagi darajalar samarali bilim va ko'nikmalarni aniqlash uchun mezon vazifasini o'taydi. O'zlashtirishning ushbu darajalarini aniqlashga yordam beruvchi texnologik jarayonni ijrochi texnologiya deb atash mumkin. O'quv materialini esda saqlab qolish, ko'nikmalarni hosil qilishga yo'naltirilgan faoliyat darajasi magistrning mahsuldor va natijaviy faoliyatlarini uyg'unlashtirishni talab qiladi. Mazkur holat o'quv faoliyatini tashkil etishga muammoli rivojlantiruvchi texnologiyani tadbiiq etilishi bilan amalga oshadi. Unga ko'ra ta'lim jarayonini tashkil etish magistrning o'quv materialini referatlashtirish, ularning mashg'ulotlarda o'z ma'ruzalari bilan qatnashish, munozara, ishchanlik o'yinlarida faol ishtirok etishga o'rgatishi lozim. O'quv faoliyati izlanuvchan, evristik xarakter kasb etganda, yuqori darajadagi muammoli, muammoli-rivojlantiruvchi ta'lim,

vaziyatlarni tahlil qiluvchi topshiriqlar, mustaqil ishlar, muammoli topshiriqlar, ishchan o'yinlar kabi shakllardan foydalanish zarur.

O'zlashtirishning bu darajasini ifoda etuvchi texnologik jarayon evristik texnologiya deb ataladi.

Ta'lim jarayonini tashkil etish shartlari va ta'lim texnologiyasining funksional tuzilmasi. O'qitish jarayoni ta'lim texnologiyasining asosini, yadrosini tashkil etadi va u ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, metod va vositalari, magistr hamda pedagog kabi elementlardan iborat tizim sifatida namoyon bo'ladi. Tarkibiy elementlar o'zaro birlik va aloqadorlikda ta'lim jarayonining umumiy mohiyatini yoritishga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayoni bir nechta shartlarga muvofiq tashkil etiladi. Ya'ni:

1) ta'lim olish, muayyan nazariy hamda amaliy bilimlarni o'zlashtirishga

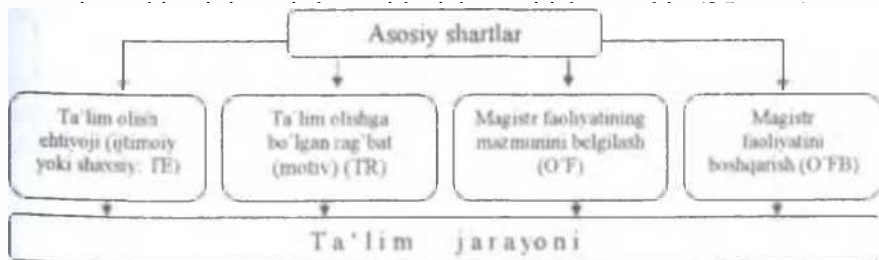
bo'lgan ijtimoiy (yoki shaxsiy) ehtiyojning vuzaga kelishi (TE);

2) ta'lim olish, muayyan nazariy hamda amaliy bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan rag'batning uyg'onishi (TR);

3) magistrning o'quv-bilish faoliyati mazmuni (O'F)ni belgilash;

4) magistrning o'quv-bilish faoliyatini boshqarish (O'FB)ni yo'lga qo'yish.

Muayyan shartlarga muvofiq tashkil etiladigan ta'lim jarayonining

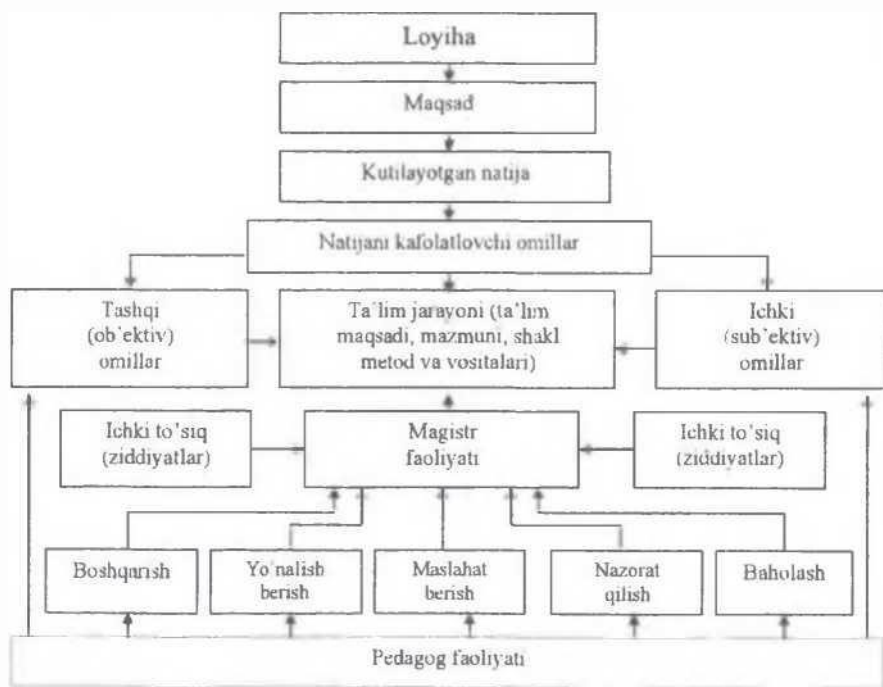

25-rasm. Ta'lim jarayonini tashkil etish shartlari

Ta'lim texnologiyasining funksional tuzilmasi bevosita ta'lim jarayonining mohiyatini to'laqonli yoritishga xizmat qiladi. Ya'ni, ushbu tuzilma o'zida ta'lim jarayonining umumiy ko'rinishi (tashkiliy shakli va ichki mohiyati), obrazini ifoda etadi. Ta'lim texnologiyasining funksional tuzilmasini tasvir orqali quyidagicha aks ettirish mumkin (26-rasm).

Bozor munosabatlariga asoslangan rivojlanish qonuniyatlaridan biri - ijtimoiy raqobatning paydo bo'lishi sanaladi. Ijtimoiy raqobat mavjud

bo'lganda mo 'tadil faoliyat yurtish, raqobatga nisbatan ishchanlik immunitetini hosil qilish rmanfaatlar to'qnashuvida “omon” qolish, yuqori mavqega ega bo'lish uchun imkoniyat yaratadi. Shu bois fuqarolarda ta'lim olish, nazariy va amaliy bilimlami o'zlashtirishga nisbatan ongli yondashuv hissi qaror topadi. Bu esa ularda ta'lim olishga bo'lgan rag'batni hosil qiladi. Bugungi kunda ta'lim olish, kasb-hunar yoki mutaxassislik malumotlanni egallash, bu borada ma'lum ko'nikma va malakalami shakllantirish hayotiy ehtiyojga aylanmoqda. Ta'lim olishga bo'lgan rag'bat va uning mazmuni ta'lim jarayoni muvaffaqiyatining garovi, kafolati bo'ladi.

26-rasm. Ta'lim texnologiyasining funksional tuzilmasi

Ta'lim olishga bo'lgan rag'bat magistr-pedagog ishtirokidagi o'quv-bilish faoliyati asosining shakllanishida ham muhim ahamiyatga ega. Yaqin o'tmishda magistming ta'lim jarayonidagi ishtiroki nazariy bilimlami qabul qilib oluvchi va o'zlashtirilgan nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalami namoyish etuvchi sub'ekt sifatidagi roli bilan kifoyalangan edi. Endilikda ta'lim texnologiyasi talablariga ko'ra magistr ta'lim jarayonining yetakchi sub'ekti, asosiy ijrochisiga aylanadi. Unga ko'ra

magistr pedagog tomonidan uzatilayotgan bilimlami qabul qilmaydi. Balki pedagogning yo'llanmasi, ko'rsatmasiga ko'ra tavsiya etilgan o'quv manbalari bilan mustaqil tanishish orqali nazariy bilimlami o'zlashtiradi, pedagogning nazorati ostida amaliy ko'nikma-malakalarni hosil qiladi. Mustaqil faoliyat yuritish, nazariy bilimlami o'zlashtirish asosida magistr o'zida fikmi ilgari surish, dalillar keltirish, o'z fikrini himoya qilish layoqatini tarbiyalashi, o'z-o'zini tanqid qilish, o'z-o'zini baholash sifatlariga ega bo'lishi talab qilinadi. Davr talabi magistrni ta'lim jarayonining sust tinglovchisi bo'lishdan faol ishtirokchisiga aylantirishni taqozo etmoqda.

Magistarning ta'lim jarayonidagi yetakchilik roli quyidagi pedagogik vazifalarni hal etish imkonini beradi:

- magistrda bilimlami o'zlashtirishga bo'lgan ichki ehtiyoj (rag'bat)ni qaror toptirish;

- bilimlami o'zlashtirishga nisbatan ongli yondashuvni hosil qilish;
- magistrda mustaqil faoliyat yuritish ko'nikmalarini shakllantirish;
- magistrning faolligini ta'minlash;
- magistrlarda mustaqil fikr yuritish. nazariy va amaliy bilimlar mohiyatini tahlil etish, ular borasida xulosalar chiqarish, umumlashtirish asosida o'z amaliy faoliyatiga tadbir etish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish;

- o'z-o'zini nazorat qilish, baholash sifatlarini shakllantirish.

O'quv jarayonining maqsadi tashxisli ravishda aniq va ravshan belgilanmagan lozim. Ta'lim maqsadining bunday belgilanishi ma'lum va amal qilingan vaqtda didaktik jarayonni tashkil qilish va amlga oshirilish darajasi yuzasidan xulosa chiqarish imkoniyatini yaratadi.

Shunday qilib, pedagogik jarayonni loyihalash pedagogik faoliyatni texnologik yondashuv asosida tashkil etishning muhim sharti sanaladi. Zero, loyihada aniq maqsadga yo'naltirilgan pedagog faoliyatining barcha jihatlari, jarayon mohiyatini ifodalovchi barcha elementlar o'z aksini topadi. Keng qamrovli, yaxlit jarayonning kichik modeli, qisqacha bayoni sanaluvchi loyihani ishlab chiqish pedagogdan alohida mahorat, tajriba, pedagogik, psixologik va texnologik bilimlarga ega bo'lishni taqozo etadi. Pedagogik jarayonni loyihalashda vazifalarni belgilab olish muhimdir.

Foydalanish uchun adabiyotlar:

LYo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. "Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish". Toshkent: "Fan va texnologiya" - 2008.

2. Ochilov M. “Yangi pedagogik texnologiyalar”. Qarshi: “Nasaf”-2000.
3. Sayidahmedov N. “Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya”. Toshkent: “Oliy pedagogika instituti”- 2003.
4. Sayidahmedov N. “Yangi pedagogik texnologiyalar”. Toshkent: “Moliya”- 2003.
5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. “Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari”. Toshkent: “Fan”-2006.
6. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. “Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot”. Toshkent: “Fan”- 2005.
7. Farberman B. “Ilg‘or pedagogik texnologiyalar”. Toshkent: “Fan”-2000.

Nazorat uchun savollar:

1. O‘quv mashg‘uloti uchun ta‘lim metodlarini tanlashning muhim sharti nimadan iborat?
2. Ta‘lim natijasi nima bilan belgilanadi?
3. Ta‘lim texnologiyasi qanday muhim ta‘limiy muammolarni hal qilishga yordam beradi?
4. Ta‘lim texnologiyasi nima?
5. Pedagogning ta‘lim jarayonini loyihalashga qaratilgan faoliyati qanday asosiy bosqichlardan iborat?
6. O‘quv mashg‘uloti jarayonining loyahasini ishlab chiqish qanday bosqichlarda amalga oshiriladi?
7. Ta‘lim texnologiyasining tarkibiy tuzilmasi qanday elementlardan tarkib topadi?
8. Ta‘lim jarayonini texnologiyalashtirish nima?
9. Ta‘lim jarayonini texnologiyalashtirish qanday bosqichlarda amalga oshiriladi?
10. Ta‘lim jarayonini loyihalash nima?
11. Ta‘lim jarayonini loyihalash qonuniyatlarini ko‘rsating!
12. Ta‘lim jarayoniga texnologik yondashuv elementlari nimalardan iborat?
13. Nazorat jarayonini loyihalash nima?
14. Tamoyil nima?
15. Ta‘lim jarayonini loyihalash tamoyillari nimalardan iborat?
16. Texnologik operatsiya nima?
17. Ta‘lim texnologiyasi pedagogik tizimining elementlari qaysilar?

19. Yangi o'quv materialini ozlashtirishning qanday darajalari mavjud?

20. Ta'lim jarayoni qanday shartlarga muvofiq tashkil etiladi?

21. Ta'lim texnologiyasining funksional tuzilmasi qanday elementlardan tarkib topadi?

Test topshiriqlari:

1. Ta'lim texnologiyasi qanday ta'linuy muammolami hal qilishga yordam beradi?

a) ta'lim maqsadlarini aniqlashtirish, yaxlit jarayonni qismlarga ajratish;

b) ta'lim natijalarini standartlashtirish. ta'lim jarayonida samarali teskari

aloqaga erishish, avtomatlashtirish imkoniyatlarini takomillashtirish;

c) a va b javoblar to'g'ri;

d) to'g'ri javob yo'q

2. Ta'lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya'ni, avvaldan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida, bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo'lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish asosida ta'lim jarayonini samarali boshqarish - bu ...

a) ta'lim nazariyasi;

b) ta'lim loyihasi;

c) ta'lim dasturi;

d) ta'lim texnologiyasi.

3. Pedagogning ta'lim jarayonini loyihalashga qaratilgan faoliyati necha bosqichda tashkil etiladi?

a) bir bosqichda;

b) ikki bosqichda;

c) uch bosqichda;

d) to'rt bosqichda.

4. O'quv jarayonining loyihasini ishlab chiqish necha bosqichda amalga oshiriladi?

a) 8 bosqichda;

b) 6 bosqichda;

c) 4 bosqichda;

5.0'quv predmetining mundarijasidan joy olgan mavzu yoki faoliyat mazmuniga doir manbalarni o'rganish, chunonchi, materiallarni yig'ish va ularning g'oyasi (mohiyati) bilan tanishib chiqish, ularda ilgari surilgan g'oyalarni umumlashtirish, turkumlashtirish va yaxlitlash kabi harakatlar o' quv jarayonini loyihalashning qaysi bosqichida tashkil etiladi?

- a) birinchi bosqichida;
- b) uchinchi bosqichida;
- c) beshinchi bosqichida;
- d) yettinchi bosqichida.

6.0'quv jarayonining mazmunini ishlab chiqish vazifasi loyihalashning qaysi bosqichida hal qilinadi?

- a) birinchi bosqichida;
- b) uchinchi bosqichida;
- c) beshinchi bosqichida;
- d) yettinchi bosqichida.

7. Mashq (topshiriqlar tizimini ishlab chiqish ta'hm jarayonini loyihalashning qaysi bosqichida hal qilinadi?

- a) ikkinchi bosqichida;
- b) to'rtinchi bosqichida;
- c) oltinchi bosqichida;
- d) sakkizinchi bosqichida.

8. Ta'lim jarayonini loyihalashning sakkizinchi bosqichida qanday vazifa hal qilinadi?

- a) yaratilgan loyiha (andoza)ni ta'lim jarayoniga tadbiiq etish, ta'lim jarayonining yakuniy darajasi (samaradorligi)ni o'rganish;
- b) mashq (topshiriqlar tizimini ishlab chiqish;
- c) magistrnlarning umumiiy faoliyatlarini nazorat qilish va test tizimini yaratish;
- d) o quv jarayonining mazmunini ishlab chiqish.

9. Ta'lim texnologiyasining tarkibiiy tuzilmasi qanday elementlardan tarkib topadi?

- a) ijtimoiy ehtiyoj; ta'lim maqsadi; ta'lim mazmuni; ta'lim jarayoni;
- b) ta'lim shakli; ta'lim metodi; ta'lim usuli; ta'lim vositasi;
- c) ta'lim oluvchi; ta'lim bilmuvchi; natija (ta'lim natijasi);
- d) barchajavoblar to'g'ri.

10. O'quv jarayonining ta'lim maqsadi (yoki maqsadlariga erishishni kafolatlovchi usul va vositalar bilan ta'minlanganligi nima deb yuritiladi?

- a) ta'lim jarayonini loyihalashtirish;
- b) ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish;
- c) ta'lim jarayonini rejalashtirish;
- d) ta'lim jarayonini tashkillashtirish;

11. Ta'lim jarayonini loyihalash nima?

- a) ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun barcha omillarni inobatga olgan holda uning loyihasini ishlab chiqish;
- b) ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun barcha omillarni inobatga olgan holda ta'lim mazmunini ishlab chiqish;
- c) ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun barcha omillarni inobatga olgan holda o'quv mashg'ulotining shakli, metodi va vositalarini tanlash;
- d) to'g'ri javob yo'q.

12. Ta'lim jarayonini loyihalash qanday bosqichlarda amalga oshiriladi?

- a) loyihani yaratish; magistrlar faoliyatini tashxislash; pedagogik jarayonni tashkil etish;
- b) pedagogik jarayonning samarali kechishini ta'minlash; magistrlar faoliyatini nazorat qilish;
- c) a va b javoblar to'g'ri;
- d) to'g'ri javob yo'q.

13. Loyihalash mahsuli nima?

- a) o'quv rejasi;
- b) o'quv ssenariysi;
- c) o'quv loyihasi;
- d) o'quv dasturi.

14. Ta'lim jarayoniga texnologik yondashuv qanday elementlardan tarkib topadi?

- a) texnologik jarayon; texnologik jarayonni boshqarish; texnologik jarayonni tashkil etish vositalari;
- b) axborot ta'minoti; texnologik ijtimoiy-iqtisodiy ta'minot;
- c) a va b javoblar to'g'ri;
- d) to'g'ri javob yo'q.

15. Ta'lim jarayonini loyihalashning qonuniyatlari nechta?

- a) bitta;
- b) ikkita;
- c) uchta;
- d) to'rtta.

16. Pedagog tomonidan magistrlar faoliyatini izchil kuzatish, zaruriyat

bo'lganda to'g'rilash, ularning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash maqsadida sinovlarni tashkil etish imkonini beruvchi metod va vositalar yig'indisini hosil qilish nima ifodalaydi?

- a) ta'lim jarayonini loyihalashni;
- b) ta'lim jarayonini texnologiyalashtirishni;
- c) pedagog faoliyatini rejalashtirishni;
- d) nazorat jarayonini loyihalashni.

17. Muayyan nazariya, fan, dunyoqarash, ijtimoiy-siyosiy tuzilma va h k ning asosiy boshlang'ich holati - bu ....

- a) tamoyil;
- b) nazariya;
- c) paradigma;
- d) asos.

18. Ta'lim jarayonini loyihalash tamoyillari qaysilar?

a) markazlashtirish tamoyili; refleksivlik tamoyili; natijaviylik tamoyili:

b) ko'p omillilik tamoyili; magistr shaxsini ta'lim jarayoniga moslashtirish tamoyili; ta'limda tabiiy rivojlanish va ijtimoiylashuv tamoyili;

c) axborot taminotini loyihalash tamoyili; ijtimoiy-iqtisodiy ta'minotni loyihalash tamoyili;

d) barchajavoblar to'g'ri.

19. Subjektning o'ziga, shaxsiy faoliyatiga va bilimiga baho berishi, o'zgalarning u haqidagi fikrlari va ular o'rtasidagi hamkorlik faoliyatiga oid munosabatlarni tavsiflovchi tamoyil qanday nomalanadi?

- a) ko'p omillilik tamoyili;
- b) axborot ta'minotini loyihalash tamoyili;
- c) refleksivlik tamoyili;
- d) markazlashtirish tamoyili;

20. Magistr faoliyati va o'quv materialini mazmunining o'zaro birligi sifatida magistr ta'limining muayyan bosqichidan keyingi bosqich, yuqoriroq darajaga o'tishini ta'minlovchi omil qanday nomalandi?

- a) texnologik pasport;
- b) texnologik xarita;
- c) texnologik tizim;
- d) texnologik operatsiya.

21. V.P.Bespalkoning fikriga ko'ra ta'lim texnologiyasi pedagogik tizimining qanday elementlardan tarkib topadi?

- a) magistr; ta'lim maqsadi;
- b) ta'lim mazmuni; o'quv jarayoni;
- c) pedagog yoki texnik vositalar; ta'limning tashkiliy shakllari
- d) barcha javoblar to'g'ri.

22. Hozirda ta'lim muassasalarida qanday pedagogik texnologiyalardan qo'llanilmoqda?

- a) hamkorlik texnologiyalari; didaktik o'yin texnologiyalari; muammoli ta'lim texnologiyalari; innovatsion ta'lim texnologiyalari;
- b) interfaol ta'lim texnologiyalari; rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari; masofaviy ta'lim texnologiyalari; kompyuter ta'lim texnologiyalari;
- c) xususiy (o'quv fanlari) texnologiyalari; muqobil ta'lim texnologiyalari; mualliflik ta'lim texnologiyalari;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

23. Yangi o'quv materialini o'zlashtirishning darajalarini belgilang.

- a) boshlang'ich; algoritmik;
- b) evristik; ijodiy;
- c) a va b javoblar to'g'ri;
- d) to'g'ri javob yo'q

24. Ta'lim texnologiyasining funksional tuzilmasi o'zida nimani ifodalaydi?

- a) ta'lim mazmunini;
- b) ta'lim jarayonining umumiy ko'rinishi (tashkiliy shakli va ichki tuzilishi), obrazini;
- c) ta'limning tarkibiy elementlarini;
- d) ta'lim vositalarini.

SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TURLARI

Reja:

1. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasining mohiyati.
2. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasining algoritmi.
3. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlari.

Tayanch tushunchalar: ta'lim texnologiyasi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi turlari, muammoli ta'lim; modul ta'limi; dasturiy ta'lim; rivojlantiruvchi ta'lim; o'yin texnologiyalari; interfaol ta'lim; hamkorlik ta'limi; tabaqalashtirilgan ta'lim; individual ta'lim; masofaviy ta'lim; mustaqil ta'lim; innovatsion ta'lim.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasining mohiyati. Ta'limni modernizatsiyalashtirish ta'lim jarayonida bilim, ko'nikma, malakalami shakllantirish bilangina hal bo'lib qolmaydi. Magistr shaxsining mustaqillik, tashabbuskorlik, javobgarlikni his etish, tanqidiy fikrlash kabi sifatlarni samarali o'zlashtirishiga shaxsga yo'naltirilgan ta'lim asosida erishiladi. Zero, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim magistmning ichki imkoniyatlari, qobiliyatini to'la-to'kis ro'yobga chiqarilishini ta'minlaydi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim - o'quvchi (*talaba*)ning fikrlash va harakat strategiyasini inobatga olgan holda uning shaxsi, o'ziga xos xususiyatlari, qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim. U pedagog va o'quvchi (*talaba*) o'rtasidagi o'zaro munosabat hamkorlik va tanlash erkinligiga asoslanib, o'quvchi (*talaba*)ni qadriyat sifatida e'tirof etilishini uchun sharoit yaratadi (<http&fpedsovet.org/component?option=commtree> *task, viewhtmlink id,4744 Itemid,! 18/*)

Unga ko'ra magistr ta'lim tizimiga moslashtirilmaydi. Aksincha, ta'lim tizimi turli shaxsga xos barcha xususiyatlar (mustaqillik, erkinlikka intilish, shaxsiy fikrlarning mutloq o'ziga xos tizimiga ega bo'lishi, o'z-o'zini anglash ehtiyojining mavjudligi va b.)ni hisobga olgan holda, magistmning o'ziga xosligi (individualligi)ni rivojlantirish uchun sharoit yaratadi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yordamida magistr o'z-o'zini rivojlantiradi, shaxsiy sifat va qobiliyatlarini erkin namoyon etadi. Zero, har bir magistr o'ziga, faqat o'zigagina xos takrorlanmas tabiati, xarakter xususiyatlarini faollashtirish va namoyish etishga intiladi.

Ta'limda magistr shaxsiga faoliyatli yondashuv pedagogik tizim konsepsiyasini tashkil etadi. Ushbu yondashuv subekt shaxsining

erkinlikka intilishi, o'z-o'zini rivojlantirishi, mustaqil o'qishi, o'zligini namoyon etishi, o'z-o'zini faollashtirishi kabi xususiyatlarga egaligini anglatadi, u tomonidan o'quv jarayoni va uning tarkibiy qismlari: maqsad, mazmun, metod, shakl, usul va vositalar magistr uchun bevosita ahamiyatga ega bo'lib, shaxsiy tajribasining mahsuli sifatida amaliyotga tatbiq etiladi. Ta'lim-tarbiya yordamida shaxsning intensiv rivojlanishi, moddiy-ma'naviy qadriyatlamini o'zlashtirishi uning shaxsiy faoliyati natijasidagina amalga oshadi.

Agar magistr o'quv faoliyatining mohiyatini anglay olmasa, o'quv maqsadini tan olmaydi, pedagog qo'ygan vazifalarni tushunmaydi va qabul qilmaydi, u tomonidan sodir etiladigan barcha hatti-harakatlar majburiyat, ta'ziq ostida amalga oshadi, bilimlari rasmiy xarakterga, pedagogning faoliyati esa rasmiyatchilik mazmuniga ega bo'ladi. Bilim ulami amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan faoliyat natijasidagina shakllanadi. Zero, bilim darslik mazmunidan ba'zi ilmiy ma'lumotlarni shunchaki ko'r-ko'rona yodlab olish bo'lmay, balki magistrning shaxsiy, sub'ektiv tajribasiga asoslangan ma'lumotlar sanaladi.

Inson ongi hamisha sub'ektiv mohiyatga egadir. Magistr muayyan bilimlarga nisbatan befarq bo'lmay, bilimlar uning uchun shaxsiy mazmunga ega bo'lsagina puxta o'zlashtiriladi. Pedagog bunga magistrda o'quv predmetiga nisbatan qadriyatli, ijobiy sub'ektiv munosabatni tarkib toptirish natijasida erishadi.

Magistrning muayyan xususiyatlarini o'rganish o'zlashtirilayotgan bilimlarni uning uchun qiziqarli, kerakli bo'lishini, aks holda ular shubhasiz rad etilishini ko'rsatadi. Bu holat obrazli ifodalansa, individual tafakkurda bilimlar sub'ektivlashadi, o'ziga xos individual jihatlarga ega bo'ladi. Teskari jarayonda individual tasavvur va shaxsiy fikrlar ob'ektiv ahamiyat kasb etar ekan, bilimlar turli nuqtai nazarlarning to'qnashuvi, bahs-munozara, o'zaro hamkorlikdagi faoliyat natijasida o'zlashtirilib, o'quv jarayonini noan'anaviy shakl (bahs-munozara, o'zaro hamkorlikda tashkil qilinishini talab etadi).

Faoliyat shaxs rivojlanishining asosiy substansiyasi hisoblanadi. Shaxs faoliyati uning ichki hissiyotlari bilan bog'liq, shu sababli u motiv, hissiyot va shaxsiy fikr vositasida namoyon bo'ladi.

Pedagog darsda magistrning tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi usullardan foydalanib shunday shart-sharoitlarni tarkib toptirishi lozimki, natijada magistr uchun dastlab neytral bo'lgan ob'ekt kutilmaganda sub'ektiv xususiyat kasb etsin.

Pedagog tomonidan avval o'quv materialining mazmuni ijodiy qayta ishlanib, uni qiziqtiradigan, uning shaxsiy tajribasiga mos keladigan, fikrlashga undaydigan jihatlarini belgilashi lozim.

Bir qarashda zerikarli tuyulgan matematik yoki geografik ma'lumotlar agar magistr shaxsiga bevosita taalluqli bo'lib, uning hayotiy va shaxsiy tajribalariga muvofiq kelsa u holda ahamiyatli xususiyat kasb etadi. Bunda o'quv vaziyatlari shaxs uchun ahamiyatli vaziyatga, o'quv axborotlari magistr uchun muhim hodisaga aylanadi. Magistr o'zini ushbu hodisaning ijodkori deb hisoblay boshlaydi.

Xususan matematik topshiriqlar magistr yashayotgan xo'jalikda qo'llanilayotgan rentabellik, ishlab chiqarish mehnati, foyda, kredit kabi zarur hayotiy tushunchalarga asoslanib shakllantirilgan bo'lsa, magistr ulami o'zi uchun ahamiyatli bilimlar sifatida qabul qiladi. Magistr pedagog bilan hamkorlikda topshiriqni yechish yo'llarini izlaydi, natijada sof matematik o'quv maqsadlariga erisha boradi. O'quv faoliyatini tabiiy tashkil etilishi tufayli magistr foiz, proporsiya, tenglashtirish asosida topshiriqlarni yechish ko'nikmalarini egallaydi.

Shaxsga yo'naltirilgan o'quv vaziyatlari magistr bilish faoliyatini tashkil etish usul va metodlari bilan uzviy bog'liq. Bu usullar muammolizlanish; tadqiqot; dialogik munosabat metodlari (dialog, evristik suhbat, munozara, guruhli ish turlari va b.)dan iborat

O'quv mashg'ulotlarining turlari xilma-xildir. Alohida e'tibor dialogik munosabat va tadqiqot-izlanish metodlariga qaratiladi, ko'rgazmalitashviriy va reproduktiv metodlar ham rad etilmaydi. Noan'anaviy darslar (o'yin-dars, teatrlashtirilgan dars) bilan tadqiqot, izlanish mashg'ulotlari, seminarlar kabilar ham tashkil etiladi.

Bunday mashg'ulotlarning mazmuni va mavzusi bevosita shaxs faoliyatiga yondashuv konsepsiyasi, tamoyillariga mos kelib, ular bola ichki dunyosi, tafakkuri va shaxsiy hayotiy tajribasini maksimal darajada faollashtirishga xizmat qiladi. Bu o'rinda o'quv faoliyatiga rag'bat uyg'otish, uni bilim egallashga yo'naltirilsa, ular ta'limning shakl va usullari, shaxs bilimi, tajribasi va hissiyotlarining asosiy manbai sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot-izlanuvchanlikka yo'naltirilgan mashg'ulotlar texnologiyasida markaziy o'rinni shaxsiy vaziyat egallaydi, u magistrni imkon qadar ko'proq topshiriqlarni bajarishga jalb etib. individual yoki jamoa bo'lib topshiriqlarning javoblarini topishga undaydi.

Bundaj mashg'ulotlarning asosiy jihatlaridan biri magistrni topshiriq sifatida qo'yilgan muammolarga uning o'zi javob topishini ta'minlashdir.

Magistming javoblari pedagog yoki o'rtoqlarining javoblariga mutlaqo o'xshamasada, biroq, magistming o'z javobidan qoniqish hosil qilib, muammo yechimini shaxsan o'zi topa olganidan g'ururlana olishi muhim.

An'anaviy ta'lim mohiyatiga ko'ra pedagog tomonidan berilgan topshiriq va savollar magistmi o'zi uchun esa mutlaqo notanish tarzda fikrlashga majbur qiladi. Aksincha, pedagog magistrning ko'z o'ngida topshiriqni shakllantirsa, bu holda ularni topqirlikka asoslangan qiziqarli dalillar vositasida yechimni topishga undaydi. Bunday mashg'ulotlarda qo'llaniladigan metodlar pedagogning talabalar bilan hamkorlik munosabatlariga, magistrning o'z bilimlarini o'zlari mustaqil rivojlantirishlari, axborot va ilmiy ma'lumotlarga tanqidiy munosabatda bo'lishlari, plyuralizm va o'zgarlar fikriga hurmat bilan yondashish kabilarga asoslanadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasining algoritmi. Ushbu texnologiyaning asosiy jihati ma'lumotlarni yetkazish va o'zlashtirishgina bo'lmay, balki magistrlarda mashg'ulot jarayonida tadqiqot olib borish, ijodiy, izlanuvchanlik ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi quyidagi algoritmlarga bo'ysunadi:

1. **Rag'batlantiruvchi asos** shaxsga yo'naltirilgan muammoli vaziyatni yuzaga keltirishga xizmat qiladi. Bunday vaziyatni yaratishda pedagogning individual ijodkorligi katta rol o'ynaydi. Rasm, xotira yoki muayyan bir so'z asosida shakllantirilgan, magistmi jalb etadigan, kutilmagan, o'ta sirli va albatta, shaxsga yo'naltirilgan mashg'ulotlar: tajriba ishlari, fotosuratlar, kartinalar namoyishi kabilarga misol bo'la oladi.

2. **Monokonstruksiya** topshiriq asosida individual ishlash (m: matn, tovush, model, bo'yoq, she'r, loyiha, rasm kabilar) orqali muammoni ko'rish, gipoteza yaratish, yechimni (muayyan yo'l hamda hal etish usulini mustaqil tanlay olish, xato qilish huquqiga egalik kabilar) topishdan iborat.

3. **Sotsiokonstruksiya** kichik guruhlarda ishlash uchun zarur shart-sharoitni yaratishga xizmat qiladi. Unga ko'ra jamoa negizida alohida juftlik kichik guruhlar bilan almashinadi (talabalarning o'zlari ixtiyoriy ravishda juftlikka birlashadi, pedagogning istagiga ko'ra yoki stixiyali tarzda guruh tarkibida ishlaydi. Bunda pedagog magistrning xos psixologik xususiyatlarni hisobga olishi ham muhimdir. M: ekstro-introvertlik, tafakkur yuritish tiplari, liderlik sifatleri va h.k).

4. **Ijtimoiylashuv.** Mustaqil ta'lim olish jarayonida magistrning bevosita ijtimoiylashishi ham yuzaga keladi, bu holat o'z navbatida guruhni ijodiy izlanishga ilhomlantiradi. U faol hamkorlikda faoliyat

yuritish, shuningdek, individuallikni namoyon etish uchun qulay muhitni vujudgakeltiradi.

5. **Ma'lumotlarni bilishga intilish** aynan magistrlar yetarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lmagan sharoitda yuzaga keladi. Magistrda darslik, lug'at, ma'lumotnoma va b. manbalar bilan ishlash ehtiyoji tug'iladi. Ulardan mustaqil foydalanish, tinimsiz fikrlash va izlanishga bo'lgan rag'batning uyg'onishi kuzatiladi. An'anaviy ta'limga ko'ra ko'p hollarda magistming o'zi bilimlarni xohlab emas, balki majburan o'rganadi. Ijodiy izlanish, hamkorlikda ishlash, fikr almashish kabilar magistrda bilimlarni o'z xohishi va ehtiyojidan kelib chiqqan holda o'zlashtirishga imkon beradi.

6. **Refleksiya** - magistming shaxsiy hayotiy yondashuvi, kechinmalari va tafakkunda kechayotgan o'zgarishlarni tahlil qilishi, o'zining tafakkur qobiliyati, erishayotgan yutuqlari, mag'lubiyatlarining sabablarini bilishga intilishidir. Magistr ular to'g'risida muayyan xulosalarga ega bo'lsa, ularni tan olsa, pedagog magistming fikri asosida faoliyat yuritish va yangi bilimlarga yo'llashning keyingi bosqichlarini to'g'ri belgilaydi.

Ta'limning shaxsga yo'naltirilganlik texnologiyasi an'anaviy ta'lim texnologiyalaridan quyidagilarga ko'ra farq qiladi: mashg'ulotning asosiy maqsadi - tafakkur jarayonini tashkil etish bo'lib, bilim ko'nikma, malakalar magistr faoliyatining mahsuli sifatida vujudga keladi. Tafakkur jarayonining quvati bilimlar quvatidan yuqori turib, u shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish usuli tarzida namoyon bo'ladi, ijodiy izlanishning natijasi kabi mazkur jarayonning o'zi ham o'ta muhim bo'lib, aynan u pedagog va magistming ijodkorlik quvonchiga, yangilik olishga ilhomlantiradi, mustaqil izlanish va ijodiy faoliyatni tashkil etishga undaydi. Pedagog faoliyat algoritmini yaratadi. Bu esa, o'z navbatida, ijodiy tafakkur jarayonini, amaliy, shaxsiy fikrlashni, olamni inson tomonidan har tomonlama, qoniqarli idrok etilishini ta'minlaydi. Magistming sub'ektivligi ainalga oshadi: bilish usulini mustaqil belgilash, muammo yechimini topishda o'z dunyoqarashi, tafakkur tarzidan kelib chiqish, xato qilish huquqiga egalik ta'minlanadi. Bunday mashg'ulotlarning asosiy qoidasi: "o'zing bilganicha bajar. o'z layoqating, qiziqishlaring va shaxsiy tajribangga asoslan, o'z xatoingni o'zing tuzat!" kabi ko'rsatmalarda o'z ifodasini topadi.

An'anaviy ta'lim texnologiyasiga asoslangan mashg'ulotlar esa aksincha "xuddi men kabi yoki mendan yaxshiroq bajar!" qoidasiga muvofiq tashkillashtiriladi. Muammoli va shaxsiy vaziyatlar, istisnosiz tahlil hamda qarshiliklarni yengishga asoslanganligi tufayli magistming

imkoniyatlarini namoyon qiladi, u nimalamidir bilgani holda bilimlari to'liq emasligi, o'z shaxsiy tajribasiga asoslanishi lozimligini anglaydi. Mustaqil fikmi bildirish ehtiyojini, ta'limga nisbatan rag'batni his qiladi. Pedagog va magistr o'rtasida shunchaki an'anaviy o'zaro aloqadorlik emas, balki hamkorlik munosabati o'matiladi. Pedagog magistr bilan birga bilish faoliyatida ishtirok etadi, topshiriqlarni bajaradi. Odatdagi, ko'nikib qolingani tushuntirishlar o'mini o'zaro hamkorlik egallaydi. Zamr ma'lumotlarni pedagog oz-ozdan berib boradi. Bunda magistrning mustaqil fikrlashlari uchun imkoniyat qoldirishga e'tibor qilinadi. Ijodiy izlanuvchanlik faoliyati kichik g'umhlarda amalga oshiriladi. Izlanish natijalari g'umh magistrning barchasiga ma'lum qilinadi, barcha yangi bilimlarni egallashi uchun sharoit yaratiladi. Jamoada har shaxsning o'z o'mi borligini anglash, tengdoshlarining o'ziga xos xususiyatlarini hurmat qilish tuyg'ulari shakllanadi. An'anaviy ta'limda tashqaridan kuzatilgan shaxsiy faoliyatni quyi dara ada baholash hodisasi ro'y bermaydi, shu bois ijodiy g'oyalarga tayangan holda ishlash muhiti qaror topadi. Bu esa magistrda ta'lim olishga rag'bat uyg'otibgina qolmay, unda bilim olish, bu yo'lda tinimsiz izlanish, mehnat qilish zamrligini anglash layoqatini shakllantiradi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasini qo'llashga qadar va undan keyin magistrning kasbiy faoliyat mohiyati, o'z o'millarini anglashga oid tasavvurlari o'rganilgan vaqtda ularning quyidagi tasavvurlarga egaliklari aniqlandi: nazorat darajasi, anglangan nazorat, kasbiy faollikni erishilgan yutuqlarning omili sifatida qabul qilish, o'z-o'ziga ishonch, tushuntirish uslubi, ta'lim olish usullari va b.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlari. Zamonaviy sharoitda ta'limning shaxs imkoniyatlarini to'laqonli ro'yobga chiqarish, uning qiziqish va ehtiyojlarini oshirish, qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlaridan samarali foydalanishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim mohiyatiga ko'ra o'qitish jarayonining asosiy ob'ekti magistr bo'lib, uning shaxsi, qadr-qimmatini yuqori o'ringa qo'yadigan, asosiy e'tibomi uning intellektual salohiyatini oshirish, dunyoqarashini boyitish, ma'naviy-axloqiy tafakkurini rivojlantirishga qaratadigan pedagogik faoliyat turi sifatida ham e'tirof etiladi.

Ayni vaqtda jahon ta'limi tajribasiga asoslangan holda ta'lim muassasalarida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasining quyidagi turlaridan keng foydalanish imkoniyati yuzagakelgan (27-rasm).

Quyida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarining turlari va mohiyati qisqacha ochib beriladi.

Asosiy turlar

Muammoli ta'lim	Modul ta'limi	Dasturiy tahm
Rivojlantiruvchi ta'lim	O'yin texnologiyalan k.	Intertaol ta'lim
Hamkorlik ta'limi	(..... ' Tabaqalashtirilgan ta'lim	Individual ta'lim
Masofaviy ta'lim	Mustaqil ta'lim	Innovatsion ta'lim

27-rasm. SHaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarining asosiy turlari

1. Muammoli ta'lim zamonaviy ta'lim mohiyatini aks ettiruvchi ilg'or pedagogik texnologiya hisoblanadi.

Muammoli ta'lim - mazmuniga ko'ra magistmni ihniy bilimlami o'zlashtirishning ob'ektiv ziddiyatlari, muammolarini hal qilishga faol jalb etish, hamkorlikka chorlashga xizmat qiluvchi ta'lim.

Ta'lim amaliyotida undan foydalanish ta'lim oluvchilarda ijodiy izlanish, kichik tadqiqotlami amalga oshirish, muayyan farazlami ilgari surish, natijalami asoslash va ma'lum xulosalarga kelish kabi ko'nikma, malakalami shakllantirishga xizmat qiladi. Muammoli o'qitishda muammoli vaziyatlami hal qilish metodi faol qo'llaniladi. Ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlarni hal qilishda bahs-munozaralardan foydalaniladi. Bunda, ayniqsa, kichik guruhlarda ishlash samarali kechadi.

Muammoli ta'limda "fikrlash asosida o'qitish, bilimlarni ijodiy o'zlashtirish" shioriga amal qilinadi.

Evristik ta'lim muammoli ta'limning muqobili sifatida e'tirof etiladi^{1*}.

Muammoli ta'lim real ijodiy jarayonni modellashtirish hisobiga muammoli vaziyatni yaratish, muammoni hal qilish yo'llarini izlashni boshqarishga xizmat qiluvchi o'qitish metod va vositalari tizimini o'z ichiga oladi. Unga ko'ra yangi bilimlami egallash pedagog yordami bilan

¹⁶ I IpoSjieMHoe oSyHenn // http://ru.wikipedia.org/wiki

magistrlar tomonidan mustaqil kashfiyotlarni yaratishdek taassurot uyg'otadi. Buning uchun quyidagi ikki omil mavjud bo'lishi zarur:

1. **Muayyan o'quv materialini o'zlashtirish bo'yicha bilish ehtiyojining yuzaga kelishi.**
2. **Ma'lum vazifalarni bajarish uchun zarur bo'lgan umumlashgan yangi bilimlarni egallash.**

Muammoli ta'limning quyidagi uch turi farqlanadi (28-rasm):

28-rasm. Muammoli ta'limning asosiy turlari

Bu turdagi ta'limda muammoli vaziyatlarni modellashtirish uchun eng maqbul material fan va texnika tarixiga oid ma'lumotlar hisoblanadi¹⁷.

2. **Modul ta'limi.** Zamonaviy ta'lim amaliyotida modul ta'limdan ham samarali foydalanilmoqda. Modul ta'limi - o'quv materialini (axborotini) blok-modul asosida taqdim etishga asoslanuvchi ta'lim sanaladi.

Mazkur ta'limning mohiyati ta'lim mazmunining mustaqil tashkiliy-metodik bloklar - modullardan tarkib topishi bilan tavsiflanadi. Modullarning tarkibiy tuzilmasi va hajmi didaktik maqsad, ta'lim oluvchilarning ixtisosligi, tabaqasi, magistrlarning o'quv kursini individual o'zlashtirishga bo'lgan xohishidan kelib chiqib belgilanadi. Modullar majburiy va ixtiyoriy bo'lishi mumkin.

Mazkur ta'limning muhim elementi sifatida bilimlarni baholashning reyting tizimi ko'zga tashlanadi. Modul ta'limdan magistrning mustaqil ta'lim olishlarini yo'lga qo'yish, ularni ma'lum o'quv materiallari bilan ta'minlash, ularning ta'limiy faoliyati yuzasidan monitoringni tashkil etishda foydalaniladi. Uni qo'llashda beriladigan yaxlit o'quv materialini blok, modul (alohida ajratilgan qism)larda 1-blok, 2-blok va h.k. tarzida taqdim etiladi. Modul ta'limi asosida masofaviy ta'limni ham yo'lga

¹⁷ ripoGjicMHoe oOVHCIIIHC // http://7psihotcsti.ru/gloss/tag/problcmnoc_obuchenie

qo'yish mumkin. Bunda magistrlar alohida chop etilgan yoki kompyuter varianti ko'rinishidagi bloklardan iborat materiallar bilan ta minlanadi. Taqdim etilgan materiallar magistrlar tomonidan to'la o'rganilgandan so ng ularga nazariy bilimlarga egalikni mustaqil baholash va mavjud bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiluvchi psixologik yoki psixologik topshiriqlar beriladi.

3. Dasturiy ta'lim. Bu turdagi ta'lim magistrning ichki ehtiyojlari, qiziqishlari, ular tomonidan o'quv materiallarini o zlashtirishda duch kelayotgan muammolar, magistrning bilim, dunyoqarash hamda o'quv fanining imkoniyatlarini inobatga olgan holda tashkil etiladi. Binobarin, dasturiy ta'lim imkon qadar magistrning imkoniyatlari, ehtiyoj va qiziqishlariga tayangan holda ishlab chiqilgan o'quv dasturlari asosida tashkil etiladi.

Dasturiy ta'lim - magistrning ehtiyoj, qiziqish, imkoniyat, bilimlarni o zlashtirish va yosh darajalarini inobatga olgan holda ishlab chiqilgan o'quv dasturlari bo'yicha tashkil etiladigan ta'lim.

Bu turdagi ta'limning asosiy vazifasi - magistrlarda barqaror bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiladigan dasturlarni ishlab chiqishdan iborat. Dasturiy ta'lim g'oyasi dastlab amerikalik olim B.F.Skinner tomonidan 1954-yilda ilgari surilgan. B.F.Skinner tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim dasturlari jahonning juda ko'plab mamlakatlarida malakali mutaxassislar tayyorlashda samarali qo'llanilgan. Yaqin xorij mamlakatlari, jumladan, Rossiyada dasturiy ta'lim rivojiga N.F.Talizina, P.Ya.Galpein, L.N.Landa va b. munosib hissa qo'shgan. Tarixiy ma'lumotlarning guvohlik berishicha, dasturiy ta'limning ilk asosi qadimgi davrlardayoq amaliyotda qo'llanilgan. Xususan, Suqrot va Platon tomonidan tashkil etilgan mashg'ulotlarda dasturiy ta'lim g'oyalaridan foydalanilgan. Shuningdek, I.F.Gerbert va J.Dyui asarlarida ham dasturiy ta'lim tamoyillari yoritilgan.

Dasturiy ta'lim o'zida quyidagi muhim belgilar⁸ni aks ettiradi:

- o'quv materialining mazmuni avvaldan ishlangan sxemaga joylashtiriladi;

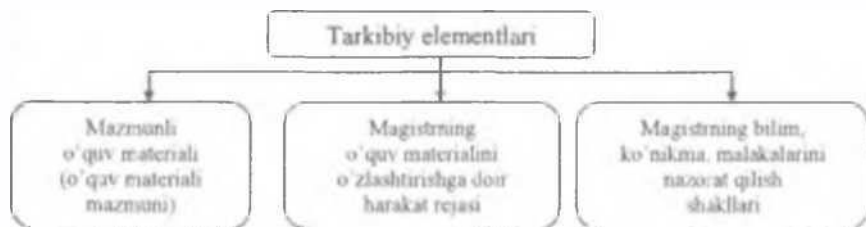
- talim maqsadi aniq shakllantiriladi va magistrning maqsadga erishganlik darajasini o'lchashga imkon beruvchi didaktik vositalar oqilona aniqlanadi;

- o'quv materialini mazmunan nisbatan katta bo'lmagan qismlarga ajratiladi va ular nazorat savollari, mashqlar yoki magistrning keyingi o'quv harakatlarini belgilovchi ko'rsatmalar bilan yakunlanadi;

¹⁸ riporpaMMHpoBaHHOc ooyHenHc // <http://txbt.ni/88/37.htm>

- magistrlar berilgan savollarga javob qaytarishlari yoki ularga taqdim etilgan mashq yoki amaliy harakatlarni bajarishlari lozim;
  - magistrlar tezda (tezkor qayta aloqa asosida) o'zlari tomonidan berilgan javoblarning qay darajada to'g'riligidan xabardor qilinishlari kerak;
  - magistrlar uchun qulav sur'atda o'quv ishlari tashkil etilishi lozim;
  - o'quv materialini doimiy ravishda ko'p bosqichli tajribalarni tashkil etish, natijalarni tahlil qilish asosida izchil takomillashtirib borilishi zammir.
- Dasturiy ta'limning asosi bo'lgan ta'lim dasturi qat'iy ravishda quyidagi elementlardan tarkib topadi (29-rasm):

29-rasm. Muammoli ta'limning asosiy elementlari

Uzluksiz ta'lim jarayonida dasturiy ta'limni qo'llashda pedagoglar tomonidan mualliflik dasturlarining ishlab chiqilishi ahamiyatlidir. Zero, mualliflik dasturlari o'quv mashg'ulotlarining rang-barang bo'lishini ta'minlash bilan birga mavjud imkoniyatlarni to'la inobatga olgan holda ishlab chiqiladi.

4. Rivojlantiruvchi ta'lim. Amaliyotda ushbu ta'lim magistrning ichki imkoniyatlarini oshirish va ularni ro'yobga chiqarishga yo'naltiriladi.

Rivojlantiruvchi ta'lim - o'z-o'zini rivojlantirish maqsadida faoliyatli yondashuv hainda talabalarning ijodiy imkoniyatlarini amalga oshirish, ularni estetik, axloqiy va jismoniy jihatdan yetuk shaxs etib tarbiyalashga xizmat qiladigan ta'limdir.

Mazkur ta'lim asoslari D B Elkonin va V.V.Davidov tomonidan asoslangan bo'lib, u ta'lim jarayoniga fikrlashning yuqori shaklini olib kirishga asoslanadi. Pedagogik amaliyotda odatda rivojlantiruvchi ta'limning muhim shakli - trening qo'llaniladi. Turli mazmun, yo'nalishdagi treninglar magistrlarda muayyan bilimlarni puxta o'zlashtirish, amaliyotda samarali qo'llash ko'nikma, malakalarini shakllantirish, ularning imkoniyatlarini to'la ro'yobga chiqarishga yordam beradi. Bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimida rivojlantiruvchi ta'limni qo'llashda taqdimotlardan ham samarali foydalanish tajribasi to'plandi. Metod ta'lim oluvchilarda o'quv faoliyatini tashkil etishga ijodiy

yondashish, o'z ustida ishlash, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

5. O'yin texnologiyalarL Zamonaviy sharoitda ta'lim amaliyotida o'yin texnologiyalari (o'yin ta'limi)dan ham samarali foydalanilmoqda.

O'yin texnologiyalari (o'yin ta'limi) - ijtimoiy tajnbalami o'zlashtirishning barcha ko'rinishlari: bilim, ko'nikma, malaka hamda hissiy-baholovchi faoliyat jarayonini hosil qilishga yo'naltirilgan shartli o'quv vaziyatlarini ifodalovchi ta'lim.

Bu kabi texnologiyalar ikki guruhga ajratiladi: 1) rolli o'yinlar; 2) ish-bilarmonlik o'yinlari.

O'yin texnologiyalari magistrلامي muayyan jarayonga tayyorlash, ularda ma'lum hayotiy voqelik, hodisalar jarayonida bevosita ishtirok etish uchun dastlabki ko'nikma, malakalami hosil qilishga xizmat qiladi. Ta'lim jarayoni ishtirokchilari (m: magistrLAR, ota-onalar, pedagogik jamoa a'zolari, ta'lim muassasalarining rahbarlari, jamoatchilik tashkilotlarining vakili va b.) sifatida turli rollami bajarish magistrLarga pedagogik faoliyat mazmuni bilan yaqindan tanishish imkoniyatini yaratish asosida ma'lum faoliyatni samarali tashkil etishga nazariy, amaliy va mhiy tayyorgarlikka erishish nuqtai nazaridan yordam beradi.

O'quv mashg'ulotlaridan o'yinlar va o'yinli vaziyatlami qo'llash quyidagi asosiy yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- didaktik maqsad magistrLAR oldiga o'yinli topshiriq shaklida qo'yiladi;

- o'quv faoliyati o'yin qoidalariga bo'ysundiriladi;

- didaktik o'quv materialdan o'yin vositasi sifatida foydalaniladi;

- o'quv faoliyatida didaktik vazifani o'yin vazifasiga aylantiruvchi musobaqa elementi qo'llaniladi;

- muvaffaqiyatli bajarilgan didaktik topshiriq o'yin natijasi sanaladi.

O'quv jarayonida o'yin texnologiyalarining o'mi, roli, shuningdek, o'yin elementlari hamda ta'limning o'zaro uyg'unligi ko'p jihatdan pedagog tomonidan pedagogik o'yinlar mohiyati, funksiyasi va turlarining qanchalik tushunilishi bilan belgilanadi. Aksariyat pedagogik o'yinlar o'zida turli belgilar¹⁹ni namoyon qiladi (30-rasm).

6. Interfaol ta'lim. Zamonaviy sharoitda interfaol ta'lim tobora ommalashmoqda. **Interfaol ta'lim** (lot. "internus" - ichki, o'zaro) - magistrLaming bilim, ko'nikma, malaka va muayyan axloqiy sifatلامي

---

* PIRPOBME TexnoJiornn // <http://www.vashpsixolog.tu/lectutes-on-the-psychology/168-metodicheskava-rabota/1465.html>

o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka tayanuvchi harakatni tashkil etishlarini ifodalovchi ta'limdir.

30-rasm. Pedagogik o'yinlarning asosiy belgilari

Ta'limning mazkur turida uning asosiy ishtirokchilari - pedagog, magistr hamda magistrlar guruhi o'rtasidagi pedagogik munosabatlarni o'zaro hamkorlik, qizg'in bahs-munozaralar, o'zaro fikr almashish asosida tashkil etish orqali ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarni ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlar yechimlarini birgalikda izlash, o'quv materiallarini o'zlashtirishda o'zaro yaqinlikni yuzaga keltirish, "pedagog - magistr - magistrlar guruhi" o'zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushunishlari, qo'llab-quvvatlashlari, samimiy munosabatda bo'lishlari, ruhiy birlikka erishishlari ta'minlanadi. Interfaol ta'lim muvaffaqiyatini ta'minlashning asosiy shartlari quyidagilar sanaladi:

1. **Ijodiy o'zaro bog'liqlik.**
2. **Bevosita o'zaro ta'sir.**
3. **Individual javobgarlik.**
4. **Birgalikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish.**
5. **Ish natijasini baholash**
7. **Hamkorlik ta'limi.**

Ushbu ta'lim magistrning ta'lim jarayonida kichik guruhlar bilan birlashgan holda bilimlarni egallash, o'zlarida ko'nikma, malakalarni hosil qilish, individual qobiliyat, shaxsiy sifatlarini rivojlantirish, bir-birlarini tushunish, bir-birlariga nisbatan yaqinlikni his qilish, faoliyat bosqichlari va ularda erishilgan natijalarni tahlil qilishda birgalikda, hamkorlikda faoliyat ko'rsatishlarini ifodalaydi. Hamkorlik ta'limi o'zida ilg'or, rivojlantiruvchi g'oyalarni aks ettirishi bilan alohida ahamiyatga ega.

7.Hamkorlik ta'limi - magistrning muayyan vazifalarni bajarish, muammolar, o'quv topshiriqlarini hal qilish, qandaydir mahsulot yaratish maqsadida kichik guruhlariga birikkan holda pedagogik jarayonga bo'lgan ilg'or yondashuvlarini ifodalovchi ta'limdir.

Hamkorlik talimi (kichik guruhlarda ta'lim olish) pedagogika amaliyotida ko'pdan buyon qo'llaniladi. U ta'limga nisbatan pragmatik (insonga foyda keltiruvchi amaliy harakatlar) yondashuv tarafdori bo'lgan J.Dyui ta'limoti, u tomonidan asoslangan loyihalash metodining muhim elementi hisoblanadi. Mazkur ta'lim turi XX asming ikkinchi yarmidan boshlab G'arbiy Geimaniya, Niderlandiya, Buyuk Britaniya, Avstraliya, Isroil, Yaponiya kabi ko'plab mamlakatlarda keng ommalashgan. Hamkorlik ta'limi ta'limoti negizida uch guruh (Jon Xopkins universiteti - R.Slavin; Minne-sota universiteti - Rojer Jonson va Devid Jonson; Kaliforniya universiteti - J.Aronson)dan iborat amerikalik olimlar tomonidan batafsil asoslangan g'oyalar yaratilgan²⁰.

Buyuk Britaniyada hamkorlik ta'limi g'oyalarining yoyilishida XX asming 60-yillarida umumiy ta'lim maktabi. Gold Smit kolleji va London universitetining bir guruh pedagoglari tomonidan asoslangan texnologiya o'ziga xos o'rin tutadi. O'tgan asming 80-yillarida mazkur texnologiya jahonning ko'plab boshqa mamlakatlari pedagoglarini ham qiziqtirib qo'ydi. Natijada turli bosqichda faoliyat olib boradigan ta'lim muassasalarida ushbu texnologiya samarali qo'llanila boshlandi²¹.

Hamkorlik ta'limi muayyan belgilarga ega. Ular:

- jamoa bilan hamkorlikda ta'lim olish;
- o'zaro bir-birini baholash;
- kichik guruhlariga birlashgan holda ta'lim olish.

Kichik guruhlarda ta'lim olish an'anaviy ta'limdan muayyan belgilar²²ga ko'ra farqlanadi. Jumladan:

- magistrning hamkorlik ta'limini tashkil etishdagi ishtiroki;
- magistrning ijtimoilashtirish;
- magistrning o'zaro muloqoti;
- refleksiya;
- o'z-o'zini rivojlantirish uchun o'zaro ta'sir ko'rsatish.

Hamkorlik ta'limining asosiy yo'nalishlari quyidagilardir:

---

²⁰ O'GyHeHMe B cnpni yiiHHeciBe. 4TO TTO TaKoe¹ // http://www.gmcit.mumiansk.nl/text/information_science/workshop/seminars/training_personahty/traming_cooperation.htm

²¹ O'GyHeHMe B coTpyaHHecTBe // <http://minfo.mggu-sh.in/data/resourccs/collaborative-learning/book/int3.htm>.

²² OoyHeHHe H coTpyHHecTBe // <http://wiki.pskovedu.ru/iidex.php>

- pedagogik talabni inkor etgan holda ta'limiy hamkorlikka asoslanuvchi munosabatlarni tashkil etish;
- magistr'larga insonparvarlik g'oyalari asosida individual yondashish;
- ta'lim jaiayonida kasbiy va ma'naviy birlikning qaror topishiga erishish.

Hamkorlik ta'limining asosiy g'oyasi o'quv topshiriqlarini birgalikda bajarish hamda birgalikda ta'lim olishni nazarda tutadi.

8. Tabaqalashtirilgan ta'lim. Mazkur ta'lim (r. “differentiatsirovannoe obuchenie”, ing. “an differentiated educational”; “differentia” - bir butunni qism, shakl, darajalarga bo'lish, ajratish + “educational” - ta'lim) magistr'larni muayyan mezonlar (yosh, bilim darajasi, dunyoqarashi, fanlarni o'zlashtirish ko'rsatkichlari, qiziqish va ehtiyojlari)ga muvofiq ma'lum guruh, tabaqaga ajratishni nazarda tutadi. Uzlaksiz ta'lim tizimida ushbu ta'limdan foydalanish magistr'larning shaxsiy layoqatlari, qiziqishlari va qobiliyatlarni aniqlash asosida ularga turli o'zlashtirish darajalari bo'yicha, biroq. DTS va o'quv dasturi talablaridan katta bo'lmagan hajmdagi materiallarni berishga asoslanadi. Shunga ko'ra²³:

Tabaqalashtirilgan ta'lim pedagogning o'quv jarayoni uchun qandaydir ahamiyatli umumiy sifatlarni inobatga olgan holda magistr'larga gumbi bilan ishlashni ta'minlovchi ta'lim va u magistr'larning turli gumbhlan uchun maxsus o'quv jarayonining tashkil etilishini ta'minlovchi umumiy didaktik tizimning bir qismidir (G.K.Selevko).

Mashhur psixolog L.S.Vigotskiyning “Yaqin rivojlanish hududi” nazariyasi tabaqalashtirilgan ta'lim g'oyalari, tamoyillariga asoslanadi.

Tabaqalashtirilgan ta'limning maqsadi - o'quv jarayonini shaxsning individual xususiyatlari, ya'ni uning ichki imkoniyatlari va qobiliyatlarini inobatga olish asosida tashkil etishdan iborat. Bu turdagi ta'limni tashkil etishda magistr'larning individualligini ko'ra olish, saqlash, unga o'z kuchini sinab ko'rishga imkon berish, uni yuqori darajada rivojlantirishdan iborat pedagogik vazifa hal qilinadi.

Ta'lim muassasalarining amaliyotida magistr'larni tabaqalashtirilgan gumbhlarga birlashtirish masalalari Pedagogik (yoki Ihtiy) kengashi, O'quv-metodik birlashtirishning yig'ilishlarida o'rganilib chiqiladi.

9. Individual ta'lim. Bugungi kunda individual ta'lim keng ommalashmoqda.

Individual ta'lim - pedagogning alohida magistrga o'zaro hamkorlik asosida ta'sir ko'rsatishi, uning ta'lim vositalari (darsliklar, kompyuter va b.)lar bilan ishlashiga erishish asosida bilim, ko'nikma, malakalarning o'zlashtirishini ta'minlovchi ta'limdir.

1919-yilda AQShning Dalton shahrida pedagog Y Parkxarst o'quv-dars tizimini har bir magistr bilan alohida-alohida shug'ullanishga imkon yaratadigan tizim bilan almashtirishga urinadi. Magistrlar o'zlarining o'quv materialini o'zlashtirish sur'atiga muvofiq ishlab chiqilgan ta'lim dasturi bo'yicha ish ko'rish imkoniyatini qo'lga kiritdi. Unga ko'ra magistrlar kunning birinchi yarmida o'zlariga berilgan metodik ko'rsatma asosida mustaqil ravishda, ammo hech bir dars jadvalisiz bilimlarni o'zlashtirdi. Kunning ikkinchi yarmida esa qiziqishlariga ko'ra kichik guruh tarkibida ishlash imkoniyatini ega bo'ldi. Mazkur tajriba pedagogika tarixida "Dalton reja" nomini oldi. "Dalton-reja" sobiq Ittifoqda "loyihalash metodi" nomi bilan mashhur bo'ldi va XX asming 20-yillarida ko'plab ta'lim muassasalarida faol qo'llanildi²⁴.

Loyihalash metodi - o'quv jarayonini individuallashtirish, o'z faoliyatini rejalashtirish, tashkillashtirish va nazorat qilishda magistr tomonidan mustaqillikni namoyon qilinishiga imkon berydigan majmuaviy ta'lim metodidir.

Mazkur ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra shaxs tomonidan uning uchun qulay bo'lgan vaqt, makon va muddatda ma'lum dastur asosida bilim olinishini ifodalaydi. Bozor munosabatlari sharoitida har bir mutaxassis kuchli raqobatga bardoshli bo'la olishi zarur. Bu esa tabiiy ravishda mutaxassislardan o'z ustida ishlash, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini doimiy ravishda takomillashtirib borishni taqozo etadi. Xuddi mana shu sababga ko'ra uzluksiz ta'limning muayyan bosqichlari, umumiy o'rta ta'lim maktablari, kasb-hunarga yo'naltirilgan ta'lim muassasalari, oliy o'quv yurtlari, qolaversa, kasbiy faoliyatni olib borish davrida individual ravishda ilmiy bilimlarni o'zlashtirish, mavjud bilimlarni mustahkamlash va boyitish, kasbiy faoliyatga tayyorlanishga yo'naltirishni taqozo etmoqda. Individual ta'lim vaqtni iqtisod qilish, ortiqcha kuch va mablag' sarflanmaslik, maqbul dastur, vaqt va makonni tanlash imkoniyatini yaratadi. Bu turdagi ta'limning tobora keng ommalashib borayotgan shakli -repetitorlik ta'limi bo'lib, u asosida ta'lim olishda ma'lum qulayliklarga ega bo'lish mumkin. Bunda, eng muhimi,

²⁴ HHaHBH.ayaJii.Hoe o6yMeHHe /7 <http://www.libsid.iu/individualnoe-obuchenie-i-organizatsi, u-dosuga-dele' individualnue-obueheni/leclinoloieiva-indiviJualizatsn-obueh/> ■ i

pedagog butun e'tiborini yakka shaxsga qaratadi, uning ichki imkoniyati, qiziqish va ehtiyojlarini inobatga olgan holda o'quv materiallarini tanlaydi.

Individual ta'limning afzalligi magistr tomonidan bilim, ko'nikma, malakalarning qay darajada o'zlashtirilayotganligi asosida kuchaytirilgan tartibda o'qitishni tashkillashtirish, yutuqlarini boyitish, kamchiliklarini bartaraf etish choralarini tezkor belgilash imkoniyati mavjudligida ko'rinadi.

Ta'lim muassasalarida individual ta'limni tashkil etish asosida quyidagi pedagogik vazifalar hal qilinadi:

- magistning individualligini saqlab qolish va yanada rivojlantirish;
- har bir magistning o'zlashtirmovchiligini bartaraf etish orqali uning o'quv dasturlarini bajarish vositalaridan foydalanishiga ko'maklashish;
- har bir magistning "yaqin rivojlanish hududi"ga tayangan holda unda umumiy ko'nikma, malakalarni shakllantirish;
- o'quv motivatsiyasini yaxshilash va bilishga bo'lgan qiziqishini rivojlantirish;
- magistrda shaxsiy sifatlar: mustaqillik, mehnatsevarlik, ijodkorlik va b.ni shakllantirish.

Individual ta'lim o'zida quyidagi jihatlarni namoyon qiladi:

- individuallashtirish ta'lim jarayonining strategiyasi;
- individuallashtirish shaxsda individuallikni shakllantirishning zamriy omili;
- barcha o'quv fanlarida individual ta'limning qo'llash muhim pedagogik masalalardan biri;
- individual ishning o'quv faoliyatining boshqa shakllari bilan integratsiyalashtirish davr talabi;
- har bir magistning individual sur'at, uslub asosida o'qitishga erishish zamonaviy ta'limning yutug'i;
- magistr shaxsining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish individual ta'limning muhim sharti sanaladi.

Mazkur ta'limning o'ziga xos jihatlari har bir magistr uchun uning shaxsiy xususiyatlarini inobatga olgan holda o'quv materialining individual modelini taqdim qilinishi; magistr bilan muloqotda pedagogik ta'simi uning individual rivojlantirishga yo'naltirilishi; ta'lim jarayonida magistning individual xususiyatlarining inobatga olinishi; nafaqat barcha magistrning, balki har bir magistning alohida rivojlanishi uchun xizmat qiladigan psixologik-pedagogik shart-sharoitlarning yaratilishi kabilarda ko'zga tashlanadi.

10. Masofaviy ta'lim. Ushbu turdagi ta'lirn "pedagog va magistr o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri, shaxsiy aloqasiz "masofadan o'qitish" imkonini yaratib beruvchi zamonaviy axborot va telekommunikatsion texnologiyalardan foydalanishga asoslangan o'qitish jarayonining o'ziga xos yangi shakli"^{25 26}.

Masofaviy ta'lim - o'quv jarayoniga taalluqli elementlar (talim maqsadi, mazmuni, tashkiliy shakl, metod va vositalari)ni o'ziga xos tarzda namoyon qilish, Internet-texnologiyasi va b. vositalarni maxsus ravishda amaliyotga tatbiq etish asosida pedagog va magistr o'rtasida muayyan masofada amalga oshirilib, ularning bir-birlariga o'zaro ta'sir ko'rsatishga asoslanuvchi ta'limdir.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning o'ziga xos turlaridan biri bo'lgan masofaviy ta'lim o'quv jarayonini ilg'or axborot texnologiyalari, multimediya tizimi yordamida tashkil etilishini ta'minlaydi. Zamonaviy sharoitda masofaviy ta'lim quyidagi muhim elementlar'ni qo'llashga asoslanadi:

- axborotlarni uzatish muhiti (aloqa bo'limi, televidenie, radio, axborot-kommunikatsion texnologiyalar);
- axborotlarni almashishning texnik muhitiga bog'liq ravishda qo'llaniladigan metodlar.

Tarixiy ma'lumotlar holda masofaviy ta'limning ilk asoslari XVIII asrda Yevropada yaratilganligidan guvohlik beradi. Xuddi shu davrda Yevropada aloqa (pochta) xizmati doimiy, izchil va qulay holda yo'lga qo'yildi. Natijada "muxbirlar ta'limi" deb nom olgan o'qitish shakli yuzaga keldi. Unga muvofiq talaba malakah pedagoglar bilan yozishmalar olib borib, aloqa xizmati orqali tegishli o'quv materialiga ega bo'lardi. O'quv materialini talaba tomonidan o'rganilib bo'lingach, o'zi istiqomat qiladigan manzilda ishonchli shaxsga imtihon topshirardi yoki aloqa xizmati orqali sinov topshiriqlarini ilmiy ish shahdida o'z rahbariga yuborardi. Bunday usul Rossiyada XIX asming oxirlarida paydo bo'lgan. Ming afsuski O'zbekiston sharoitida mazkur usul asosida ta'lim olinganligi to'g'risidagi ishonchli ma'lumotlar mavjud emas

So'nggi yillarda ta'lim oluvchilar bilan axborot-kommunikativ texnologiyalar vositasida interfaol o'zaro ta'sirni yuzaga keltirish tobora dolzarblik kasb etmoqda. 2003-yilda ADL tashabbuskor guruhi Internet texnologiyasini qo'llash orqali masofaviy interfaol ta'lim (SCORM)ning

²⁵ "Pedagogika lanidan izohli jug. I / Tuzuvchilar .I Hasanboev va b - Toshkent: "Fan va texnologiyalar" - 2009, 263-264-betlar

²⁶ JIncTaHnoimoe o6ytcmtc // http /m wikipedta org/wiki

ilmiy-amaliy asoslari, standartlarini ishlab chiqishga kirishdi. Masofaviy interfaol ta'lim (SCORM)ning ilmiy-amaliy asoslari, standartlarini ishlab chiqish bu turdagi ta'limning xuddi o'quv dasturlari asosida tashkil etiladigan o'qitish jarayoni kabi ahamiyat kasb etishini ta'minladi. Ayni vaqtda respublika ta'lim tizimida ham jahon, ham o'zbek olimlari tomonidan ishlab chiqilgan masofaviy ta'lim dasturlari faol qo'llanilmoqda. Ayniqsa, uzluksiz ta'lim tizimining oliy va oliy ta'limdan keyingi bosqichlarda masofaviy ta'limni qo'llashda muayyan tajribalar to'plandi.

Masofaviy ta'lim quyidagi imkoniyatlar⁷ga ega:

- ta'lim olish va bilimlarni o'zlashtirishga ijobiy yondashuvni ta'minlaydi;

- pedagogik jarayon inaqshadi sifatida ta'lim oluvchiga aniq yo'nalish beradi;

- metodologik, nazariy va uslubiy bilimlarni egallash uchun imkoniyat yaratadi;

- boshqaruv faoliyatini mustaqil tashkil etish imkonini beradi;

- turli axborotlarni izlash va o'zlashtirish orqah ta'lim olish imkoniyatini yaratadi;

- ta'limni tashkil etish uchun sarflanadigan xarajatni kamaytiradi (binolarning ijaraga olinishi, pedagog va magistrning ta'lim olish joyiga borishlari talab qilinmaydi);

- o'quv jarayoni ko'p sonli ta'lim oluvchilar ishtirokida tashkil qilinadi;

- ta'limning sifati zamonaviy vositalar, katta hajmdagi elektron kutubxona hisobiga oshiriladi;

- yagona ta'lim muhiti (ayniqsa, hamkorlik ta'limi)ning tashkil etilishiga erishiladi.

11. Mustaqil ta'lim. Mazkur ta'lim "olingan bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash, qo'shimcha ma'lumot yoki materialni mustaqil o'rganish maqsadida"²⁷²⁸ tashkil etiladi.

Mustaqil ta'lim - magistrning pedagog rahbarligida erkin ta'lim olish asosida o'zida bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirishga bo'lgan harakatini ta'minlovchi ta'limdir.

---

²⁷ "Pedagogika fandan izohli lug'at"⁷ Tuzuvchilari: J. Hasanboev va b. — Foshkent "Fan va texnologiyalar" - 2009, 262-bet. http://www.mocobrazovanie.ru/distantcionno_obuchenie.html

²⁸ "Pedagogika fanidan izohli lug'at"⁷ Tuzuvchilar J. Hasanboev va b. -- Toshkent "Fan va texnologiyalar" - 2009, 263-bet

Ta'hm muassasalarida mustaqil ta'limni yo'lga qo'yish magistmi pedagogning talablariga mos ravishda yuzaga keluvchi mhiy bosimdan xalos qiladi. Unda ta'lim jarayoniga nisbatan boshqacha munosabat yuzaga keladi: motivatsiya, o'z-o'zini baholash darajasi ortadi; xato qilishga bo'lgan qo'rquv barham topadi. Mustaqil ta'lim yordamida magistrilar zamonaviy ta'lim vositalari yordamida mustaqil ravishda mavjud bilimlarini boyitish, mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'lib, erkin holda ta'lim jarayonini tashkil etadi. Magistr o'zi mustaqil ravishda qanday shaklda va ta'limning qanday vositalari (kompyuter texnologiyasi, planshet, Internet, nashr ishlari va b.) yordamida bilim, ko'nikma, malakalami o'zlashtirishni hal qiladi. O'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishish to'g'risida o'zi qaror qabul qiladi, vaqtini erkin taqsimlaydi, maTum bosqichda o'zi yoki tengdoshlari bilan hamkorlikda bilim, ko'nikma, malakalami o'zlashtirish masalasini hal qiladi.

Mustaqil ta'limning quyidagi uch modeli²⁹ farqlanadi:

- individual model (uning markaziga shaxsiy ehtiyojga ko'ra bilim oluvchi magistr qo'yiladi);

- Internet aloqasi modeli (unga ko'ra ta'lim Internet orqali tegishli soha mutaxassisilari bilan magistr o'rtasida amalga oshiriladi);

- gumhli model (unga muvofiq ta'lim talabalar gumhi yoki muayyan maqsad asosida birlashgan guruh a'zolari tomonidan muayyan mavzularni o'zaro muhokama etish va qarorlar qabul qilish asosida tashkil etiladi);

- loyihalash modeli (u bir necha magistr faoliyatini yakuniy maqsadga yo'naltirishni birinchi o'ringa qo'yishga asoslanadi).

Ushbu ta'limning afzalligi magistrilar bilimlami o'zlari uchun qulay bo'lgan sharoit va vaqtda o'zlashtira oladi. Bugungi kunda mustaqil ta'lim olish uchun keng imkoniyatlar mavjud. Magistr mavjud nashr ishlari (o'quv, ilmiy, ilmiy-ommabop va ommabop asarlar), Internet hamda ommaviy axborot vositalari tomonidan taqdim etilayotgan materiallar yordamida o'z bilim, ko'nikma, malakalarini mustahkamlash imkoniyatiga ega. Biroq, mustaqil ta'limning tashkil etilishi uchun ham muayyan darajada nazorat zarur. Zero, yosh xususiyatlariga ko'ra imkoniyatlari turlicha bo'lgan magistrilar tizimlashtirilmagan, asoslanmagan ma'lumotlami ham qabul qilishlari ehtimoldan holi emas. Shu sababli ta'lim muassasalarida pedagoglar talabalami mustaqil ta'lim olishga rag'batlantirishda ularga inetodik yordam ham ko'rsatishlari, to'g'ri yo'nalish bera olishlari kerak.

---

²⁹ ABTOHOMHoe OOVHCHMC //http://sfedu.ru/kaf/deutschland/pageOl/pageOl_7.htm

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning bu turiga ko'ra pedagogning vazifasi o'zgaradi. Endilikda u ta'lim jarayonida rahbar, nazorat qiluvchi shaxs sifatida emas, balki maslahatchi, yordamchi va hamkor sifatida namoyon bo'lib, magistmi qo'llab-quvatlab turadi. Maslahatchi sifatida esa pedagog mustaqil ta'limni tashkil etish vaqtida quyidagi vazifalarni bajaradi:

- talabani ruhiy va ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash;
- talabani texnik jihatdan qo'llab-quvatlash (uning ehtiyojlarini o'rganish, ta'limni rejalashtirish, tashkillashtirish, boshqarish va nazorat qilish);
- mustaqil o'zlashtirish uchun taqdim etilgan materiallar bilan ishlashda magistrga metodik yordam ko'rsatish.

Mustaqil ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan o'quv materiali, metodik qo'llanma va ko'rsatmalarning sifati, pedagogning magistmi to'g'ri yo'naltira olishi, talabaning ta'limga mas'uliyatli yondashuvi, pedagog va magistr o'rtasidagi qaytar aloqa, magistr faoliyatini nazorat qilishning to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq.

12. Innovatsion ta'lim. Ushbu turdagi ta'lim magistrda yangi g'oya, me'yori, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oya, me'yori, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifat va malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadi.

Innovatsion ta'lim (ing. "innovation" - yangilik kiritish, yaratish) - ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, metod va vositalari. shuningdek, pedagogning kasbiy faoliyatiga ilm, fan, texnika va texnologiya sohalarida ro'y berayotgan yangiliklarni izchil tatbiq etish yoki ilg'or mualliflik g'oyalarini ilgari surish asosida o'qitish sifatini yaxshilash, samaradorligini ta'minlovchi ta'lim.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan biri sifatida e'tirof etiluvchi "innovatsion ta'lim" asoslari dastlab 1979-yilda Rim klubida "Ta'lim olishning chegarasi yo'q" ("Net predelov obuchemyu") mavzusida o'qilgan tna'ruzada tilga olingan va mustaqil tushuncha sifatida ilk bor asoslangan. Mazkur ta'lim ijtimoiy muhit, madaniyat, shuningdek, ta'lim sohalarida ro'y berayotgan innovatsion o'zgarishlarni rag'batlantirish, shaxs hayoti va jamiyaming innovatsion davrida yuzaga kelayotgan muammoli vaziyatlarni ijobiy hal qilishni tezlashtirish imkoniyatini yaratadi³⁰.

Ayni o'rinda shuni ham qayd etib o'tish joizki. ta'lim tizimida qo'llanilayotgan har bir yangilik innovatsiya sanalavemiya. Shunga

³⁰ WnHoBaiiMoHHoe oGVHCHHC // http://msk.treko.ru/show_dict_1234

ko'ra ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan yangiliklarning "innovatsiya" deb baholanishi uchun muayyan mezonlar aniqlab olinishi zarur. Bu o'rinda I. P.Podlasiy³¹ "innovatsiya" sifatida pedagogik tizimda qo'llanilayotgan

har qanday yangilik quyidagi mezonlarga javob bera olishi lozim, deb hisoblaydi:

- pedagogik tizimning tamomila o'zgartirilishi;
- o'quv jarayoni tuzilmasining tubdan o'zgartirilishi;
- pedagogik nazariya mazmunining keskin o'zgartirilishi;
- pedagog faoliyatining tubdan o'zgartirilishi;
- talaba faoliyatining mazmunanyoki tarkibiy jihatdan yangilanishi;
- pedagogik texnologiyaning o'zgartirishi yoki takomillashtirishi;
- ta'lim mazmunining tubdan yangilanishi;
- ta'lim shakl, metod va vositalarining o'zgartirilishi yoki takomillashtirilishi;
- pedagogik boshqarmvning yuksak samaradorlikni ta'minlaydigan darajada yashshilinishi;
- ta'lim maqsadi va natijasining sifat, samaradorlik jihatdan o'zgartirilishi.

Zamonaviy ta'lim turi sifatida "innovatsion ta'lim"ni baholashda "novatsiya" va "innovatsiya" tushunchalarini bir-biridan farqlay olish lozim. Agarda ilm-fan, texnika va texnologiya sohalanda yaratilgan yangiliklar bilan; 1) yaxht tizimning ayrim elementi o'zgartirilib, boyitilsa, bu holat "novatsiya"; 2) yaxlit tizimning o'zi tubdan o'zgartirilib, boyitilsa yoki tizimning keskin rivojlanishi ta'mmlansa, mazkur hodisa "innovatsiya" deya e'tirof etiladi³².

Pedagogning innovatsion ta'limni tashkil etishga qaratilgan faoliyati "innovatsion faoliyat" deb yuritiladi. V.Slasyonin³³ning fikriga ko'ra innovatsion faoliyat muayyan tarkibiy elementlardan tarkib topadi(31-rasm).

Uzluksiz ta'lim tizimida innovatsion ta'limdan foydalanish magistrlarda ular tomonidan bilim, ko'nikma, malakalar o'zlashtirayotgan sohalarda yangiliklar yaratish, ilg'or g'oyalarni asoslash, amaliyotga

³¹ nojjnacbiH 14 11 "Ile.jarornKa" / B 2-x TOMax.-M. B.iaaoc, 2004 -C 191.

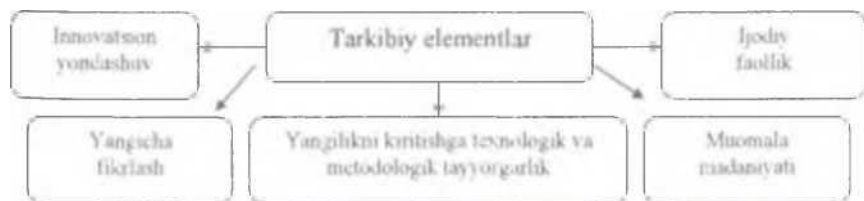
³²Jumaniyozova M.T. "Malaka oshinsh jarayonida pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning pedagogik asoslan" (tarix tani pedagoglar misohda); Ped fanNomz. dtss -

Toshkent 2007 18-ber

³³ CjtacTCHHH B A HoabiMOBU JIC "TleaarorHKa - itHHoBannouiiian acirre/ibHocn. " MocKBa: "MantcTp 19">7 - C. 97

etishda innovatsion ta'lim tamoyillaridan samarali foydalanish uchun bo'lajak mutaxassis sifatida magistrlar quyidagi ko'nikina, malakalami samarali o'zlashtira olishlari zarur:

- faoliyatga ijodiy yondashish malakalarini egallashga intilish;
- pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlaridan samarali foydalana olish ko'nikmalarini egallash;
- mualliflik dasturi, nazariyasi va konsepsiyalarini asoslash qobiliyatini o'zlashtirish;
- tajriba-sinov ishlarini rejalashtirish, amalga oshirish, natijalami tahlil qilish va umumlashirish, ilmiy-metodik xulosaga kelish qobiliyatini rivojlantirish;
- tashabbuskor, ijodkor pedagoglamin ish tajribalarini o'rganish, kasbiy faoliyatda ulaming ilg'or g'oyalarini qo'llash;
- jahon va respublika miqyosida faoliyat olib borayotgan novator (yangilik yaratuvchi) pedagoglar bilan hamkorlik o'rnatish;
- pedagogik muhitda hamkasblaming o'zaro fikr almashishlari va bir-birlariga metodik yordam ko'rsatishlarini ta'minlash;
- ta'lim jarayonida yuzaga keladigan nizolarning oldini olish va bartaraf etish;
- ta'limiy yangiliklardan izchil xabardor bo'lib borish, ularni mahalliy sharoitga moslagan holda amaliyotda qo'llash.

31-rasm. Innovatsion faoliyatning tarkibiy elementlari

Shunday qilib, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quv jarayonida har bir magistmning qiziqishi, bilish qobiliyatini to la namoyon qila olishiga imkoniyat yaratadi. Muammoli ta'lim, modul ta limi, dasturiy ta'lim, rivojlantiruvchi ta lim. o'yin texnologiyalari, interfaol ta'lim, hamkorlik ta'limi, tabaqalashtirilgan ta'lim, individual ta'h'm, masofaviy ta'h'm, mustaqil ta'lim hamda innovatsion ta'lim kabi texnologiyalar magistmi shaxs sifatida rivojlantirish, har tomonlama kamolga yetkazishga xizmat qiladi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari rag batlantiruvchi asos, monokonstruksiya. sotsiokonstruksiya, ijtimoiylashuv, malumotlami bilishga intilish, refleksiya kabi algoritmlarga ega bo'lib, ular magistrda

ta'lim olishga bo'lgan rag'batni yuzaga keltiradi, o'quv topshiriqlarini mustaqil yoki kichik guruhlarda bajarish imkoniyatini yaratadi, ijtimoiy jarayonlarga tayyorlanishi, shaxs sifatida o'z-o'zini anglashiga yordam beradi, axborot asrida zarur, kerakli, foydali, amaliy qiymatga ega ma'lumotlarni samarali o'zlashtirishi uchun zarur sharoitni yaratadi. Zamonaviy ta'lim turlarining mohiyatiga ko'ra magistr o'qitish jarayonining asosiy ob'ektiga aylanadi. Natijada uni aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik jihatdan kamol topdirishda katta yutuqlarga erishiladi.

Foydalanish uchun adabiyotlar:

1. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. "Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish". Toshkent: "Fan va texnologiya" - 2008.

2. Ochilov M. "Yangi pedtexnologiyalar". Qarshi: "Nasaf" - 2000.

3. Sayidahmedov N. "Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya". Toshkent: "Oliy pedagogika instituti" - 2003.

4. Sayidahmedov N. "Yangi pedagogik texnologiyalar". Toshkent: "Moliya" - 2003.

5. Tolipov O., Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari". Toshkent: "Fan" - 2006.

6. Tolipov O., Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot". Toshkent: "Fan" - 2005.

7. Farberman B. "Ilg'or pedagogik texnologiyalar". Toshkent: "Fan" - 2000.

Nazorat uchun savollar:

1. "Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim" deganda nimani tushunasiz?
2. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi qanday algoritmlarga ega?
3. Refleksiya nima?
4. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning qanday turlari mavjud?
5. Muammoli ta'lim nima?
6. Muammoli ta'limning qanday turlari farqlanadi?
7. Modul ta'limi nima?
8. "Dasturiy ta'lim" degandanimani tushuniladi?
9. Dasturiy ta'lim qanday muhim belgilarga ega?
10. Ta'lim dasturi qanday elementlardan tarkib topadi?
11. Rivojlantiruvchi ta'limning mohiyati nimadan iborat?

13. Pedagogik o'yinlar o'zida qanday belgilarni namoyon qiladi?
14. Interfaol ta'lim nima?
15. "Hamkorlik ta'limi" deganda nimani tushunasiz?
16. Tabaqalashtirilgan ta'lim mohiyati nimadan iborat?
17. Individual ta'lim nima?
18. Individual ta'limning "Dalton-reja" deb nomlanishining sababi?
19. "Masofaviy ta'lim" nima va u qanday imkoniyatlarga ega?
20. Mustaqil ta'limning afzalligi nimada?

Test topshiriqlari:

1. Magistarning fikrlash va harakat strategiyasini inobatga olgan holda uning shaxsi, o'ziga xos xususiyatlari, qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim qanday nomlanadi?

- a) tabaqalashtirilgan ta'lim;
- b) shaxsga yo'naltirilgan ta'lim;
- c) an'anaviy ta'lim;
- d) to'g'ri javob yo'q.

2. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari qanday algoritmlarga ega?

- a) rag'batlantiruvchi asos. monokonstruksiya,
- b) sotsiokonstruksiya, ijtimoiylashuv,
- c) ma'lumotlarni bilishga intilish. refleksiya;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

3. Magistarning shaxsiy hayotiy yondashuvi, kechinmalari va tafakkurida kechayotgan o'zgarishlarni tahlil qilishi, o'zining tafakkur qobiliyati, erishayotgan yutuqlari, magistrlarining sabablarini bilishga intilishi qanday nomlandi?

- a) rag'batlantiruvchi asos;
- b) monokonstruksiya;
- c) sotsiokonstruksiya;
- d) refleksiya.

4. Rag'batlantiruvchi asos nimaga xizmat qiladi?

- a) kichik guruhlarda ishlash uchun sharoit yaratishga;
- b) shaxsga yo'naltirilgan muammoli vaziyatni yuzaga keltirishga;
- c) topshiriq asosida individual ishlash orqali muammoni ko'rish. gipoteza yaratish. yechimni topishga;
- d) to'g'ri javob yo'q

5. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasining qanday turlari mavjud⁹ ajmuammoli, modul. dasturiy, rivojlantiruvchi ta'lim;
- b) o'yin texnologiyalari, interfaol, hamkorlik, tabaqalashtirilgan ta'lim;
  - c) individual, masofaviy, mustaqil; innovatsion ta'lim;
  - d) barcha javoblar to'g'ri.
6. Qanday ta'lim magistrlarda ijodiy izlanish, kichik tadqiqotlarni amalga oshirish, muayyan farazlarni ilgari surish, natijalarni asoslash va ma'lum xulosalarga kelish kabi ko'nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiladi?
- a) muammoli ta'lim;
  - b) interfaol ta'lim;
  - c) modul ta'limi;
  - d) rivojlantiruvchi ta'lim.
7. Muammoli ta'limning qanday turlari mavjud?
- a) muammoli bayon; hamkorlikda o'qitish;
  - b) hamkorlikda o'qitish; ijodiy ta'lim;
  - c) muammoli bayon; hamkorlikda o'qitish; ijodiy ta'lim;
  - d) to'g'ri javob yo'q.
8. Yaxlit o'quv materialini blok, modul (alohida ajratilgan qismlar)da 1-blok, 2-blok va h.k. tarzida taqdim etish ta'limning qanday turi asosida amalga oshiriladi?
- a) modul ta'limi;
  - b) muammoli ta'lim;
  - c) rivojlantiruvchi ta'lim;
  - d) dasturiy ta'lim.
9. Modul ta'limi nimaga asoslanadi?
- a) o'quv materialini, axborotini blok-modul asosida taqdim etishga;
  - b) ta'lim oluvchiga yangi bilimlarni berishga;
  - c) o'qitish jarayonida ilg'or texnologiyalarni qo'llashga;
  - d) magistr bilish faoliyatini xolis baholashga.
10. Magistrning ehtiyoj, qiziqish, imkoniyat, bilimlarni o'zlashtirish hamda yosh darajalarini inobatga olgan holda ishlab chiqilgan o'quv dasturlari bo'yicha tashkil etiladigan ta'lim qanday nomlanadi?

- b) dasturiy ta'lim;
- c) rivojlantiruvchi ta'lim;
- d) innovatsion ta'lim.

11. Dasturiy ta'lim g'oyasi qachon va kim tomonidan asoslangan?

- a) 1919-yilda Y.Parkxarst tomonidan;
- b) 1920-yilda B Blum tomonidan;
- c) 1954-yilda B.F.Skinner tomonidan;
- d) 1995-yilda I P Podlasiy tomonidan.

12. Dasturiy ta'limning asosi bo'lgan ta'lim dasturi qanday elementlardan tarkib topadi?

- a) mazmunli o'quv material; magistming o'quv materialini o'zlashtirishga doir harakati rejasi;
- b) mazmunli o'quv material; magistming o'quv materialini o'zlashtirishga doir harakati rejasi; magistming bilim, ko'nikma, malakalarini nazorat qilish shakllari;
- c) to'g'ri javob yo'q;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

13. O'z-o'zini rivojlantirish maqsadida faoliyatli yondashuv hamda magistrning ijodiy imkoniyatlarini amalga oshirish, ularni estetik, axloqiy va jismoniy jihatdan yetuk shaxs etib tarbiyalashga xizmat qiladigan ta'lim - bu ...

- a) muammoli ta'lim;
- b) rivojlantiruvchi ta'lim;
- c) o'yin texnologiyalari;
- d) individual ta'lim.

14. Rivojlantiruvchi ta'lim g'oyalari kimlar tomonidan asoslangan?

- a) I P Podlasiy va V.Slasyonin tomonidan;
- b) N.Sayidahmedov va A.Abduqodirov tomonidan;
- c) B F Skinner va B Blum tomonidan;
- d) D.B.Elkonin va V V Davidov tomonidan.

15. Ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirishning barcha ko'rinishlari: bilim, ko'nikma, malaka, hissiy-baholovchi faohyat jarayonini hosil qilishga yo'naltirilgan shartli o'quv vaziyatlarini ifodalovchi ta'lim qanday nomlanadi?

- a) o'yin texnologiyalari (o'yin ta'limi);
- b) shaxsga yo'naltiruvchi ta'lim;
- c) innovatsion ta'lim;
- d) an'anaviy ta'lim.

16. Pedagogik o'yinlar o'zida quyidagi belgilarni namoyon qiladi?

- a) magistrlarning xohishiga ko'ra tanlangan erkin rivojlantiruvchi faoliyat ekanligi; ushbu faoliyatning ijodiy, avaldan tayyorlanmagan, juda faol xarakteri;
- b) faoliyatning hissiy ko'tarinkiligi, raqobatga asoslanishi; bilvosita va bevosita qoidalarning mavjudligi;
- c) avajjavoblarga to'g'ri;
- d) to'g'ri javob yo'q.

17. Magistrlarning bilim, ko'nikma, malaka, muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim - bu ...

- a) innovatsion ta'lim;
- b) rivojlantiruvchi ta'lim;
- c) interfaol ta'lim;
- d) mustaqil ta'lim.

18. Magistrlarning muayyan vazifalarni bajarish, muammolar, o'quv topshiriqlarini hal qilish, qandaydir mahsulot yaratish maqsadida kichik guruhlariga birikkan holda pedagogik jarayonga bo'lgan ilg'or yondashuvni ifodalovchi ta'lim qanday nomlanadi?

- a) hamkorlik ta'limi;
- b) rivojlantiruvchi ta'lim;
- c) interfaol ta'lim;
- d) mustaqil ta'lim.

19. Hamkorlik ta'limi qanday belgilarga ega?

- a) jamoa bilan hamkorlikda ta'lim olish; o'zaro bir-birini baholash;
- b) o'zaro bir-birini baholash; kichik guruhlariga birlashgan holda ta'lim olish;
- c) jamoa bilan hamkorlikda ta'lim olish; o'zaro bir-birini baholash; kichik guruhlariga birlashgan holda ta'lim olish;
- d) to'g'ri javob yo'q

20. Tabaqalashtirilgan ta'lim nimani nazarda tutadi?
- magistrlaming jamoa bo'lib, ijodiy mahsulot yaratishlari uchun zarur sharoitni yaratishni;
  - magistrlaming bilim darajalarini tashxislash asosida ularga maxsus o'quv dasturlarini taqdim etishni;
  - magistrlami kichik guruhlarga birlashtirgan holda o'quv topshiriqlarini bajarishga jalb etishni;
  - magistrlami muayyan mezonlar (yosh, bilim darajasi, dunyoqarashi, fanlami o'zlashtirish ko'rsatkichlari, qiziqish va ehtiyojlari)ga muvofiq inatunum, tabaqa ajratishni.
21. Ta'lim muassasalarida magistr lami tabaqalashtirilgan guruhlarga birlashtirish masalalari qanday organlar tomonidan ko'rib chiqiladi?
- Pedagogik kengash (Ilmiy kengash);
  - o'quv-metodik birlashma;
  - Pedagogik kengash (Ilmiy kengash), o'quv-metodik birlashma;
  - Homiylik kengashi.
22. Pedagogning alohida magistr o'zaro hamkorlikda ta'sir ko'rsatishi, alohida magistr ming ta'lim vositalari (darsliklar, kompyuter va b.)lar bilan ishlash asosida bilim, ko'nikma, malakalami o'zlashtirishini ta'minlovchi ta'lim qanday nomlanadi?
- hamkorlik ta'limi;
  - individual ta'lim;
  - interfaol ta'lim;
  - mustaqil ta'lim.
23. Individual ta'lim g'oyalari qachon va kim tomonidan asoslangan?
- 1919-yilda Y.Parkxarst tomonidan;
  - 1920-yilda B.Blum tomonidan;
  - 1954-yilda B.F.Skinner tomonidan;
  - 1995-yilda I.P.Podlasiy tomonidan.
24. O'quv jarayoniga taaalluqli elementlar (ta'lim maqsadi, mazmuni, tashkiliy shakl, metod va vositalari)ni o'ziga xos tarzda namoyon qilish, Internet-texnologiyasi va b. vositalarni maxsus ravishda amaliyotga tatbiq etish asosida pedagog va magistr o'rtasida muayyan masofada amalga oshirilib, ularning bir-birlariga o'zaro ta'sir ko'rsatishiga asoslanuvchi ta'lim qanday nomlanadi?

- a) hamkorlik ta'hmi;
  - b) masofaviy ta'lim;
  - c) interfaol ta'lim;
  - d) mustaqil ta'lim
25. Masofaviy ta'limning muhim elementlari nimalardan iborat?
- a) axborot ta'minoti; axborot bilan ishlovchi sub'ektlar; operatorlar;
  - b) axborotlarni uzatish muhiti (aloqa bo limi, televidenie, radio, axborot-kommunikatsion texnologiyalar); axborotlarni almashishning texnik inuhitiga bog'hq ravishda qo llaniladigan metodlar;
  - c) to'g'ri javrb yo q;
  - d) a va b javoblar to g'ri.
26. Masofaviy ta limning ilk asosi qanday nomlanadi?
- a) aloqa xizmati ta'limi:
  - b) muxbirlk ta'limi,
  - c) aloqa xizmatchisi vositasida amalga oshiriladigan ta'lim;
  - d) ommaviy ta'lim.
27. Mustaqil ta'lim nima?
- a) magistrslaming maxsus o quv dasturlari asosida o zida bilim, konikma, malakalami shakllantirishga bo'lgan harakatini ta'minlovchi ta'lim;
  - b) magistrslaming maxsus tashkil etilgan muhitda bilim. ko nikma, malakalami o'zlashtirilishini ta'minlovchi ta'lim;
  - c) magistrslaming pedagog rahbarligida erkin o qish asosida o zida bilim, ko nikma, malakalami shakllantirishga bo lgan harakatini ta'minlovchi ta'lim;
  - d) to g'rijavob yo q
28. Mustaqil ta'limning qanday modellari farqlanadi?
- a) individual model; internet aloqasi modeli; guruhli model;
  - b) indiv idual model; guruhli model; ommaviy model;
  - c) maxsus model; maxsus bo Imagan model;
  - d) to'g'ri javob yo'q.
29. Mustaqil ta'limni tashkil etishda pedagog kitn sifatida namoyon bo'ladi?
- a) maslahatchi. yordamchi. hamkor;

- b) rahbar, nazoratchi, ekspert;
- c) tashkilotchi, loyihachi, nazoratchi;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

30. Ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, metod va vositalari, shuningdek. Pedagogning kasbiy faoliyatiga ilm, fan, texnika va texnologiya sohalarida ro'y berayotgan yangiliklarni izchil tatbiq etish yoki ilg'or mualliflik g'oyalarni ilgari surish asosida o'qitish sifatini yaxshilash, samaradorligini ta'minlovchi ta'lim qanday nomlanadi?

- a) innovatsion ta'limi;
- b) masofaviy ta'lim;
- c) interfaol ta'lim;
- d) mustaqil ta'lim.

31. "Innovatsion ta'lim" tushunchasi dastlab qayerda asoslangan?

- a) 1919-yilda Berlinda;
- b) 1979-yilda Rimda;
- c) 1920-yilda Vashingtonda;
- d) 1995-yilda Moskvada.

32. V.Slaveninning fikriga ko'ra innovatsion faoliyat qanday tarkibiy elementlardan tarkib topadi?

- a) innovatsion yondashuv; ijodiy faollik;
- b) yangicha fikrlash; muomala madaniyati;
- c) yangilikni kiritishga texnologik va metodologik tayyorgarlik;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

TARBIYA TEXNOLOGIYALARI VA ULARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Reja:

- 1. Tarbiya texnologiyalarining mohiyati.**
- 2. Tarbiya texnologiyalarining muhim belgilari va o'ziga xos xususiyatlari.**
- 3. Tarbiya texnologiyalarining darajalari va tarkibiy elementlari.**
- 4. Tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish.**
- 5. Ma'naviy-ma'rifiy tadbiming texnologik pasporti va texnologik xaritasi.**

Tayanch tushunchalar: tarbiya texnologiyasi, tarbiyaviy vaziyat, tarbiya texnologiyalarining turkumlari, tarbiya texnologiyalarining muhim belgilari, tarbiya texnologiyalarining o'ziga xos xususiyatlari, tarbiya texnologiyalarining darajalari, tarbiya texnologiyalarining tarkibiy elementlari, tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish, tarbiya jarayonini loyihalash, tarbiya jarayonini loyihalash bosqichlari, ma'naviy-ma'rifiy tadbiming texnologik pasporti, ma'naviy-ma'rifiy tadbiming texnologik xaritasi.

Tarbiya texnologiyalarining mohiyati. Tarbiya jarayoni uzoq muddatli, murakkab, uzluksiz bo'lib, u o'ziga xos xususiyatlarga ega. Garchi zamonaviy ta'lim texnologiyasi magistrning ta'lim jarayonidagi yetakchilik rolini yoqlayotgan bo'lsada, tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchi asosiy mavqei egallay olmaydi. Chunki unda xarakter, dunyoqarash yetarlicha shakllanmagan bo'lib, u bu borada tarbiyachining yordamiga ehtiyoj sezadi. Shu bois tarbiya texnologiyasi ham mantiqiy, ham tarkibiy jihatdan ta'lim texnologiyasidan farq qiladi. Dastlab “tarbiya texnologiyasi”³⁴ tushunchasining mohiyatini anglab olish lozim.

Tarbiya texnologiyasi - 1) tizimli va izchil amaliyotda yuzaga chiqadigan, oldindan loyihalashtirilgan tarbiya jarayoni;

2) tarbiyaviy faoliyatni inahorat darajasiga ko'tarishga yordam beruvchi ihtiy jihatdan ishlab chiqilib, amaliyotda sinovdan o'tkazilgan metod. usullar, ish tartibi tizimi.

Texnologik yondashuv ixtiyoriy bosqichlarda tuzatish imkonini beruvchi, doimiy qaytar aloqaga ega tarbiya jarayonining turli vaziyatlarga tez moslashtiriladigan va izchil anglab olinadigan tarkibiy tuzilmasining

---

^MTCXHO torrn uocnnaHHn/http //kkip kbsu.ru/pd/did_6ec_6.html.

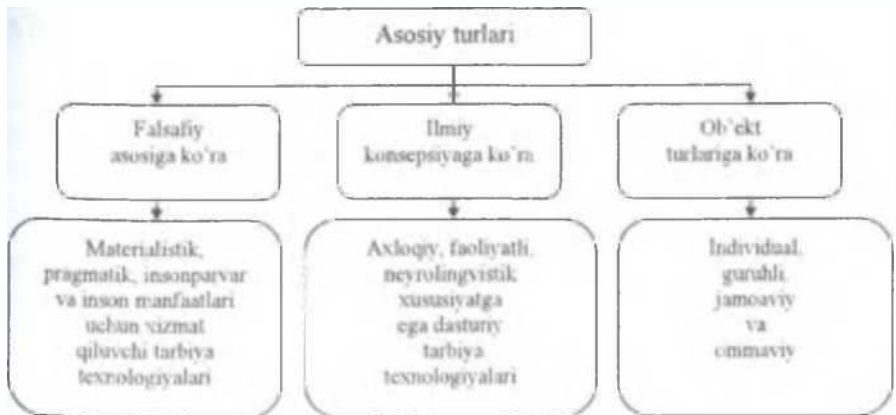
ishlab chiqilishini ta'minlaydi. Pedagogik faoliyat jarayoniga tarbiya texnologiyasini bosqichma-bosqich tatbiq etilishi barcha magistrlar uchun o'zlarida ijobiy sifatlarni hosil qilish, rivojlantirish borasidagi muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritilishiga yordam beradi.

Tizim sifatida tarbiya texnologiyasi ko'zda tutilgan natija va sifatlarni kafolatlaydi. Yosh avlodni voyaga yetkazish, unda ijobiy sifatlarni hosil qilishga yo'naltirilgan faoliyat mazmunini yorituvchi tarbiya texnologiyasi o'zida loyiha ko'rinishida aks etuvchi taxminiy g'oya (faraz)ni ifodalaydi. Tarbiya texnologiyasi bosqichma-bosqich, qadam-baqadam tashkil etiladigan pedagogik faoliyatning tarkibiy tuzilmasini to'liq yoritishga xizmat qiladi. Har bir bosqich ma'lum tarbiyaviy vaziyatlar sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogik faoliyatning qaysi bosqichda tashkil etilayotganligiga ko'ra tarbiyaviy vaziyatlarni quyidagicha ajratish mumkin:

1. Tayyorgarlik bosqichi.
2. Amaliy bosqich.
3. Nazorat bosqichi.
4. Yakuniy bosqich.

Zamonaviy sharoitda ta'limda bo'lgani kabi tarbiya sohasida ham texnologiyalarni turkumlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Hozirda xorijiy mamlakatlarning yutuqlari, mahalliy tajribalarga tayangan holda tarbiya texnologiyalarini quyidagicha turlarga ajratish taklifi aytilmoqda (32-rasm):

32-rasm. Tarbiya texnologiyalarining asosiy turlari

Hozirda eng ommalashgan tarbiya texnologiyalari quyidagilar sanaladi

- “Muvaffaqiyat holati”(N.E.Shurkova g'oyasi);
- xayrixohlik kayfiyatini yoyish;
- faoliyat oldidan bo'ladigan qo'rquvni yengish;
- maxfiy yordam;
- faoliyat rag'bat (motiv)larini kuchaytirish;
- pedagogik ishtirak;
- pedagogik baholash.

Tarbiya texnologiyalarining muhim belgilari va o'ziga xos xususiyatlar Ta'lim texnologiyasi kabi tarbiya texnologiyasi ham o'zida ma'lum belgilarni namoyon qiladi. Ular quyidagilardir:

1. Tarbiyaviy maqsadning qo'yilishi.
2. Pedagogik shart-sharoitlarni yaratish.
3. Pedagogning yuqori darajadagi mahorati, faolligi, ijodkorligi va tashabbuskorligi.
4. Shaxsning tarbiyalanganlik darajasini oldindan baholash.
5. Qaytar aloqa.
6. Xolis nazorat.
7. Pedagog va tarbiyalanuvchilarning hamkorlikdagi faoliyati.
8. Natijaga ko'ra vaziyatni qayta baholash.
9. Yanada samarali metod, usul va vositalarni qo'llash chora-tadbirlarini belgilash.
10. Tarbiyaviy texnologiya xarakterining tarbiyalanuvchilar shaxsiga munosabatga bog'liqligi.

Tarbiya texnologiyasini ishlab chiqishda tarbiyaviy tadbirlarning texnologik algoritmi muhim ahamiyatga ega. Texnologik algoritmlar o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- 1) tarbiyaviy tadbir maqsadini aniqlashtirish;
- 2) tarbiyaviy tadbir mazmunini asoslash;
- 3) tarbiyaviy tadbirni tashkillashtirish;
- 4) tarbiyaviy tadbirni o'tkazish;
- 5) tarbiyaviy tadbir natijalarini tahlil qilish.

Tarbiya texnologiyasiga muvofiq tadbir natijalarini tahlil qilishda pedagogik faoliyat quyidagi shakllar³da aks etadi:

1. Monitoring (tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etilishini kuzatish, natijalarni baholash va istiqbolni bashoratlash);
2. Korreksiya (tarbiyaviy tadbirlarda qo'llanilgan usul va usullarning samaradorligini tahlil qilish asosida kamchiliklarini qisman yoki to'liq tuzatish);

3. Refleksiya (pedagog tomonidan tarbiyalanuvchi xatti-harakatlari, dunyoqarashi, qadriyatlarini, qiziqishlari, fikrlashlari, idroki, qarorlar qabul qilishi, hissiy ta'sirlanishi, ulami rag'batlantiruvchi omillar mohiyatini anglab yetish asosida tarbiyaviy tadbirlarni yanada samarali tashkil etish chora-tadbirlarini belgilash).

Tarbiyaviy jarayonda pedagogning avtoritar boshqaruvi faoliyat muvaffaqiyatsizligiga olib kelsa, demokratik boshqaruv yutuqlar kafolati hisoblanadi

Tarbiya texnologiyalarining darajalari va tarkibiy elementlari.

Tarbiya texnologiyalarini yaratish ta'lim texnologiyalarini asoslashga nisbatan murakkabdir. Murakkablik tarbiyaning quyidagi xususiyatlari³⁶ dan kelib chiqadi:

1. Keng ma'noda tarbiya muayyan aniq vaziyatda bir xil ma'no kasb etmaydi.

2. Tarbiya yaxlit xarakter kasb etadi, bu bois uni tarkibiy qismlarga ajratish qiyin, shunday ekan, tarbiyachining xatti-harakatlarini ifodalovchi qandaydir qoidalarini yaratish oson emas.

3. Tarbiyalanuvchi shaxs bir vaqtning o'zida - ham pedagogning ta'siri uchun ob'ekt, ham turli pedagogik faoliyat uchun sub'ekt sanaladi.

4. Tarbiya ko'p omilli jarayon bo'lib, ko'pgina, shu jumladan, tabiiy omillarni tuzatish imkoniyati yo'q.

5. Tarbiyaning uch muhim tarkibiy elementi (tarbiyachi, tarbiyalanuvchi, jarayondan ikkitasi sub'ektlar bo'lib, ularning xatti-harakatlarini oldindan to'g'ri aytish mumkin emas, zero, "tarbiya qarshiligi" mavjud.

6. Tarbiya hayot bilan uzviy bog'langan: tarbiya sub'ektining mantig'i va egallagan o'limi shaxsiy va pedagogik pozitsiyadan qat'iy nazar bir-biriga zid bo'lishi mumkin; bu qarama-qarshiliklar tarbiya maqsadini tushunish yoki maishiy tuimush tarzidan yoxud ilmiy nuqtai nazardan ro'y berishi mumkin.

7. Juda ko'pchilik pedagoglar ega bo'lgan tarbiya konsepsiyasi, unga bog'liq holda har bir shaxsga nisbatan yondashuvda turli metodlardan foydalanish o'rtasida ayrim farqlar mavjud.

8. Tarbiyaning maqsad va vazifalari ko'p holatlarda quyidagi mavhum tushunchalar bilan bog'lanadi: "munosabat", "ma'naviyat", "mehr-

---

³⁶ Texnonoi va aocnirrana // http://www.pcdlib.ru/Books/4/0160/4_0160-351.shtml

9. Tarbiya nazariyasi va metodikasi aslo hissiy xarakter kasb etmasligi

yoki tarbiya muvaffaqiyatini aniqlaydigan omil - pedagogning eng muhim sifati - bolalarga muhabbatsiz bo'lishi mumkin emas.

Tarbiya texnologiyasini ozlashtirishda pedagog kasbiy faoliyatda muayyan pozitsiyaga olib boruvchi bir qator zaruriy harakatlarni tashkil etishi lozim. Ular:

1. Tarbiyaning asosiy g'oyasiga nisbatan munosabatini aniqlashtirish.
2. O'zi uchun tarbiya mohiyati va tushunchalarni lo'nda ifodalay olish.
3. Tarbiyaning maqsadi va strategik vazifalarini aniq belgilab olish.
4. Taktik topshiriqlarni tanlash va rejalashtirishda aniqlikka erishish.
5. Faoliyatda qo'llaniladigan metod, usul va tarbiyaviy vositalarni samarali tanlay olish
6. Tarbiya mazmunini g'oyaviy, mazmun nuqtai nazaridan to'g'ri, aniq ifodalash.
7. Tarbiyaning tashkiliy shakllari tizimini tanlash.
8. Tarbiyalanuvchilar bilan tashkil etiladigan munosabat. muloqot uchun uslub va tovush ohangini tanlash.
9. Bolalarni sevib olish, uning qadr-qimmatini yerga urmaslik, erkalatmaslik, har bir narsada me'yorga amal qilish lozimligini to'g'risidagi pedagogik aksiomalarga nisbatan shaxsiy munosabatni aniqlashtirib olish.

G K Selevko³⁷ o'z tadqiqotlarida pedagogik texnologiyalarning uch

Darajalar

<i>i</i>		<i>r</i>
Umumiy pedagogik texnologiyalar <i>x</i> ...	<i>C</i> Xususiy metodik texnologiyalar	<i>•</i> Modul texnologiyalar (pedagogik jarayonning alohida qismlari)

33-rasmi. Tarbiya texnologiyalarining muhim darajalari

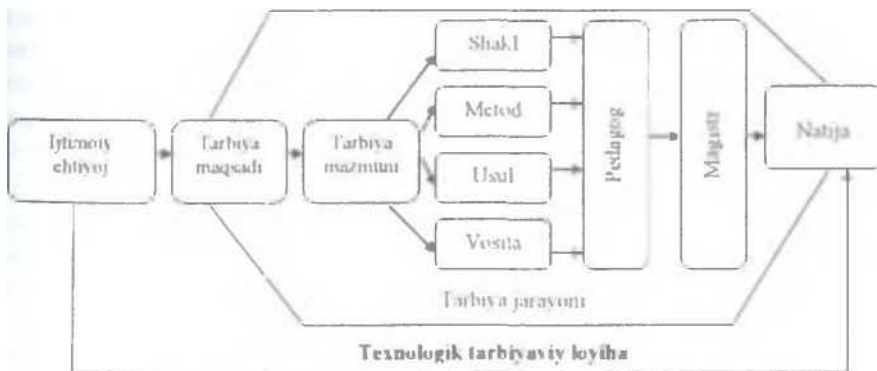
Tarbiya jarayonining mohiyati, qonuniyatlari, o'ziga xos jihatlari haqida nazariy, amaliy g'oyalarga, pedagogik bilimlarga tayangan holda tarbiya texnologiyasining tarkibiy qismlarini quyidagicha belgilash mumkin:

- 1) tarbiya jarayonining umumiy loyihasi;
- 2) tarbiyani tashkil etishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj (rag'bat),
- 3) tarbiya maqsadi;

- 4) tarbiya mazmuni (shakl, metod, usul va texnik vositalar);
- 5) pedagog (tarbiyachi) faoliyati;
- 6) magistr (tarbiyalanuvchi) faoliyati;
- 7) tarbiya samarasi (natija).

Ushbu fikrlar asosida tarbiya texnologiyasining tarkibiy tuzilmasi tasvirda quyidagicha namoyon bo'ladi (34-rasm).

- 1) tarbiya jarayonining umumiy loyihasi;
- 2) tarbiyani tashkil etishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj (rag'bat);
- 3) tarbiya maqsadi;
- 4) tarbiya mazmuni (shakl, metod, usul va texnik vositalar);
- 5) pedagog (tarbiyachi) faoliyati,
- 6) magistr (tarbiyalanuvchi) faoliyati;
- 7) tarbiya samarasi (natija).

•M-ratin. Iarbiya Ieinologiasining Iarkibiy IuzilniasI

Tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish. Avval aytib o'tilganidek. "pedagogik texnologiya"¹ tushunchasi esa o'z mohiyatiga ko'ra pedagogik faoliyatning eng muhim ikki jihati, ya'ni ta'lim va tarbiya jarayonining texnologiyalashtirilishini ifoda etishi zarur. Biroq, so'nggi besh yil mobaynida ilg'or pedagogik texnologiyalar, pedagogik faoliyatni uyushtirish jarayonida ulardan foydalanish mavzusida yaratilgan manbalarning deyarli barchasida ta'lim jarayonining texnologiyalashtirish muammosi uchun asosiy ob'ekt tarzida qabul qilinganligini ko'rsatadi. Holbuki, barkamol shaxsni shakllantirish muammosining ijtimoiy zaruriyat sifatida e'tirof etilayotganligi nazarda tutilsa, tarbiya jarayonini tashkil etishga yangicha yondashuvni qaror toptirish, texnologiyalashtirishga erishish muhim pedagogik vazifalardan biri ekanligi yaqqol ayon bo'ladi:

Tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish - aniq maqsadga va ijtimoiy g'oyaga asoslangan va o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatلامي shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning tashkiliy-texnik jihatdan uyushtirilishi.

Ta'lim jarayonidan farqli tarbiyajarayonini texnologiyalashtirishda bu jarayonning samarasini qisqa muddat oralig'ida ko'ra olish imkoniyati yo'q. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari, magistr va pedagog o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatlar bu jarayonni texnologiyalashtirishga nisbatan ijodiy, mas'uliyatli yondashish zarurligini taqozo etadi.

Linumiy ta'lim muassasalari amaliyotidan ma'lumki, uzoq vaqt davomida pedagoglarning ko'pchiligi tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishga nisbatan "tarbiyaviy ishlar rejasida belgilangan tadbirlarni o'tkazishga majburman" qabilida yondashib kelgan. Ular tarbiyaviy tadbirlarni o'zlarining rahbarlik qilayotgan sinf magistrlarini avvaldan tayyorlangan ssenariyni yod olish va unga qafiy amal qilishga majburlash, "maktab ma'muriyati va jamoasi oldida izza bo'lib qolishga yo'l qo'ymaslik" tamoyiliga muvofiq uyushtirib kelgan. Endilikda tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishga nisbatan bunday yondashuvdan voz kechish maqsadga muvofiq. Zero, tayyor ssenariy asosida muayyan tadbirlarni tashkil etish jarayonida uning asosiy sub ektlari bo'lgan magistrlar faol ishtirokchi va tadbir natijasini belgilovchi shaxs sifatida emas, balki oddiy ijrochi sifatida qatnashadi. Bu esa bir qator salbiy oqibatlarini keltirib chiqaradi. Xususan:

1) magistrlarda tarbiyaviy tadbirlarning o'tkazilishiga nisbatan salbiy munosabat shakllanadi;

2) magistrlarda mustaqil fikrlash va ijodkorlik qobiliyatining tarbiyalanishi uchun imkoniyat yaratilmaydi;

3) magistrlarda tarbiyaviy tadbirlarning o'tkazilishi ularning shaxs sifatida kamol topishlarini ta'minlashga yo'naltirilganligi haqida emas, balki sinfning ta'lim muassasasi jamoasi oldida "soxta obro'" orttirishi uchun xizmat qiluvchi vosita ekanligi to'g'risidagi xulosaning shakllanishi uchun sharoit yuzaga keladi.

O'quv muassasalarida tashkil etiluvchi tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishga texnologik yondashuv quyidagi holatlarga asoslanadi:

1) tarbiyaviy tadbir mavzusi va g'oyasini magistrlar tomonidan bildirilgan shaxsiy tashabbuslar, ularning hohish-istaklariga ko'ra belgilash;

2) tarbiyaviy tadbir ssenariysini ishlab chiqishda magistrning mustaqil faoliyat yuritishlari uchun shart-sharoitlarini yaratish;

3) tarbiyaviy tadbir mazmunida o'z ifodasini topgan rollarning majburiy tarzda emas, balki magistrslarning layoqat, qobiliyat va qiziqishlarini inobatga olish asosida taqsimlanishiga erishish;

4) tarbiyaviy tadbimning tashkil etilishi va o'tkazilishida pedagogning roli buyruq berishdan iborat bo'lmay. aksincha, magistrslarga yo'l-yoriq ko'rsatish, ularning faoliyatini yo'naltirib turish, zarur o'rinlarda maslahat berish sifatida aks ettirish;

5) tarbiyaviy tadbir maqsadining natijalanganligini sinf, guruh magistrslarining faol ishtirokiga tayangan holda muhokama qilish.

Muhokama jarayonida pedagog tomonidan turli tanbehlar berilishiga yo'l qoymaslik, aksincha yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarning magistrslarning o'zlari tomonidan aniqlanib, ularni bartaraf etish (keyingi tadbim o'tkazish jarayonida ularning takrorlanishini oldini olish) yo'lida chora-tadbirlarni belgilash muhim ahamiyatga ega.

Tarbiya jarayonini texnologiyalashtirishda uni loyihalashtirish, asoslarini belgilash muhim ahamiyatga ega. Tarbiya jarayonini loyihalash quyidagi bosqichlarda kechadi:

Tarbiya jarayonini loyihalash bosqichlari:

- 1) tarbiyaviy tadbir mavzusiga doir materiallarni yig'ish;
- 2) tarbiyaviy tadbir maqsadi va vazifalarini belgilash;
- 3) tarbiyaviy tadbimning mazmunini ishlab chiqish;
- 4) tarbiyaviy tadbir shakli, metod, vositalarini tanlash;
- 5) tarbiyaviy tadbimni tashkil etish va o'tkazish (davomiyligi) vaqtini belgilash;
- 6) tarbiyaviy tadbir ssenariysini ishlab chiqish;
- 7) talabalar faoliyatini nazorat qilish. ularning faollik darajalarini norasmiy (ularni bu haqida xabardor qilmasdan) baholash;
- 8) loyihani amaliy faoliyatda qo'llash;
- 9) tarbiyaviy tadbimni tashkil etish jarayoni;
- 10) tarbiyaviy tadbimning o'tkazilish holati (samarali, samarasiz, muvaffaqiyatli, muvaffaqiyatsiz kechganligini)ni muhokama qilish va yakuniy xulosa chiqarish

Bu jarayonda tarbiyaviy tadbirlarning tashkil etilishiga nisbatan texnologik yondashuv mohiyati magistrslar mustaqilligini ta'minlashda quyidagi omillarning mavjudligiga e'tiborni qaratishni hatm taqozo etadi:

1) magistrslarda tarbiyaviy tadbirlarning o'tkazilishiga nisbatan ichki ehtiyoj, qiziqish va rag'batning mavjudligi;

2) magistrning tarbiyaviy tadbirlari mustaqil tashkil etish borasida muayyan tajribalarga ega ekanliklari;

3) tarbiyaviy tadbir g'oyasining magistrlar ichki ehtiyojlariga mos kelishi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari amaliyotida yuqorida bayon etilgan omillarni inobatga olish va shu asosida tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish ularning muvaffaqiyatli tashkil etilishini ta'minlab qolmay, balki magistrlarda ularning o'tkazilishiga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi, ma'naviy-axloqiy sifatning tarbiyalanishi uchun qulay sharoitni hosil qiladi.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirning texnologik pasporti va texnologik xaritasi Ta'lim yoki tarbiya jarayoniga texnologik yondashuvning muhim shartlaridan biri jarayonni loyihalash sanaladi. Ta'lim yoki tarbiya jarayonini loyihalashga qaratilgan pedagogik faoliyat mahsuloti (yoki mahsuloti) loyiha sanaladi. Muayyan mavzudagi dars yoki ma'naviy-ma'rifiy tadbirning loyihasi asosan texnologik pasport va texnologik xarita asosida yoritiladi. Qo'llanmaning avvalgi o'rinlarda ta'lim jarayoni loyihasining texnologik pasporti va texnologik xaritasi haqida so'z yuritilgan edi. Ayni o'rinda esa ma'naviy-ma'rifiy tadbirning texnologik pasporti va texnologik xaritasi to'g'risida so'z yuritiladi.

Ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning texnologik pasportlarini yaratish bu borada yuqori samaradorlikka erishishni kafolatlaydi. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning texnologik pasportlari ham muayyan mavzularda tashkil etiladigan pedagogik faoliyatning texnologik tavsifi, umumiy mohiyati, asosiy ko'rsatkichlari to'g'risidagi batafsil ma'lumotni yoritishga xizmat qiladi. Tarbiyaviy tadbirning texnologik pasportida quyidagi ma'lumot (element)ning yoritilishi jarayonning umumiy mohiyatini yoritishga yordam beradi:

- 1) tadbir mavzusi;
- 2) tadbirning o'tkazilish sanasi;
- 3) tadbirni o'tkazish uchun belgilangan mas'ul shaxs;
- 4) tadbir ishtirokchilarining yosh ko'rsatkichlari;
- 5) tadbir ishtirokchilarining taxminiy soni;
- 6) tadbirni o'tkazishdan ko'zlangan maqsad;
- 7) tadbirning o'tkazilish bosqichlari;
- 8) tadbir jarayonida hal etiladigan vazifalar;
- 9) tadbirning tarkibiy tuzilishi (rejasi);
- 10) tadbirda qo'llaniladigan tarbiya metodlari;

- 11) tarbiyaviy vositalar;
- 12) tadbiming tashkil etish sharoiti;
- 13) tadbir natijasi;
- 14) tadbir jarayonida ishtirokchilar faolligining tahlili.

Ushbu ma'lumot (element)lar ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbiming texnologik pasportida quyidagicha namoyon bo'ladi (8-jadval):

8-jadval

Ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbiming texnologik pasporti

Tadbir mavzusi	
Fadbirning o'tkazilish sanasi:	Magistrlar soni:
Fadbirning turi:	Fadbir o'tkazilishiga mas'ul shaxs:
Tadbir jarayoniga qamrab olinadigan ishtirokchilarning yosh ko'rsatkichlari:	Tadbir ishtirokchilarning taxminiy soni:
Fadbimi o'tkazishdan ko'zlangan maqsad:	Fadbiming o'tkazilish bosqichlari:
Tadbir jarayonida hal etiladigan vazifalar:	Fadbiming tashkiliy shakli:
Tadbirning tarkibiy tuzilishi (rejasi)	
Tadbirda qo'llaniladigan tarbiya metodlari:	Farbiyaviy vositalar:
Tadbiming tashkil etish sharoiti:	fadbir natijasi:
Tadbir jarayonida ishtirokchilar faolligining tahlili	

Shunday qilib, tarbiya jarayoni uzoq muddatli, murakkab, uzluksiz bo'lib, u o'ziga xos xususiyatlarga ega. Texnologik yondashuv tarbiya jarayonining turli vaziyatlarga tezkorlik bilan moslashtirilib, izchil anglab olinadigan tarkibiy tuzilmasini ishlab chiqishni ta'minlaydi. Tizim sifatida tarbiya texnologiyasi o'zida loyiha ko'rinishida aks etuvchi taxminiy g'oya (faraz)ni ifodalab, ko'zda tutilgan natija va sifatni kafolatlaydi. Hozirda eng ommalashgan tarbiya texnologiyalari "Muvaffaqiyat holati" (N.E.Shurkova g'oyasi); xayrixohlik kayfiyatini yoyish; faoliyat oldidan bo'ladigan qo'rquvni yengish; maxfiy yordam; faoliyat rag'bat (motiv)larini kuchaytirish; pedagogik ishontirish; pedagogik baholash kabilar sanaladi. Tarbiya texnologiyasi ham o'zida ma'kim belgilami namoyon qiladi. Tarbiya texnologiyalarini yaratish ta'lim texnologiyalarini asoslashga nisbatan murakkab bo'lib, murakkablik tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi. Tarbiya jarayonining umumiy loyihasi;

tarbiyani tashkil etishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj (rag'bat); tarbiya maqsadi; tarbiya mazmuni (shakl, metod, usul va texnik vositalar); pedagog (tarbiyachi) faoliyati; magistr (tarbiyalanuvchi) faoliyati; tarbiya samarasi (natija) tarbiya texnologiyasining tarkibiy qism Jari hisoblanadi. Tarbiya jarayonini tashkil etishga yangicha yondashuvni qaror toptirish, texnologiyalashtirishga erishish muhim pedagogik vazifalardan biri. Ta'lim jarayonidan farqli tarbiya jarayonini texnologiyalashtirishda bu jarayonning samarasini qisqa muddat oralig'ida ko'ra olish imkoniyati yo'q. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari, magistr va pedagog o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatlar bu jarayonni texnologiyalashtirishga nisbatan ijodiy, mas'uliyatli yondashish zarurligini taqozo etadi. Tarbiya jarayonini texnologiyalashtirishda uni loyihalashtirish, asoslarini belgilash muhim ahamiyatga ega.

Foydalanish uchun adabiyotlar:

1. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. "Zamonaviy pedagogik texnologiyalami amaliyotga joriy qilish". Toshkent: "Fan va texnologiya" - 2008.
2. Ochilov M. "Yangi pedagogik texnologiyalar". Qarshi: "Nasaf" - 2000.
3. Sayidahmedov N. "Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya". Toshkent: "Oliy pedagogika instituti" - 2003.
4. Tolipov O', Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari". Toshkent: "Fan" - 2006.

Nazorat uchun savollar:

1. Tarbiya texnologiyasi nima?
2. Tizim sifatida tarbiya texnologiyasi nimani kafolatlaydi?
3. Pedagogik faoliyatni tashkil etishda tarbiyaviy vaziyatlar qanday g'umlarga ajratiladi?
4. Tarbiya texnologiyalarining qanday turlari mavjud?
5. Hozirda eng ommalashgan tarbiya texnologiyalari qaysilar sanaladi?
6. Ta'lim texnologiyasi o'zida qanday belgilarni namoyon qiladi?
7. Tarbiyaviy tadbirlarning texnologik algoritmi nimalardan iborat⁹
8. Tarbiya texnologiyasiga ko'ra tadbir natijalarini tahlil qilishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat qanday shakllarda amalga oshiriladi?
9. Tarbiya texnologiyalarining qanday darajalari mavjud?
10. Tarbiya texnologiyasining tarkibiy qismlari nimalardan iborat?

Test topshiriqlari:

- 1 Tarbiya texnologiyasi nima?
  - a) tizimli va izchd amaliyotga yuzaga chiqadigan, oldindan loyihalashtirilgan tarbiya jarayoni;
  - b) tarbiyaviy faoliyatni mahorat darajasiga ko'tarishga yordam beruvchi ilmiy jihatdan ishlab chiqilib, amaliyotda sinovdan o'tkazilgan metod, usullar, ish tartibi tizimi;
  - c) a va b javoblar to'g'ri;
  - d) to'g'ri javob yo'q.

- 2 Tizim sifatida tarbiya texnologiyasi nimani kafolatlavdi?
  - a) muvaffaqiyatni;
  - b) ko'zda tutilgan natija va sifatni,
  - c) maqsadga erishishni;
  - d) amaliy foydani.

- 3 Pedagogik faoliyatning qaysi bosqichda tashkil etilishiga ko'ra tarbiyaviy vaziyatlar qanday guruhlarga ajratiladi?
  - a) tayyorgarlik bosqichi; amaliy bosqich;
  - b) nazorat bosqichi; yakuniy bosqich;
  - c) a va b javoblar to'g'ri;
  - d) to'g'ri javob yo'q.

- 4 Tarbiya texnologiyasi qanday jihatlariga ko'ra turlarga ajratiladi?
  - a) falsafiy asosiga ko'ra;
  - b) ilmiy konsepsiyaga ko'ra;
  - c) ob'ekt turlariga ko'ra;
  - d) barcha javoblar to'g'ri.

5. Bugungi kunda eng ommalashgan tarbiya texnologiyalari qaysilar?
  - a) "Muvaffaqiyat holati"(N.E.Shurkova g'oyasi); xayrixohlik kayfiyatini yoyish;
  - b) faoliyat oldidan bo'ladigan qo'rquvni yengish; maxfiy yordam;
  - c) faoliyat rag'bat (motiv)larini kuchaytirish; pedagogik ishontirish; pedagogik baholash;
  - d) barchajavoblar to'g'ri.

a) tarbiyaviy maqsadning qo'yilishi; pedagogik shart-sharoitlarni yaratish; pedagogning yuqori darajadagi mahorati;

b) faolligi, ijodkorligi va tashabbuskorligi; shaxsning tarbiyalanganlik

darajasini oldindan baholash; qaytar aloqa; xolis nazorat;

c) pedagog va tarbiyalanuvchilarning hamkorlikdagi faoliyati; naunjaga

ko'ra vaziyatni qayta baholash; yanada samarali metod, usul va vositalarni qo'llash chora-tadbirlarini belgilash; tarbiyaviy texnologiya xarakterining tarbiyalanuvchilar shaxsiga munosabatga bog'liqligi;

d) barcha javoblar to'g'ri.

7. Tarbiyaviy tadbirlarning texnologik algoritmi nimalardan iborat⁹

a) tarbiyaviy tadbir maqsadini amqlashtirish, tarbiyaviy tadbir mazmunini asoslash;

b) tarbiyaviy tadbirni tashkillashtirish; tarbiyaviy tadbirni o'tkazish;

c) tarbiyaviy tadbir natijalarini tahlil qilish;

d) barcha javoblarni to'g'ri.

8. Tarbiya texnologiyasiga muvofiq tadbir natijalarini tahlil qilishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat qanday shakllarda tashkil etiladi?

a) monitoring; matematik tahlil;

b) korreksiya; qiyosiy tahlil;

c) refleksiya; kontent-tahlil;

d) monitoring; korreksiya; refleksiya.

9. G. K. Selevko pedagogik texnologiyalarni nechta darajaga ajratadi?

a) bitta;

b) ikkita;

c) uchta;

d) to'rtta.

10. G.K.Selevko tomonidan qayd etilgan uch darajali pedagogik texnologiyalar qaysilar?

a) umumiy pedagogik texnologiyalar; xususiy metodik texnologiyalar;

modul texnologiyalar (pedagogik jarayonning alohida qismlari);

b) ta'lim texnologiyalari; tarbiya texnologiyalari; pedagogik faoliyat texnologiyalari;

11. Tarbiya texnologiyasining tarkibiy qismlari qaysilar?

- a) tarbiya jarayonining umumiy loyihasi; tarbiyani tashkil etishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj (rag'bat); tarbiya maqsadi;
- b) tarbiya mazmuni (shakl, metod, usul va texnik vositalar); pedagog (tarbiyachi) faoliyati;
- c) magistr (tarbiyalanuvchi) faoliyati; tarbiya samarasi (natija);
- d) barcha javoblar to'g'ri.

12. Tarbiya texnologiyasining tarkibiy tuzilmasi qanday elementlardan tarkib topadi?

- a) ijtimoiy ehtiyoj; taibiya maqsadi; tarbiya mazmuni; tarbiya jarayoni;
- b) tarbiya shakli; tarbiya metodi; tarbiya usuli; tarbiya vositasi;
- c) tarbiyalanuvchi; tarbiyachi; natija (taibiya natijasi);
- d) barcha javoblar to'g'ri.

13. Aniq maqsadga va ijtimoiy g'oyaga asoslangan va magistrlarda ma'naviy-axloqiy sifatلامي shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning tashkiliy-texnik jihatdan uyushtirilishi nimani anglatadi?

- a) tarbiya jarayonini texnologiyalashtirishni;
- b) taibiya jarayonini rejalashtirishni;
- c) tarbiya jarayonini loyihalashtirishni;
- d) taibiya jarayonini tashkil etishni.

14. Tarbiya jarayonini loyihalash qanday bosqichlarda kechadi?

- a) tarbiyaviy tadbir mavzusiga doir materiallarni yig'ish; tarbiyaviy tadbir maqsadi va vazifalarini belgilash; tarbiyaviy tadbirning inazmunini ishlab chiqish;
- b) tarbiyaviy tadbir shakli, metodlari va vositalarini tanlash; tarbiyaviy tadbirni tashkil etish va o'tkazish vaqtini belgilash; tarbiyaviy tadbir ssenariysini ishlab chiqish;
- c) magistrlar faoliyatini nazorat qilish, ularning faollik darajalarini norasmiy baholash; loyihani ainaliy faoliyatda qo'llash; tarbiyaviy tadbirni tashkil etish jarayoni; tarbiyaviy tadbimning o'tkazilish holatini muhokama

15. Ma'naviy-ma'rifiy tadbiming texnologik pasporti qanday ma'lumotlarni yoritadi?

a) tadbir mavzusi tadbiming o'tkazilish sanasi; magistrlar soni; darsning turi; tadbimi o'tkazish uchun belgilangan mas'ul shaxs; tadbir ishtirokchilarning yosh ko'rsatkichlari; tadbir ishtirokchilarning taxminiy soni;

b) tadbimi o'tkazishdan ko'zlangan maqsad; tadbiming o'tkazilish bosqichlari; tadbir jarayonida hal etiladigan vazifalar; tadbiming tashkiliy shakli; tadbiming tarkibiy tuzilishi (rejasi);

c) tadbirda qo'llaniladigan tarbiya metodlari; tarbiyaviy vositalar; tadbirning tashkil etish sharoiti; tadbir natijasi; tadbir jarayonida ishtirokchilar faolligining tahlili;

d) barcha javoblar to'g'ri.

INTERFAOL METODLAR VA ULARNI TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA QO LLASH

Reja:

1. Interfaol ta'limning asosiy tamoyil, shakl va omillari.

2. Interfaol metodlar va ularning mohiyati.

3. Interfaol metodlardan namunalar.

Tayanch tushunchalar: interfaol ta'lim, interfaol ta'lim tamoyillari, interfaol ta'lim shakllari, interfaol ta'lim omillari, interfaol ta'limning muhim belgilari. interfaollik, interfaol ta'lim, interfaol metodlar, interfaol metodlarning turlari.

Interfaol ta'limning asosiy tamoyil, shakl va omillari. Zamonaviy sharoitda interfaol ta'lim tobora ommalashmoqda. O quv qo' llanmasida berilgan “Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlari” mavzusi doirasida interfaol ta'lim mohiyati xususida to'xtalib o'tilgan. Biroq, interfaol metodlar, ularning mazmuni, g'oyasi, turlari, amaliy qiymati, didaktik ahamiyatini yetarli darajada tushunish uchun “interfaol ta'lim” mazmunini yodga solish maqsadga muvofiqligi sababli ayni o'rinda shu haqida so'z yuritiladi.

Interfaol ta'lim (lot. “internus” - ichki, o'zaro) - o'z quvchi (magistr)larning bilim, ko'nikma, malaka, muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim

Interfaol metodlarning mohiyatidan xabardor bo'lishda, eng avvalo, tayanch tushuncha - “interfaol” atamasining lugaviy ma'nosi bilan tanishish inoqsadga muvofiqdir.

Lugaviy jihatdan “**interfaol**” (ing. “interact”; r. “interaktiv”; “inter” - o'zaro, birgalikda, “act” - harakat qilmoq, ish ko'rmq) tushunchasi “o'zaro, birgalikda harakat qilmoq” ma'nosini anglatadi

Interfaollik - ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka, muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga egaligi

O'qitishning interfaol ta'limga asoslanishi bir qarashda nihoyatda oddiy, sodda va hatto “bolalar o'yini” kabi taassurot uyg'otadi. Biroq, ta'lim jarayonida interfaol metodlarni qo'llashga nisbatan bunday yondashish to'g'ri emas. Zero, ta'lim amaliyotida interfaol metodlarni qo'llash muayyan shartlarga muvofiq amalga oshiriladi.

Interfaol ta'lim quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1. Mashg'ulot-rna'ruza emas, balki jamoaning umumiy ishi.
2. Guruhning tajribasi pedagog (pedagog)ning tajribasidan ko p.
3. Talabalar yosh, ijtimoiy mavqe va tajribaga ko'ra o'zaro teng.
4. Har bir talaba o'rganilayotgan muammo yuzasidan o'z fikrini aytish huquqiga ega.
5. Mashg'ulotda talaba shaxsi tanqid qilinmaydi (fikir tanqid qilinishi mumkin).
6. Bildirilgan g'oyalar talabalarning faoliyatini boshqarmaydi, balki fikrlash uchun axborot (ma'lumot) bo'lib xizmat qiladi.

Interfaol metodlarni qo'llashning muayyan shartlarini asoslash ularning didaktik qiyrnatini oshiradi. Ta'limni tashkil etishda interfaol yondashuvni qaror toptirish (interfaol ta'limni tashkil etish) uchun pedagoglar quyidagi shartlarga rioya eta olishi zamm:

- ta'lim jarayoniga jamoadagi barcha magistrning to'la qarnrab olinishi;
- magistrning mashg'ulotiga ruhan tayyorliklarini inobatga olish;
- magistr sonining ko'p bo'lmasligi (25-30 nafar magistr bilan kichik guruhlarda ishlash samarali);
- o'quv xonasining jihozlanishi (stullar doira, arxa, "Jonli liniya" kabi shakllarda joylashtiriladi);
- topshiriqni bajarish, materiallarni taqdim etish, guruhning ishlamlarini muhokama qilish uchun vaqtning aniq belgilanishi;
- magistrning kichik guruhga mohirona birlashtirilishi (har bir guruhda faol va nofaol magistrning teng miqdorda bo'lishi).

Interfaol ta'lim muayyan belgilarni o'zida namoyon qiladi. Mazkur ta'limning asosiy belgilari quyidagilardir (35-rasm).

Izoh: Refleksiya (lot. "reflexio" - ortga qaytish, aks etish): kishining o'z

xatti-harakatlari, ularning asoslarini tushunib yetishi, fahmlashiga qaratilgan

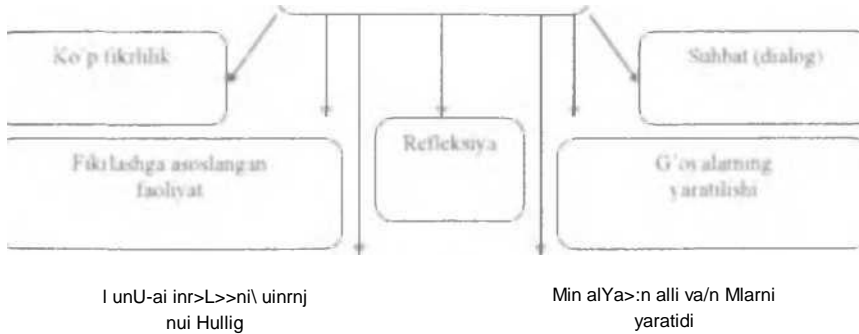
nazariy faoliyati; bilishning alohida faoliyati; shaxsiy kechinmalari, his-tuyg'ulari va o'y-xayollari mohiyatini fikrlash orqali anglash³⁸.

Interfaol ta'lim samaradorligini ta'minlashda bir qator omillar muhim

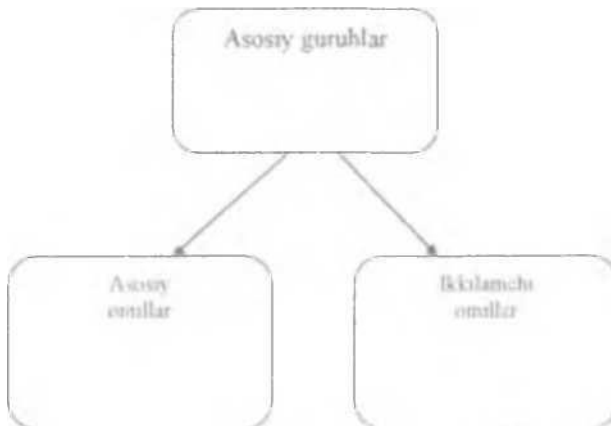
---

³⁸ "Pedagogik mahorat sxema va rasmlarda" * Mel. qo'll NERkaboveta. MUsmonbvveva, M Irgashova. N Xo'janazarova Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2C 12, 14-bet

Awsiy belgilar

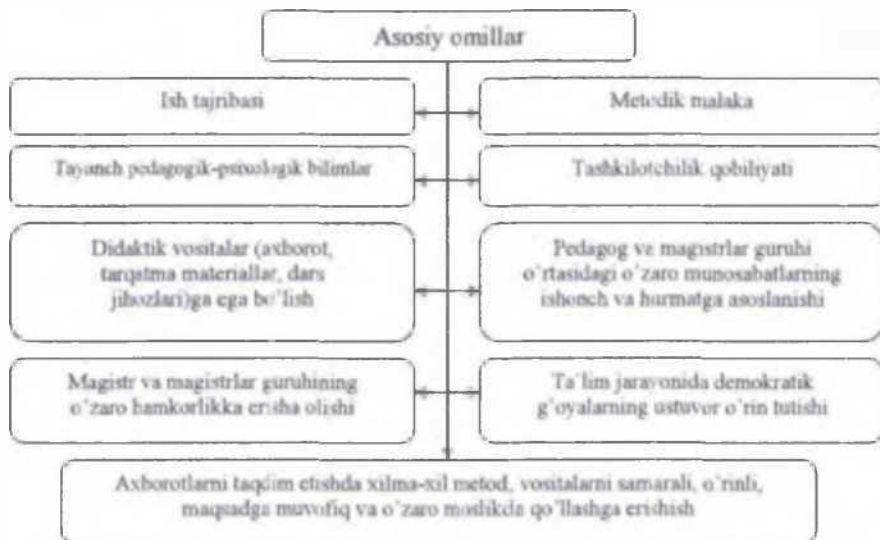

35-rasm. Interfaol ta'limning asosiy belgilari

36-rasm. Interfaol ta'lim samaradorligini ta'minlovchi omillar

Asosiy omillar sirasiga quyidagilar kiradi (37-rasm):

37-rasm. Interfaol ta'lim samarasini ta'minlovchi asosiy omillar

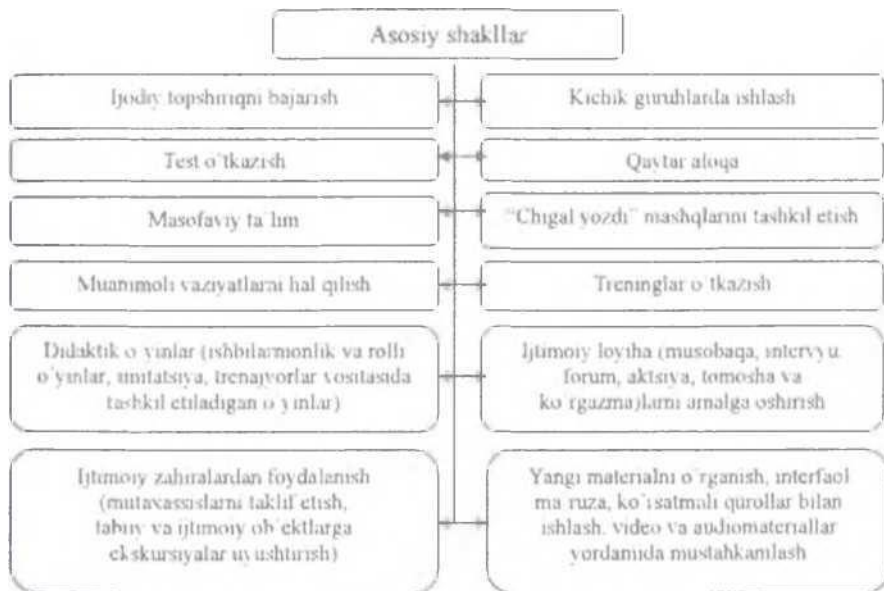
Interfaol ta'lim s;imaradorligi ikkilamchi omillarga ham bog'liq (38-rasm):

38-rasm. Interfaol ta'lim samarasini ta'minlovchi ikkilamchi omillar

Bugungi kunda jahon ta'lim tizimida interfaol o'qitishning quyidagi shakllarda ainalga oshirilayotganligi barchaga ma lum (39-rasm):

39-rasm. Interfaol ta'lim shakllari

Ta'lim sohasida faohyat yuritayotgan har bir mutaxassis yaxshi biladiki, ananaviy ta'lim ham suhbat (dialog)ga asoslangan va bu suhbat quyidagi o'zaro munosabat shakllarida tashkil etiladi (40-rasm):

Pedagog - magistr	X	Suhbat ishtirokchilari	Pedagog - magistr (guruhi Qamoasi)
-------------------	---	------------------------	------------------------------------

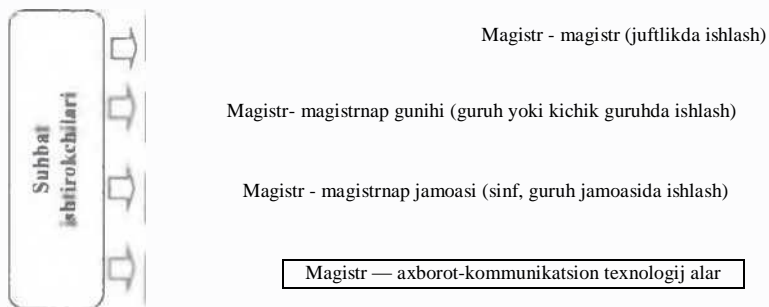
40-rasm. An'anaviy ta'limdagi suhbat ishtirokchilari

An'anaviy ta'limda ham tabiiy ravishda suhbat asosini axborot tashkil etadi. Anino axborot uzatishning asosiy manbai pedagogning tajribasi bo lib, bu jarayonda u yetakchilik. dominantlik qiladi. ya'ni u darsning asosiy vaqtida bilimlarni og'zaki tarzida magistrlarga yelkazib berishga intiladi. Faollik ko'rsatish pedagoggagina xos bo lib, magistrlar bu vaziyatda sust tinglovchi bo lib qoladi. Ularning asosiy vazifasi pedagogni tinglash, zarur o'rinlarda yozish, savollar bilan inurojaat qilinishida

javob qaytarish, kam holatlarda ruxsat etilganidagina so'zlashdan iboratdir.

Bu tur ta'limdagi bir tomonlamalik oliy ta'lim tizimidagi faqat ma'ruza mashg'ulotlarida emas, seminar darslarida ham ustuvorlik qiladi. Unga ko'ra, "etkazib beruvchi" rovida endi pedagog emas, balki magistr namoyon bo'ladi. Magistr, asosan, o'zi o'zlashtirgan bilimlarni namoyish etadi, pedagog esa uning fikrlarini tinglaydi, zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladi. Magistrlar guruhi (jamoasi) bu vaziyatda butunlay sust ishtirokchi. tinglovchi bo'lib qoladi. Bir qarashda magistr yoki pedagog tomonidan uzatilayotgan axborotlarning qabul qilinishi magistrlar guruhi (jamoasi) uchun bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatini yaratayotgandek taassurot uyg'otadi. Biroq, psixologik tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, shu tarzda qabul qilingan bilim (ma'lumot)lar juda tez unutiladi. Xususan, amerikalik psixolog olimlar R. Xamkay va F. Makelrouning o'rganishlariga ko'ra shaxsning talimiy fiziologik-psixologik imkoniyatlari muayyan shakllarda o'zlashtirilgan bilimlarni turli darajada saqlab qolish imkonini beradi. Ya'ni shaxs: manbani o'zi o'qiganida 10 %; ma'lumotni eshitganida 20 %; sodir bo'lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko'rganida 30 %; sodir bo'lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko'rib, ular to'g'risidagi ma'lumotlarni eshitganida 50 %; ma'lumot (axborot)larni o'zi uzatganida (so'zlaganida, bilimlarini namoyish etganida) 80 %; o'zlashtirilgan bilim (ma'lumot, axborot)larni o'z faoliyatiga tatbiq etganida 90 % hajmdagi ma'lumotlarni yodda saqlash imkoniyatiga ega.

Zamonaviy ta'lim, shu jumladan, uning tobora ommalashib borayotgan shakli - interfaol ta'limda esa shaxslar o'rtasidagi suhbat (dialog) quyidagi shaxslar o'rtasida tashkil etiladi (41-rasm):

41- rasm. interfaol ta'limdagi suhbat ishtirokchilari

Interfaol o'qitish "ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilari - pedagog, inagistr va magistrlar guruhi o'rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qizg'in bahs-niunozaralar, o'zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi, ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimlarni birgalikda izlash, o'quv materiallarini o'zlashtirishda magistrarning o'zaro yaqinliklarni yuzaga keltirish, "pedagog - magistr - magistrlar guruhi"ning o'zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushunishlari va qo'llab-quvatlashlari, samimiy munosabatda bo'lishlari, ruhiy birlikka erishishlari kabilar bilan tavsiflanadi"³⁹.

Interfaol ta'lim jarayonida magistrlar quyidagi imkoniyatlarga ega bo'ladi:

- guruh yoki jamoa bilan hamkorlikda ishlash;
- tengdoshlari orasida o'z g'oyalarni erkin bayon qilish, bilimlarini hech qanday ruhiy to'siqlarsiz namoyish etish;
- muammoni hal qilishga ijodiy yondashish;
- guruh yoki jamoadoshlari bilan ruhiy yaqinlikka erishish;
- o'z ichki imkomyat va qobiliyatlarini to'liq namoyon qila olish;
- fikrlash, fikrlarni umumlashtirish, eng muhim fikrlarni saralash;
- o'z faoliyatini nazorat qilish va mustaqil baholash;
- o'z imkoniyatlari va kuchiga ishonch hosil qilish;
- turli vaziyatlarda harakatlanish va murakkab vaziyatlardan chiqish olish ko'nikmalarini o'zlashtirish.

Pedagog ta'lim jarayonida interfaol ta'lim yordamida magistrning qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik, o'z-o'zini nazorat, o'z-o'zini boshqarish. samarali suhbat olib borish, tengdoshlari bilan ishlash, ularning fikrlarini tinglash va tushunish, mustaqil hamda tanqidiy fikriyash, muqobil takhlarni ilgari surish, fikr-mulohazalarini erkin bayon qilish. o'z nuqtai nazarlarini himoya qilish. muammoning yechimini topishga intilish, murakkab vaziyatlardan chiqish kabi sifatlarini shakllantirishga muvaffaq bo'ladi. Eng muhimi, interfaol metodlarni qo'llash orqali pedagog magistrning aniq ta'limiy maqsadga erishish yo'lida o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatlarni tashkil etish, yo'naltirish, boshqarish. nazorat va tahlil qilish orqali xolis baholash imkoniyatini qo'lga kintadi.

Interfaol ta'limni tashkil etish orqali quyidagi yutuqlarga erishiladi:

- magistrlarda bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi;

---

³⁹ "Pedagogika 1000 ta savolga 1000 ta javob" Mel co II I^T F Inoyatov. N A Muslimov. M Usmonboyeva, D Inog'omova loshkent Nizomn nomidagi Toshken davlat pedagogika universiteU -2012. 122-bei

- ta'lim jarayonining har bir ishtirokchisini rag'batlantiradi;
- har bir magistmning ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi;
- o'quv materialining samarali o'zlashtirilishi uchun qulay sharoit yaratadi;
- magistr'larga ko'p tomonlama ta'sir ko'rsatadi;
- magistr'larda o'rganilayotgan mavzular bo'yicha fikr va munosabatni uyg'otadi;
- magistr'larda hayotiy zarur ko'nikma, malakalami shakllantiradi;
- magistr'larning xulq-atvorini ijobiy tomonga o'zgartirilishini ta'minlaydi.

Interfaol metodlar va ularning mohiyati. Interfaol ta'lim asosini interfaol metodlar⁴⁰ tashkil etadi.

Interfaol metodlar — ta'lim jarayonida talabalar hamda pedagog o'rtasida hamkorlikni qaror toptirish, faollikni oshirish ta'lim oluvchilar tomonidan bilimiarni samarali o'zlashtirish, ularda shaxsiy sifatلامي rivojlantirishga xizmat qiladigan metodlar.

Zamonaviy sharoitda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li - mashg'ulotlarning interfaol metodlar yordamida tashkil etish deb hisoblanmoqda. Shunga ko'ra interfaol metodlar XXI asr ta'limida o'qitish sifatini yaxshilash, samaradorligini ta'minlashning muhim vositalaridan bin sanaladi. Manbalami o'rganish ta'lim tizimida interfaol metodlar ilk bor XX asming 20-yillarida qo'llanilganligidan dalolat beradi. V.A.Suxomlinskiy tomonidan o'tgan asming 60-yillarida yaratilgan ilmiy ishlarda ham ta'lim tizimiga interfaol metodlarni tatbiq etish tajribasini uchratish murnkin.

XX asming 70-80-yillarida esa Rossiyada Sh.A.Amonashvili, V.F.Shatalova, Ye.N. Ilna va b. tomonidan ta'lim sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, ta'lim oluvchilarda o'qitishga bo'lgan qiziqishni kuchaytirish yo'llarini topish borasida olib borilgan ilmiy izlanishlarda ham interfaol metodlarning amaliy ahamiyati, ularni samarali qo'llash shartlari to'g'risida soz yuritilgan.

“Interfaol metodlar tavsifida magistr'larning birgalikda, o'zaro hamkorlikda yuqori darajada ta'lim olishlarini ta'minlashga yo'naltirilganlik, ular o'rtasida hissiy, ruhiy va axloqiy birlikni qaror toptirish g'oyalari yetakchi o'rin tutadi”⁴¹.

^{TM} "Pedagogika 1000 ta savolga 100(1 ta javob)" Met. qo'11 U.I Inoyatov, N.A Muslimov, MUsonbuveva, D Inog'omova Toshkent "Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti"-2012 140-141-betlar.

⁴¹ ripenMymec rea WHrepaKTHBitMX MeToFI0B B oOyHeium HHocTpaintMM xuiKaM H http://www sciencef< rum nV2013/218/5678

Shu sababli uzluksiz ta'limning barcha bosqichlarida faoliyat yuritayotgan pedagog va kasbiy faoliyatni tashkil etishga tayyorlanayotgan bo'lajak pedagoglar interfaol metodlar, ulaming mohiyati, amaliy qiymati, pedagog va magistr uchun ahamiyatidan xabardor bo'lishlari, ularni amaliy faoliyatda samarali qo'llash ko'nikma, malakalarini o'zlashtira olishlari kerak. Binobarin, interfaol metodlarni qo'llash ko'nikma, malakalarga ega bo'lish o'quv mashg'ulotlarining noan'anaviy shaklda, ijodkorlik, tashabbuskorlik, munozaraga boy, ko'tarinki kayfiyatda tashkil etilishini ta'minlaydi.

Interfaol metodlar mohiyatiga ko'ra suhbatning "magistr - axborot-kommunikatsion texnologiyalar" shaklida tashkil etilishi magistrlar tomonidan mustaqil yoki pedagog rahbarligida axborot texnologiyalari yordamida bilim, ko'nikma, malakalarning o'zlashtirishini anglatadi.

Yuqonda aytib o'tilganidek, lug'aviy jihatdan ham interfaol metodlar birgalikda, o'zaro hamkorlik asosida ta'lim olish, mashg'ulotlarning suhbat, dialog asosiga qurilishini ifodalaydi. Boshqacha aytganda, faol metodlardan faiqii ravishda interfaol metodlar magistrning nafaqat pedagog bilan, balki o'zaro bir-birlari bilan ham hamkor bo'lish, qo'llab-quvvatlash asosida o'quv materiallarini o'zlashtirilishi uchun sharoit yaratadi.

Interfaol metodlar hech qachon ma'ruzali mashg'ulotlarning o'zini bosa olmaydi, biroq, ma'ruza materialining magistr tomonidan samarali, muvaffaqiyatli, puxta o'zlashtirilishini ta'minlaydi, ularda mustaqil fikr. munosabat. xulq-atvor ko'nikma, malakalarini rivojlantiradi. Bu turdagi metodlar, eng avvalo, magistrning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish yoki ma'naviy-axloqiy sifatlarni o'zlashtirishga yo'naltiradi:

- didaktik (magistning ongi, dunyoqarashini kengaytirish, o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish vaqtida ular tomonidan ma'lum ko'nikma va malakalarning o'zlashtirishiga erishish, umumiy didaktik ko'nikmalarni rivojlantirish, egallangan ko'nikma va malakalarni amaliy faoliyatda qo'llashga odatlantirish);

- tarbiyaviy (magistrlarda mustaqillikni, irodani tarbiyalash, muayyan dunyoqarashga egalikni anglatuvchi hayotiy pozitsiya ko'nikmalarini shakllantirish, hamkorlik, jamoaviylik, muloqotga kirishuvchanlik kabi sifatlarni tarbiyalash);

- rivojlantiruvchi (magistrlarda o'quv-bilish motivatsiyasi, diqqat, xotira. nutq, tasavvur. fikrlash va ijodiy qobiliyat.

tafakkur, empatiya. refleksiya malakalarini rivojlantirish);

- ijtimoiylashuv (magistrlarda ijtimoiy rne'yor va qadriyatlarga nisbatan hurmatni qaior toptirish, ulami ijtimoiy muhitga moslashtirish, ular tomonidan o'z-o zini ruhiy, hissiy, irodaviy va axloqiy boshqarish, muloqot madaniyatini o'zlashtirishga erishish) quyidagi xususiyatga ega bo'ladi:

- magistrlarda fanga bo'lgan qiziqishni shakllantiradi;
- magistrlar tomonidan o'quv materialini puxta o'zlashtirilishini ta'minlaydi;
- magistrlarda intellektual mustaqillikni rivojlantiradi;
- magistrلامي jamoa (komanda)da ishlash, boshqalaming fikrlarini tinglashga o'rgatadi;
- magistrlarda boshqalar tomonidan bildirilgan shaxsiy fikri, uning shaxsiga hurmat ko'rsatish ko'nikmasini shakllantiradi;
- magistrlar o'rtasida o'zaro ta'simi qaror toptiradi;
- magistrlarda shaxsiy fikr, munosabat, kasbiy va hayotiy ko'nikmalami rivojlantiradi.

Qanday shaklda bo'lishidan qat'iy nazar interfaol metod o'zida quyidagi belgilami namoyon qiladi:

- dialogli muloqot;
- qaytar aloqaning mavjudligi;
- tafakkur faolligi;
- hissiy ko'tarinkilik;
- refleksiya;
- ta'limning yuqori samaradorligi.

Odatda interfaol metodlarga asoslangan ta'hmiy harakatlar quyidagi shakllarda tashkil etiladi:

- mdividual shaklda;
- guruhli shaklda;
- juftlik shaklida;
- jamoa bilan ishlash shaklida.

Zamonaviy pedagogika interfaol metodlarga boy bo'hb, ular orasida quyidagi eng muhim⁴²larini ajratib ko'rsatish mumkin:

- kichik guruhlarda ijodiy topshiriqlami bajarish;
- didaktik o'yinlar (rolli o'yin, imitatsiya va ishbilarmonlik o'yinlari);

---

⁴² rpeBi(eBa H B npHMBHeuie miTcpaKTHBHMx McToaoB oOyHelIH B oi5pa3OBaTem>HOM nponecse

By3a//http://lostu ucoz ru/piibl/innovacionnye_podkhody_i_tekhnologi 'pnnicenie_ innovac.onnykh_metodov_obucheniia_dlia_realizacii_kumpctentnostnogo_podKhoda/pnnicenie_i

- ijtimoiy resurslar (mutaxassis, ekskursovod va b.)ning imkoniyatlaridan foydalanish;

- ijtimoiy loyihalar; - interfaol ma'ruzalar;

- ko'rsatmali qurollar, video va audiomateriallar bilan ishlash, "Magistr pedagog rovida", "Har kim har kimni o'qita oladi "Mozaika", muammoli savollar va Suqrot dialogidan foydalanish;

- murakkab va bahsli savol hamda muammolami muhokama qilish ("Muayyan o'rinni egalla!"), loyihalash texnikalari, "Karusel", "Yakkalik - juftlik - barcha", "O'rinni almashtir!", "Televizion tok-shou uslubidagi bahs". debat, simpozium, davra stoli va b),

- muammoni yechish, muayyan muammoli vaziyatlami tahlil qilish ("Qarorlar shajarasi", "Aqliy hujum", "Breynstorm", "Kazuslami tahlil qilish", "Kelishuvlar va mediatsiva", "Pog'onalar va varraklar" va sh.k);

Mantiqiy nuqtai nazardan interfaol metodlar ta'lim jarayoni ishtirokchilari - pedagog, magistr, magistrlar guruhi va b. ijtimoiy sub'ektlar o'rtasidagi muloqot, suhbat (dialog), o'zaro hamkorlikka asoslangan harakat, faoliyatning tashkd etihshini ifodalaydi

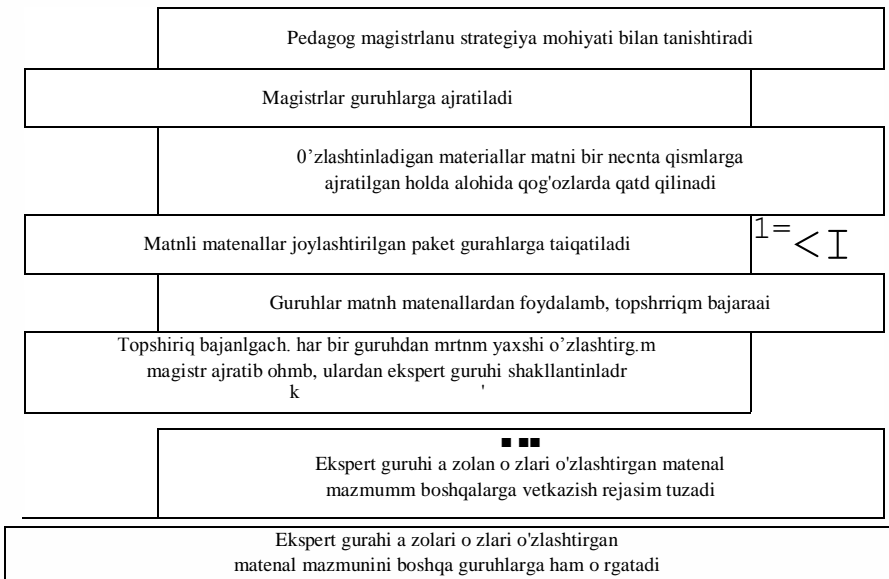
Interfaol metodlardan namunalar. Ayni o'nnda interfaol metodlardan namunalar keltirilib, ulaming mohiyati, qo'llanish shartlari va didaktik iinkoniyatlari ochib beriladi.

"Ajurli arra" strategiyasi. "Ajurli arra" (fr. "ajour" - bir yoqdan ikkinchi yoqqa o'tgan, ikki tomoni ochiq) strategiyasi yaxlit mavzuni bir nechta qismlarga ajratish orqali mohiyatini yoritishga xizmat qiladi. Ushbu metod qo'llanilganda magistilar tayyor matnlar bilan ishlaydi. Strategiyani qo'llash 42-rasmda ko'rsatilagn taxlitda amalga oshiriladi.

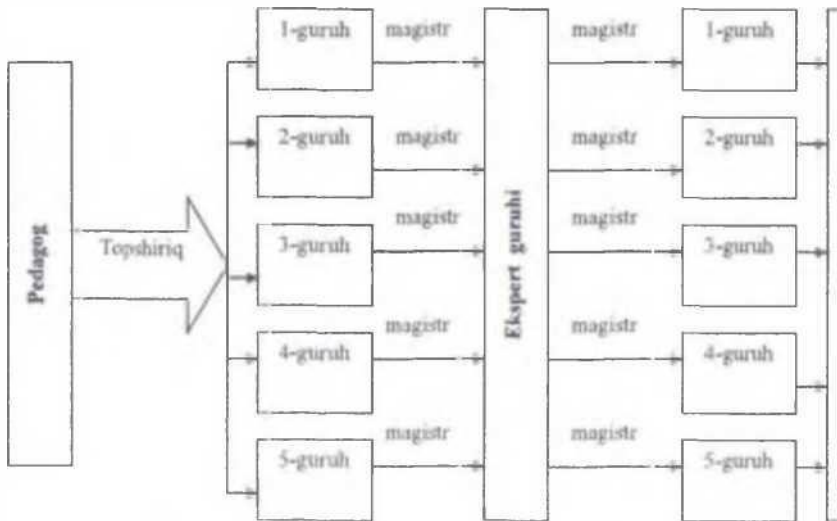
Strategiyani qo'llashda magistrslaming mavzuni puxta o'zlashtirganliklari, o'zlari ega bo'lgan bilimlami boshqalarga yetkazib berish layoqatiga ega bo'lishlari muhim sanaladi.

"Ajurh arra" strategiyasining texnologik modeli 43-rasmda ko'rsatilgan.

"Akvarium" strategiyasi. Ta'hm jarayonida ushbu texnologiyani qo'llashdan maqsad magistmi ma'him muammo bo'yicha fikrlash. o'z fikrim bayon etish. muammoni sherik (suhbatdosh) bilan birgalikda muhokama qilishga o'rgatishdan iborat.

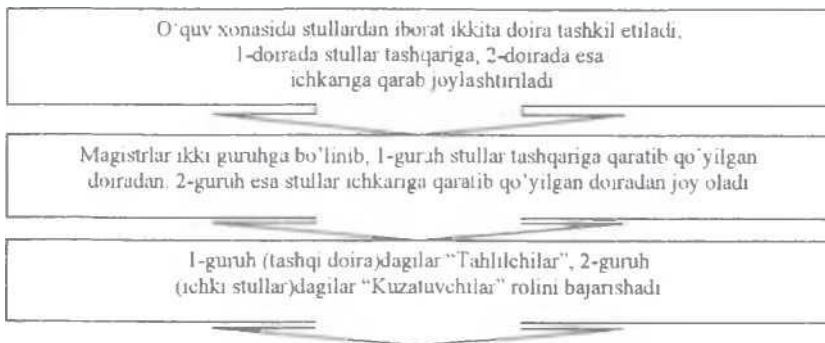
42- rasm. "Ajurli arra" strategiyasini qo'llash bosqichlari

43- rasni. "Ajurli arra" strategiyasining texnologik modeli

Strategiyani qo'llash quyidagi shartlarga asoslanadi (44-rasm):

44-rasm. "Akvarium" strategiyasini qo'llash shartlari

Ta'lim jarayonida strategiyani qo'llash tartibi quyidagicha (45-rasm):

Tashqi doiradagi magistr'larga muhokama qilish uchun savol beriladi

Magistrlar o'ylab olganlaridan so'ng savolning chap tomonida o'tirgan sheng'i bilan 1-2 daqiqa muhokama qiladi

Pedagogning ishorasi bilan "Tahlilchilar" (tashqi doiradagilar) bir o'n chappa surilib, o'sha savolning yangi sheng'i bilan muhokama qilinadi

"Tahlilchilar" o'zini almashtirishda 1-shenklarga yaqinlashgunlancha yoki yangi shenklar bo'lgunga qadar savolni muhokama qilishni davom ettiradi

45-rasm. "Akvarium" strategiyasini qo'llash tartibi

Izoh: "Tahlilchilar" ning asosiy vazifasi savol yuzasidan muhokamani tashkil etish, "Kuzatuvchilar"ning asosiy vazifasi esa 1-guruh ("Tahlilchilar") faoliyatini kuzatib baholashdan iborat.

"AJIL" ("Amaliy jamoaviy ijodiy loyihalar") strategiyasi. Texnologiya magistr'larda ijodiy faoliyat malakalarini shakllantirish, jamoaviy ijodiy ishlarni tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish, jamoaviy ijodiy loyiha (ish)larning shakllari to'g'risidagi tushunchani hosil qilishga ko'niklashishga xizmat qiladi.

Mazkur texnologiyani o'quv jarayonida "Jamoaviy ijodiy ishni tashkil etish" mavzusidagi suhbat yoki "Men - jamoaviy ish tashkilotchisiman"

nomli blis-o yin otkazilgandan so tig qo llash maqsadga muvofiqdir. Strategiyani qo llashda 46-rasmdagi shartlarga asosan tsh ko riladi

Pedagog texnologiya haqida ma lumot berib, u asosida muhokama qihnadigan mavzuni e lon qriadi	\\ \\ ) //	Pedagog magistr'larga topshirqlami berib, ulami bajansh rejasmi tuzishni ayladi
Pedagog "Aqliy bujum" metodi yordamida har bir magistming topshmqqa oid fikrlanni yozuv taxtasi yoki vatmon qog ozga yozib boradi	\\ \\ // // /	Birgalikdagi muhokamadan so ng magistr'lar yagona loyiha-rejam tasdiqlashadi (uni 'Og zakijumal debnomlah umng har bir sahtiasiga alohida nom qo yish ham mumkin)

46-rasm "AJIL" strategiyasini qo'llash shartlari

Shundan so ng magistr'lar kichik guruhlarda ishlaydi. Bu jarayon quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi (47-rasm);

Magistr'lar kichik gururJarga binktuiladi

Pedagog kicbig guruhlarga "Og zaki jurnal 'ning har bir sahifasi bilan tamshib chiqib, aniq bir sahifa mazmunim puxta o'zlashtuishi va uning mohiyatini yoritishga doir topshiriqni beradi

Topshiriqni bajarish uchun vaqt belgilanadi (maksitnal vaql 10 daqiqa)

Kichik guruhlai topshiriqni bajarish ustida ishlaydi (bu vaqtda kichik guruhlar o zlari tanlagan sahifa mazniunini yoritish usullart, shakllan, ijrosi va uni taqdim qilish yo'llanm amqlagan holda topshmqni bajaradi

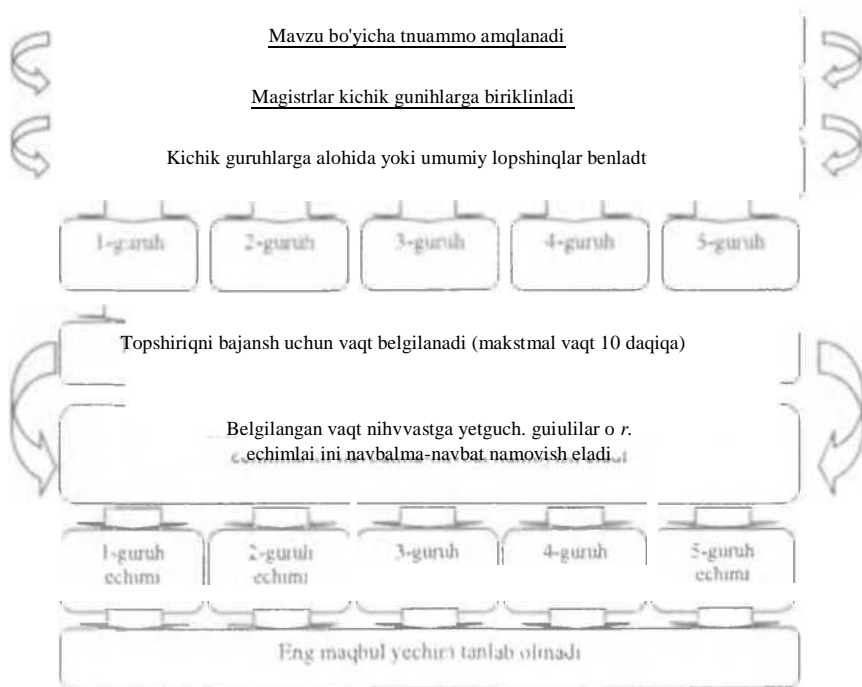
Belgilangan vaqt nihoyasiga yetgach, guruhlar o z vechimlanni navbatma-nmvbat namoyish etadi techimlar namoyishida irnkon qadar bareha magistr'lar faol ishlaok etishlari talab qilinadi)

Butun jamoa pedagog rahbarligida kichik guruhlaming chiqishhmmi muhokama qiladi (muhokamada guruhlaming yutuq va kamchiliklan, guruh bilan ishlashda har bir magistr o zlashlirgan ko nikhmalar talihl qilinadi; pedagog guruhlarga z.irur tavsiva va tushunchalar berib. mashg ulotni vakunlaydi

47-rasm. "AJIL" strategiyasini qo'llash bosqichlari

“Asalari galasi” strategiyasi. “Asalari galasi” strategiyasi o'rganilayotgan mavzu bo'yicha tanlangan muammoning auditoriyada jamoaviy tarzda yoki kichik guruhlarda alohida tahlil qilinishiga yordam beradi. Strategiyani qo'llashda kichik guruhlarga beriladigan topshinqlar bir xil yoki turlicha bo'lishi mumkin. Guruhlarga berilgan topshiriq muayyan muddat ichida muhokama qilinib, natija barchaga ma'lum qilinadi. Mashg'ulot yakunida masalaning eng maqbul yechimi tanlab olinadi.

Mashg'ulotda strategiyani qo'llash tartibi quyidagicha (48-rasm):

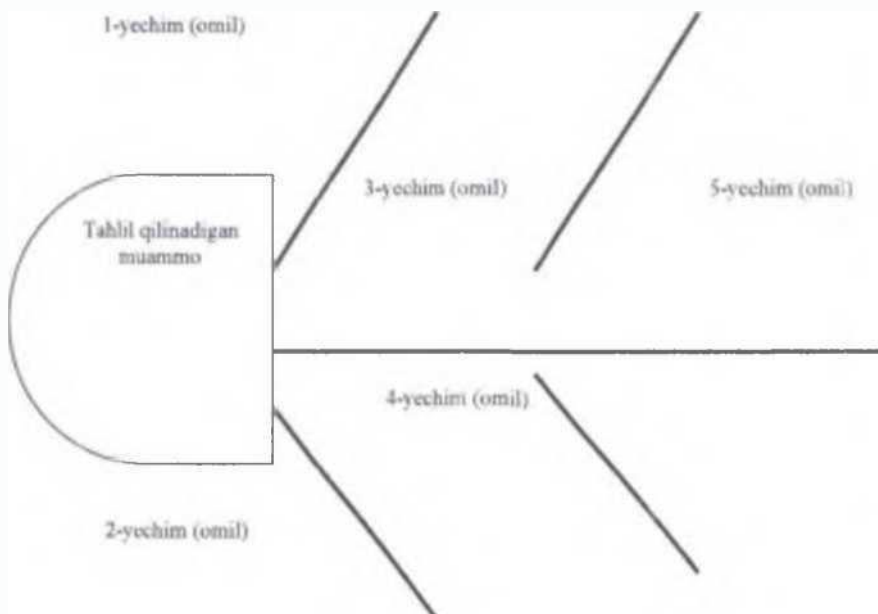
48-i asm. “Asalari galasi” strategiyasini qo'llash tartibi

“Baliq skeleti” grafik organayzeri (GO). GO magistrlarda mavzu yuzasidan muayyan masala mohiyatini tasvirlash va yechish qobiliyatini shakllantiradi. Uni qo'llashda magistrlar mantiqiy fikrlash, mavzuga oid muhim tushuncha, ma'lumotlarni tizimlashtirish, tahlil qilish ko'nikmasini o'zlashtiradi. Undan foydalanish quyidagicha amalga oshiriladi:

- 1) pedagog magistrnlarni GO ni qo'llash sharti bilan tanishtiradi;
- 2) magistrlar kichik guruhlarga binktiriladi;

- 3) guruhlar topshiriqlami bajaradi.
- 4) guruhlar o'z yechimlarini jamoaga taqdim etadi;
- 5) jamoa guruhlarning yechimlari yuzasidan muhokama uyushtiradi

Magistrlar topshiriqni quyidagi sxerna asosida bajaradi (49-rasm);

49-rasm. “Baliq skeleti” grafik organayzerining modeli

“Aqliy hujum” strategiyasi. Strategiya magistrilami mavzu xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, o'z tasavvurlari, g'oyalariidan ijobiy foydalanishga doir ko'nikma, malakalarni hosil qilishga rag'batlantiradi. U yordamida tashkil etilgan mashg'ulotlarda ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha original (o'ziga xos) yechimlarni topish imkoniyati tug'iladi. Strategiya mavzu doirasida ma'lum qarashlarni aniqlash, ularga muqobil g'oyalarni tanlash uchun sharoit yaratadi.

Strategiyani qo'llashda quyidagi shartlar inobatga olinadi (50-rasm);

Magistrlarni muammo doirasida keng fikr yuritishga undash,
ular tomonidan mantiqiy fikrlarning bildirilishiga erishish

Har bir magistr tomonidan bildirilayotgan fikr rag'batlantirilib boriladi, bildirilgan fikrlar orasidan eng maqbuli tanlab olinadi; fikrlarning rag'batlantirilishi navbatdagi yangi fikrlaming tug'ilishiga ohb keladi

Har bir magistr o'zining shaxsiy fikrlariga asoslanishi,ularni o'zgartirishi mumkin; bildirilgan fikrlami umumlashtirish, turkumlashtirish, o'zgartirish ilmiy asoslangan fikrlaming shakllanishiga zamin hozirlaydi

Mashg'ulotda magistrlar faoliyatini standart talablar asosida nazorat qilish, ular tomonidan bildirilgan fikrlarni baholashga yo'l qo'yilmaydi (fikrlar baholansa, magistrlar diqqatni shaxsiy fikrni himoya qilishga qaratadi, oqibatda yangi fikrlar ilgari surilmaydi; metodni qo'llashdan ko'zlangan maqsad magistrnlarni muammo bo'yicha keng fikr yuritishga undash ekanligini yodda tutib, ulami baholashdan voz kechishdir

50- rasm. "Aqliy hujum" strategiyasini qo'llash shartlari

Uni samarali qo'llashda quyidagi qoidalarga amal qilish lozim (51-rasm):

Magistrlarning o'zlarini erkini his etishlariga shart yaratib bosh, g'ov alarni yozish bosh uchun yozuv taxtasi yoki qog'ozlarni tayyorlab qo'yish

Muammo (yoki mavzu)ni aniqlash

Mashg'ulot jarayonida amal qiladigan shartlarni belgilash

Bildirilgan g'oyani muallif tomondan asoslanishiga erishishni uni yozib olish. qog'ozlar g'oya (yoki fikrlar bilan to'lgandan so'ngi yozuv taxtasiga olib qo'yish

Uyildirilgan fikr, yangi g'oyalarning turhcha va ko'p miqdorda bo'lishiga e'tibor qaratish

Magistrlarning boshqalar bilan fikrlarni vodda saqlashi. ularga tayyab yangi fikrlarni bildirishi va ular asosida muayyan xulosalarga kelishiga erishish (bildirilayotgan har qanday g'oya baholanmaydi)

Magistrlar tomonidan mustaqil fikr yuritilishi. shaxsiy fikrlarning ilgari sunilishi uchun qulay muhit yaratish

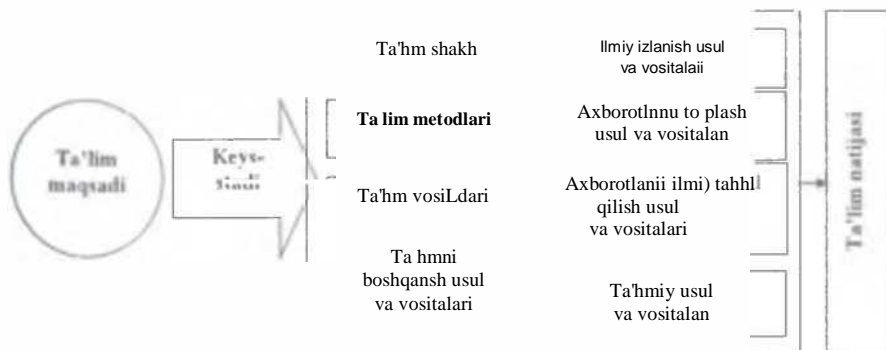
Ilgan surilgan g'oyalarni yanada boyitish asosida magistrning quvvatlash

Boshqalar tomonidan bildirilgan fikr (g'oyalardan usuldan kelib chiqqan sharhlarning bildirilishiga yoki loqim maslik

Yangi g'oyalarni bildirish davom etayotgan ekan. murtnomning yagona to'g'ri yechimini e'lon qilishga shoshilmislik

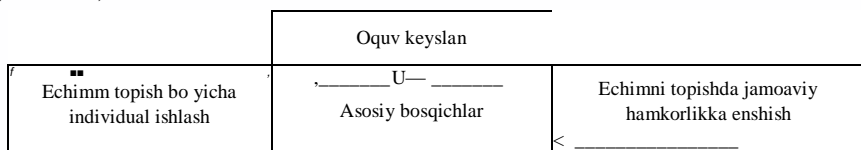
51- rasm. "Aqliy hujum" strategiyasini qo'llash qoidalari

“Keys-stadi” (yoki “O’quv keyslari”) metodi. “Keys-stadi” (ing. “case” - metod, “study” - muammoli vaziyat; muammoli vaziyatlarni tahlil qilish) metodi magistrlarda aniq, real yoki sun’iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish, eng maqbul variantni topish ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. U magistrni har qanday mazmunga ega vaziyatni o’rganish, tahlil qilishga o’rgatadi. Metod negizida muayyan muammoli vaziyatni hal qilish jarayonining umumiy mohiyatini aks ettiruvchi elementlar yotadi. Ular: ta’lim shakllari, ta’lim metodlari, ta’lim vositalari, ta’lim jarayonini boshqarish usul va vositalari, muammoni hal qilish yuzasidan olib borilayotgan ilmiy izlanishning usul va vositalari, axborotlarni to’plash, ularni o’rganish usul va vositalari, ilmiy tahlilning usul va vositalari, pedagog va magistr o’rtasidagi ta’limiy aloqaning usul va vositalari, o’quv natijalari. Metodning sxemasi quyidagicha (52-rasm):

52- rasm. “Keys-stadi” (yoki “O’quv keyslari”) metodining sxemasi

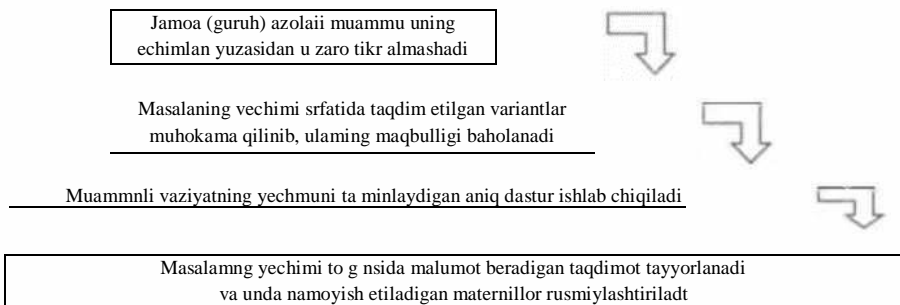
Mashg’ulotlarda metodni qo’llash quyidagi bosqichlarda kechadi (53-rasm):

Samaradorlik

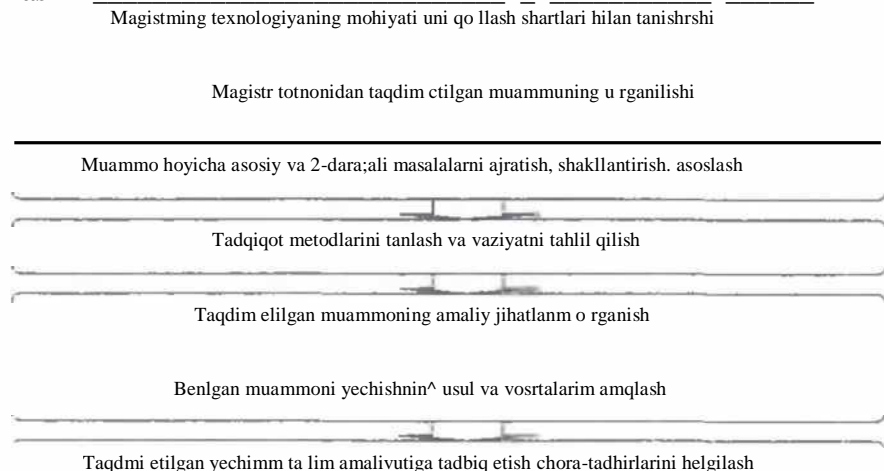
53- rasm. “Keys-stadi” metodini qo’llash bosqichlari

Keys-stadi bo'yicha jamoaviy hamkorlik shartlari quyidagilar (54-rasm):

54- rasm. Keys-stadi bo'yicha jamoaviy hamkorlik shartlari

Metodiu alohida magistrga nisbatan qo'llash tartibi quyidagicha (55-rasm)

55-rasm. Keys-startini alohida magistrga nisbatan qo'llash tartibi

Muammoni muhokama qilishda quyidagi shartlarga amal qilinadi (56-rasm):

O'iganilavotgan muammoning asosiy maqsadim aniqlash

Muammoli vaziyatni real holatlar bilan taqqoslashni o'iganish

Fhtimoh bolgai ' to'siq lar (2-darajah masalalami muhokama qilish, to g n qarorlar qabul qilish va h,k)ni aniqlash

Auditonya uchun tushunarsiz ma'lumotlami amqlash

Sh

Muammoni yechishda muhim. ahamiyatga ega ma'lumot aruqlash

A

Muammoh vaziyatni hal qilish uchun oraliq bosqichlami ilg'ab olish

T

Muammom hal etishnmg muqobil yo'llarim belgilash

Muammoli vaziyatm muhokama qilish vaqtini aniqlashtirish

Muhokamam tugatish tartibini belgilash

Yakumy izohlash va muhokama natijasmi xulosalash

56- rasm. Keys-stadi bo'yicha inuhokamani tashkil etish shartlari

a'limty xarakterga ega muammoli vaziyat (o'quv keysi)ni tashkil etish maqsadi mavjud imkoniyatlami hisobga olgan holda jamoa o'rtasida muammoli vaziyatni yaratish, uni hal qtlish yechimlari to'g'nsidagi fikrlami jamlash, muhokama qilish orqah to g ri qarorlar qabul qilish muhitini yaratishdan iborat.

Metod yordamida muammo yechimini topishga qaratilgan muhokama quyidagi bosqichlarda tashkil qilinadi (57-rasm):

Kc' ■ maznutu tulin shjx,jn tanixhidi

Kulnk guihhuja inuhokaina qilish i Sndikat inctodi voidjnudaj

U . i

'uniM ■> iiii,, |i iinunio inuhok.uram t.ishkil cinh

57- rasm. Keys-stadi bo'yicha niuhokamani tashkil etish bosqichlari

Demak, ta'lim sifatiga, samaradorligini oshirishga bo'lgan zamonaviy ehtiyoj interfaol ta'limni tobora keng qo'llashni taqozo etmoqda. O'qitishning interfaol ta'limga asoslanishi oddiy, sodda ko'rinsada, uni qo'llashda rinalum shartlarini asoslanish didaktik qiymatini oshiradi. Zamonaviy pedagogikada bu ta'limni qo'llash pedagog, magistr, magistrlar guruhi) o'rtasida hamkorlik, qizg'in bahs-munozara, o'zaro fikr almashish imkoniyatini yuzaga keltiradi. Zamonaviy sharoitda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li garchi ular ma'ruza mashg'uloti o'mini bosa olmasa ham mashg'ulotlarning interfaol metodlar yordamida tashkil etish sanaladi.

Foydalanish uchun adabiyotlar:

1. Inoyatov U., Muslimov N., Ro'ziyeva D., Usmonboyeva M. Pedagogika. Nopedagogik oliy ta'lim muassasalari uchun darslik. Toshkent: "TDPU"- 2013.
2. Inoyatov U., Muslimov N., Usmonboyeva M., Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob. U. Inoyatov, N.A. Muslimov, M. Usmonboyeva, Inog'omova D. Toshkent: "TDPU"- 2013.
3. n. Hxonoro-nea.arorHHeKoe conpoBoacneHHe peajucanHH HHHOBaiJHOHHMX o6pa3OBaTCJIbHMX npOTpaMM / FlojI pefl. K).n.3HHHeHKO, M.A.BojioxtapcKOH. MockBa: Wa/t-BO "MrY"- 2007.
4. Ro'ziyeva D., Usmonboyeva M., Holiqova Z. "Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi". Toshkent: "TDPU"- 2013.
5. CHTyaitHOHHMH ananra HJIH aHaTOMHs KeHc-Meroaa. floa pea. K).n.CypMHHa. KHBB: "Hemp HHHOBauHH H pa3BHTH«"- 2002.
6. CoBpeMeHHMe o6pa3OBaTejibHMe TexHonorHH.VHe6. nocobne. floa pen. H.B.EopaoBCKOH. - 2-e raa., CTep. - MockBa: "KHOPVC"- 2011.
7. Tolipov O'., Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari". Toshkent:"Fan"- 2006.

Nazorat uchun savollar:

1. Interfaol ta'lim nima?
2. "Interfaol" tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
3. Interfaollik deganda nimani tushunasiz?
4. Interfaol ta'lim qanday shartlarga muvofiq tashkil etiladi?
5. Interfaol ta'lim qanday tamoyillarga asoslanadi?"

9 Interfaol ta'lim jarayonida magistrilar qanday imkoniyatlarga ega bo'ladi?

10. Qanday metodlar interfaol metodlar sanaladi?

11 Interfaol metodlar ta'lim amaliyotida qachondan qo'llanilib kelinmoqda?

12. Ta'lim jarayonida interfaol metodlarni qo'llashda magistrilarni maqsadli yo'naltirish qanday xususiyat kasb etadi?

13. Interfaol metod o'zida qanday belgilarni namoyon qiladi?

14. Interfaol metodlar orasida eng muhimlari qaysilar?

15. "Ajlirli arn" strategiyasining mohiyati nimadan iborat?

16. "Akvarium" strategiyasi qanday maqsadga xizmat qiladi?

17. "AJIL" ("Amaliy jamoaviy ijodiy loyihalarn") strategiyasining amaliy ahamiyati nimada aks etadi?

18. "Asalarni galasi" strategiyasini qo'llashda qanday yo'l tutiladi?

19. "Baliq skeleti" grafik organayzerining mohiyati nimadan iborat?

20. "Aqliy hujum" strategiyasi qanday amaliy ahamiyatga ega?

21. "Keys-stadi" ("O'quv keyslarn") metodi qanday maqsadga xizmat qiladi?

Test topshiriqlari:

1 Magistrilarning bilim, ko'nikma, malaka, muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim qanday nomlanadi?

- a) innovatsion ta'lim;
- b) hamkorlik ta'limi;
- c) rivojlantiruvchi ta'lim;
- d) interfaol ta'lim.

2 "Interfaol" tushunchasi qanday ma'nosini anglatadi?

- a) "o'zaro, birgalikda harakat qilmoq";
- b) "o'zaro, birgalikda hamkorlik qilmoq";
- c) "o'zaro, birgalikda bir-biriga yordam bermoq";
- d) "o'zaro, birgalikda bir-birini qo'llab-quvvatlamoq".

3. Interfaollik nima?

a) ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka, muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga egaligi;

b) ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka, muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida individual, mustaqil harakatni tashkil etish layoqatiga egaligi;

c) ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka, muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida axborot-kommunikatsion texnologiyalar yordamida amaliy harakatni tashkil etish layoqatiga egaligi;

d) to'g'ri javob yo'q.

4. Interfaol ta'lim qanday tamoyillarga asoslanadi?

a) mashg'ulot - ma'ruza emas, balki jamoaning umumiy ishi; guruhning tajribasi pedagogning tajribasidan ko'p;

b) magistrlar yosh, ijtimoiy mavqe va tajribaga ko'ra o'zaro teng; har bir magistr o'rganilayotgan muammo yuzasidan o'z fikrini aytish huquqiga ega;

c) mashg'ulotda magistr shaxsi tanqid qilinmaydi; bildirilgan g'oyalar magistrning faoliyatini boshqarmaydi, balki fikrlash uchun axborot (ma'lumot) bo'lib xizmat qiladi;

d) barcha javoblarni to'g'ri.

5. Interfaol ta'lim samaradorligini ta'minlovchi omillar qanday guruhga bo'linadi?

a) muhim va muhim omillar;

b) muhim va muhim omillar;

c) muhim va muhim omillar;

d) asosiy va ikkilamchi omillar.

6. Interfaol ta'lim qanday belgilarni o'zida namoyon qiladi?

a) ko'p fikrlilik; suhbat (dialog); fikrlashga asoslangan faoliyat;

b) g'oyalarning yaratilishi; tanlash imkoniyatining mavjudligi;

c) muvaffaqiyatli vaziyatlarni yaratish; refleksiya;

d) barchajavoblarni to'g'ri.

7. Interfaol ta'lim shakllari qaysilar?

a) ijodiy topshiriqni bajarish; kichik guruhlarda ishlash; test o'tkazish; qaytar aloqa;

b) masofaviy ta'lim; "chigal yozdi" mashqlarini tashkil etish; muammoli vaziyatlarni hal qilish; treninglar o'tkazish;

- c) didaktik o'yinlar; ijtimoiy loyiha; ijtimoiy zahiralardan foydalanish; yangi materialni o'rganish, interfaol ma'ruza, ko'rsatmali qurollar bilan ishlash, video va audiomateriallar yordamida mustahkamlash;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

8 Interfaol ta'lim jarayonida magistr qanday imkoniyatlarga ega bo'ladi?

- a) guruh yoki jamoa bilan hamkorlikda ishlash; tengdoshlari orasida o'z g'oyalarini erkin bayon qilish, bilimlarini hech qanday ruhiy to'siqlarsiz namoyish etish; muammoni hal qilishga ijodiy yondashish;
- b) guruh yoki jamoadoshlari bilan ruhiy yaqinlikka erishish; o'z ichki imkoniyat va qobiliyatlarini to'liq namoyon qila olish; fikrlash, fikrlami umumlashtirish, eng muhim fikrlami saralash; o'z faoliyatini nazorat qilish va mustaqil baholash;
- c) o'z imkoniyatlari va kuchiga ishonch hosil qilish; turli vaziyatlarda harakatlanish va murakkab vaziyatlardan chiqa olish ko'nikmalarini o'zlashtirish;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

9 Ta'lim jarayonida magistrlar hamda pedagog o'rtasida hamkorlikni qaror toptirish, faollikni oshirish ta'lim oluvchilar tomonidan bilimlami samarali o'zlashtirish, ularda shaxsiy sifatلامي rivojlantirishga xizmat qiladigan metodlar qanday nomlanadi?

- a) og'zaki metodlar;
- b) amaliy metodlar;
- c) interfaol metodlar;
- d) ko'rsatmali metodlar.

10. Interfaol metodlar pedagogika amaliyotida qachondan qo'llanilib kelinmoqda?

- a) XX asming 20-yillaridan;
- b) XX asming 40-yillaridan;
- c) XX asming 60-yillaridan;
- d) XX asming 80-yillaridan.

11. Interfaol metodlar tavsifida qanday g'oyalar yetakchi o'rin tutadi?

- a) magistrslarning birgalikda, o'zaro hamkorlikda yuqori darajada ta'lim olishlarini ta'minlashga yo'naltirilganlik, ular o'rtasida hissiy, mhiy va axloqiy birlikni qaror toptirish g'oyalari;

- b) pedagog va magistr, magistrilar guruhi o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirish g'oyalari;
- c) kam kuch va vaqt sarflash asosida yuqori natijalarga erishish g'oyalari;
- d) to'g'ri javob yo'q.

12. Interfaol metod o'zida qanday belgilarni namoyon qiladi?

- a) dialogli muloqot; qaytar aloqaning mavjudligi;
- b) tafakkur faolligi; hissiy ko'tarinkilik;
- c) refleksiya; ta'limning yuqori samaradorligi;
- d) barchajavoblar to'g'ri.

13. Interfaol metodlar asosida eng muhimlari qaysilar?

- a) kichik guruhlarda ijodiy topshiriqlarni bajarish; didaktik o'yinlar (rolli o'yin, imitatsiya va ishbilarmonlik o'yinlari); ijtimoiy resurslar; ijtimoiy loyihalar;
- b) interfaol ma'mzalar; ko'rsatmali qurollar, video va audiomateriallar bilan ishlash, muammoli savollar va Suqrot dialogidan foydalanish;
- c) murakkab va bahsli savol hamda muammolarni muhokama qilish; muammoni yechish, muayyan muammoli vaziyatlarni talil qilish;
- d; barcha javoblar to'g'ri.

14. "Ajurli arra" strategiyasi qanday maqsadga xizmat qiladi?

- a) bir nechta qismlardan iborat mavzuni yaxlitlash orqali mohiyatini yoritishga;
- b) yaxlit mavzuni bir nechta qismlarga ajratish orqali mohiyatini yoritishga;
- c) yaxlit mavzuni o'quv materialini sifatida magistrilar tomonidan o'zlashtirishga;
- d) to'g'ri javob yo'q.

15. "Akvarium" strategiyasi qanday maqsadni amalga oshirishni ko'zlaydi?

- a) magistmni ma'lum muammo bo'yicha fikrlash, o'z fikrini bayon etish, muammoni sheik (suhbatdosh) bilan birgalikda muhokama qilishga o'rgatish;
- b) magistmni ma'lum muammo yuzasidan loyihalar yaratish bu borada sherik (suhbatdosh) bilan o'zaro fikr almashishga o'rgatish;

c) magistrni o'quv materialini muammoli asosda o'rganish, o'zlashtirgan bilimlarini bayon etish, sherik (suhbatdosh) bilan birgalikda uhokama qilishga o'rgatish;

d) to'g'ri javob yo'q.

16. Texnologiya magistrlarda ijodiy faoliyat malakalarini shakllantirish, jamoaviy ijodiy ishlarni tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish, jamoaviy ijodiy loyiha (ish)larning shakllari to'g'risidagi tushunchani hosil qilishga ko'maklashishga xizmat qiladi. Bu o'rinda qaysi interfaol metod (strategiya) nazarda tutilmoqda?

a) "Akvarium" strategiyasi;

b) "AJIL" ("Amaliy jamoaviy ijodiy loyihalar") strategiyasi;

c) "Ajurli arra" strategiyasi;

d) "Asalari galasi" strategiyasi.

17. "Asalari galasi" strategiyasi qanday maqsadga xizmat qiladi?

a) o'rganilayotgan mavzu bo'yicha tanlangan muammoning auditoriyadan tashqarida mustaqil tahlil qilinishiga xizmat qiladi;

b) o'rganilayotgan mavzu bo'yicha tanlangan muammoning auditoriyada umumiy yoki kichik guruhlarda alohida tahlil qilinishiga xizmat qiladi;

c) o'rganilayotgan mavzu bo'yicha tanlangan muammoning ham auditoriyada ham auditoriyadan tashqarida jamoada alohida tahlil etilishiga xizmat qiladi;

d) to'g'ri javob yo'q.

18. "Baliq skeleti" grafik organayzeri qanday vazifani bajaradi?

a) magistrlarda mavzu yuzasidan muayyan masala mohiyatini tasvirlash va yechish qobiliyatini shakllantirish vazifasini bajaradi;

b) magistrlarda mavzu yuzasidan turkum pedagogik topshinqlar mohiyatini yechish qobiliyatini shakllantirish vazifasini bajaradi;

c) magistrlarda mavzu yuzasidan loyihalarni yaratish qobiliyatini shakllantirish vazifasini bajaradi;

d) to'g'ri javob yo'q.

19. Strategiya magistrlarda mavzu xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, o'z tasavvurlari, g'oyalaridan ijobiy foydalanishga doir ko'nikma, malakalarni hosil qilishga rag'batlantiradi. So'z qaysi strategiya haqida boryapti?

- a) “Ajurli arra” strategiyasi;
- b) “Akvarium” strategiyasi;
- c) “Aqliy hujum” strategiyasi;
- d) “Asalari galasi” strategiyasi.

20. Qaysi interfaol metod magistrlarda aniq, real yoki sun'iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng maqbul variantlarini topish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi?

- a) “Aqliy hujum” strategiyasi;
- b) “Ajurli arra” strategiyasi;
- c) “Keys-stadi” (yoki “O'quv keyslari”);
- d) “Asalari galasi” strategiyasi.

21. Ta'lim jarayonida “Keys-stadi” (yoki “O'quv keyslari”)ni qo'llash necha bosqichda kechadi?

- a) bir bosqichda;
- b) ikki bosqichda;
- c) uch bosqichda;
- d) to'rt bosqichda

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARINING MAGISTRLAR O'QUV FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISHDAGI AHAMIYATF

Reja:

1. **Faollikning bilimlarni o'zlashtirishdagi ahamiyati.**
2. **O'quv faoliigining mazmuni.**
3. **Magistrlarda o'quv faoliligini shakllantirishga ta'sir ko'rsatuvchi psixologik omillar.**
4. **Pedagogik texnologiyalarning magistrlar o'quv faoliligini oshirishdagi roli.**

Tayanch tushunchalar: faollik, magistrlar faolligi, o'quv faolligi, magistrlarda o'quv faoliligini shakllantirish, magistrlarda o'quv faolhigini shakllantirishga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, pedagogik texnologiyalarning o'quv faoliligini oshirishdagi o'mi.

Faollikning biimlarni o'zlashtirishdagi ahamiyati. Jamiyat taraqqiyotini ta'minlashda ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarida doimiy, izchil, uzluksiz rivojlanishga erishish asosiy shart sanaladi. Ana shu uch yo'nalishning bir-biriga muvofiq va o'zaro mutanosib taraqqiy etishi istiqbolni ilmiy nuqtai nazardan to'g'ri bashoratlash imkonini beradi. Biroq, jahon iqtisodiyotida ro'y bergan salbiy hodisalar xalqaro ijtimoiy munosabatlar va iqtisodiy aloqalami rivojlantrishga xizmat qiluvchi kuchli mexanizm mavjud emasligini ko'rsatdi. Shu sababli "... iqtisodiyotimizni isloh etish, erkinlashtirish va modemizasiya qilish, uning tarkibiy tuzilishini diversifikatsiya qilish borasida amalga oshirilayotgan, har tomonlama asosli va chuqur o'ylangan siyosat" jamiyatning "inqirozlar va boshqa tahdidlaming salbiy ta'sindan himoya qiladigan kuchli to'siq, aytish mumkinki, mustahkam va ishonchli vosita"³⁴³ga bo lishini kafolatlaydi.

Malakali kadrlar va ularning intellektual salohiyat, kasbiy malakalarga egaliklari har qanday sharoitda ham jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi muhiin omillardan bin bo'lib qolaveradi. Shu nuqtai nazardan olganda oliy ta'lim tizimida tayyorlanayotgan kadrlar, jumladan, pedagoglaming ta'lim va ishlab chiqarish sohalarida ro'y berayotgan tezkor o'zgarishlarga

---

" Ushbu mavzu Z Rahimov bilan hamkorhkda tayyorlandi.

" Karimov I.A. "Jahon molivaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoibda uni bartarat'etishning yo'llan va choralan Toshkent: O'zbekiston -2009. 31-bcl

moslasha olishlari kelib chiqish ehtimoli bo'lgan iqtisodiy inqirozlarning oldini olishga yordam beradi.

Mavjud ijtimoiy ehtiyoj magistrning nafaqat yuksak kasbiy tayyorgarlikka, shu bilan birga o'quv faolligi ko'nikmalariga ham ega bo'lishlari zarurligini taqozo etmoqda. Zero, mazkur talabning qondirilishi magistrning bozor munosabatlari sharoitida raqobatga bardoshli qilib tayyorlanishini ham ta'minlaydi. Shuningdek, bo'lajak kasb ta'limi pedagoglari tomonidan kasbiy faoliyat ijtimoiy hayotiy zaruriyat ekanligini chuqur anglagan holda o'quv va ishlab chiqarish jarayonlarida nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarning puxta o'zlashtirilishi malakali pedagog kadrlarni tayyorlashdan iborat ustuvor ta'limiy maqsadga erishishni ta'minlaydi.

Bizning fikrimizga ko'ra, yoritilayotgan mavzu mohiyatini to'liq anglash uchun bu o'rinda "faollik" va "o'quv faolligi" tushunchalarining mazmuni haqidagi tasavvurlarni oydinlashtirib olish taqozo etiladi.

"Pedagogika fanidan izohli lug'at"⁴⁴da faollik muayyan qobiliyatni ifodalovchi tushuncha bo'lib, uning manbai ehtiyojlar ekanligi aytiladi. Ya'ni:

Faollik - insonlarda "o'z kuchi bilan javob qilish" qobiliyatlarini bildiradi. Insonlarni muayyan tarzda va muayyan yo'nalishda harakat qilishga undaydigan ehtiyojlar uning faolligi manbai hisoblanadi.

Ayni o'rinda faollik muayyan qobiliyat ekanligi to'g'ri e'tirof etilgan holda mazkur tushuncha mohiyati yetarlicha yoritilmaganligini aytib o'tish lozim. Zero, ta'rifda keltirilgan "o'z kuchi bilan javob qilish" iborasi mavhum holatni ifodalaydi. "O'z kuchi" iborasi orqali mualliflar nimani qayd etmoqchi bo'lganlari noma'lum bo'lib qolgan.

Ma'lumki, "o'z kuchi" iborasi turli vaziyatlarda so'z yuritilayotgan holat nuqtai nazaridan shaxsga xos bo'lgan aqliy, ruhiy va jismoniy quvatni ifodalash uchun xizmat qiladi. Shu sababli "faollik" tushunchasini ifodalashda aqliy, ruhiy va jismoniy quvatni birdek ifodalay oladigan umumiy ta'rif zarur.

Psixologik manbalarda "faollik" tushunchasining mohiyatini ochib berishda aynan mana shu talab inobatga olingan Jumladan, "Katta psixologik ensiklopediya" ("Boltshaya psixologicheskaya ensiklopediya")da "faollik" tushunchasi "tirik mavjudot tomonidan

---

⁴⁴ "Pedagogika fanidan izohli lug'at" Tuzuvchilar: J. Hasanboev va b. Toshkent "Fan va texnologiyalar" - 2009. 534-bet

xitoyriy xatti-harakatlarni sodir etish qobiliyati⁴⁵ deya sharhlanadi. Bu fikr mantiqiy jihatdan to'g'ri.

Manba⁴⁶ da faollik quyidagi shartlarga muvofiq aks etishi aytiladi:

1) individning ichki holati xususiyatlariga ko'ra faoliyat chog'ida tashkil etilgan xatti-harakatlarning tezligidan qafiy nazar sharoitga mosligi;

2) ixtiyoriylik (bu ixtiyoriylik sub'ekt maqsadi bilan shartlanish asosida yuzaga keladi);

3) mavjud vaziyat bilan bog'liqlik (ushbu vaziyat boshlang'ich maqsadlar negizida kelib chiqadi);

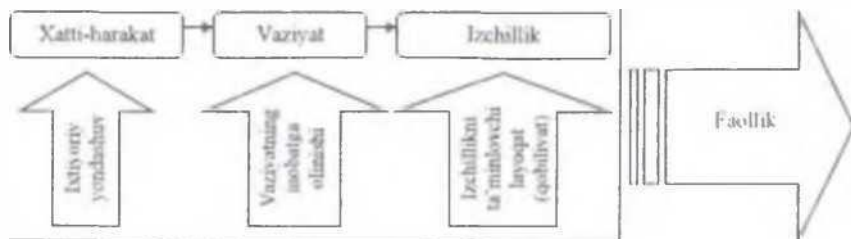
4) qabul qilingan maqsadga muvofiq ravishda faoliyatning o'ta izchilligi (mazkur izchillik sub'ekt faoliyatni amalga oshirishda o'zi duch kelishni xohlaydigan predmetga sust o'xshatishidan farq qiladi).

Yuqorida bayon etilgan fikrlardan "faollik" tushunchasining bevosita shaxs tomonidan tashkil etiladigan xatti-harakat mohiyatini yoritishi anglanadi. Faollikning asosiy belgilari quyidagilar sanaladi (58-rasm):

58-rasni. Faollikning asosiy belgilari

Yuqorida bildirilgan fikrlardan kelib chiqib, faollik mohiyatini quyidagi sxema orqali ifodalash mumkin (59-rasm):

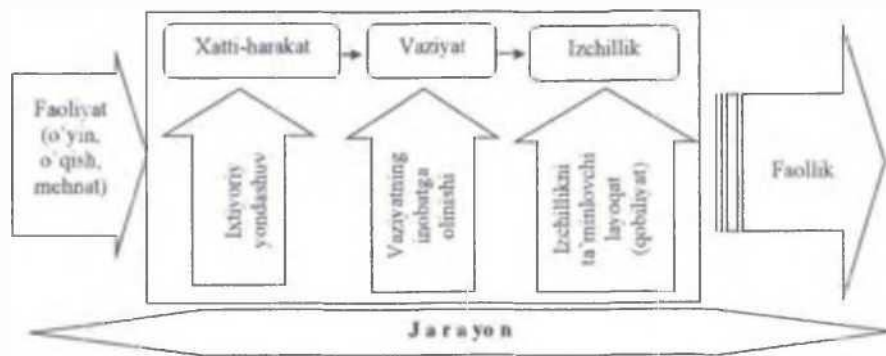

59-rasm. Faollik mohiyati

⁴⁵ Bojibinaii ncnxonornHecKan □nnindone/imi" -MOCKBS 3KCMO, 2007 -C. 19

⁴⁶ O sha manba - 9-bct.

Faollik faqatgina xatti-harakatlarning tashkil etilishidagina ko zga tashlanmaydi. “Faollik” tushunchasi muayyan faoliyat yoki jarayonga nisbatan ham qo'llaniladi. “O zbek tilining izohli lug ati” da esa “faollik” tushunchasi mazmunidajadallik, jonbozlik, ishchanhk va ta'sirchanlikning namoyon bo'lishiga e'tibor qaratilib, uning mehnat va muayyan jarayonda ro'y berishi ta'kidlanadi. Xususan, “Faollik - mehnatda yoki biror harakatda. jarayonda jadallik, jonbozlik ko'rsatish, ishchanlik, ta'sirchanlik”⁴⁷. Keltirilgan ta'rif faollik negizida aks etuvchi sifatلامي yoritishga xizmat qiladi. Ular: jadallik, jonbozlik ko'rsatish, ishchanlik, ta'sirchanlikdir. Shunga ko ra faollik yuzaga keladigan ob'ektlar nuqtai nazardan uning mohiyatini quyidagicha ifodalash mumkin (60-rastn):

60-rasm. Ob'ektlar nuqtai nazaridan faollik mohiyati

Faollik shaxsning ijtimoiy munosabatlar jarayonidagi ishtiroki, moddiy borliqni bilishga bo'lgan intilishi, shaxsning jismoniy kamoloti, mehnatni yoki ishlab chiqarishni tashkil etishga bo'lgan yondashuvi darajasini belgilash maqsadida “ijtimoiy faollik”, “jismoniy faollik”, “bilish faolligi” hamda “o'quv faolligi” (“ta'limiy faollik”) taizida ishlatiladi. Mazkur o'rinda “o'quv faolligi” va “ishlab chiqarish faolligi” tushunchalari mohiyatmi anglab olish talab etiladi.

O'quv faolligining mazmuni. “O'quv faolligi” tushunchasi pedagogik manbalarda keng qo'llanilib. u bevosita shaxsning ta lim jarayonidagi ishtirokini belgilaydi.

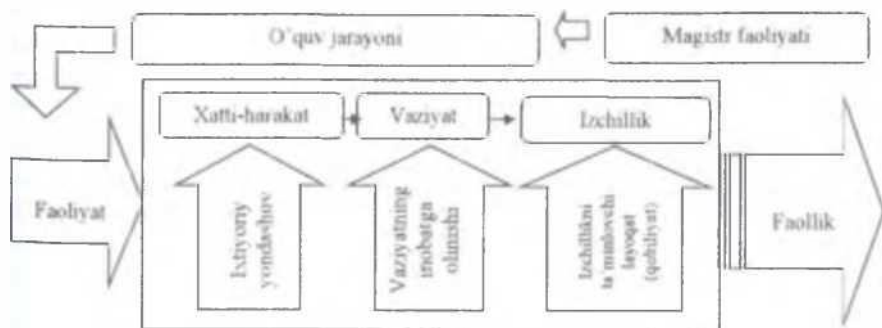
O'quv faolligi - magistming o'quv jarayonida DTSda belgilangan bilim, ko'nikma, tnalakalami o'zlashtirish yo'lida faollik ko rsatishi.

⁴⁷O'zbek tilimng izohli lug'ati. Taitibot — Shukt / 5 jildli To'rtinchi jild - Toshkent: “O'zbekiston Milhy ensiklopediyasi ” Davlat ilmiy nashriyoti- 2008, 326-bet

Tanlangan ob'ektga nisbatan olinadigan bo'lsa, o'quv faolligi magistrning o'zlarida umumiy va mutaxassislik fanlari bo'yicha DTSda o'zlashtirilishi ko'zda tutilgan nazariy bilim, amaliy ko'nikma, malakalami samarali hosil qilishga yo'naltirilgan faoliyatlari darajasini belgilovchi ko'rsatkich hisoblanadi. Magistrning o'quv faolligi o'quv muassasalarida izchil, uzluksiz, tizimli tashkil etiladigan pedagogik faoliyat natijasi ham sanaladi. Zero, zamonaviy ta'limning tashkil etilishiga nisbatan qo'yiladigan ijtimoiy talablardan biri - magistrning o'quv faolligini yuzaga keltirish orqali ularda mustaqil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash borasidagi tajribani hosil qilish.

Magistrning o'quv faolligi ta'lim hamda ishlab chiqarish jarayonlari o'rtasida o'zaro integratsiyani hosil qilish hisobiga ta'minlanadi. Unga ko'ra magistr o'zlarida o'zlashtirgan nazariy bilimlarni amaliyotda bevosita qo'llash orqali amaliy ko'nikma-malakalami shakllantirishga muvaffaq bo'ladi.

Ushbu fikrlar oliy ta'lim muassasalarida magistrning o'quv faolligining shakllanish jarayonini sxema asosida quyidagicha tasvirlashga imkon yaratadi

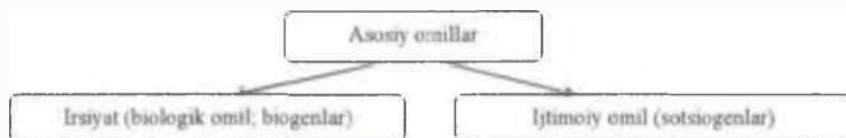

61-rann. O'quv faolligining umumiy mohiyati

Magistrdagi o'quv faolligini shakllantirishga ta'sir ko'rsatuvchi psixologik omillar. O'zbekiston Respublikasi mustaqilligigacha bo'lgan davrlarda yaratilgan manbalarda shaxs rivojlanishiga ta'sir etadigan omillar sifatida irsiyat (biologik omil); ijtimoiy muhit (ijtimoiy omil) va maqsadga muvofiq amalga oshiriladigan tarbiya keltirilib, ularning ahamiyati yuqori baholangan⁴⁸.

⁴⁸ Pedagogika / S R Rajabovning urnumiv iahrin oslida Toshkent "Pedagog", 1981 -33-bet

R.S.Nemov tomonidan oliy pedagogik ta'lim o'quv yurtlari uchun tayyorlangan “Psixologiya” darsligida esa bir guruh olimlar shaxsning rivojlanishiga ikki turdagi omillari ta'sir etishiga urg'u berishlari aytiladi. LUar (62-rasm):

62-rasn. Shaxsning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar

Sanoat ishlab chiqarish davrida keltirilgan mazkur omillar darhaqiqat shaxs kamolotini ta'minlashda muhim o'rin tutgan. Biroq, bizning nazanmizda, global axborotlashuv davrida shaxs kamolotini ta'minlashga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash masalasini qayta o'rganish maqsadga muvofiqdir. Zero, so'nggi yigirma-o'ttiz yil davomida psixologiya fanining mislsiz rivojlanishi psixologik omillarning shaxs kamolotini ta'minlashdagi roli va o'zini alohida ko'rsatib o'tish to'g'ri bo'lishini isbotlay oldi. Jumladan, tarbiya nazariyasiga oid psixologik yondashuvga ko'ra shaxsning rivojlanishida biologik va ijtimoiy omillarning ta'siri inkor etilmagani holda unga xos bo'lgan psixologik sifatlar rivojlanishi va ularning maqsadga muvofiq tashkil etilayotgan tarbiyani tashkil etishdagi imkoniyatlarini alohida o'rganish maqsadga muvofiq ekanligi, shuningdek, so'nggi yillarda asoslangan psixologik nazariyalar uchun shaxs xarakteri; shaxsning qiziqish va ehtiyojlarining qurilishi hamda rivojlanishi; shaxs qiyofasi (shaxs qiyofasining shakllanishi uchun asos bo'lgan (birlamchi) va orttirilgan (ikkilamchi) sifatlar) tadqiqot predmeti sifatida qabul qilinganligi aytiladi^{49 50}. Muhit va tarbiya esa o'zaro integratsiya (aloqadorlik)da o'rganiladi. Zero, tarbiya ham o'z mohiyatiga ko'ra sub'ektlar tomonidan shaxsga nisbatan ko'rsatiladigan ijtimoiy ta'sir ko'rinishlaridan biri sanaladi.

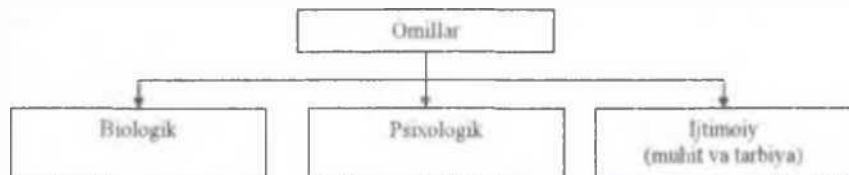
Shunga ko'ra yuqorida bildirilgan fikrlar zamonaviy sharoitda shaxs kamolotiga samarali ta'sir etuvchi omillarni quyidagi guruhlariga ajratish to'g'ri bo'lishini tasdiqlaydi (63-rasm).

Global axborotlashuv sharoitida yuzaga kelayotgan salbiy ijtimoiy-psixologik ta'sirlar (psixologik zo'riqish, doimiy tahlikada yashash, vaqt tanqisligi, dam olish va mehnat o'rtasidagi mutanosiblikning buzilishi,

⁴⁹ PC llcnxoiorna / V'leoHMK .xiji ciyaenTuB BMCUIHX ueaarorHieckHX yHcoiiMx 3aBe.nennii.-M. IT4H "Bjiaoc", 2000 -C 387

⁵⁰ O'shti manba - 387-bet.

tabiiy ekologik muhitning tobora torayib borayotganligi, shovqinning kuchayishi va hokazolar) shaxsni ijtimoiylashtirishda biologik va ijtimoiy omillar bilan birga psixologik omillarni ham inobatga olish zaruriyatini kun tartibiga olib chiqmoqda. Shaxsning ruhiy jihatdan tetik bo'lishi, o'z kuchi va imkoniyatini yuqori baholay olishi, ertangi kunga ishonch bilan boqishi uni har qanday salbiy ijtimoiy-psixologik ta'sirlardan himoya qila oladi.

63-rasm. Shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar

Zamonaviy sharoitda ta'lirn sifatini yaxshilash va samaradorligini oshirishda ham psixologik omillarga tayanish pedagogik faoliyatning ijobiy natijaga ega bo'lishini kafolatlaydi. Shunga ko'ra oliy ta'lim muassasalari magistrlarida o'quv va ishlab chiqarish faolligini shakllantirishda ham psixologik omillar beqiyos ahamiyat kasb etadi. Zero, faollikning o'zi ham qobiliyat⁵¹ sifatida psixologik xususiyatga ega.

Qolaversa, faollik, eng avvalo, ehtiyoj, qiziqish hamda doimiy harakat (faoliyat) negizida yuzaga keladi. Shunday ekan, ta'lim jarayonida magistrlarda o'quv va ishlab chiqarish faolligini shakllantirishda dastlab bunga nisbatan ehtiyoj va qiziqishni uyg otish, so'ngra bu yo'lda amahy harakat, faoliyatni tashkil etishga unday olish muhimdir.

Magistrlarda o'quv faolligini shakllantirish jarayoni ham har qanday bilim, ko'nikma va malakalarning ozlashtirilishidagi kabi quyidagi o'quv-intellektual mexanizmlar⁵² yordamida kechadi:

- 1) timsol (assotsatsiya)larning shakllanishi (bu mexanizm alohida bilimlar va tajriba qismlari o rtasidagi vaqtinchalik aloqaning o'matilishi asosiga quriladi);
- 2) anglash (asosan ko nikma va malakalarning shakllanishi uchun asos sifatida namoyon bo'ladi);
- 3) qismlarga ajratish va qismlarni umumlashtirish (tushunchalarning asta-sekin shakllanishi bilan bog'liq);

⁵¹ “Pedagogika lanidan izohli lug'at”. J Hasanbovcv va b Toshkent: “Fan va texnologiyalar” - 2009. 534-bet

⁵² HCMOB P C. ricnxonornx / WCOHIIK fum ciyjtinoB BBICIIIHX nearomHecKHx yMeo>n.ix saBeachMli -M rfflj Bnajtoc”. 2000 -C.291

4) insayt (o'ylash, fikrlash; bunda axborotlarning mohiyati noma'lum ma'lumotlarning ma'lum bilimlar, avvalgi o'zlashtirish tajribalarga tayangan holda o'rganilishi ro'y beradi);

5) ijodiy yondashuv (yangi bilimlar, predmetlar, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirilishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi)

Ta'lim muassasalarida magistrlarda o'quv faolligini samarali shakllantirishga quyidagi psixologik omillar⁵³ ham kuchli ta'sir ko'rsatadi:

- 1) o'quv faoliyatining tashkil etilishini izohlovchi sabablar (motivatsiya);
- 2) ma'lumotlarni hissiy qabul qilish jarayonining ixtiyoriyligi;
- 3) diqqatning barqarorligi;
- 4) xotiraning mustahkamligi;
- 5) tafakkur hamda nutqning rivojlanganligi;
- 6) magistrning irodaviy sifatlar va shaxsiy fazilatlar (m: tirishqoqlik,

maqsad sari intilish, mas'uliyatlilik, intizomli bo'lish, onglilik, tartiblilik va b.)ga egaliklari

Shaxsning o'quv faolligiga ega bo'lishlari pedagogik jihatdan ahamiyatli bo'lgan quyidagi natijalarni qo'lga kiritish imkoniyatini yaratadi:

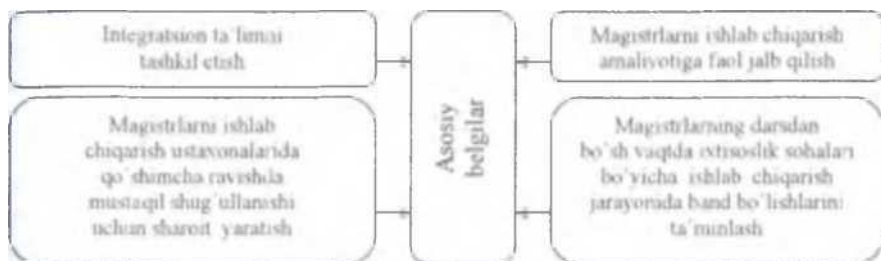
- mustaqil ta'lim olish ko'nikma va malakalariga ega bo'lish;
- doimiy ravishda kasbiy malakani oshirish yo'lida amaliy harakatlarning tashkil etilish;
- o'quv va ishlab chiqarish jarayoniga ijodiy, mas'uliyatli munosabatda bo'lish;
- unda kasbiy faoliyatda yangiliklar yaratish, innovatsion g'oyalarni ilgari surish qobiliyatining rivojlanishi, to'la ro'yobga chiqishi;
- uning ta'lim olish. kasbiy faoliyatni tashkil etishga o'ziga xos, individual yondashishlarini ta'minlash

Magistrlarda o'quv faolligini shakllantirishda quyidagi asosiy yo'llardan foydalanish kutilgan natijalarni qo'lga kiritish imkoniyatini yaratadi (64-rasm).

Oliy ta'limni tashkil etishda mazkur yo'llardan foydalanish magistrlarda o'quv faolligini shakllantiribgina qolmay, shu bilan birga ularning mustaqil kasbiy faoliyatga samarali tayyorlashga ham yordam

⁵³ Osha manba -291-bet

64-rasm. Faollikning asosiy belgilari

Pedagogik texnologiyalarning magistrlar o'quv faolligini oshirishdagi roli. Zamonaviy ta'limda muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan pedagogik texnologiyalar o'qitish sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirishga xizmat qilish bilan birga magistrning o'quv-bilish, ijtimoiy va kasbiy faollik ko'nikma, malakalarini puxta o'zlashtirishga ham yordam beradi. Binobarin, ular magistrni ruhiy, hissiy holatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. kichik guruh yoki jamoa tarkibida yagona maqsad yo'lida faoliyat yuritish, guruh va jamoa shaxsini himoyalash. o'zi mansub bo'lgan mikromuhitda topshiriqning yechimi yuzasidan bildirilgan fikrlarni dalillash, asoslash va yoqlashni o'rganadi. Eng avvalo, har pedagogik texnologiya magistrda o'quv fani, o'rganilayotgan mavzu, o'quv materialiga bo'lgan qiziqishni yuzaga keltiradi. Qiziqish esa o'z-o'zidan faol harakat hosil qiladi, natijada magistrda faollikni namoyon bo'ladi.

Juflik. kichik guruh yoki jamoa tarkibida samarali, faol faoliyat ko'rsatgan magistrning xatti-harakatlari, shaxsiy fikrlariga nisbatan e'tiborsiz bo'lmilik, aksincha, uni o'quv jarayonining samaradorligini oshirishning muhim mexanizmlaridan bir sifatida qabul qilinishi uni rag'batlantiradi, yanada yangi yutuqlarga erishish, muvaffaqiyatli qo'lga kiritishga undaydi.

Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llashda magistr shaxsiga ko'p tomonlama, va'ni bir tomondan, o'zi mansub bo'lgan juflik, kichik guruh yoki jamoa. ikkinchi tomondan, pedagogning ijobiy ta'sir ko'rsatishi, uni rag'batlantirish, muvaffaqiyatga erishishga e'tibor qaratishi natijasida u sust harakat qilishni o'ziga munosib ko'rmaydi, aksincha, tashabbus ko'rsatish. yangidan-vangi g'oyalarni ilgari surish, fikrlash, g'oyalarning ijodiy, o'ziga xos xarakter kasb etishini ta'minlashga intiladi. Pedagog yoki juflikdagi sherigi. o'zi mansub bo'lgan kichik guruh, jamoa a'zolari

bilan magistr o'rtasidagi qaytar aloqaning mavjudligi esa uning uchun shaxs sifatida eng zarur bo'lgan ijtimoiy (muloqot, nutq, munosabat, faoliyat) ko'nikma, malakalarini o'zlashtirish, takomillashtirib borishi uchun imkoniyat yaratadi.

Pedagogik texnologiyalarning muhim elementlari idan biri bo'lgan - interfaol metodlar magistrni fikrlashga, shaxsiy fikmi erkin ifodalashga, o'zgalarning fikrini tinglashga, bildirilgan fikrlarning umumlashtirish va tahlil qilishga, ijodiy loyihalarni yaratish, muayyan muammolarni har tomonlama tahlil qilish va yechimini topishga o'rgatadiki, bu uning mustaqil hayotga tayyorlanishi, kasbiy ko'nikma, malakalarni samarali o'zlashtirishi uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Magistrlarning interfaol ta'lim jarayoniga faol jalb etilishi u tomonidan muhim hayotiy ko'nikmalarning ham yetarli darajada o'zlashtirishiga yordam beradi. Interfaol ta'lim jarayonida magistr jamoaning kuchi, imkoniyatlarini anglaydi va uni munosib baholashga o'rganadi; guruh, jamoa manfaati uchun guruhdoshlar, jamoadoshlar bilan birgalikda kurashishi kerakligini tushunadi, eng qiyin, murakkab vaziyatlarda bir-biriga yordam ko'rsatish, bir-birini qo'llab-quvvatlash, tushunish, hamdard bo'lishga o'rgatadi. U hech qachon jamoa, guruh (ijtimoiy muhit) ta'sirisiz muvaffaqiyatga erisha olmasligini his qiladi.

Pedagogik texnologiyalarning magistrlar o'quv faolligini oshirishdagi roli muayyan omillarga bog'liq. Ular:

- magistrning faol ishtiroki;
- interfaol metodlarning magistr hissiyotiga ta'siri;
- o'quv materialining magistr yoshi, bilim darajasi, hayotiy tajribasi va imkoniyatlariga mosligi;
- magistr shaxsiga ko'p tomonlama ijobiy ta'sir ko'rsatilishi;
- magistr bilan magistrlar guruh, pedagog o'rtasida qaytar aloqaning ta'minlanganligi;
- interfaol metodlarning magistrda shaxsiy fikr, munosabatni tarbiyalashga xizmat qilishi;
- interfaol ta'limning magistrda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish olishi,
- interfaol metodlarning magistr xulq-atvorini o'zgartirish olishi

Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarning qo'llanilishi, kichik guruhlarda ishlash, trening, rolli va ishbilarmonlik o'yinlarida faol qatnashish, turli ta'limiy muammolarni tadqiq etish va hal qilish, filmlarni tomosha qilish va jamoa, guruh ishtirokida muhokama qilish natijasida magistrlar quyidagi amaliy ko'nikma, malakalarga ega bo'ladi:

- ijodiy ishlanma (sxema, tasvir, jadval, maket, modul, insho, maqola, biznes reja va b.)larni yaratish;
- jamoaning imkoniyatlarini ko'ra olish;
- mini-ma'ruzalarni tayyorlash;
- loyihalarni yaratish;
- pedagogik muammolar yuzasidan fikr bildirish;
- pedagogik muammolarni hal qilish yo'llarini topish.

Shunday qilib, oliy ta'lim muassasalari magistrlarining o'quv va ishlab chiqarish faolligi garchi ikkita alohida jarayon holatini ifodalagandek tuyulsa-da, biroq ular o'rtasidagi o'zaro integratsiyaga asoslanuvchi yaxlit, bir butun jarayonda yuza beradigan xatti-harakat ko'rsatkichi hisoblanadi. Magistrlarda o'quv va ishlab chiqarish faolligining yuzaga kelishi, bir tomondan, ta'lim samaradorligini, ikkinchidan esa, uni hosil qilishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat natijasi, mahsulini ifodalaydi. Oliy ta'lim muassasalarida magistrning o'quv va ishlab chiqarish faolligini shakllantirish bozor munosabatlari sharoitida malakali mutaxassisning tayyorlanganligidan ham dalolat beradi. Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida kasb ta'limi yo'nalishi bo'yicha magistrlarda o'quv va ishlab chiqarish faolligini shakllantirish murakkab psixologik hodisa bo'lib, u o'ziga xos jihatlarini namoyon etadi. Kasb ta'limi pedagoglarining ushbu jarayonga xos psixologik jihatlardan xabardor bo'lishlari magistrning samarali ravishda o'quv va ishlab chiqarish faolligini o'zlashtirishlari uchun keng imkoniyatlarni yaratadi. Pedagogik texnologiyalar magistr(magistrlar)ning o'quv faolligini oshirishga yordam beradi. Shu bois ta'lim jarayonini tashkil etishda masalaning bu jihatiga e'tibor qaratish lozim.

Foydalanish uchun adabiyotlar:

1. Karimov I.A. "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari". Toshkent: "O'zbekiston"- 2009.
2. HeMOB P.C. "TlcHxojiorHH". MocKBa: THL1 "Bjjanoc"-2000.
3. Pedagogika. Bakalavriyat yo'nalishi uchun darslik. Prof. M X Toxtaxodjayevarning umumiy tahriri ostida Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" -2010.
- 4 Pedagogika. Abdullayeva Sh., Axatova D., Sobirov B., Sayitov S. Toshkent: "Fan"- 2004.
- 5 Sayidahmedov N. "Yangi pedagogik texnologiyalar". - Toshkent: "Moliya"- 2003.

6 Tursunov I., Nishonaliyev U. “Pedagogika kursi”. Toshkent: “Pedagog”-1997.

Nazorat uchun savollar:

1. Faollik nima?
2. Shaxs (talabalar) faoliyatida faollik qanday shartlarga muvofiq aks etiladi?
3. Faollikning asosiy belgilari qaysilar?
4. Faollik negizida qanday sifatlar aks etadi?
5. O'quv faolligi nima?
- 6 Magistrning o'quv faolligi nima hisobiga ta'minlanadi?
7. Shaxsning rivojlanishiga qanday omillar ta'sir etadi?
8. R.S.Nemov shaxsning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni necha turga ajratadi?
- 9 Zamonaviy sharoitda shaxs kamolotiga samarali ta'sir etuvchi omillarni qanday guruhlar ajratish mumkin?
10. Shaxs o'quv faolligini shakllantirish qanday o'quv-intellektual mexanizmlar yordamida kechadi?
11. Shaxs o'quv faolligini shakllantirishga ta'sir etuvchi psixologik omillar qaysilar?
12. Shaxs o'quv faolligini shakllantirishning qanday yo'llari mavjud?
13. Pedagogik texnologiyalar magistrlar o'quv faolligini oshirishda qanday rol o'ynaydi?
14. Pedagogik texnologiyalarning magistrlar o'quv faolligini oshirishdagi roli nimalarga bog'liq?
15. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llash shaxsda qanday amaliy ko'nikma, malakalarni shakllantiradi?

Test topshiriqlari:

1. Faollik nima?
  - a) tirik mavjudot tomonidan ixtiyorsiz xatti-harakatlarni sodir etish qobiliyati;
  - b) tirik mavjudot tomonidan ixtiyoriy xatti-harakatlarni sodir etish qobiliyati;
  - c) tirik mavjudot tomonidan ixtiyoriy va majburiy xatti-harakatlarni sodir etish qobiliyati;
  - d) to'g'ri javob yo'q.
2. Faollik qanday shartlarga muvofiq aks etadi?

a) individning ichki holati xususiyatlariga ko'ra faoliyat chog'ida tashkil etilgan xatti-harakatlarining tezligidan qat'iy nazar sharoitga mosligi; ixtiyoriylik;

b) mavjud vaziyat bilan bog'liqlik; qabul qilingan maqsadga muvofiq ravishda faoliyatning o'ta izchilligi;

c) a va b javoblar to'g'ri;

d) to'g'ri javob yo'q.

3. Faollikning asosiy belgilari qaysilar?

a) xatti-harakat; ixtiyoriy yondashuv; mavjud vaziyatning inobatga olinishi;

b) faoliyatning izchilligi; faoliyat izchilligini ta'minlay oladigan layoqat (qobiliyatga egalik);

c) a va b javoblar to'g'ri;

d) to'g'ri javob yo'q.

4. Faollik negizida qanday sifatlar aks etadi?

a) jadallik, jonbozlik ko'rsatish, ishchanlik, ta'sirchanlik;

b) jadallik, jonbozlik ko'rsatish, mustaqillik, erkinlik;

c) ishchanlik, ta'sirchanlik, o'ziga bo'lgan ishonch, ruhiy ko'tarinkilik;

d) barcha javoblar to'g'ri.

5. O'quv faolligi nima?

a) magistmning o'quv jarayonida DTSda belgilangan bilim, ko'nikma, malakalami o'zlashtirish yo'lida faollik ko'rsatishi;

b) magistmning ta'lim jarayonida maxsus o'quv dasturlarida belgilangan bilim, ko'nikma, malakalami o'zlashtirish yo'lida faollik ko'rsatishi;

c) magistmning o'quv jarayonida mualliflik dasturlarida belgilangan bilim, ko'nikma, malakalami o'zlashtirish yo'lida faollik ko'rsatishi;

d) to'g'ri javob yo'q.

6. Magistrning o'quv faolligi nima hisobiga ta'minlanadi?

a) ta'lim va pedagogik amaliyotni o'rtasida o'zaro integratsiyani hosil qilish hisobiga;

b) ta'lim hamda o'quv, ilmiy tadqiqot ishlari o'rtasida o'zaro integratsiyani hosil qilish hisobiga;

- c) ta'lim hamda ishlab chiqarish jarayonlari o'rtasida o'zaro integratsiyani hosil qilish hisobiga;
- d) barcna javoblai to'g'ri.

7. Shaxsning rivojlanishiga qanday omillar ta'sir etadi?

- a) irsiyat (biologik omil); ijtimoiy omil;
- b) (biologik omil); ijtimoiy muhit (ijtimoiy omil) va tarbiya;
- c) irsiyat (biologik omi), tarbiya;
- d) to'g'11 javob yo'q.

8 R.S.Nemov shaxsning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillami necha turga ajratadi?

- a) besh turga;
- b) to rt turga;
- cl uchturga;
- d) ikki turga.

9. R.S.Nemov tomonidan qayd etilgan shaxsning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar qaysilar?

- at biologik omil, psixologik omil, ijtimoiy omil, tarbiya;
- b) biologik omil, psixologik omil, ijtimoiy omil;
- c) biologik omil, psixologik omil;
- d) biologik irsiyat (biogenlar), ijtimoiy irsiyat (sotsiogenlar).

10. Zamonaviy sharoitda shaxs kamolotiga samarali ta'sir etuvchi omillami qanday guruhlarga ajratish mumkin?

- at biologik omil, ijtimoiy omil (muhit va tarbiya);
- b) biologik omil, psixologik omil;
- ct biologik omil, psixologik omil, ijtimoiy omil (inuhit va tarbiya);
- d) to'g'ri javob yo'q.

11. Shaxs o'quv faolligini shakllantirish qanday o'quv-intellektual mexanizmlar yordamida kechadi?

- a) timsol (assosiya)larning shakllanishi; anglash;
- b) qismlarga ajratish va qismlami umumlashtirish; insayt; ijodiy yondashuv;
- ct a va b javoblar to'g'ri;
- d) to'g'ri javob yo'q.

12. Shaxs o'quv faolligini shakllantirishga ta'sir etuvchi psixologik omillar qaysilar?

- a) o'quv faoliyatining tashkil etilishini izohlovchi sabablar (motivatsiya); ma'lumotlarni hissiy qabul qilish jarayonining ixtiyoriyligi;
- b) diqqatning barqarorligi; xotiraning mustahkamligi;
- c) tafakkur hamda nutqning rivojlanganligi; magistrnlarning irodaviy sifatlar va shaxsiy fazilatlariga egaliklari;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

13. Shaxs o'quv faolligini shakllantirishning qanday yo'llari mavjud?

- a) integrasion ta'limni tashkil etish; magistrnlarni ishlab chiqarish amaliyotiga faol jalb qilish;
- b) magistrnlarning ishlab chiqarish ustaxonalarida qo'shimcha ravishda mustaqil shug'ullanishlari uchun sharoit yaratish; darsdan bo'sh vaqtlarida ixtisoslik sohalari bo'yicha ishlab chiqarish jarayonida band bo'lishlarini ta'minlash;
- c) a va b javoblar to'g'ri;
- d) to'g'ri javob yo'q.

14. Pedagogik texnologiyalarning magistrnlarni oquv faoligini oshirishdagi roli nimalarga bog'liq?

- a) pedagogik shart-sharoitlarga;
- b) didaktik vositalarga;
- c) muayyan omillarga;
- d) pedagog mahoratiga.

15. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llash shaxsda qanday ainaliy ko'nikma, malakalarni shakllantiradi?

- a) ijodiy ishlanma (sxema, tasvir, jadval, maket, modul, insho, maqola, biznes reja va b.)larni yaratish; jamoaning imkoniyatlarini ko'ra olish;
- b) mini-ma'ruzalarni tayyorlash; loyihalarni yaratish;
- c) pedagogik muammolarni yuzasidan fikr bildirish; pedagogik muammolarni hal qilish yo'llarini topish;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

TA'LIM FAOLIYATIDA TEATR PEDAGOGIKASI G'OYALARIDAN FOYDALANISH

Reja:

- 1. Pedagogik faoliyat va teatr pedagogikasining o'zaro aloqadorligi, farqli jihatlari.**
- 2. Pedagogik dramaturgiya va pedagogik rejissura elementlari.**
- 3. Pedagogik mizanssena va uning mohiyati.**
- 4. Pedagogik artistizm va uning o'ziga xos jihatlari.**
- 5. Pedagog holatining magistrnlarni boshqarishdagi o'rni.**

Tayanch tushunchalar: teatr pedagogikasi, pedagogik dramaturgiya, pedagogik rejissura, pedagogik mizanssena, pedagogik mizanssenaning tarkibiy qismlari, pedagogik artistizm.

Pedagogik faoliyat va teatr pedagogikasining o'zaro aloqadorligi, farqli jihatlari. Pedagogik texnologiyani ishlab chiqishda pedagogning ijodkorlik qobiliyatiga ega bolishi muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, nafaqat pedagogik, balki boshqa har qanday texnologiya ijodiy fikrlash mahsuli. Shu sababli zamonaviy sharoitda pedagog o'z ustida doimiy izlanishi, ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishi, ta'lim yoki tarbiya jarayoniga oid ijodiy mahsulotlarni yaratish malakalarini shakllantirish zarur.

Zamonaviy pedagog o'zida quyidagi ijodiy-amaliy malakalarni namoyon qila olishi zarur:

- alohida-alohida ma'lumotlardan foydalangan holda yaxlit o'quv va tarbiyaviy xarakterdagi materialni shakllantirish;

- o'quv materialini turli rasm, surat, jadval, diagramma, model va b. bilan boyitish;

- o'ziga xos, original o'quv materialini tayyorlash;

- mustaqil ravishda yangi metodni asoslash;

- o'quv mashg'uloti (dars) va tarbiya tadbiri uchun ko'rsatmali qurollar to'plamini yaratish;

- dars yoki tarbiyaviy tadbimning texnologik pasporti, xaritasini yaratish;

- dars yoki tarbiyaviy tadbirda foydalanish uchun multimediyaviy materiallarini yaratish;

⁵⁴ "Pctlagogika 1 (JEJO ta savolga 100C ta javob" Mcl qo'lli U Ilnoyatov, NAXhislimov, M Usmontoycva, D Inogomova. Toshkent: "Nizomh nomidagi Toshkent davl.it pedagogika universiteti - 2012. 72-b

- o'quv materialining taqdimot variantini tayyorlash;
- turli mavzulardagi tarbiyaviy tadbirlar uchun o'quvchilarning faol ishtirokida video roliklar yaratish;
- dars konspektini tayyorlash;
- turli shakl va metodlarga asoslangan sinov topshiriqlari (savol, topshiriq, masala, misol, mashq, test), baholash mezonlarini ishlab chiqish;
- nazorat ishlarini tashkil etishga ijodiy yondashish.

Ma'lumki, har qanday ijodiy mahsulot (asar) negizida g'oya yotadi. Pedagogning ijodkorligi ijodiy xarakterga ega shaxsiy g'oya, fikr va qarashlarini o'z faoliyati asosida yoritishida ko'zga tashlanadi. Bu holat teatr sahnasida rol ijro etuvchi aktyor yoki teatr asarini sahnalashtiruvchi rejissyor faoliyatiga juda yaqindir. Qolaversa, teatr sohasida alohida o'rin tutadigan dramaturgiya va rejissura mohiyatiga ko'ra pedagogik (xususan, tarbiya) texnologiyasiga juda yaqindir. Shu sababli uzoq yillardan buyon pedagogik amaliyotda teatr pedagogikasi imkoniyatlaridan foydalanishga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda.

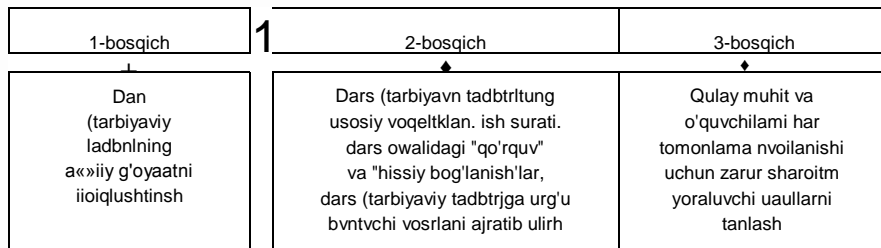
Ta'lim va ma'na'iy-ma'nfiiy ishlar jarayonida pedagogning magistrlar bilan muloqoti hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu sababli u har gal kasbiy faoliyat mazmunini shakllantirib, dars yoki ma'naviy-ma'rifiy tadbir loyihasini ishlab chiqar ekan, shu vaqtning o'zidayoq magistrlar bilan bevosita muloqotga kirishadi. Pedagog dars (ma'naviy-ma'rifiy tadbir) jarayonini ko'z o'ngiga keltiradi, xayolan magistrlar tomonidan tashkil etiladigan va o'zi javob sifatida uyushiradigan harakatlar obrazini yaratadi. Ana shu asosida muloqot partiturasini (ko'p ovozli musiqiy asarda barcha elementlarning majmui, ssenariysi, loyiha)da yaxlit, bir butun jarayonni aks ettiradi.

Muloqot jarayoni loyihasi (partitura; pedagogikada) - sub'ektlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik <nantig'ining sun'iy yaratilishi, o'rganilayotgan ob'ekt, o'quvchilarga axoqiy ta'sir ko'rsatish nisbatan ijtimoiy-qadriyatli munosabatni hosil qilish malakasi, dars epizodlarining g'oyasi va hissiy ta'siri bo'yicha asosiy guruhlanishi, o'zaro muvofiqligini nazarda tutadigan o'ziga xos o'quv jarayonining ssenariysidir.

Pedagogik nuqtai nazardan muloqot jarayoni loyihasi (partitura)ni ishlab chiqish dars (yoki tarbiyaviy tadbir)ning tarkibiy tuzilmasining yaratilishini anglatadi. Qo'yilgan maqsadni amalga oshirish uchun eng qulay shart-sharoitlarni yaratishga intilgan ekan, pedagog darsning tarkibiy tuzilmasini yaratishga urinadi. Pedagog uchun dars (tarbiyaviy tadbir)ning tarkibiy tuzilmasi (kompozitsiyasi)ni bilish o'z ijodkorligining asosi, o'quv

leatr pedagogikasi g'oyalariga ko'ra dars tuzilmasi (kompozitsiyasi)ni yaratish quyidagi bosqichlardan iborat (65-rasm):

----- 1 Asosiy_bosqichlar -----

65-rasm. Teatr pedagogikasi g'oyalariga ko'ra dars tuzilmasi (kompozitsiyasi)ni yaratish bosqichlari

Nafaqat teatr, balki harbiy hamda siyosiy sohalarida bo'lgani kabi ta'lim (ma'naviy-ma'rifiy tadbir) jarayonida ham strategik (umumiy reja) va taktik (maqsadga erishish usullari yoki tayyorgarlik ko'rish) yondashuvni aniqlab olish muhim sanaladi. Pedagog tomonidan hal qilinadigan pedagogik masalalaming o'ylanishi, yetakchi g'oyani belgilash, pedagogik faoliyat tuzilishi, uning hissiy tuyg'ular bilan boyitilishi, magistrlar faoliyatini samarali tashkil etish yo'llari, hamkorlik usullarini tanlash ta'lim (dars yoki ma'naviy-ma'rifiy tadbir) strategiyasi sanaladi. Pedagog tomonidan avvaldan o'ylangan pedagogik masalalami hal qilish imkonini bemvchi aniq vositalami, magistrnlarni axborotlar bilan qurollantirish, ulaming faoliyatini nazorai qilish, rag'batlantirish, zamr o'rinlarda pedagogik yordam ko'rsatish maqsadida qo'llaniladigan samarali usullarni belgilash esa ta'lim (dars yoki ma'naviy-ma'rifiy tadbir)ning taktik jihati sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogning o'z faoliyati yoki mashg'ulotni rejalashtirishda jarayonning samarali kechishiga yordam beradigan usullami to'g'ri, oqilona tanlay bilishi kerak. O'quv mashg'ulotining tuzihnasi ham badiiy asar yoki teatr tomoshasining kompozitsion qurilishiga o'xshaydi. Ya'ni o'quv mashg'uloti ham xuddi badiiy asar yoki teatr tomoshasi kabi quyidagi element (tarkibiy qismlar)ga ega (66-rasm).

To'g'ri, teatr tomoshasi va pedagogik jarayon aynan bir narsa emas, bir-birlarini bevosita takrorlamaydi, biroq, ulaming o'rtasida umumiy o'xshashliklar mavjud.

EkipsiUlva
(elemcnimng
migriiUr te«nu«iKlan
ulami qilxil qilmithi
MMKU mtureyan
lolitxia
)!* iMhtillllfhl i

raƣan
l-k>Lz«b
pcdngoglk
matabbnung
qo nhthii

A«nh qltm (tal
ctiluvchi trnitab
to-himttu l<>pixhg»
xiznui qilib yuqor
ikulminat'oon)
niujljgj 1 ctadigan
lill. g uy alami
moilanlinthi

Echta
(yikun. ilolzarb
poltgvga
maMlalammg
hal ipliruthn

66-rasm. Teatr pedagogikasi g'oyalariga ko'ra dars tuzilmasi (kompozitsiyasi)ning asosiy elementlari

Sahna yoki ekran ko'rinishi sifatida teatr va film xuddi pedagogik jarayonda bo'lgani kabi tarbiyalanuvchi shaxsiga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi, unda hissiy kechinmalarni hosil qiladi, ro'y berayotgan voqea-hodisalarga nisbatan munosabatni qaror toptiradi. Dramaturgiya va rejissurada tomoshabinlarga hissiy ta'sir ko'rsatish loyihasi, rejasini ishlab chiqiladi. Ijodkorlar - dramatur, rejissyor, pedagog aniq maqsad, yetakchi g'oya asosida tarbiyaviy qarashlar, yo'l-yo'riqlarni o'zlarining ijodiy mahsulotlarini bevosita amaliyotga tatbiq etadi. Teatr pedagogikasida bu boradagi faoliyat aktyorlar, bastakor, rassom, libos ustalari, bezakchilarning birgalikdagi harakatlari yordamida amalga oshirilsa, ta'lim-tarbiya jarayonida esa pedagogning magistrlar bilan hamkorligi negizida tashkil etiladi.

Pedagogika va teatr tomoshasi (kinofilm) bir qator umumiy xususiyatlarga ega. Ular:

- har ikki jarayon soha mutaxassislarining ijod mahsullaridir;
- pedagogik jarayon va teatr tomoshasi (film) muayyan voqelik, hodisa va tizimli harakatlarning loyihasi sifatida namoyon bo'ladi;
- pedagogik texnologiya va teatr dramaturgiyasi, rejissurasi dastlab yozma holda yaratiladi va nazariy jihatdan tahlil qilinadi;
- ta'lim-tarbiya jarayoni hamda teatr dramaturgiyasi, rejissurasi syujetlar va personajlarning xatti-harakatlarini o'zaro birlikka asoslangan yaxlit ko'rinishda ifodalaydi;
- teatr tomoshasi (kinofilm) va pedagogik jarayon ijodkorlik, jo'shinlikka asoslanib, tomoshabin va o'quvchini mhlantiradi, unga

- teatr (kino) dramaturgiyasi, rejissurasi va pedagogik texnologiya shaxslararo munosabatlarni yoritib, sub'ektlar tabiati, ruhiy kechinmalari, o'zaro fikr almashishini yoritishga xizmat qiladi;

- pedagogik texnologiya va teatr tomoshasi (film)ning didaktik, badiiy, ijodiy xarakteri 'amoaviylikka asoslanadi.

Teatr tomoshasi va pedagogik jarayon ijodiy mohiyati, tarkibiy tuzilishi, tarbiyaviy inaqsad, mazmun, vazifa, metod, usul va vositalar nuqtai nazaridan bir-biriga juda yaqin sanaladi. Pedagogikada ijodkor shaxs sifatida pedagog, teatr sohasida esa rejissyor hal qiluvchi rolni bajaradi. Zero, ular tomonidan ishlab chiqilgan dars loyihasi, rejissura yaxlit jarayonni yagona nuqtaga yo'naltirish asosida oldinga qo'yilayotgan maqsadning natijalanishini kafolatlaydi. Har ikki jarayonning kechishida pedagog va aktyorlarning muhim tabiati, fiziologik o'ziga xosligi, gavda tuzilishi, qiyofasi, o'zlarini tutishlari, pedagogik hamda aktyorlik mahorat (ovoz, nutq, jest)lari tomoshabin va magistr'larga ta'sir ko'rsatuvchi kuchli tarbiya quroli bo'lib xizmat qiladi.

Yosh pedagoglarning kasbiy mahoratlarini oshirishda teatr etyudlaridan foydalanish samarali bo'lib, magistr'larning o'rtasida o'zini tutishga, ovozni, gavdani, qo'l va oyoq harakatlarini boshqarishga yordam beradi. Shuningdek, pedagog kadrlarni tayyorlaydigan ta'lim muassasalarida xuddi san'atshunoslik yo'nalishida faoliyat ko'rsatuvchi o'quv yurtlarida bo'lgani kabi magistr'larda ovoz, yuz ifodasi, qo'l-oyoqlarni boshqarish, gavdani tutish ko'nikma, malakalarini shakllantirish, rivojlantirishga ijodiy e'tibor qaratish inaqsadga muvofiqdir.

Pedagogik dramaturgiya va pedagogik rejissura elementlari. Pedagogik jarayonda pedagog ham dramaturg, ham rejissyor sifatida namoyon bo'ladi. Pedagogik amaliyotda teatr dramaturgiyasi va rejissurasi imkoniyatlaridan samarali foydalanish yuzasidan soz yuritishda "dramaturgiya", "rejissura", "teatr pedagogikasi" tushunchalarining ma'nosi bilan yaqindan tanishish maqsadga muvofiqdir.

Boshqacha qilib aytganda, dramaturgiya - ssenariy asosida ma'lum sujetlar, shuningdek, obrazlarning xatti-harakatlari orqali badiiy talqin etiladigan teatr tomoshasi (asari) yoki film hisoblanadi. Qanday san'at janriga ta'alluqli bo'lishidan qat'iy nazar dramaturgiya asosida dramatik xarakter (og'ir baxtsizlik, kulfat, fojia, hayotiy mojaro) haqidagi g'oya yotadi.

67-rasm. Dramatik asaming muhim belgilari

“Ijtimoiy (konkret tarixiy va umuminsoniy) muammolarni aks ettiruvchi dramatik ziddiyatlar qaxramonlarning xatti-harakatlarida, avvalo, dialog va monologlarda sfodalanadi. Drama matni ko'rish (imoshora, harakat) va eshitishga mo'ljallanadi; u sahnaviy makon, zamon va teatr texnikasi (mizanssenalar qurilishi) imkoniyatlariga ham muvofiq keladi”⁵. Dramatik asarlar rejissyor tomonidan sahnalashtirilib, aktyorlar tomonidan ijro etiladi.

Pedagogik dramaturgiya - pedagog va magistrlar o'rtasidagi hamkorlik tamoyillari (teng huquqlilik, o'zaro ishonch, manfaatlar birligi, yagona maqsadga yo naltirilganlik, burch va majburiyatlarga sodiqlik va h.k.)ga asoslanuvchi ta'lim yoki tarbiya jarayonining syujetli-obrazli mazmuni.

Odatda, pedagog aniq mavzu asosida ta'limiy yoki tarbiyaviy faoliyatni rejalashtirishning dastlabki bosqichidayoq pedagogik dramaturgiya namoyon bo'ladi. Obrazli qilib aytganda, ta'lim va tarbiya jarayoni pedagogik p'esa sanaladi. Binobarin, unda ham shaxslararo munosabatlar dramaturgiyasi yaratiladi. Ammo teatr p'esasidan pedagogik p'esa (dais yoki tarbiyaviy tadbir)ning farqi shundaki, u faqatgina bir marta “ijro etiladi”. Ana shu jihatiga ko'ra pedagogik va teatr p'esalari bir-biridan farqlanadi.

Rejissura (fr. “rego” - boshqaraman) - muayyan badiiy birlik ko'rinishidagi garmonik yaxlitlikni hosil qiluvchi san'at.

⁵ O'zbekiston Milliy ensiklopediya nashriyoti / 3-tom. Toshkent “O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti-2002. 371-bet.

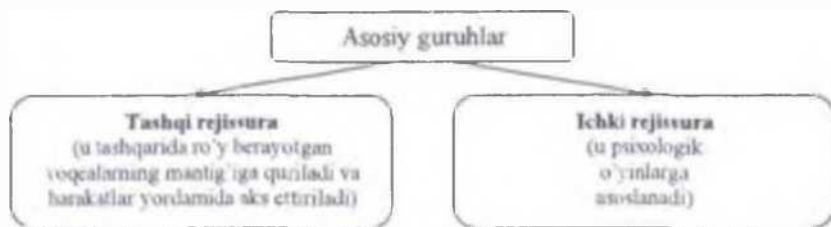
Teatr, kino, telefilm, sirk, estrada, ommaviy bayram hamda tomoshalarda namoyish qilinadigan asarlar ma'lum rejissyorlik ishi sifatida namoyon bo'ladi. Rejissyorlik ishiga umumiy rahbarlik, tabiiyki, rejissyor tomonidan amalga oshiriladi. U o'z faoliyatini p'esa tanlash, uning g'oyasi, janri va badiiy xususiyatlari, tasvirlanayotgan davr, muallifning ijobiy uslubini o'rganish kabi bosqichlarda tashkil qiladi. Rejissyor rejissura (rejissyorlik talqini) uchun sahna vositalarini izlaydi, har bir personaj xarakteri va umuman, spektakl talabidan kelib chiqqan holda obrazlar mohiyatini ochib beruvchi mos aktyorlar tanlaydi, sahna ritmi, sur'atni belgilaydi, mizansahnalarni yaratadi, rassom, bastakor bilan o'zaro hamkorlik asosida asami badiiy jihatdan bezaydi. "Realistik spektakldagi yaxlit va chuqur xaqqoniylik bir-biri bilan uzviy bog'langan "uch haqiqat" (hayotiy, ijtimoiy va sahnaviy) asosida yaratiladi"⁵⁶.

Lug'aviy jihatdan "rejissyor" (fr. 'regisseur' < lot. "rego" - boshqaraman)⁵⁷ tushunchasi "boshqaruvchi" ma'nosini anglatadi. Demak, rejissyoming vazifasi teatr yoki kino asarlarining sahnalashtirilish jarayonini boshqarishdan iborat. Demak, aytish mumkinki, pedagogik rejissura quyidagi ikki ma noni anglatadi:

Pedagogik rejissura ~

- 1) pedagogik jarayonni sezilmas holda boshqarish,
- 2) pedagogik jarayonni garmonik jihatdan bir butun, yakunlangan, muayyan badiiy birlik asosida tashkil etuvchi fan va san'at.

Teatr va kino rejissurasi mohiyatiga ko'ra ikki asosiy guruhlariga ajratiladi

68-rasm. Teatr va kino rejissurasining asosiy guruhlari

Darsni rejalashtirish vaqtida pedagog dramaturg sifatida ta'lim (yoki ma'naviy-ma'rifiy tadbir) mohivatini ochib beradigan vositalarning

⁵⁶ O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Paichin - Suliqlar/7-tom - Toshkent: 'O'zbekiston Mdhv ensiklopediyasi' Davlat ilmi'. nashnyoti-2004, 292-bet

⁵⁷ O'zbek tiling izoh lug'at'i". Toshkent "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi' - 2007 370-bet

shunday katta majmuini tanlasa, rejissyor sifatida esa taqdim etilayotgan ta'lim (tarbiyaviy tadbir) mazmuniga doir ma'lumotlarni magistrlar tomonidan qabul qilinishini ta'minlaydi.

Pedagogik mizanssena va uning mohiyati. S.A.Smimovning qayd etishiga ko'ra, pedagogning darsdagi partiturasini nafaqat o'quv materialining rejasini ko'rishida, balki "mizanssena" (spektaklning avrims o'rinlarida dekoratsiya va aktyorlarning joylashuvi) shaklidagi o'zaro hamkorlik tarzida ko'zga tashlanishi zarur. Muallifning fikrini to'la anglab olish uchun "mezanssena" tushunchasi qanday ma'noni bildirishidan xabardor bo'lish talab etiladi.

Mizanssena (fr. "mise en scene" - sahnadagi joylashuv) - rejissyoning rejasiga ko'ra mo'ljallangan kartinani hosil qilib, qahramonlarning ma'lum munosabatlarini aks ettiradigan aktyorlarning spektakl vaqtida sahnadagi joylashuvi.

"Mezanssena" tushuncha birinchi marta taniqli teatrshunos, mahorati aktyor va rejissyor K.S.Stanislavskiy tomonidan qo'llanilgan. Keyinchalik mazkur tushuncha pedagogik jarayonga ham tatbiq etilgan va u "pedagogik mezanssena" deb nom olgan. N.E.Shurkovaning fikriga ko'ra "pedagogik mezanssena" tushunchasi quyidagi mazmuni anglatadi:

Pedagogik mezanssena - pedagogik jarayon ishtirokchilarining ular tomonidan birgalikda tashkil etilgan faoliyat vaqtidagi joylashuvi bo'lib, bu joylashuv manzarasi ayni vaziyatda va guruhning barcha a'zolari uchun birdek muhim munosabatni ifodalaydi.

Odatda pedagogik mizanssena quyidagi ko'rinishga ega bo'ladi (69-rasm):

Pedagogik mizanssena

Pedagog uchun mo'ljallangan stol, magistrlar o'tiradigan partalar, ma'lum piedmetlar bo'yicha xona devorlariga osib qo'yilgan rasmlar, didaktik o'sitalar, maxsus shkaf, vozuv taxtasi

69-rasm. Pedagogik mizanssena ko'rinishi

Pedagogik mizanssena barcha elementlari pedagog va magistrlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni muayyan tizimga solib, mustahkamlab qolmay, shu bilan birga erkinlik darajasini, tanlov variantlarini, magistrnlarni anglash muhitiga jalb qilish metodlari hamda magistrnlarni anglash muhitiga jalb qilish chegaralarini belgilab beradi. /Xna shu jihatdan

olganda predmetli muhit chegaralarini kengaytirish orqali maktabga, sinf xonasiga turli voqealilar, hodisalar mohiyatini ifodalovchi ob'ektlarni olib kirishga e'tibor qaratish lozim. Bu esa xonadagi dekoratsiya (manzara hosil qiluvchi anjom va bezaklar)ni o'zgartirishni talab qiladi.

Teatr va kino tomoshalarda bo'lgani kabi pedagogik mizanssena ham quyidagi tarkibiy qismlarga ega (70-rasm).

Ayni o'rinda shuni ham aytib o'tish lozimki, odatda o'quv xonalarining to'g'ri jihozlanishi magistrlar o'rtasidagi ruhiy uzoqlashuvni qisqartiradi va "ishonch qaj'asi"ni hosil qiladi.

O'rganishlar natijasining ko'rsatishicha, pedagogik mizanssena quyidagi ta'sir kuchiga ega:

- 1) ruhiy ta'sir;
- 2) ko'rsatmali-tasviriy ta'sir;
- 3) axloqiy-yo'naltiruvchi ta'sir

O'zining ta'sir darajasiga ko'ra pedagogik jarayonlar mohiyatini yorituvchi mizanssenalar quyidagi tarbiyaviy vazifalarni bajaradi:

- har bir magistr uchun o'zini qulay his qilishiga imkon beradigan to'kis sharoitni yaratish (ruhiy ta'sir);
- magistrlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarini hamda ular tomonidan tashkil etiladigan birgalikdagi faoliyatni qadriyatli ob'ektga yo'naltirish (ko'rsatmali-tasviriy ta'sir);
- magistr diqqatini boshqa yoki boshqalarga yo'naltirish (axloqiy-yo'naltiruvchi ta'sir).

70-rasm. Pedagogik mizanssenaning tarkibiy qismlari

Pedagogning rejissyorlik qobiliyati quyidagicha namoyon bo'ladi:

- dramaturg rejasini “badiiy til” dan harakatga ko'chirish;
- darsning asosiy epizodlarini g oyaviy va hissiy kuchi ta'sirlariga ko'ra ajratish, asosiy o'zgarishlarni aniqlash;
- mizanssenalami vaqt, ko'lam bo'yicha tez-tez aylanishlarini tashkil etish, har bir sahnada ish sur'atmi aniqlash.

Pedagogik artistizm va uning o'ziga xos jihatlari. Darsni rejalashtirish vaqtida pedagog artist sifatida ta'lim (yoki ma'naviy-ma'rifiy tadbirning qiziqarli, jo'shqin bo'lishiga erishish maqsadida magistrlar bilan birga o'zaro hamkorlikda “o'z roli”m o'ynaydi.

I. E. Vidtmng uqtirishicha, artistizm - shaxsning hissiy, ifodaviy nutqqa egaligini anglatuvchi sifati. K. Yaspers esa o'z tadqiqotlarida pedagog shaxsida aks etuvchi artistizmi quyidagicha sharhlaydi: pedagogik artistizm - ta'limiy jarayonning hissiy-obrazli timsoli sanaladi. Bu o'rinda darhaqiqat muallif haq. Biroq, pedagogning artistizmi faqatgina ta'lim jarayonidagina namoyon bo'lmasligi, balki ma'naviy-ma'rifiy tadbir, darsdan, maktabdan tashqari sharoitlarda magistrlar, ota-onalar, hamkasblar va rahbanyat bilan o'zaro munosabati vaqtida ham yaqqol aks eta olishi zarur. Shunga ko'ra “pedagogik artistizm” tushunchasini shunday ta'nflash mumkin:

Pedagogik artistizm - dars (ma'naviy-ma'rifiy tadbirning barcha keraksiz, oitqicha narsalardan holi, zarur ob'ektiv va sub'ektiv elementlarni joy-joyiga qo'ya bilgan holda samaili, muvaffaqiyatli, yuqori ko'tarinkilikda tashkil etish

Kasbiy faoliyatni tashkil etish vaqtida pedagoglar aktvor emas. balki aynan artist bo'lishlari kerak. Zero, aktyor (lot. “actor” - bajaruvchi, ijro etuvchidan ko'ra artist (lot. “ars” - san'at, mahorat) tushunchasi har qanday faoliyatni yuksak mahorat bilan tashkil eta olishni anglatadi.

Pedagogik artistizm vaqtidagi sifatlar aks etadi:

1. Pedagogning shaxsiga xos fazilatlar: obrazlar asosida nostandart qarorlarni qabul qilishga intilish, cheksiz quvvat, ishonchi, dilbarligi va iqtidori bilan o'ziga jalb qilish; xatti-harakatlarining tabiiyligi, maqsadga muvofiqligi, uyg'unligi, jonliligi, ta'sirchanligi, jest (qo' 1, oyoq, gavda harakatlari) va nutq ohangiga boyligi, notiqlik mahorati, shuningdek, o'ziga maffun qilish ko'nikmasiga egalik. K. Leongard shaxsda artistlik qiyofani yaratishga turtki beradigan quyidagi uch holatni ko'rsatib o'tadi: hissiy qo'zg'aluvchanlik, xarakterning namoyishkorona jihatlari; pedagogik jarayon sharoitkiridan kelib chiqqan holda tayyorgarliksiz hosil qilingan muhit va tabiiy mavjudlikni ta'minlash.

2. **O'quv hamda texnik usullarning mohiyati:** ahamiyati, g'oyasi jihatdagina emas, balki estetik jihatdan yanada yorqin, aniq ma'lumotlarni tanlash mahorati; barchani “o'yin orqali hayot sari” faol jalb etadigan, o'quv ma'lumotlarini yodda saqlashga imkon beradigan savol berish texnikasini o'zlashtirish; mavzuga oid tabiiy xulosalardan magistrning xabardor qilish usullarini izlash; muayyan pedagogik vazifalarga mos keladigan pedagogga xos xatti-harakatlarni boshqacha ifodalash, yangicha tartibda qurish.

3. **Pedagogik ijodkorlik uslubi:** magistrning tushuna olish va sevish, atrof-muhit, borliqqa ijodiy yondashishga o'rgatish, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish, pedagogning ijod bo'yicha hamkor pozitsiyasiga qo'ya bilish.

Pedagogik artistizmning tarkibiy tuzilmasida bir-biri bilan uzviy bog'langan quyidagi ikki holatni ko'rish mumkin:

1. **Ruhan artistizmga erishish.** Bunda pedagogning hissiy qabul qilish, mahiyat yetuklik, sozlash madaniyati va hissiy holat, ijodkorlikning ichki “ildizi”, o'ziga bo'lgan ishonch, jozibadorlik, boy tasavvur, improvizatsiya, fantaziya, muammoni obrazli-hissiy qo'ya olish va yechish, mantiqiy bog'liqlikni ko'ra olish, pedagogik chora-tadbirlarni his qilish va b. ga tayanuvchi umumiy va hissiy madaniyati aks etadi.

2. **Artistlik qobiliyatni jismonan namoyon qilish.** Mazkur o'rinda pedagog o'z xatti-harakatlari bilan magistrning o'quv materialini uzatish, ular bilan hissiy munosabatlarni uyushtirish hamda o'z-o'zini namoyon qilish malakasiga egaligini ko'rsatadi

Pedagog holatining magistrning boshqarishdagi o'rni. Yuqorida aytib o'tilganidek, ta'lim va tarbiya jarayonida pedagogning joylashish o'rni, gavdasini tuta olishi, harakatlanishi ham magistrning jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Binobarin, har bir holat ma'lum ma'noga ega va u shartli belgilar tarzida namoyon bo'ladi. Ushbu omillar ta'sirida magistrning faollik kuchayishi, o'rganilayotgan mavzu yoki tashkil etilayotgan tadbirga nisbatan qiziqish yuzaga kelishi va, aksincha, ularga “ruhiy bosim” o'tkazilishiga sabab bo'lib, qiziqishni susaytirishi mumkin. Shu sabab har bir pedagog auditoriya, o'quv xonasiga kirib kelganda o'z holati, gavdasini boshqarish to'g'risida ham o'ylashi zarur.

O'quv xonasi (auditoriya)da pedagogning tutgan o'rni, gavda tutishi ma'lum alomatlarini namoyon qiladi. Shunday ekan, bo'lajak pedagoglar muayyan holatlarning ma'nosidan xabardor bo'lishlari zarur. Quyida pedagogning ta'lim oluvchilar bilan muloqot jarayonida samaradorlikka erishishini kafolatlovchi ayrim holatlarning mohiyati yoritiladi.

1 Fiziologik holatga ko'ra ko'zning fazoni qamrab olishdagi harakati uni chapdan o'ngga tomon yo naltirish orqali amalga oshiriladi. Zero, ko'zning shartli-reflektor mexanizmi o'zida chap tomondagi fazoning o'ng tomon kompozitsiyasi (fazoviy bo'shliq)ni siqib qo'yishga asoslanib, yaxlitlikni ta'minlash xususiyatini namoyon qiladi. Natijada o'ng tomondagi fazoning ahamiyati ortib, yiriklik kasb etadi.

2. Odatda fazoda, oldingi qator (plan)da tashkil etilayotgan harakat nisbatan orqada saf (plan)dagi ob'ekt va harakatlarga qaraganda ko'zda yirikroq ko'rinadi. Mashg'ulotlar chog'ida ana shu holatni ham inobatga olish zarur. Magistrning yonginasida sodir etiladigan harakat, uning haddan ziyod tez-tez yiriklashishi ulami toliqtiradi. Pedagog o'zini xuddi sahnada turgandek his qilishi, yaqin va uzoqdagi voqelik, harakatlarni navbatma-navbat kichik va yirik hajmda namoyish etish olishi zammir. Bunda eng to'g'ri yo'l - muhim, zarur ma'lumotlarni yirikroq, ikkinchi darajali ma'lumotlarni esa kichikroq planda uzatilishini ta'minlash. Pedagog, shuningdek, o'z faoliyatida nafaqat birinchi, ikkinchi, balki uchinchi va to'rtinchi planlardan ham samarali foydalana olishi zammir. Eng muhim, pedagog "sahna muvozanati"ni, uning magistr uchun adekvant (muvoziqligini, ular tomonidan irok etilish darajasini inobatga olinishiga bilsagina muvaffaqiyatga erishadi.

3 Mashg'ulotlar vaqtida pedagogning gavda tutishiga emas, balki uning yuzni ma'lum holatda ushlab turishi, turli tomonlarga burishi ham o'ziga xos semantik xususiyatni anglatadi. M: psixologik-fiziologik tadqiqotlarning ko'rsatishicha, inson yuzining ikki holati suhbatdoshga tez ta'sir ko'rsatish imkonini beradi. Ular:

A.Yuzning ob'ektga to'g'ri qaratilishi. U suhbatdoshni, demakki, ta'lim jarayonida magistrni sergaklantiradi. Bu holat (pedagogning o'z yuzini magistr uchun to'g'ri chiziq yo'nalishi bo'ylab qaratib turishi) uning qiyofasiga jiddiylik bag'ishlaydi va u qat'iyatli, jiddiy, sergak qiyofa kasb etadi.

B.Yuz umumiy ko'rinishining yarmi (yanm fas ko'rinish) suhbatdoshga gavdaning 3/4 (to'rt dan uch) qismi miqdorida namoyon bo'lishini ta'minlaydi

V Gavda holati - oyoqlarning erkin qo'yilishi, gavda og'irligining oyoqlardan biriga tushishi, bosh yordamida murakkab ma'nolarning ifodalinishi diagonal (qiy) burchak ostida o'quv xonasi, auditoriyada eng uzun masofani ko'z fokusi yordamida qamrab olinishini ta'minlaydi.

G.Pedagog yon tomondan o'quv xonasi, auditoriyani to'la qamrab olish imkoniyatining cheklanganligini vodda tutishi lozim. Ammo

suhbatdosh, magistrga nisbatan yonlab (perpendikulyar) turish pedagogning muvozanatini ta'minlaydi va burilishda qulayliklar yaratadi.

D.Magistrlaming yig'inchoqligi, uyushqoqligi, sheriklarini his qila olishi unga o'quv yoki ijodiy jarayonda faol ishtirok etish imkoniyatini yaratadi.

Shu sababli o'quv xonasi, auditoriyaga kirish va chiqishda, dars jarayonida ham yuz holatlaridan o'rinli, maqsadga muvofiq foydalana olishi lozim.

4. Mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rish jarayonida pedagog o'z xotirasi, diqqati va xayolini mashq qildirishga alohida e'tibor qaratishi zarur. Mazkur talab psixologik texnikaning muhim qismi bo'lib, ta'lim jarayonini oqilona, sifatli, hech bir uzilishsiz tashkil etilishini ta'minlaydi.

Xuddi aktyor kabi pedagoglar ham e'tibomi xotirani mustahkamlashga qaratishi lozim. Uning doimiy, izchil ravishda xotirani mashq qildirishga odatlanishi maqsadga muvofiq sanaladi.

K.S.Stanislavskiy tomonidan asoslangan tizim bevosita aktyorlaming kasbiy mahoratlarini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur tizimning asosi harakat, diqqat, organika, mushaklai erkinligi, xayol, muomala, to g'ri harakat qilish bo'lib, ularning bo'lajak pedagoglar tomonidan samarali o'zlashtirilishi ta'lim va tarbiya jarayonlarini muvaffaqiyatli, ta'sirli va samarali tashkil etilishini ta'minlaydi.

Teatr sohasining yetuk bilimdoni K.S.Stanislavskiyning yondashuviga ko'ra, sahnada aktyoming hech qanday majburlovsiz, erkin harakat qilishi, zarur o'rinlarda tashabbus ko'rsatishi (improvizatsiya qila olishi) uning mutaxassis sifatida mahoratli ekanligidan dalolat beribgina qolmay, jamoaviy hamkorlikda yaratilgan teatr tomoshasining muvaffaqiyatli namoyish etilishini ta'minlovchi omillardan biridir. Teatrda bo'lgani kabi pedagogik jarayonda ham pedagog har qanday topshiriqlarni bajarish chog'ida magistrni majburiylikdan tashabbus ko'rsatishga rag'batlantira olishi kerak. Binobarin, majburiylikning tashabbusga aylantirilishi magistrni ruhiy zo'riqish, jahldorlik va salbiy hissiyotlardan ozod qiladi. Ayni o'rinda quyidagi holatni ham e'tiborda tutish lozim: jazava, qo'pol hazil, keragidan ortiq hissiyotga berilish - ijodiy ruhlanish degani emas. Pedagogning o'z faoliyati loyihasini ishlab chiqishda teatr sohasining

yetuk mutaxassislarimng quyidagi ko'rsatmalari^ga rioya etishi ko'zlagan maqsadga vetishishiga yordam beradi:

1. Magistrlarda qiziqishni yuzaga keltirish uchun darsni eng qizg'in sahnalardan boshlashi kerak (E.Vaxtangov).

2. Xuddi rejissyorlar kabi pedagog ham vaqtini his qila olishi lozim (Gordon Kreg). Binobarin, pedagogmng bunday sifatga ega bo'lishi dars jarayonida, tarbiyaviy tadbirlarda magistrslarning vaqtini tejash, ularda ham aniq vaqt oralig'ida zarur faoliyatni bajarish ko'nikma. malakalarini shakllantirish uchun iinkoniyat yaratadj.

3. Pedagogning har bir xatti-harakati tarbiyaviy ta'sirga ega. Aymqsa, uning o'quv xonasi (sinf, auditoriya)ga kirib kelishi va darsdan so ng chiqib ketishi yanda kuchli ta'sirga ega. Shu sababli pedagoglarning bu jihatga alohida e'tibor qaratishlari, yosh pedagoglarning esa "sinfga o'ziga xos joziba bilan kirib, xonani ko'tarmki kayfiyat, o'zgacha joziba bilan tark etishlari" maqsadga muvofiqdir.

Shunday qilib, pedagogik texnologiyani ishlab chiqishda pedagogning ijodkorlik qobiliyatiga ega bo'lishi muhim. Pedagogik ijodkorlik ijodiy g'oya, fikr va qarashlarni kasbiy faoliyatda aks ettirishni ifodalaydi. Shu jihatga ko'ra rol ijro etuvchi aktyor yoki teatr asarini sahnalashtiruvchi rejissyor faoliyatiga yaqin Pedagog dars (tarbiyaviy tadbir) rejasini tuzish, loyihalarni yaratish chog'ida xayolan mazkur jarayonlarda sodir etiladigan harakatlar obrazini yaratadi. Pedagog o'zining kasbiy faoliyati yoki mashg'ulotni rejalashtirishda pedagogik jarayonning samarali kechishini ta'minlovchi usullarni to'g'ri, oqilona tanlay olishi lozim. Pedagogik jarayonning tuzilmasi badiiy asar yoki teatr tomoshasining kompozitsion qurilishiga o'xshaydi. To'g'ri, teatr tomoshasi va pedagogik jarayon aynan bir narsa bo'lib, bir-birlarini bevosita takrorlamaydi. Biroq, ularning o'rtasida umumiy o'xshashliklar. bir-biriga yaqin xususiyatlar mavjud. Shu sababli pedagogik amaliyotda teatr pedagogikasi g'oyalardan foydalanish ta'lim va tarbiya jarayonining ta'sirchan, obrazlarga boy bo'lishini ta'minlaydi

Foydalanilish uchun adabiyotlar:

Elnoyatov U., Muslimov N., Usmonboyeva M., Inog'omova D. "Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 tajavob". Toshkent: "TDPU" -2012.

¹ Xy/joiKecTBeHHbn: po.au iic'tarora l leaaror K;IK .ipaNrrypr. peiKiiccep. aprm1 H

<http://nsportal> .ii/shkola/sotsialnaya-pedagogika/hl-rarv/khudozhestvennye-rol-i-pedagoga-pedagog-kak-dramaturg-rchisser

2 Inomxo'jayev S. "Notiqlik saifati asoslari". Toshkent:"Pedagog"-1982.

3. Ismoilov M. "Rejissura va aktyorlik mahorati bo'yicha o'tkaziladigan amaliy mashqlar". Toshkent: "RFAAK"- 2007.

4. Mamatqosimov J. "Ommaviy bayramlar rejissurasida sahna madaniyati". Toshkent: "A.Qodiriy nomidagi Toshkent davlat Madaniyat instituti"- 2009.

5. Rasulova A. "Sahna nutqi". Toshkent."A.Qodiriy nomidagi Toshkent davlat Madaniyat instituti"- 2009.

6. MeueTHH A.H. "OCHOBBI npaMaTyprnH H TeaipajinioBaHHtix npeacTaBJieHHii". MockBa:"TIpocBemeHHe"- 1981.

Nazorat uchun savollar:

1. Muloqot jarayoni loyihasi (partirurasi) deganda nimani tushunasiz?
2. Teatr pedagogikasi g'oyalarga ko'ra dars tuzilmasi (kompozitsiyasi)ni yaratish necha bosqichdan iborat?
3. O'quv mashg'uloti badiiy asar yoki teatr tomoshasi kabi qanday tarkibiy qismlarga ega?
4. Pedagogika va teatr tomoshasi (kinofilm) qanday umumiy xususiyatlarga ega?
5. Teatr tomoshasining syujetli-obrazli mazmuni qanday nomlanadi?
6. Dramaturgiya asosida qanday g'oya yotadi?
7. Dramatik asar qanday belgilarga ega?
8. Pedagogik dramaturgiya nima?
9. Rejissura nima?
10. Pedagogik rejissuranimi?
11. Teatr rejissurasi mohiyatiga ko'ra qanday guruhlariga ajratiladi?
12. Mizanssena nima?
13. "Mezanssena" tushunchasi kim tomonidan iste'molga kiritilgan?
14. Pedagogik mizanssena nima?
15. Pedagogik mizanssena ko'rinishini nimalar tashkil etadi?
16. Pedagogik mizanssena qanday tarkibiy qismlarga ega?
17. Pedagogik mizanssena qanday ta'sir kuchiga ega?
18. Pedagogik mizanssenalar qanday tarbiyaviy vazifalarni bajaradi?
19. Pedagogning rejissorlik qobiliyati nimada namoyon bo'ladi?
- 20.1.E.Vidtning fikricha, artistizm nima?
21. K Yaspers pedagogik artistizmi qanday ta'riflaydi?
23. Pedagogik artistizm nima va unda qanday sifatlar aks etadi?

25. Pedagogik artistizmning tarkibiy tuzilmasida qanday ikki holatni ko'rish mumkin?

Test topshiriqlari:

1 Sub'ektlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik inantig'ining sun'iy yaratilishi, o'rganilayotgan ob'ekt, magistr'larga axloqiy ta'sir ko'rsatishga nisbatan ijtimoiy-qadriyatli munosabatni hosil qiliish malakasi, dars epizodlarining g'oyasi va hissiy ta'siri bo'yicha asosiy guruhlanishi, o'zaro muvofiqligini nazarda tutuvchi o'quv jarayoni ssenariysi qanday nomlanadi?

- a) muloqot jarayoni rejasi;
- b) muloqot jarayoni andozasi;
- c) muloqot jarayoni loyihasi (partiturasi);
- d) muloqot jarayoni sxemasi.

2 Teatr pedagogikasi g'oyalarga ko'ra dars tuzilmasi (kompozitsiyasi)ni yaratish necha bosqichdan iborat?

- a) bir bosqichdan,
- b) ikki bosqichdan;
- c) uch bosqichdan;
- d) to'rt bosqichdan.

3. O'quv mashg'uloti badiiy asar yoki teatr tomoshasi kabi qanday tarkibiy qismlarga ega?

- a) ekspozitsiya; tugun;
- b) asosiy qism; yechim;
- c) a va b javoblar to'g'ri;
- d) to'g'ri javob yo'q.

4 Pedagogika va teatr tomoshasi (kinofilm) qanday umumiy xususiyatlarga ega?

a) har ikki jarayon ijod mahsuli; muayyan voqelik, hodisa va tizimli harakatlarning loyihasi; ijodkorlik jo'shqinlikka asoslanib. tomoshabin va magistrni ruhlantiradi. unga estetik zavq bag'ishlaydi;

b) pedagogik texnologiya va teatr dramaturgiyasi, rejissurasi dastlab yozma holda yaratiladi, nazariy jihatdan tahlil qilinadi, syujet va personajlarning xatti-harakatlarini o'zaro birlikka asoslangan yaxlit ko'rishda ifodalaydi;

c) mantiqiy izchillik, davomiylik, dinamika va natija ta'minlanadi; shaxslararo munosabatlarni yoritib, sub'ektlar tabiati. ruhiy kechinmalari, o'zaro fikr almashishini yoritishga xizmat qiladi; didaktik, badiiy, ijodiy xarakteri jamoaviylikka asoslanadi;

d) barcha javoblar to'g'ri.

5. Teatr tomoshasi (spektakl, film)ning syujetli-obrazli mazmuni qanday nomlanadi?

- a) dramaturgiya;
- b) rejissura;
- c) drama;
- d) to'g'ri javob yo'q.

6 Dramaturgiya asosida qanday g'oya yotadi?

- a) qahramonlarni shaxsini yorituvchi g'oya;
- b) ekspozitsiya mohiyatini yorituvchi g'oya;
- c) dramatik xarakter (og'ir baxtsizlik, kulfat, fojia, hayotiy mojar) haqidagi g'oya;
- d) tugun va yechim mohiyatini yorituvchi g'oya.

7. Dramatik asar qanday belgilarga ega?

- a) syujetga egalik; voqealar rivojini aks ettirish; harakatlarning ziddiyatga asoslanishi;
- b) personajlar munosabatlarining o'zaro suhbatga asoslanishi; personajlar fikrlarining uzluksiz ifodalanishi;
- c) harakatlarning sahna, epizodlarga bo'linishi; voqelik bayonining mavjud emasligi (yoki voqelik bayoniga bo'ysunish);
- d) barcha javoblar to'g'ri.

8 Pedagog va tnatgistrlar o'rtasidagi hamkorlik tamoyillari (teng huquqlilik, o'zaro ishonch, manfaatlar birligi, yagona maqsadga yo'naltirilganlik, burch va majburiyatlarga sodiqlik va h.k.)ga asoslanuvchi ta'lim yoki tarbiya jarayonining syujetli-obrazli mazmuni qanday notlanadi?

- a) pedagogik rejissura;
- b) pedagogik dramaturgiya;
- c) pedagogik mizanssena;
- d) pedagogik ssenariy.

9 Rejissura nima?

- a) teatr tomoshasi (spektakl, film)ning syujetli-obrazli mazmuni;
- b) muayyan badiiy birlik ko'rinishidagi garmonik yaxlitlikni hosil qiluvchi san'at;

- c) rejissyoming teatr tomoshasi (spektakl)ni sahnalashtirish, kinofilmni suratga olishga bo'lgan shaxsiy yondashuvi;
- d) rejissyoming teatr tomoshasi (spektakl)ni sahnalashtirishga bo'lgan shaxsiy yondashuvi;

10. Pedagogik rejissura nima?

- a) pedagogik jarayonni sezilmas holda boshqarish;
- b) pedagogik jarayonni garmonik jihatdan bir butun, yakunlangan, muayyan badiiy birlik asosida tashkil etuvchi fan va san'at;
- c) a va b javoblar to'g'ri;
- d) to'g'ri javob yo'q.

11. Teatr va kino rejissurasi mohiyatiga ko'ra qanday g'umhlarga ajratiladi?

- a) birlamchi rejissura, ikkilamchi rejissura;
- b) tashqi rejissura, ichki rejissura;
- c) asosiy g'oyani ifodalovchi rejissura, yordamchi g'oyaru ifodalovchi rejissura;
- d) to'g'ri javob yo'q.

12. Rejissyoming rejasiga ko'ra mo'ljallangan kartinani hosil qilib, qahramonlarning ma'lum munosabatlarini aks ettiradigan aktyorlarning spektakl vaqtida sahnadagi joylashuvi nima deb ataladi?

- a) dramaturgiya;
- b) rejissura;
- c) dramatik yondashuv (ssenariy);
- d) mizanssena.

13. "Mezanssena tushunchasi kitn tomonidan iste'molga kiritilgan?

- a) M Uyg'ur tomonidan;
- b) K S Stanislavskiy tomonidan;
- c) Ye Vaxtangov tomonidan;
- d) Ye. Bobojonov tomonidan.

14. Pedagogik jarayon ishtirokchilarining ular tomondan birgalikda tashkil etayotgan faoliyat vaqtidagi joylashuvi nima deb ataladi?

- a) pedagogik dramaturgiya;
- b) pedagogik rejissura;
- c) pedagogik-dramatik yondashuv (ssenariy);
- d) pedagogik mizanssena.

15. Pedagog uchun mo'ljallangan stol, magistrlar o'tiradigan partalar, ma'lum predmetlar bo'yicha xona devorlariga osib qo'yilgan rasmlar, didaktik vositalar, maxsus shkaf, yozuv taxtasi. Bular nimani ifodalaydi?

- a) pedagogik dramaturgiya mazmunini;
- b) pedagogik rejissura g'oyasini,
- c) pedagogik-dramatik yondashuv (ssenariy) mohiyatini;
- d) pedagogik mizanssena ko'rinishini.

16. Pedagogik mizanssena qanday tarkibiy qismlarga ega?

a) mizanssena muhiti; mizanssena markazi; mizanssena ishtirokchilari soni;

b) mizanssena ishtirokchilari o'rtasidagi aloqalar; mizanssena predmet mazmunining ifodalanishi;

- c) a va b javoblar to'g'ri;
- d) to'g'ri javob yo'q.

17. Pedagogik mizanssena qanday ta'sir kuchiga ega?

- a) ruhiy ta'sir kuchiga;
- b) ko'rsatmali-tasviriy ta'sir kuchiga;
- c) axloqiy-yo'naltiruvchi ta'sir kuchiga;
- d) barchajavoblar to'g'ri.

18. Pedagogik mizanssenalar qanday tarbiyaviy vazifalarni bajaradi?

a) har bir magistr uchun o'zini qulay his qilishiga imkon beradigan to'kis sharoitni yaratish (ruhiy ta'sir);

b) magistr o'rtasidagi o'zaro munosabatlarini hamda ular tomonidan tashkil etiladigan birgalikdagi faoliyatni qadriyatli ob'ektga yo'naltirish (ko'rsatmali-tasviriy ta'sir);

c) magistr diqqatini boshqa yoki boshqalarga yo'naltirish (axloqiy-yo'naltiruvchi ta'sir);

d) barcha javoblar to'g'ri.

19. Pedagogning rejissyorlik qobiliyati nimada namoyon bo'ladi?

a) dramaturg rejasini "badiiy til"dan harakatga ko'chirishda;

b) darsning asosiy epizodlarini g'oyaviy va hissiy kuchi ta'sirlariga ko'ra ajratish. asosiy o'zgarishlarni aniqlashda;

c) mizanssenalarni vaqt, ko'lam bo'yicha tez-tez aylanishlarini tashkil etish, har bir sahnada ish sur'atini aniqlashda;

20. I.E.Vidtning fikricha, artistizm nima?
- shaxsning hissiy, ifodaviy nutqqa egaligini anglatuvchi sifati;
  - shaxsning yuksak mahorat, qobiliyatga egaligini anglatuvchi sifati;
  - shaxsning amaliy ko'nikma, malakaga egaligini anglatuvchi sifati;
  - shaxsning san'at asoslariga oid bilimga egaligini anglatuvchi sifati.
21. K Yaspers pedagogik artistizmni qanday ta'riflaydi?
- pedagog va magistr o'rtasidagi muloqotning hissiy-obrazli timsoli;
  - ta'lim va tarbiya birligini ifodalovchi hissiy-obrazli timsol;
  - ta'limiy jarayonning hissiy-obrazli timsoli;
  - ta'limiy jarayonning demokratik va insonparvarlik g'oyalariga egaligini ifodalovchi hissiy-obrazli timsol.
23. Dars (tarbiyaviy tadbir)ning barcha keraksiz, ortiqcha narsalardan holi, zarur ob'ektiv va sub'ektiv elementlarni joy joyiga qo'ya bilgan holda samarali, yuqon ko'tarinkilikda tashkil etish qanday nomlanadi?
- pedagogik qobiliyat;
  - pedagogik artistizm;
  - pedagogik bilimdonlik;
  - pedagogik kreativlik.
24. Pedagogik artistizm qanday sifatlar aks etadi?
- pedagogning shaxsiga xos fazilatlar; o'quv hamda texnik usullarning mohiyati; pedagogik ijodkorlik uslubi;
  - o'quv hamda texnik usullarning mohiyati; pedagogik ijodkorlik uslubi;
  - pedagogning shaxsiga xos fazilatlar; pedagogik ijodkorlik uslubi;
  - to'g'ri javob yo'q.
25. Pedagogik artistizmning tarkibiy tuzilmasida qanday ikki holatni ko'rish mumkin?
- nutq qobiliyatiga egalik; sahna madaniyatiga egalik;
  - ijrochilik mahoratini namoyon qilish; gavdani to'g'ri haraklantirish;
  - ruhan artistizmga erishish; artistlik qobiliyatni jismonan namoyon qilish;
  - barcha javoblar to'g'ri.

PEDAGOGIK MAHORAT - PEDAGOGIK TEXNOLOGIYANING MUHIM ELEMENTI

Reja:

LPedagogik mahoratning tarkibiy qismlari.

- 2. Pedagogik texnika va uning tarkibiy elementlari.**
- 3. Pedagogik texnika metodlari.**
- 4. Nutq texnikasi.**
- 5. Pedagogik muloqot madaniyatining mohiyati.**
- 6. Pedagogik muloqot turlari va uslublari.**

Tayanch tushunchalar: pedagogik mahorat, pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari, pedagogik texnika, pedagogik texnikaning tarkibiy qismlari, pedagogik texnika metodlari, nutq texnikasi, pedagogik muloqot madaniyati, pedagogik muloqot turlari, pedagogik muloqot uslublari.

Pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari. “Pedagogik mahorat” tushunchasi “Pedagogika” va “Pedagogik texnologiya” kabi fanlarga xos muhim kategoriya bo'lib, u kategoriya sifatida o'tgan asming 80-90-yillarida ilmiy-pedagogik jihatdan asoslandi. Biroz vaqt o'tgach, Sharqiy Yevropa, Qozog'iston, Kavkaz bo'yi va Markaziy Osiyo respublikalari hududlarida ta'lim va tarbiya jarayonlarini yuksak kasbiy mahorat bilan tashkil etish ehtiyojining mavjudligini inobatga olgan holda “Pedagogik mahorat” bir qator oliy o'quv yurtlarida o'quv fan sifatida shakllandi. Mazkur fan deyarli 20 yil davomida pedagogik va madaniy faoliyat yo'nalishlarda ta'lim ishlarini yo'lga qo'ygan oliy ta'lim muassasalarida o'qitila boshlandi. XX asming dastlabki o'n yilligidan so'ng ta'lim tizimida “Pedagogik texnologiya” fanining o'qitilishi yo'lga qo'yilgach, “Pedagogik mahorat” fani asoslari uning ushbu o'quv fani negiziga singdirib yuborildi. Ya'ni, endilikda bo'lajak mutaxassislar pedagogik mahorat asoslari “Pedagogik texnologiya” o'quv fani negizida tanishtirilmoqda.

Pedagogik mahoratning umumiy asoslarini yoiitishda eng muhim tayanch tushuncha “mahoraf” atamasi sanaladi.

Mahorat (a. “mahorat” - mohirlik, ustalik, epchillik) - bir ish yoki faoliyatni yuksak darajada, hech bir qiyinchiliksiz, o'ta mohirlik bilan bajarish; biror ish, kasbiy faoliyatni samarali, yuksak darajada bajarish uchun ko'nikma, malakalarning zaruriy yoki muajyan ko'rsatchilarda orttirilishi. ustalik, mohirlikdir.

Pedagogik mahorat - 1) pedagogning pedagogik jarayonni tashkiliy, metodik, ruhiy va sub'ektiv jihatdan o'ta mohirlik, ustalik bilan tashkil etish va boshqarish qobiliyati, ko'nikma-malakasiga egaligi; 2) ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyati, yuksak pedagogik tafakkur

Ijtimoiy fanlar qatorida o'rganiluvchi "Pedagogik texnologiya" negizida pedagogik mahorat asoslarining o'rganilishi bo'lajak mutaxassislarda pedagogik jarayonni samarali, metodik jihatdan to'g'ri tashkillashtirishga oid bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirishga xizmat qiladi. U magistrlar tomonidan pedagogik jarayonni mustaqil, tashkiliy ilmiy-metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish va kasbiy-pedagogik faoliyatda yuqori samaradorlikka erishishga doir nazariy va amaliy bilimlarni puxta o'zlashtirishini ta'minlaydi.

Pedagogik mahorat asoslarini yorituvchi eng muhim tayanch tushunchalar quyidagilar sanaladi: pedagogik mahorat, pedagogik texnika, nutq texnikasi va madaniyati, pedagogik muloqot madaniyati.

Pedagogik mahorat ma'lum tarkibiy qismlardan iborat. Ular (71-rasm):

Pedagogik odob	Pedagogik bilimdonlik	Pedagogik qobiliyat	Pedagogik muloqot madaniyati
Pedagogik relaksatsiya	Kommunikativ ta'sir ko'rsatish qobiliyati	Pedagogik takt (nazokat i)	Pedagogik texnika
Nulq texnikasi V- _____ <	Pedagogik ijodkorlik	Pedagogik tajriba	Pedagogik madaniyat

71-rasm. Pedagogik mahoratning muhim tarkibiy qismlari

Pedagogik bilimdonlik (pedagogik kompetentlik) ikki xil ma'noda qo'llaniladi. Ya'ni. 1) pedagog tomonidan mutaxassislik bilimlarining puxta egallanganligi; pedagogning bilag'onligi; 2) pedagogning kasbiy faoliyatni mavjud ijtimoiy talab, huquqiy me'yor va standartlarga muvofiq tashkil etishga bo'lgan qobiliyati, kasbiy tayyorgarlik darajasi.

Pedagog **pedagogik bilimdon** sifalida o'zida quyidagi sifatlarni aks ettiradi: ijtimoiy sub'ektlar bilan o'zaro aloqada bo'lish; magistr bilan sub'ektiv munosabat o'rnatish; pedagogik jarayonlar mohiyatini izchil idrok qilish; jahon pedagogik madaniyati asoslari. milliy pedagogik tajribani o'rganish, integratsiyalashtirish asosida faoliyatiga tatbiq etish; innovatsion yangiliklardan doimiy xabardor bo'lish; mutaxassislik yo'nalishi bo'yicha axborotlarni izlash, topish, ularni ta'lim mazmuniga tayangan holda qayta ishlash, kasbiy faoliyat jarayonida ulardan samarali foydalanish; magistrlarga yetkazib berish; shaxsiy tairibalarni umumlashtirish orqali ta'lim oluvchilarga uzatish; kasbiy fidoiylik, pedagogik texnologiyalarni egallash bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish.

“Pedagogik kreativlik” tushunchasining mohiyatini anglash uchun dastlab “kreativlik” atamasining ma'nosini bilib olish zarur.

Kreativlik (ing. “create ” -yaratish; “creative ” yaratuvchi, ijodkor) - individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorligini tavsiflovchi, iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati.

PTorrensning fikriga ko'ra, kreativlik o'zida muammoga yoki ilmiy farazlarni ilgari surish, farazni tekshirish va o'zgaritirish, qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni antqlash, ularning yechimlarini topish bo'yicha inuayyan bilim, harakatlarning qarama-qarshiligiga nisbatan yuqori darajadagi ta'sirchanlikni ifodalaydi⁵⁹.

Pedagogik kreativlik - 1) pedagogning an'anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligi ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini, pedagogik muammolarni oqilona, ustamonlik bilan hal qilinishini tavsiflovchi qobiliyati (keng ma'noda); 2) aniq belgilangan maqsadga erishish uchun mavjud qiyinchiliklarni bartaraf etish qobiliyati (tor ma'noda).

“Refleksiya” tushunchasining mazmuni “pedagogik refleksiya” haqida to'la tasavvurga ega bo'lishni ta'minlaydi. **Refleksiya** (lot. “reflexio” - ortga qaytish, aks etish): 1) kishining o'z xatti-harakatlari va ularning asoslarini tushunib yetishi, fahmlashiga qaratilgan nazariy faoliyati; bilishning alohida faoliyati⁶⁰; 2) shaxsiy kechinmalar, his-

---

⁵⁹ Kpeai БННОСТІ. // <http://psi.webzone.ru/st/050200.htm>

⁶⁰ O'zbek tilining izohli lug'ati bi - Tartibli / 5 ;ildli IJchinchii jild - Toshkent "O'zbekiston Milhv ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashryoti-20117. 380-bet.

tuyg'ular, o'y-xayollar mohiyatini fikrlash orqali anglash⁶¹. Bildirilgan fikrlarga tayangan holda “Pedagogik refleksiya” tushunchasiga quyidagi ta'rifni besh maqsadga muvofiqi:

Pedagogik refleksiya - pedagogning shaxs ongi mohiyati va vazifalarini, shu jumladan, qadriyatlarini, qiziqishlarini, rag batlantiruvchi omillar, fikrlash, idrok, qarorlar qabul qilish, hissiv ta sirlanish, xatti-harakatlari va b.ning mohiyatini anglab yetishi.

Fan-texnika taraqqiyotining hozirgi bosqichida, ishlab chiqarish munosabatlarining jadallashuvi, xalq xo jaligining turli jabhalarida yangi texnologiyalarning joriy etilishi va shu kabi qator omillar inson ruhiyatiga oldingilariga qaraganda ko'proq jismoniy, ruhiy zo'riqishlar bermoqda⁶². Pedagog faoliyatida ruhan yoki jismonan toliqqan magistrlarda ruhiy, jismoniy charchoqlarni bartaraf etishga ham e'tibor qaratish talab qilinadi. Mazkur talab salbiy ruhiy omillar ta siri kuchaygan, katta hajmdagi axborotlar bilan to'qnashish ro'y berayotgan mavjud sharoitda ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi. Ta liin oluvchilarda ruhiy va jismoniy toliqishlarni bartaraf etishga qaratilgan pedagogik faoliyat “**relaksopediya**” (lot “relaxation” - quvvatsizlik, zaiflashish, ruhan yoki jismonan holda toyish; holdan toyishni bartaraf etish pedagogikasi) deb nomlanadi. So'nggi yillar jahon ta'limi amaliyotida ushbu pedagogika imkoniyatlaridan keng foydalanilmoqda.

Pedagogik relaksatsiya (lot. “relaxation” - quvvatsizlik, zaiflashish, ruhan yoki jismonan holda toyish; holdan toyishni bartaraf etish) - magistrarning hissiy faoliyatini, ruhiy-jismoniy quvvatini hamda ishchanlik qobiliyatini qayta tiklash.

Murakkab vaziyatlarda. m: imkoniyati cheklangan bolalar, fanlarni o'zlashtira ohnaydigan yoki tarbiyasi og'ir magistrlar bilan ishlashda relaksopediyaning pedagogik-psixologik imkoniyatlaridan orinli, maqsadli va samarali foydalanish kutdgan natijalarni beradi. Relaksatsiya sharoitida bugungi kunda keng ommalashgan tiening va avtotreninglar ijobiy muhitning hosil bo lishini ta'minlaydi. Ulardan foydalanish vaqtda magistrlar tashqi va ichki ta'sirlardan himoyalangan bo'lib, ularga faqatgina pedagogning ishontimvchi ovozigina eshitiladi. Bu esa pedagogning ta siri va uning samarasini yanada oshiradi. Relaksatsiya jarayonida magistrlar pedagogning qo'llab-quvvatlashlarini his etishlari, uning mehr-muhabbatidan bahramand bo'lishlari. hamdarligini his

⁶¹SojjinaH jienxojet HHucKan

⁶² MiKKBa OKUMO - 2007 -C 394

qilishlari lozim. Shundagina magistrlardagi ruhiy zo'riqish, jismoniy toliqishlarni bartaraf etish uchun psixologik muhit yuzaga keladi.

Mushaklar relaksatsiyasi (ya'ni mushaklarni bo'shashtirish) davrida o'z-o'zini ishlantirish va axborotga ta'sirchanlik yuqori bo'ladi. Shuning uchun ham o'z-o'zini ishlantirishga yo'naltirilgan trening va avto-treninglarni o'zlashtirish va uyqudan turishdan oldin qo'llash samarali hisoblanadi. Mushaklar relaksatsiyasi (mushaklarni bo'shashtirish)ning samarali kechishi uchun pedagog mushaklarni bo'shashtirishga yordam beradigan metod va vositalardan xabardor bo'lishi zarur. Pedagoglar magistrning muhim zo'riqish va jismoniy toliqishlarini bartaraf etish maqsadida relaksatsiya asoslarini nazariy jihatdan o'zlashtirib qolmay, ulardan amaliy jihatdan foydalanishlari zarur.

“Pedagogik madaniyat” tushunchasining mohiyatidan xabardor bo'lish uchun dastlab “madaniyat” atamasining ma'nosini o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Madaniyat - insoniyat tomonidan ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalar, ishlab chiqarishda qo'lga kiritilgan yutuqlar majmui.

Pedagogik madaniyat - pedagogning kasbiy vazifalarni hal qilish usul va vositalarini o'zlashtirganlik, pedagogik bilimdonlik, takt, texnika va madaniyatni namoyon qila olishning yuqori darajasi.

Pedagogik madaniyat negizida quyidagi sifatlar⁶³ aks etadi (72-73-rasmlar).

Quyida pedagogik madaniyat tarkibiy elementlarining mohiyati to'g'risida so'z yuritiladi.

Pedagogik loyihalash madaniyati. U pedagog tomonidan o'zining ichki imkoniyatlari bilan talab, xohish-istaklarni o'zaro uyg'unlashtira olgan holda maqsad hamda vazifalarni to'g'ri belgilay olish, pedagogik jarayonni bosqichlar bo'yicha rejalashtirish, rejani amalga oshirishda zamir vositalarni tanlab bilish malakasi egalikni tavsiflaydi. Loyihalash madaniyati, shuningdek, faoliyatga ijodiy yondashishni, yangiliklarni yaratishni, qat'iy belgilangan rone'yor va talablar doirasidagina emas, balki erkin ijod qilish qobiliyatiga ham egalikni bildiradi.

Kasbiy bilimlarni puxta o'zlashtirish madaniyati. Bugungi kunda insoniyat ulkan hajmga ega pedagogik bilimlarga ega. Mazkur madaniyat zamonaviy pedagog tomonidan mavjud pedagogik bilimlarni puxta o'zlashtirish yo'lida amaliy harakatlarning tashkil etilishini anglatadi.

⁶³1 leaai ormeaxai Kv;ii>Typa // http://nuislovarei.coni/content_tco/pedagogichesl-a-kultura-32491.html

Muhim sifat(ar)lar(l)

Pedagogning umumiy madamyati. u tomonidan e zozlanadigan moddiv va ma naviv qadnyatlar, ijodiy pedagogik faoliyati

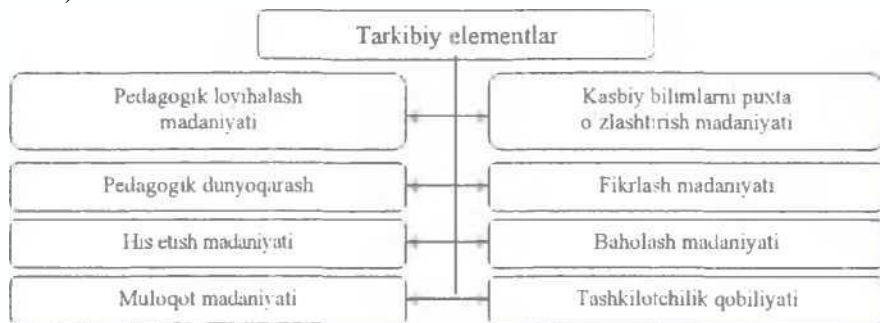
Pedagog shaxsining tavsiti; pedagogik qadriyatlar, pedagogning taoliyati, kasbiy hulq-atvorini o z ichtga oluvchi dinamik tizim: pedagogik pozitsiva va shaxsiy sifatlar; kasbiy bilimlar va pedagogik tafakkur madanivati; kasbiy malaka va pedagogik faohyatning ijodiy xususiyati; shaxsning o'z-o zini boshqanishi va pedagogmng kasbiy xatti-harakatlan madaniyati

72-rasm. Pedagogning pedagogik madaniyatida aks etuvchi sifatlar**Muhim sifatlar (2)**

r	Magistmng qiziqishlan va ehtiyojlarini tushuna olish. ulaiga hamdardhk bildinsh qobihyati	✓	TaTim va tarbiya jarayonmi shaxsan boyita olish ko'ntkmasi	X
	Magistr shaxsida ijobiy "men"lik (o'zhkjni nvojlantinsh uchun ijobiy ragbat bdduish. yo naltira olish	> ✓	O z-o zini va magistr larm boshqara bihsh	x
	Magistr lar bilan rasmiv va norasmiv muloqotni tashkil etishmng turh uslublarini o zlashtira olganhk	✓	Hissiy barqarorlik, o zini tuta bihsh, o'z-o ziga ishonch. hayotsevailik	X
	Turh dimy g ovalai va an analarga c'tiqod qiluvchi magntrlarga hurmat bilan munosabatdo bohsh	X ✓	Pedagogik reflckxn a qobil iy atiga cgultk	X
	Hech qanday majburlovlarsiz pedagogik ziddiy atlami boshqarish	l	Yaratuvchihk (ijod korlik)	x

73-rasm. Pedagogning pedagogik madaniyatida aks etuvchi sifatlar

Pedagogik madaniyat muayyan tarkibiy elementlarga ega. Ular (74-rasm):

74-rasm. Pedagogik madaniyatning tarkibiy elementlari

Pedagogik dunyoqarash. Dunyoqarashga egalik barcha soha mutaxassislarida bo'lgani kabi pedagog hayoti, faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur sifat pedagogning o'zi va ta'lim oluvchilar o'rtasida tashkil etiladigan o'zaro munosabatlar mazmuni, natijalarini belgilovchi dialektik qarash va e'tiqodlar tizimiga egaligini ifodalaydi.

Fikrlash madaniyati. Pedagogning mavjud pedagogik vaziyatlarni inobatga olib bilishi, ularning mohiyatidan kelib chiqqan holda to'g'ri qarorlar qabul qilishi va ularni amaliyotga samarali tatbiq etishini ifodalaydi. Pedagogik jarayonda pedagogning fikrlash madaniyatiga egaligi uni to'g'ri, oqilona tashkil etishda odatiy hamda maxsus vositalarda unumli foydalana olishida ko'zga tashlanadi.

His etish madaniyati. Mazkur madaniyat pedagogning ta'lim jarayoni ishtirokchilarining ichki kechinma, his-tuyg'u, o'y-fikrini tushinishi asosida bilan samarali muloqotni tashkil etishini anglatadi.

Baholash madaniyati. Pedagog u yoki bu pedagogik voqelik, hodisa, jarayonlar bo'yicha ularning mohiyatidan kelib chiqqan holda to'g'ri xulosa chiqarish, oqilona qaror qabul qilish qobiliyatiga egalikni namoyon etish zarur. U tomonidan chiqarilayotgan xulosa va qabul qilinayotgan qarorlar mohiyatan axloqiy, estetik, siyosiy, huquqiy, diniy yoki falsafiy xarakterga ega bo'lishi mumkin. Mahoratli pedagog, ayniqsa, magistrlar faoliyatini baholashda xushyor, ehtiyotkor bo'lishi lozim. Zero, noto'g'ri qo'yilgan baho magistr shaxsiga salbiy ta'sir ko'rsatib qolmay, balki uning o'qishga bo'lgan qiziqishini so'ndiradi. Shu sababli magistrlar faoliyatini baholashda V.A.Suxomlinskiyning pedagogik tajribasiga tayanib ish

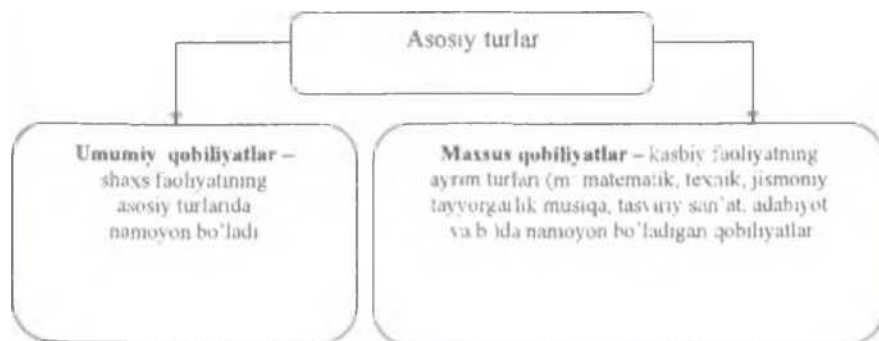
keyin o'qib kelish kerak-da” tarzida emas), balki unga shaxs sifatida munosabatda bo'lish (“Magistrlarim, eng avvalo, shaxs, so'ngra esa magistr. Men unga qo'yadigan baho uning bilimlari o'lchovi emas, balki mening unga nisbatan insoniy munosabatimdir” tarzida yondashish). 2. Har bir baho magistmi kelajakka ishonch ruhida tarbiyalashi zarur; u magistming mehnatini rag'batlantirishi, biroq, dangasaligi va qobiliyatsizligi uchun jazo vositasi bo'lmagani zarur.

Muloqot madaniyati. TaTim va tarbiya jarayoni uning ishtirokchilari o'rtasidagi faol muloqotga asoslangandir. muloqot jarayonini axloqiy me'yorlar. ijtimoiy talablarga muvofiq tashkil etish asosida suhbatdoshni tushuna olish ehtiyoji va qobiliyatiga egalikni ifodalaydi. Muloqot jarayonining to'g'ri, samarali tashkil etilishi ko'zlangan pedagogik maqsadga erishish imkoniyatini yuzaga keltiradi.

Tashkilotchilik qobiliyati. Pedagogik madaniyatning tarkibiy elementlaridan biri bo'lib, u pedagog tomonidan taTimiy va tarbiyaviy jarayonlarni ilmiy-nazariy, metodik va hissiy jihatdan to'g'ri tashkil etilishini bildiradi

Pedagog faoliyatida pedagogik qobiliyatga egalik ham muhim ahamiyatga ega. Xo'sh, pedagogik qobiliyatning o'zi nima? Bu o'rinda avval “qobiliyat” tushunchasining mazmuni bilan tanishib olish maqsadga muvofiq.

Qobiliyat - shaxsning osonlik bilan biron faoliyatni egallay olishini ta'minlaydigan individual psixologik xususiyat⁶⁴. Qobiliyatning yetakchi xususiyatlandan biri - narstt, hodisalar mohiyatini ijodiy tasavwur qilishdir⁶⁵.

-----75-rasm. Qobiliyat turlari

⁶⁴ "Psixologiya" Qisqacha izohli lug'at /Tuzuvchilar: M G Davletshin va b. Mas ul niuharrii: M G Davletshin T : "Nizorn.v nomidagi TDPU -1998 18-bet

⁶⁵ Tarbiya / Ota-onalar va murabbiylar uchun ensiklopediya. Tuzuvchi M N Aminov Mas ul muhamr A Majidov Toshkent: "( )zbekiston milln ensik'opediyasi" - 2010, 513-bet

Pedagogik qobiliyat - pedagogik faoliyatni oqilona tashkillashtirish va olib borilishiga imkon beradigan, amaliy vazifalarning samarali bajarilishini ta'minlashda ahamiyatli bo'lgan pedagoggaxos xususiyatlar.

Pedagogning pedagogik qobiliyatida quyidagilar ustuvor xususiyat sanaladi:

- pedagogik takt (pedagogning magistrilar bilan turli faoliyat shakllari bo'yicha tashkil etiladigan muloqotda mavjud axloqiy tamoyillar, xulq-atvor qoidalarga rioya qilishi, ularga to'g'ri yondashish malakalariga egaligi);

- pedagogik kuzatuvchanlik (pedagogning magistrilarga xos bo'lgan hatto eng oddiy xususiyatlarni ham payqab olish qobiliyatiga egaligi);

- bolalarga bo'lgan muhabbat (magistrilarga mehr qo'ya olish, ularga mehribonlik ko'rsatish, ichki kechinmalari, his-tuyg'ulari, orzu-umidlari, hayotiy intilishlari bilan o'rtoqlashish, ular uchun qiyin bo'lgan vaziyatlarda g'amxo'rlik qilish);

- bilimlarni uzatishga bo'lgan ehtiyoj (pedagog sifatida o'zidagi mavjud bilimlarni magistrilarga berishga intilish).

Zamonaviy sharoitda har bir pedagog o'zida quyidagi pedagogik qobiliyatlarni tarbiyalay olishi kerak:

- pedagogik kuzatuvchanlik;

- pedagogik xayol (fantaziya);

- xarakter sifatlarining tarbiyalanishiga bo'lgan talabchanlik;

- pedagogik takt;

- tashkilotchilik qobiliyatlari;

- nutq madaniyatiga egalik;

- muloqotga kirishuvchanlik;

- hissiy sezgirlik (kasbiy ziyraklik, boshqalarga hamdard. ichki sezgiga ega bo'lish);

- harakatchanlik, ta'lim jarayoni ishtirokchilariga irodaviy ta'sir ko'rsatish va ishonirish qobiliyatiga egalik;

- hissiy barqarorlik (o'z-o'zini tuta bilish, boshqarish va nazorat qilish);

- kelajakni maqbul holda bashoratlay bilish;

Pedagogik qobiliyat turlari turlicha belgilanadi. M: (76-77-rasmlar);

76-rasm. Pedagogik qobiliyat turlari (V.A.Krutesriy)

Asosiy turlari

Magistm
tushuna
olish
qobiliyati

Yosh, psixologik jihatdan
barcha magistrlar
o'zlashtira oladigan
materiallarni taqdim etish
qobiliyati

Magistrlarning qiziqishlanm
nvojlantmsh qobiliyati

Tashkilotchilik
qobihyat)

Pedagogik
takt

O z ishinin natijalarini
ko ra olish vu b

Pedagoglar quyidagi sharoitlarda pedagogik qobiliyatni namoyon qiladi:

- darsga tayyorgarlik ko'rish jarayoni;
- dars loyahasini ishlab chiqish jarayoni;
- talim jarayoni;
- magistrlarning faoliyatlarini nazorat qilish jarayoni;
- magistrlar tomonidan o'zlashtirilgan bilimlarini baholash jarayoni;
- darsdan va ta'lim muassasasidan tashqari jarayonda;
- ma'naviy-ma'rifiy ishlarni o'tkazish jarayoni;
- axborot soatlarini tashkil etish jarayoni;
- har bir magistrga va guruh jamoasiga yondashuv jarayoni;
- ota-onalar bilan muloqotda bo'lish jarayoni;
- hamkasblar bilan muloqotda bo'lish jarayoni;
- ta'lim muassasasining rahbariyati bilan muloqotda bo'lish jarayoni;
- shaxsiy faoliyatni tahlil qilish jarayoni;
- o'z ustida ishlash jarayoni va b.

Pedagogik faoliyatni tashkil etishda pedagogning empatiya va perseptiv qobiliyatlarga egaligi ham muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik hamdardlik (empatiya) - pedagog tomonidan ta'lim jarayoni ishtirokchilari: magistrlar, ota-onalar va hinkasblarining xatti-harakatlari, hissiyotlari, hayotiy intilishlari, tabiatlarini tushunish, boshqalar nuqtai nazarini ma'qullash asosida jamoadagi munosabatlarni me'yorda tashkil etilishini tahninlash. Bunda pedagog magistr shaxsi, uning istaklarni tushunish va shu orqali magistrarga samarali ta'sir etish zarurligini anglaydi.

Perseptiv-pedagogik qobiliyat - shaxsning ichki dunyosiga kirib borish, psixologik kuzatuvchanlik, magistrning psixik holatlarning nozik jihatlarni tushuna olish qobiliyati. Lini shakllantirishda pedagogning his-tuyg'u, hissiyotga boyligi, ta'sirchanligi, tolerantligi asosiy o'rin tutadi.

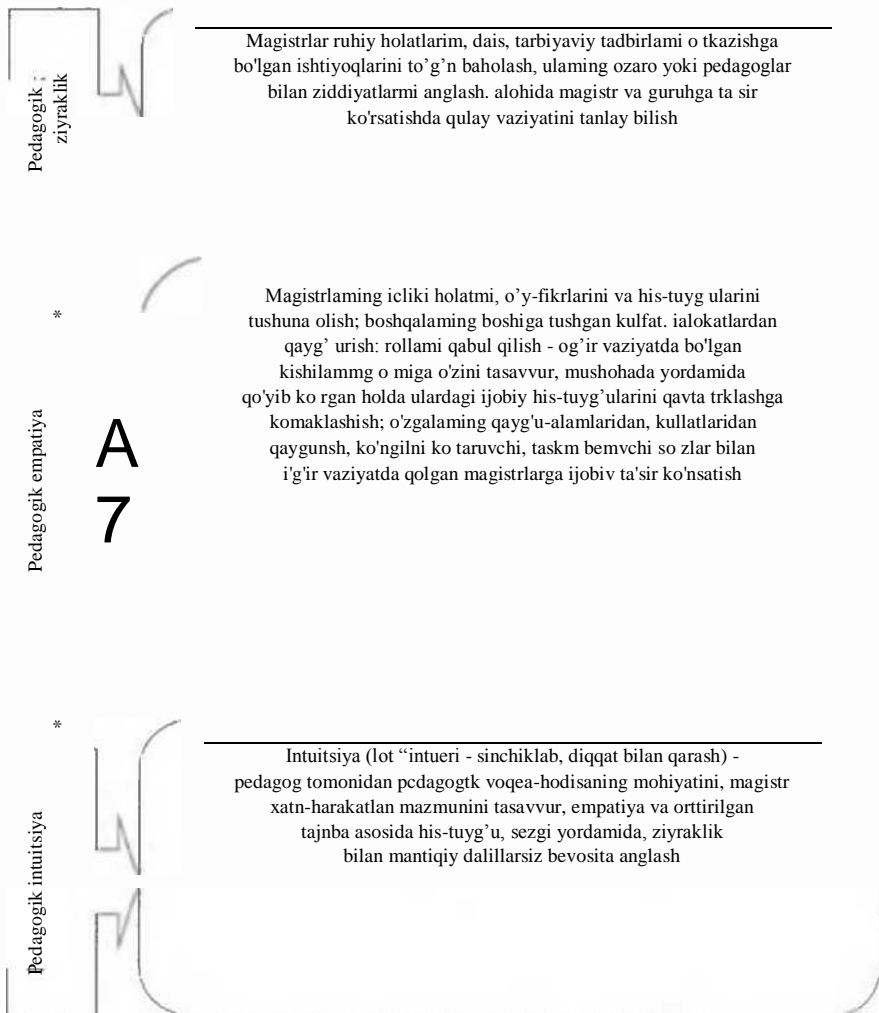
Perseptiv-pedagogik qobiliyatning turlari 78-rasmda ko'rsatilgan.

Perseptiv-pedagogik qobiliyat o'zida quyidagi **uch turdagi sezgirlikni** qamrab oladi (79-rasm).

Perseptiv-pedagogik qobiliyatning mavjud darajasi pedagogik muvofiqlikni shakllantirishga xizmat qiladi.

Intuitsiya - mantiqiy bog'lanmagan yoki mantiqiy xulosaga kelish uchun dalillar yetarli bo'lmaganda qidiruv yo'nalishlari asosida masalaning yechimini topish yo'lidaszi evrestik (unumli ijodiy fikrlash) jarayon(i)dir.

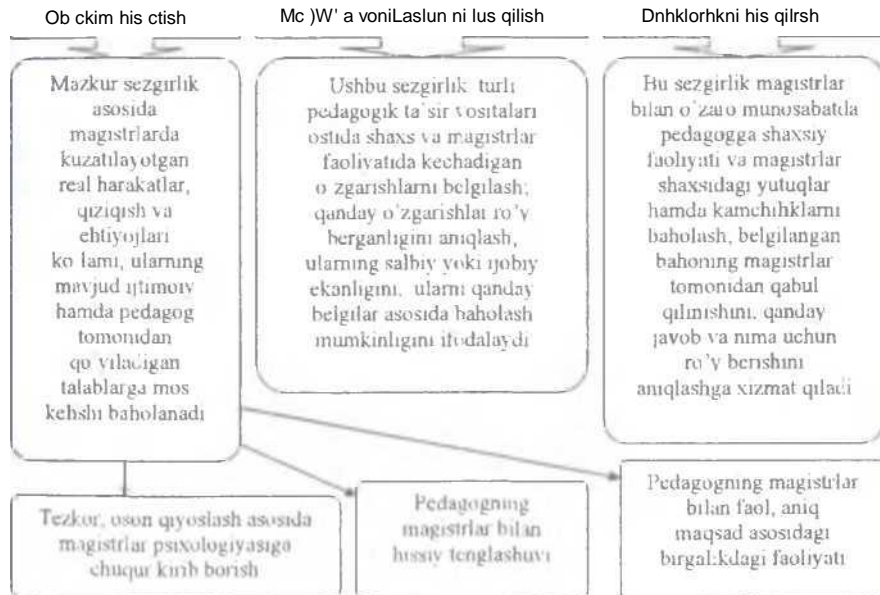
Asosiy turlari

78-rasm. Perseptiv-pedagogik qobiliyatning asosiy turlari

Sezgirlik rurlan

79-rasm. Perseptiv-pedagogik qobiliyatga xos sezgirlik turlari

Intuitsiya uchun xos bo'lgan belgilar quyidagilardir:

- tezkorlik, ba'zan lahzada shaklladigan faraz va masalaning yechimi;
- faraz va masala yechimining yetarli darajada mantiqiy asoslanmasligi;
- 'ijobiy" intuitsiya qaror qabul qilishda namoyon bo'ladi;
- "salbiy" intuitsiya esa qaror qabul qilingandan keyin namoyon bo'ladi.

Didaktik, tashkilotchilik, konstruktiv, kommunikativ, bilish va anglash qobiliyatlariga ega bo'lish pedagog tomonidan ta'lim va tarbiya jarayonini sifatli, samarali tashkil etilishini ta'minlaydi.

Didaktik qobiliyat - pedagogga xos ta'lim jarayonini hech bir qiyinchiliksiz, osonlik bilan tashkil etilishini ta'minlovchi individual psixologik xususiyat.

Pedagogning didaktik qobiliyatga egaligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- o'quv materialini maqsadga muvofiq tanlay bilish;

- ta'lim maqsadini aniq belgilay olish;
- ta'limiy vazifalarni oqilona belgilash;
- o'quv materiallarini aniq, oson tushuntirish;
- magistrlarda fanlarga qiziqishni uyg'ota olish;
- magistrlarda o'quv faolligini kuchaytirish;
- magistrlarda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish.

Tashkilotchilik qobiliyati - pedagoglarga xos ta'lim va tarbiya jarayonini pedagogik talablarga muvofiq tashkil eta olish, magistrlar jamoasini samarali boshqarishni ta'minlovchi individual psixologik xususiyat.

Pedagogning tashkilotchilik qobiliyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- pedagog faoliyatini to'g'ri tashkillashtirish;
- magistrlar jamoasini samarali boshqarish;
- jamoani mustahkam jipslashtirish;
- magistrning o'quv-bilish faoliyatini muvaffaqiyatli boshqarish;
- magistrlarda ilmiy bilimlarni o'zlashtirish ko'nikma, malakalarini shakllantirish;
- darsda vaqtni to'g'ri, oqilona taqsimlash, rejani samarali bajarish;
- magistr bilan individual ishlarni izchil tashkil etish;
- guruh jamoasi bilan jamoaviy yoki guruhli ishlarni izchil olib borish;
- magistrning ta'lim muassasasi ichki tartib-qoidalariga rioya etishga odatlantirish;
- magistrning ulaming yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlarini inobatga olgan holda o'quv va ijtimoiy topshiriqlarni berish;
- magistrning diqqatini muvaffaqiyatli boshqarish;
- magistr o'rtasida qizg'in bahs-munozarani tashkillashtirish va uni samarali boshqarish;
- darslarda o'yin texnologiyalardan foydalanish va unda barcha magistrning birdek faol ishtirok etishlariga erishish;
- magistrning o'quv faolliklarini samarali oshirish, ularning mustaqilligini ta'minlash;
- magistr bilan hamkorlikda tarbiyaviy ishlar ro'yxatini ishlab chiqish.

Konstruktiv qobiliyat - pedagogga xos o'quv mashg'ulotlari yoki tarbiyaviy tadbirlarni metodik jihatdan to'g'ri tashkillashtirish, yakuniy natijalarni qo'lga kiritishga imkon beruvchi samarali yo'l va vositalarni topishga imkon beradigan individual psixologik xususiyat.

- alohida-alohida ma'lumotlardan foydalangan holda yaxlit o'quv va tarbiyaviy xarakterdagi materialni shakllantirish;
- o'quv materialini turli rasm, surat, jadval, diagramma, model va boshqalar bilan boyitish;
- o'ziga xos, original o'quv materialini tayyorlash;
- mustaqil ravishda yangi metodni asoslash,
- o'quv mashg'uloti (dars), tarbiyaviy tadbir uchun ko'rsatmali qurollar to'plamini yaratish;
- dars yoki tarbiyaviy tadbiring texnologik pasporti, xaritasini yaratish;
- dars yoki tarbiyaviy tadbirda foydalanish uchun multimediya materiallarini yaratish;
- o'quv materialining taqdimot variantini tayyorlash;
- turli mavzulardagi tarbiyaviy tadbirlar uchun magistrning faol ishtirokida video roliklar yaratish;
- dars konspektini tayyorlash;
- turli shakl va metodlarga asoslangan sinov topshiriqlari (savol, topshiriq, masala, misol, mashq, test), baholash mezonlarini ishlab chiqish;

Kommunikativ qobiliyat - shaxslararo munosabatlarda shaxsning o'z fikri, his-tuyg'ulari, hissiyotlarini to'g'ri ifodalashga, suhbatdosh tomonidan samimiy qabul qilinishiga, suhbat jarayonida o'z qarashlarini muvaffaqiyatli himoya qilinishiga erishish imkonini beradigan layoqatiga egalikni ifodalovchi psixologik xususiyat.

Pedagogning konstruktiv qobiliyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- magistr, ota-onalar, ta'lim muassasasi rahbariyati, hamkasblar bilan muloqotda turli shakl. metodlardan foydalanish;
- pedagogik amaliyotning barcha ishtirokchdari bilan amaliy, ishchanlik yoki shaxsiy munosabat o'rnatish;
- magistrning ma'lumotlarni yetkazishning samarali yo'l, vositalarini topish;
- topshiriqlar yuzasidan magistrning javobi, shaxsiy fikrlarini tinglay bilish;
- pedagogik jarayonlarda yuzaga keladigan nizolarning oldini olish, bartaraf etish yoki nvojlantirish;
- jamoa va turli bosqichdagi magistr, o'rtasida ozaro munosabatlarni mustahkamlash;

- magistr javobidagi xato, hulqidagi kamchiliklarga munosabat bildirish;

- magistrlar bilan ta'limiy hamkorlikka erishish.

Bilish qobiliyati - pedagogga xos ta'lim ishtirokchilari - magistrlar, ota-onalar, hamkasblar va ta'lim muassasasining rahbarlari bilan oson muloqotga kirishish, ular bilan munosabatni to'g'ri yo'lga qo'yishga yordam beradigan individual psixologik xususiyat.

Pedagogning bilish qobiliyatiga egaligi quyidagilarda namoyon boladi:

- magistrning yosh va individual xususiyatlari, jamoaning ijtimoiy-psixologik o'ziga xosligini inobatga olgan holda o'z quv-tarbiyaviy vazifalarni aniq belgilash;

- zamonaviy ta'lim talablaridan kelib chiqib, o'z quv-tarbiya jarayonini didaktik, psixologik va metodik jihatdan rejalashtirish va tahlil qilish;

- ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etishning samarali shakl, metod va vositalarini asosli ravishda tanlay olish;

- o'quv dasturlari talablariga muvofiq magistrlar tomonidan materiallarni o'zlashtirish natijalarini, magistrning tarbiyalanganlik va rivojlanganlik darajasini aniqlay bilish;

- magistrning bilishga bo'lgan qiziqish, ehtiyoj va faolliklarini rivojlantirish bo'yicha turli ko'rinishdagi ishlarni olib borish;

- darsda, darsdan tashqari sharoitlarda, kuni uzaytirilgan guruhlarda, to'garak, klub yoki jamiyatlarda turli tarbiyaviy ishlarni olib borish;

- magistrlar, ota-onalari bilan individual ishlarni amalga oshirish;

- magistrlarda sog'lom turmush kechirishga bo'lgan ehtiyojni shaxsiy va umumiy gigiyenaga amal qilish ko'nikmalarini, birinchi tibbiy yordam ko'rsatish malakalarini shakllantirish;

- ta'lim jarayonida ko'rsatilmali qurollar, zamonaviy texnik vositalar, axborot va ilg'or pedagogik texnologiyalaridan samarali foydalanish;

- didaktik material va ko'rsatilmali qurollarni ishlab chiqish;

- ota-onalarni pedagogik bilimlar asoslari, bolalarning asosiy yosh xususiyatlari, psixologik o'ziga xosliklari, turli yosh bosqichlarida farzandlar bilan ota-onalar o'rtasida kechadigan munosabatlar mohiyatidan xabardor qilish;

- o'z-o'zini tahlil qilish, o'z-o'zini baholash va shaxsiy faoliyatda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni tuzatish.

Anglash qobiliyati — pedagogga xos ta'lim va tarbiya jarayonining mohiyati, qonuniyatlari, magistrning yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlari, ta'lim ishtirokchilari o'rtasidagi munosabat mazmuni,

pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish shartlari harnda kutiladigan natijalarni anglashga imkon beradigan individual psixologik xususiyat.

Pedagogning anglash qobiliyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ta'lim va tarbiya jarayonining mohiyatini tushunish;
- ulaming o'ziga xos jihatlaridan xabardor bo'lish;
- faoliyatda ta'lim-tarbiya jarayonlari qonuniyatlariga tayanib ish ko'rish;
- har bir magistmi shaxs sifatida tushuna olish;
- magistrning yosh. psixologik. shaxsiy xususiyatlarini ko'ra bilish va oqilona baholay olish;
- magistr bilan munosabat va muloqotni tashkil etish shartlaridan xabardor bo'lish;
- ta'lim ishtirokchilari o'rtasidagi nizolami mohiyatiga ko'ra baholash;
- ijobiy nizolami rivojlantira bilish;
- salbiy nizolami o'z vaqtida anglash va ulami bartaraf etish yo'llaridan xabardor bo'lish;
- rag'batlantirish, jazolashning magistrlarga ta'sinni munosib baholash;
- magistr faoliyatini xolis baholashning ijobiy ta'sinm bashoratlay olish;
- pedagogik faoliyatning ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatini to'g'ri baholash;
- o'z faoliyatidan qoniqish uchun asoslami topa bilish.

Pedagogik amaliyot pedagoglarning ayrim noyob qobiliyatlarga ham ega bo'lishlarini ko'rsatadi.

Noyob qobiliyatlar - shaxsga xos individual psixologik xususiyatning shunday turi bo'lib, u juda kam sonli shaxslardagina kuzatiladi va ko'p uchraydigan psixologik hodisa sanalmaydi.

Mahoratli pedagoglarda quyidagi noyob qobiliyatlar ko'zga tashlanadi:

- bir vaqtning o'zida bir necha faoliyatni bajara olish (m: eshitish, ko'rish. o'qish, yozish, fikr yuritish, muloqot qilish va b.);
- atrofida kechayotgan ikki yoki bir necha voqelikni birdek qabul qilish (m: bir magistrning ma'ruzasini eshitgani holda, sinfdagi boshqa magistrning faoliyatlarini kuzata olish);
- o'ta qiziquvchanlik (tabiat va jamiyatda kechayotgan har bir voqea-hodisa (garchi ular eng ahamiyatsiz, e'tiborga tashlanmaydigan bo'lsa-da)

mohiyatini bilishga intilish, haddan ziyod ko'p savollarga javob topishga intilish);

- miya faoliyatining biokimyoviy va elektrik faolligi (miya deyarli to'xtovsiz faoliyat ko'rsatib, nihoyatda kam vaqt "dam oladi", bilish jarayonida noaniqliklar ko'zga tashlansa, ular tezda bartaraf etiladi;

- uyquchan emaslik;

- nutq va fantaziyaning boyligi (qobiliyatli pedagoglarning aksariyati nihoyatda boy nutqqa ega, shuningdek, ularda fantasiya (tasavur qilish) qobiliyati beqiyos darajada kuchli);

- kuchli xotira (yirik hajmdagi matnni. jumladan, dostonlarni bir marta o'qish bilan to'laligicha yodlab olib, uni so'zma-so'z qayta hikoya qilib berish qobiliyati)ga egalik kabilar alohida o'rin tutadi⁶⁶.

Pedagoglar kasbiy faoliyat jarayonida o'zlarida pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirib borishga e'tibor qaratishlari lozim.

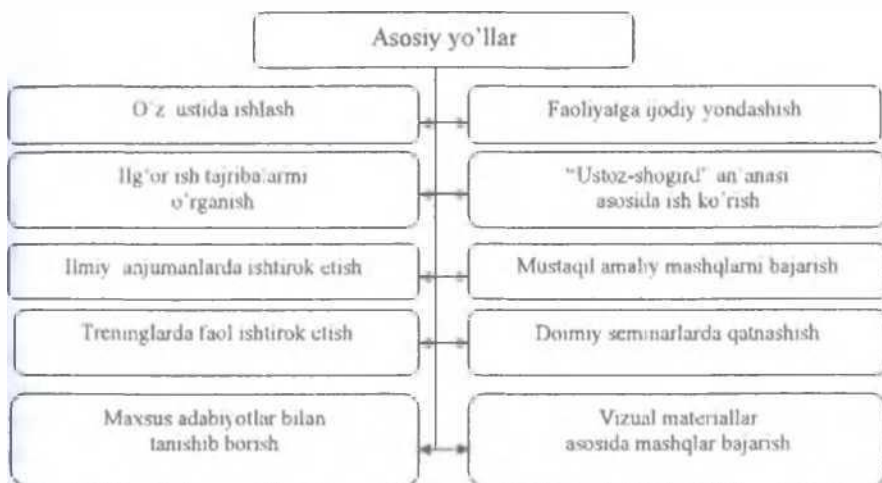
Pedagogik qobiliyatni rivojlantirish - mutaxassis sifatida faqat pedagog (pedagog)largagina xos bo'lgan qobiliyatlar yanada boyitish va takomillashtirish uchun zarur shart-sharoitni yaratish. Bunda quyidagi yo'l, shakl va metodlardan foydalanish samarali sanaladi (80-82-rasmlar). Pedagog faoliyatida uning odobi ham yaqqol aks etadi. Qolaversa, pedagogik odob ta'lim va tarbiya jarayonlari muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim talab hamda omillardan biri sanaladi.

Pedagogik odob - pedagog tomonidan o'z o'idiga. kasbiga, jamiyatga, talabalarga va o'quv-tarbiya jarayonining boshqa ishtirokchilariga munosabatda bo'lishga nisbatan qo'yiladigan axloqiy talablar tizimidir.

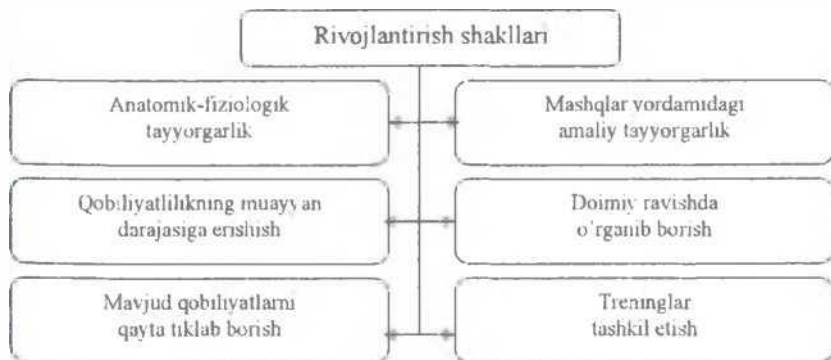
Pedagogik odobga nisbatan muayyan talablar qo'yiladi. Mazkur talablar pedagog tomonidan tashkil etiladigan pedagogik ri'ohat, faoliyat jarayonini boshqamvchi muhim omil hisoblanadi. Pedagogik odob talablarining tizimi pedagog tomonidan kasbiy burchni ado etish, jamiyat, pedagogik jamoa va magistr oldidagi axloqiy majburiyatlarini bajarishda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Pedagogik axloq va pedagogik jarayonda namoyon bo'ladigan axloqiy qadriyatlar kabi asosiy kategoriyalarning mohiyatini yoritishda ham pedagogik odob yetakchi o'rin tutadi. Pedagog faoliyatida ham baicha umuminsoniy va milliy-axloqiy qadriyatlar yetakchi o'rin tutadi.

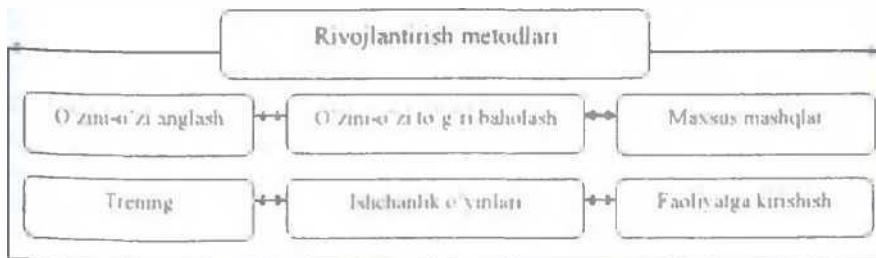
⁶⁶ Xudoyberganova O' "Iqtidorh bolalarni o'qitishga ixtisoslashgan maktablar faoliyati samaradorligini oshirishning pedagogik asoslar" Ped fanl nomz diss - Toshkent 2006,20-21-betlar.

80-rasm. Pedagogik qobiliyatni rivojlantirish yo'llari

81-rasm. Pedagogik qobiliyatni rivojlantirish shakllari

82-rasm. Pedagogik qobiliyatni rivojlantirish metodlari

Pedagogik odobning asosiy shakllari quyidagilar sanaladi (83-rasm):

Asosiy shakllar

Kasbiy-pedagogik burch	Pedagogik adolat	Pedagogik majburiyat	Pedagogik obio'
---------------------------	---------------------	-------------------------	--------------------

83-rasm. Pedagogik odobning asosiy shakllari

Ezgulik va yovuzlik, adolat va adolatsizlik, to'g'riso'zlik va yolg' onchilik, rahmdillik va shafqatsizlik, ko'ngli oqlik va ko'ngli qoralik, vatanparvarlik va vatanfurushlik, tinchlik va urush kabi umuminsoniy axloqiy qadriyatlar insonlar hayoti, turmush tarzi va xatti-harakatlarida o'ziga xos o'lchov bo'lib xizmat qiladi. Pedagog ham o'z faoliyatida ana shu ijobiy axloqiy mezonlarga tayanishi, salbiy axloqiy mezonlarning ta'lim-tarbiya jarayonida aks etmasligini ta'minlashi kerak.

Kasbiy-pedagogik burch - mutaxassis sifatida pedagog tomonidan kasbiy faoliyatda ado etilishi majburiy bo'lgan vazifa.

Pedagog ham o'z faoliyatida ezgulik va yovuzlik, adolat va adolatsizlik, to'g'riso'zlik va yolg' onchilik, rahmdillik va shafqatsizlik, ko'ngli oqlik va ko'ngli qoralik, vatanparvarlik va vatanfurushlik, tinchlik va urush kabi umuminsomy axloqiy qadriyatlar ulug'lay olishi, ularga tayangan holda faoliyatni tashkil etishi lozim. Shuningdek, har bir pedagog kasbiy-pedagogik burchini to'la anglay olishi, uni ado etish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil eta bilishi zarur. Pedagog tomonidan jamiyat, uning a'zolari, pedagogik va magistrlar jamoasi oldida qanday vazifalarni bajarishi zarurligini, kasbiy-pedagogik burchni bajarishda qanday tamoyillarga tayanishni aniq belgilab olinishi ham shaxs, ham mutaxassis va fuqaro sifatida o'z mavqegini mustaqil belgilash imkoniyatini yaratadi. Agarda u o'z kasbiy faoliyatini mavjud axloqiy tamoyillarga muvofiq tashkil eta olsa, u holda o'z-o'ziga bo'lgan hurmati ortadi, o'z kuchiga ishonch paydo bo'ladi. Bu esa pedagogni yangidan yangi yutuqlarni qo'lga kiritishga rag'batlantiradi. Agarda bordi-yu, pedagog kasbiy-pedagogik burchini anglasa-da, biroq, um mavjud axloqiy talablarga muvofiq tashkil eta olmasa, u holda, eng avvalo, o'ziga bo'lgan hurmatni yo'qotadi, o'zini shaxs sifatida yuqori baholay olmaydi.

Pedagogik faoliyatda pedagogning adolat⁶¹ asosida ish ko'rishi muhimdir.

Adolat - muayyan voqea-hodisa, jarayon, shaxs xatti-harakatlarini ularning tub mohiyatiga ko'ra haqqoniy baholash. U tarixiy shart-sharoit va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar bilan belgilanadi. Adolatning axloqiy jihati insonlararo muomalada bir xil munosabatda bo'lishni, bir-birining izzat-nafsigaga tegmaslikni, axloq-odob qoidalari rioya qilishlikni bildiradi.

Qolaversa, adolat insoniy qadr-qimmat bilan uning jamiyat tomonidan tan olinganligi, mavjud axloqiy qoida va majburiyatlar o'rtasidagi o'zaro mutanosiblikni tavsiflashga xizmat qiladi.

Pedagogik majburiyat - jamiyat tomonidan pedagog shaxsiga, u tomonidan bir qator pedagogik majburiyatlar bajarilishiga qo'yiladigan talab va axloqiy yo'l-yo'riq, ko'rsatmalar majmuasi.

Pedagog kasbiy faoliyatni tashkil etishda quyidagi majburiyatlar bajarilishi zarur:

- muayyan mehnat, asosan, aqsh mehnat vazifalarini amalga oshirish,
- magistrlar, ota-onalar, hamkasblar bilan munosabatni to'g'ri tashkil etish;
- tanlagan kasbiga, magistrlar va pedagogik jamoaga hamda jamiyatga bo'lgan shaxsiy munosabatini chuqur anglash.

Pedagogik majburiyatlar sirasida, yana shunimgdek, kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy munosabatda bo'lish, o'ziga nisbatan talabchanlik, kasbiy bilimlarini boyitib va pedagogik malakasini oshirishga intilish, magistrlar va ularning ota-onalari bilan o'zaro hurmatga asoslangan va talabchan munosabatni o'rnatish, murakkab pedagogik nizolarni ijobiy hal qilish ko'nikmalarini o'zlashtirish kabilarni ham ko'rsatish zurni. Pedagogning pedagogik obro'ga ega bo'lishi u tomonidan tashkil etiladigan kasbiy faoliyat samaradorligini kafolatlaydi.

Pedagogik obro' - pedagogning magistrlar, ularning ota-onalari, pedagogik jamoa, shuningdek, jamiyat tomonidan e'tirof etilgan axloqiy maqotni.

Pedagog o'zi tomonidan qozongan obro'ga tayanib, magistr (magistr, tarbiyalanuvchilarning hulq-atvorlarini boshqaradi, ularning ishonchlarini qozonadi. Pedagogik obro' pedagogning ma'naviy-axloqiy va pedagogik-psixologik tayyorgarligini ham ifodalaydi. Pedagog ega bo'lgan obro' darajasini uning chuqur bilimi, zakovati, mahorati, o'z ishiga bo'lgan

⁶¹ O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi A - Bcsh niliq / I-tom - Toshkent O'zbekiston Milliy 233

munosabati va b. belgilaydi. Mahoratli pedagog faoliyatida pedagogik takt ham o'ziga xos o'rin tutadi va pedagog faoliyatiga g'oyaviy va amaliy jihatdan bir-biriga mos keladigan pedagogik axloqning bevosita tatbiq etishning shakli sifatida namoyon bo'ladi. SHunga ko ra pedagogik ;akt o'z mohiyatiga ko ra ijodiy izlanishni talab etadigan amaliy harakatdir.

Pedagogning pedagogik odobi negizida pedagogik takt (nazokat) alohida o'rin egallaydi. Pedagogik taxt mohiyatini anglash uchun, eng awalo, "takt" tushunchasining ma'nosidan xabardor bo'lish to'g'ridir.

Takt (dahldorlik) - o'zida barcha ob ektiv harakatlarning oqibati va ularning shaxs tomonidan sub'ektiv qabul qilinishini avvaldan ko ra olish, belgilangan maqsadga osonroq erishish yo'llarini izlashning namoyon bo'lishini ifodalovchi axloqiy hulq-atvor, xatti-harakat.

Pedagogik takt (nazokat) - pedagogning magistrlar bilan turli faoliyat shakllari bo'yicha tashkil etiladigan muloqotda mavjud axloqiy tamoyillar hamda hulq-atvor qoidalarga rioya qilishi, ularga to'g'ri yondashish malakalarga egaligi.

Pedagogga xos bo'lgan pedagog taktning asosiy tarkibiy elementlari⁶⁸ sifatida quyidagilarni e'tirof etish mumkin:

- 1) talabaga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lish;
- 2) yuksak talabchanlik;
- 3) talabani, suhbatdoshni qiziqish bilan tinglay olish va unga nisbatan qayg'urish malakasi,
- 4) ruhiy barqarorlik, dadillik va og'ir vazminlik;
- 5) munosabatlai jarayonida ishonch bilan so'zlay olish;
- 6) qat iyatlilik (ammo, aslo qaysarlik emas);
- 7) talabalarga nisbatan e'tiborli va xushyor bo'lish.

Magistrlarga pedagogik mahorat asoslariga doir bilimlarni berishda ularda pedagogik taktning quyidagi elementlarini tarbiyalashga jiddiy e'tibor qaiatish maqsadga muvofiqdir:

- magistr shaxsini hurmat qilish va unga nisbatan talabchanlik;
- barcha faoliyat turlari bo'yicha magistrlarda mustaqillikni rivojlantirish va ularning ishlariga oqilona pedagogik rahbarlik qilish;
- magistrning ruhiy holatiga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, unga nisbatan yuksak idrok bilan izchil talablar qo'yish;
- magistrarga ishomsh va ularning ishlarini tizimli nazorat qilib borish;
- magistrlar bilan muloqotni tashkil etishda o'zini oqlagan ishchan va hissiy xarakterga ega munosabatlarni qo'shib olib bonsh.

⁶⁸ ncaarorMHeckiiH TaKT // ht p //inip.rudn,ni/psychology/pedagogical_psychology/13.html

Pedagogik taktga xos bo'lgan muhim xususiyat pedagogning nafaqat xushmuomala bo'lishi, magistmi seva olishi, hurmat qilishigina emas, uning ko'ngliga to'g'ri yo'l topa olishi hamdir. Pedagogning pedagogik taktga egaligi uning yurish-turishida. vazminligida, o'zini tuta bilishida namoyon bo'ladi. SHuningdek, u magistrga ishonch bilan qarashni nazarda tutadi Magistrga ishonchsizlik bilan qarash pedagogning pedagogik taktga ega emasligini ifodalaydi. Har qanday pedagogik nizo yoki ziddiyatlarning asosida pedagogning pedagogik taktga ega emasligi yotadi. Har qanday qo'pollik, kesatiq va koyishlar, magistrلامي doimiy ravishda tanqid qilish, ularga ishonchsizlik bildirish pedagogik nizolami keltirib chiqaradi.

Pedagogik takt, shumngdek, pedagogning magistr javobini diqqat bilan tinglashida, javobning mazmuniga alohida e'tibor qaratishida, bordiyu, magistr xatoga yo'l qo'yadigan bo'lsa, uni bosiqlik, vazminlik bilan to'g'rilashda, magistr faoliyatini haqqoniy, oqilona baholashda, qo'yilgan bahoning mohiyatini izohlashda namoyon bo'ladi. Bu jarayonda javob berayotgan magistrga jilmayish, turli imo-ishoralar, qo'l harakatlari bilan, boshni qimirlatish, yuz ifodalari orqali uning javoblarini ma'qullab turish pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Pedagogik texnika va uning tarkibiy elementlari. Pedagogik mahoratning muhim belgilaridan biri bo'lgan pedagogik texnika o'z navbatida pedagogning yuqori texnik malakalarga egaligini ham anglatadi.

Pedagogik texnika - pedagogik faoliyatda orttirilgan tajriba, pedagog tomonidan o'zlashtirilgan alohida magistr, talabalar jamoalariga pedagogik ta'sir ko'rsatish metodlarini amalda samarali qo'llay olish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar majmui.

Lnga erishish pedagogika, psixologik hamda amaliy tayyorgarlik bo'yicha maxsus bilimlarga ega bo'lishni talab qiladi. Pedagog pedagogik texnikani o'zlashtirishda magistr hulq-atvori, xatti-harakatlarining tashqi belgilarga ko'ra uning ichki holatini belgilay olish malakasiga ega bo'lishi muhim.

“Pedagogik texnika” tushunchasi quyidagilami ifodalaydi: 1) pedagog tomonidan o'zining va magistrлар diqqatini maqsadli boshqansh; 2) pedagogik faoliyatda jarayonni, magistrлар harakatining sur'atini his qilish.

Asosiy turlari

0 zmi o'zi hissiy boshqansh		Pantomimika
Mimika * ..... - '		Jest (gavda, qol. ovoq harakat)dan o i inli foydalanish
Nutq texmkasi		Alohida so z yoki ifodalami ifodalash sur ati (ritmika)

84-rasm. Pedagogik texnikaning asosiy turlari

Pedagogning pedagogik madaniyatga egaligi, pedagogik texnika asoslarini puxta o'zlashtira olganligi uning yuz ifodasi, erkin, vazmin harakatlari, gavdani to g'ri tuta bilishi, yig'inchoqligi, imo-ishoraning tabiiyligi, magistr'larga nisbatan e'tiborida yaqqol aks etadi.

Pedagogik jarayonda pedagog yuzini o rinsiz, qo'pol tarzida burishtirmasligi, pala-partishlikka yo'l qo'ymasligi. imo-ishoralaming sun'iy bo lishidan saqlanishi, ma'nosjz bo lishiga yo'l qo'ymasligi zarur. Zero, bulaming barchasi pedagogning magistr oldida hurmat qozona olmasligiga olib keladi. Yosh pedagoglar pedagogning hatto sinf xonasiga, auditoriyaga qanday kirishi, magistr, magistr'larga nazar tashlashi, salomlashishi, stulni surishi, shaxsiy buyumlari (sumka yoki qog'oz solingan yig majildlarni qaerga, qanday qo'yishi, xona bo'ylab yurishi, yozuv taxtasidan foydalanishdagi harakatlari, magistr, magistr'lar bilan muloqotda o'zini qanday tutishi va b. katta tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega ekanhgini yodda tutishlari zarur.

Vazmin, xushmuomala, o'ziga ishongan pedagog faoliyatining ilk bosqichlaridanoq magistr'lar mehrini qozona oladi. Buning uchun pedagog, eng avvalo, o'z hissiy holatlarini, tuyg'ularini boshqara olishi kerak. Pedagogning magistr'lar bilan muloqoti rasmiy xarakterga ega. Qolaversa, u magistr'lar, ulaming ota-onalari, hamkasblari hamda ta'lim muassasasi va yuqori boshqaruv organlarining nazorati ostida faoliyat yuritadi. Bu esa aksariyat holatlarda jismoniy toliqishni. ruhiy zo'riqishni, o'z-o ziga nisbatan ishonchsizlikni va tanglikni keltirib chiqaradi. Natijada pedagogning nutqi qat'iylik kasb etmaydi. ovozda nuqsonlar ko zga tashlana boshlaydi, oyoq va qo llar toliqadi. Bu kabi salbiy hodisalarning kelib chiqmasligi uchun pedagog o zini dars boshlanishidan avval ta'lim

jarayoniga ruhan tayyorlashi, mazkui jarayonda yuzaga kelish ehtimoli bo'lgan turli salbiy holatlarga o'zini psixologik nuqtai nazardan tayyorlashi. imkon qadar nihiy barqarorlikka erishishi talab qilinadi.

Pedagog ta'lim va tarbiya jarayonlariga ruhan tayyorlanishi zarur. Bunda quyidagilarga e'tibor berishi lozim:

- o'ziga, o'z imkoniyatlariga ishonish;
- xushmuomala bo'lish va kelajakka ishonch bilan qarash;
- o'z xatti-harakatlarini nazorat qilish (muskullar zo'riqishini bartaraf etish, qomatni rostdash, harakatlarni to'g'rilash, nutqning ravon, mq bo'lishiga e'tibor qaratish va to'g'ri nafas olishni o'zlashtirish);

- aqliy va jismoniy mehnatni tashkil etishda o'zaro uyg'unhka erishish, muayyan davrlarda hordiq chiqarish (mehnat qilib yoki musiqa yordamida dam olish, badiiy asarlarni o'qish, yaqinlar, do'stlar bilan hazil-mutoyba qilish);

- pedagogik jarayonning samarali kechishiga o'zini o'zi ishontirish;

- kasbiy faoliyatni ishtiyoq, ko'tarinki kayfiyatda tashkil etishga intilish;

- turli salbiy nihiy omillar organizmiga, ruhiy holatiga, xatti-harakatlariga, talabalar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilariga nisbatan munosabatiga ta'sir etishiga yo'l qo'ymaslik;

- salbiy ruhiy omillar va jismoniy holatlarni bartaraf etish uchun trening va avtotreninglardan samarali foydalanish malakasini o'zlashtirish.

Kasbiy faoliyatda pedagogning ruhiy barqarorlikka erishishi ham muhimdir. Pedagogikada pedagogning ruhiy barqarorlikka erishishi masalasi ham o'rganilgan. Jumladan, V.A.Suxomlinskiy ruhiy barqarorlikka erishish shartlarini quyidagicha belgilaydi: qosh-qovoqni uyub yurmaslik; boshqalarning kamchiliklari, nuqsonlarini oshirib ko'rsatmaslik; hazil-mutoybagaga moyil bo'lish; xushmuomala bo'lish va kelajakka ishonch bilan qarash.

Pantomimika - pedagogning u tomonidan bayon etilayotgan muayyan fikrni alohida ajratib ko'rsatish, ma lum qiyofa orqah namoyon ettirilishini ta'minlovchi gavda, qo'l va oyoqlar harakati

Pedagogning to'g'ri tutilgan, chiroyli qaddi-qomati uning shaxs sifatida namoyon bo'lishini ta'minlaydi. Qolaversa, bu holat uning o'ziga, shaxsiy imkoniyatlariga bo'lgan ishonchi yuqoriligi, shaxs sifatida o'zini qadrlay olishi, o'ziga o'zi yuqori baho berishini ham ifodalaydi. Boshning quyi egilganligi, qo'llarning osilib turishi pedagogning ichki zaifligi, o'ziga bo'lgan ishonchsizligidan dalolat beradi. Shu sababli uzluksiz

tutishni, erkin harakatlanishni, har qanday vaziyatda ham o'zini tuta bilishni, yig'inchoqhqkm o'rgatib borish maqsadga muvofiqdir. Oliy o quv yurtlarining magistrlanda ushbu sifatiami hosil qihsh esa ulairi kasbiy faoliyatga ruhiy tayvorlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Magistrlarga, eng avvalo, gavadani to g'ri tutib turish o'rgatiladi. Bunda oyoqlar yelka kengligida (ikki oyoq oralig i 12-15 smni tashkil etishi lozim), o'ng oyoqning bir oz oldinda turishi maqsadga muvofiqdir. Zero, shundagina tana og'irligi har ikki oyoqqa birdek tushishi bilan birga uzoq vaqt (deyarli 30-35, oliy ta'lnn muassasalarida esa 60-70 daqiqa) toliqmay turishni ta'minlaydi. Pedagogmng harakatlaii imkon qadar oddiy va erkin bo'lishi lozim. O'zini o zi majburlab, ayrim kamchiliklarni yo'qotish maqsadida sun'iy, zo rma-zo'raki harakatlami sodir etishning hojati yo'q. Harakatlar qanchalik sarmmiy va imkon qadar oddiy bo'lsa, magistrlarda pedagogga bo'lgan ishonch, hurmatni shunchalik oshiradi. Gavadani oldinga-orqaga tebratmaslik, hadeb tana og'irhgim bir oyoqdan ikkinchi oyoqqa o tkazmaslik, stul suyanchig'iga yoki kafedra (oliy ta'lim muassasalarida ma'ruza o qish uchun ajratilgan jihoz)ga butunlay suyanib olmaslik, boshni yoki quloqni qashlamaslik, bumnni artmaslik, ko'zni ishqalamaslik, qo Ida biror buyumni aylantirmaslik magistrga qanchalik zavq bersa, unda pedagogga nisbatan xayrixohlikm uyg o'tsa, ularning aksini sodir etish magistming g'ashim keltiradi. Dars jarayonida pedagog, shuningdek, gavadasi harakatimng bosiq. ortiqcha harakatlardan holi bo'lishiga e'tibor qarotishi, ortiqcha silkinish, keskin harakatlami sodir etishdan o'zini tuta olishi zarur.

Mimika - yuz muskullarining harakatlan orqali o'z fikri, his-tuyg ulari. kayfiyatini mavjud voqelikka nisbatan munosabatini ifodalash

Jestlar (gavda, qo'l va oyoq harakatlari) - muayyan hodisa yoki ob'ektga nisbatan muncisabatning gavda, qo'l va oyoq harakatlari yordainida ifodalanishi

Insoniyat qadim-qadiindan o'zaro munosabat va muloqotlarni tashkil etishda turli jestlardan o'rinni foydakmib kelgan. Zero. jestlar insonning hissiyotlari, ichki kechinmalari va ijtiinoiy borliqqa bo'lgan munosabatini so'zsiz ifodalash imkoniyatiga ega. M: o'ng qo I chap ko krak ustiga kaft ochiq holda qo'yilsa, bu hoiat "Sizga hurmatim cheksiz ", o ng qo'lning kaftlan ochiq holda ko'rsatilsa, "Jim bo'hng!", "Bas qiling!", qo'l musht qilib tugilsa, "Qoyil qildim!" yoki "Qoyil qilaman!" kabi ma'nolarni anglatadi.

Juda qadimdan inson yuz ifodasi va qarashi atiofdagilarga so'zdan ko'ra kuchli ta'sii qilishi aniqlangan. Shu sababli qadimgi Rnn va

Yunonistonda notiqning nafaqat so'zdan, shu bilan birga mimika, pantomimika va jestlar (gavda, qo'l va oyoq harakatlari)dan samarali foydalana olishlariga e'tibor qaratilgan. Bugungi kunda ham rivojlangan mamlakatlarda siyosatchilarning yuqorida qayd etilgan harakatlar bo'yicha malakalarni o'zlashtira olishlariga erishish zarur.

Pedagog tomonidan mimika, pantomimika va jestlar (gavda, qo'l va oyoq harakatlari)dan samarali foydalana olish malakalarini samarali o'zlashtira olishi uning mehnatini qisman yengillashtirish bilan birga, magistr'larga ta'sir ko'rsatishida muayyan muvaffaqiyatli qo'lga kiritishiga imkoniyat yaratadi. Mimika, pantomimika va jestlar uzatilayotgan axborotning hissiy ahamiyatini oshiradi, uning puxtaroq o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Ko'zlar ham yuz ifodasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli ko'zlar yordamida turli ma'nolarni ifodalash malakalarini o'zlashtira olish ham mahoratli pedagog bo'lish uchun nihoyatda zarur. Odatda, magistr'larning pedagogning kayfiyati, ruhiy holati va atrofda'gilariga munosabatining qanday yo'nalishga ega bo'lishini uning yuzidan, xatti-harakatlari, jestlari, o'zini tuta bilishidan bilib oladilar. Shu bois agarda pedagogning kayfiyati yomon bo'lsa, uni qandaydir muammolar bezovta qilsa, oldida turgan pedagogik muammolar o'yantirsa, u bu holatlarni yashirish, oshkor qihnaslikni uddasidan chiqishi darkor. Bu kabi salbiy holatlarni ochiq havoda pivoda sayr qilish. tabiat qo'ynida, ayniqsa, suv havzalariining bo'yilarida dam olish, qiziqarli kitoblarni o'qish orqali mavjud ruhiy zo'riqishlarni bartaraf qilish mumkin. \uz ifodasi va harakatlar faqatgina ta'lim maqsadiga, ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshinshga yo'naltirish kerak. Pedagog yuz muskullarini va ko'zlarini tez-tez harakatlantirishdan, ularning birday qotib qolishidan ehtiyot bo'lishi kerak. Pedagog nigohi magistr'larga qaratilgan bo'lishi, bevosita ko'rish aloqasini vujudga keltira olishi zarur. Devor, deraza va shiftga qarab turishdan saqlanishi, aksincha, barcha magistr'larni diqqat markazida ushlab turishi muhim.

Pedagog tomonidan pedagogik texnikani o'zlashtirishda muayyan tnetod⁶⁹ va vositalardan foydalaniladi.

Pedagogik texnika metodlari - pedagog tomonidan magistr'larning u yoki bu harakatlari yoki ularning namoyon bo'ladigan ma'naviy-axloqiy sifatlanga o'zining sub'ektiv munosabat, alohida his-tuygularni ma'noli foydalanishini anglatuvchi metodlar

Pedagogik texnika metodlari ikki asosiy guruhga bo'linadi. Ular (85-rasm)

---

1 IcaaromHccKaa TcxiiHKa/ http //psylist nct/hpei7pedO37 htm

		Asosiy gurahlai		'•Hiuuh
1		*		
<p>1 Shnat valti*^hi4ullM<u ixx^orHh metoJUn J <i z Mifaiuznuuni i<h 1 mnniLa. mrtx Un J IiUWHil <4 kuUnatjr tMtqiriit IMnahifik ze rkftnta l rrtacoi -jihih. u zuu fur qdirhfc'i i Ivndnhirhl 4 l'rt>cpui kixMKiihanhk Uai'M rv nvojtal>lirindu nK'todta ' Nutij Imaduro i nAl.it ohrh. o>><zdan to>d>k<nh <uu u hardi tiulq <ur jtr ki>.ukmu unm> UfcnullA^htuuiithi rvKlmJkr</p>		<p>1 AlnhkU nMEistrp< ta <ir ko ruledi mcV'tiLui 2 MugutxUr wvwnqu L> nr ke rutiih ncVdhri * H lim Uibna urmntfUM fexnokgil iixYiHiUuu oUuh hciuuu fLrlxlthi 4 r<dAik>Khl'ik 1'4 komniixnikati* ruiULAUiru frtu Ullai Sih (TKhHlbi 5 tiUhlai i(o mhfnf k*ⁿ*h'<.ik iMULLI l> l'etUi* i>pL nudoqotni bo<hqnir* i maULapoa m<<'«Unlus i hn metodUf 7 n ijodis idLkmm Ushlil <u4i meU>> SUN t • b</p>		

85-rasm. Pedagogik texnika metodlarining gnruhlari

Ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda pedagog mehnatini ma lum texnik vositalar osonlashtiradi

Pedagogik texnika vositalari - pedagog tomonidan magistrning yoki bu harakatlari yoki ularda namoyon bo'ladigan ma'naviy-axloqiy sifatlariga nisbatan sub'ektiv munosabat, alohida his-tuyg'ularning ma noli ifodalanishini ta'minlovchi vositalar.

Pedagogik texnika vositalari nutq va og'zaki bo'lmagan mulqot sanaladi.

Pedagogik amalivotda yosh pedagoglarning pedagogik texnikasida quyidagi juz'iy kamchiliklar uchraydi:

- 1) magistryoki uning ota-onasi bilan sidqidildan so'zlasha olmaslik;
- 2) g'azabni to'xtata olmaslik yoki uni o'z o mida ishlata olmaslik;
- 3) o'zida ishonchsizlikni yenga ohnasligi;
- 4) nutqni ravon bayon eta olmaslik;
- 5) ortiqcha qattiqqo'Uik;
- 6) xushmuomala bo' lishdan qo'rqish;
- 7) juda tez gapirish (ayniqsa darslarda);
- 8) ortiqcha harakat, bir joyda turib qolish, qo'llarini qaerga qo'yishni bilmaslik;
- 9) gavgani tutishda maTurn kamchiliklarga yo'I qo'yish (bukchayib, yerga qarab, qo'lida turli jismlami aylantirib yurish, o'rinsiz kulish, ortiqcha harakat);
- 10) monoton -bir ohangda so'zlash, nutqning zerikarliligi, jonli

11) ifodali o'qish, so'zlami aniq, to'g'ri talaffuz qila olmaslik (noto'g'ri diktsiya), sinf xonasi, auditoriya uchun zarur tovush balandhigini belgilay olmaslik.

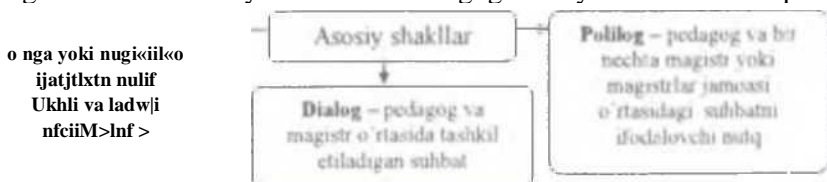
Bu kabi kamchiliklar pedagog tomonidan magistr'larga samarali ta'sir ko'rsatilishiga imkon bermaydi. Shu sababli oliy o'quv yurtlari magistr'larida

pedagogik texnika ko'niktna, malakalarini shakllantirishga e'tibor berish lozim

Nutq texnikasi. Pedagogning magistr'larga pedagogik ta'sir ko'rsatishida uning nutqi ham hal qiluvchi omillardan biri sanaladi.

Pedagog nutqi - pedagogning ta'lim-tarbiya jarayonida til vositalaridan foydalanishi.

Ijtimoiy munosabatlarni tashkil etishda nutqning monolog, dialog, poliolog shakllaridan foydalaniladi. Pedagog faoliyatida ham nutqning

86-rasm. Pedagog nutqining asosiy shakllari

Pedagog sinfda og'zaki nutqning turh shakllaridan foydalanadi. Quyi sinflarda ko'proq nutqning dialog va poliolog shakli samaralidir, chunki bu bosqichda ta'lim suhbat usuli asoslanadi. Monologik nutqdan pedagog hikoya, tasvir, ta rif, tavsif xarakteridagi mavzulami bayon etishda foydalanadi. Monologik nutq yuqori sinflarda ijtimoiy, gumanitar fanlar - falsafa, siyosatshunoslik, pedagogika, psixologiya, sotsiologiya, madaniyatshunoslik, ' Milliy istiqlol g'oyasi", "Ma'naviyat asoslari", tarix, huquq va adabiyot fanlarini o'qitishda qo'llanilsa, dialog shaklidagi nutq ona tili, chet tili, matematika, fizika, biologiya, geografiya, infonatika va axborot asoslari fanlari bo yicha tashkil etiladigan darslarida qo l keladi. O'rganilayotgan mavzuning mohiyatidan kelib chiqqan holda pedagog har bir darsda og'zaki nutqning barcha shakllaridan o'rinli foydalanishi mumkin.

Ta'lim-tarbiya jarayonida "pedagog mutaxassislikka oid ishining yirik bo lagini nutqi orqali amalga oshiradi Shuning uchun uning nutqi hamma vaqt g'oyaviy yuksak, ravon, yumshoq, dilkash bo'lishi lozim. Nutqda subutsizlik pedagog uchun noloyiqdir. Har bir nutq bolalaming yosh xususiyatlarini, bilimi va tushunchasini nazarda tutib tuzilishi shart. Shu

bilan birga, pedagogning nutqi yosh avlod ko'z oldida uni o'rab olgan moddiy va ma'naviy dunyoning yangi qirralarini ochib borishni maqsad qilib qo'yadi. Pedagogning nutqi ta'lim va tarbiya berishning asosidir⁷⁰.

Pedagogning nutqi imkoni boricha 'sintaktik (yunoncha syntaxis - tuzish, birlashtirish, birikma; biror tildagi so'zning so'z birikmalariga va gaplarga birikish usullari; so'z birikmalari va gaplarning turlari va ma'nolari) jihatdan sodda, jozibador, ta'sirchan tuzilishi lozim⁷¹.

Pedagogik nutqiy muloqotning o'ziga xosligi pedagogning hainma yerda. har qanday sharoitda ham taibiyachi ekanligi bilan tavsiflanadi. Pedagog o'z tarbiyalanuvchilari bilan ko'proq auditoriyada, darsda nutqiy muloqotda bo'ladi. Uning nutqi ilmiy-pedagogik mazmun kasb etadi. Bunday nutqda ilmning turli sohalariga xos qoidalar. atamalar, xulosalar aks etadi, har bir narsa o'z o'mida, me'yorida bo'ladi. "Atamalarga, yangi so'zlarga berilgan izohlar sodda, pedagog hazm qiladigan sintaktik qurilmalarda beriladi. Qoida va nazariyalar hayotiy, magistrga yaqin misollar bilan tushuntiriladi⁷².

Pedagog mavzular bo'yicha materiallarni magistr'larga yetkazib berishda ularning xulqlariga samarali ta'sir etish maqsadida ko'z, qosh, qo'l, yuz, bosh, kaftlari yordamida muayyan harakatlarni amalga oshiradi. Uning bunday harakatlari tasdiq yoki inkorni ifodalashi mumkin. Pedagog tomonidan sodir etilayotgan harakatlar o'rinli bo'lsa ular so'z pedagogik ta'sir jarayonini kuchaytiradi. Biroq, bu kabi harakatlarni o'z o'rnida, tez-tez sodir etish magistr'larning diqqatlarini susaytiradi, ularni zerikdirib qo'yadi.

Pedagogik jarayonda pedagogning ta'sirini kuchaytiradigan omillardan biri - uning ovozi, unga xos bo'lgan xususiyatlar sanaladi. Pedagog ovozinin yuqimli va jarangdor bo'lishi magistr'larni e'tiborini o'ziga to'la qarata olishini ta'minlaydi. O'z ovozinin ta'sirchanligini aniqlash uchun pedagog ovozinin qanchalik darajada kuchli, shirador va yuqimli ekanligini bilishi, shuningdek. zarur vaziyatlarda ovozinin bu kabi xususiyatlaridan unumli foydalanish olishi zarur. O'z ovozida ma'lum kamchiliklar borligini sezgan pedagog ularni bartaraf etishga harakat qilishi kerak. Buning uchun ovozdan foydalanish va uni yaxshilash texnikasi ustida izchil, doimiy mashq qilib borishi talab etiladi. Binobarin,

---

⁷⁰ Qudratov T. "Nutq madaniyati asoslari" / Ohy o'quv yurtlan uchun o'quv qo'lib. Toshkent Pedagog - 1993. 23-bet

■ O'sha manba. — 23-bet.

⁷² O'sha manba - 23-bet

bir yoki ikki marta qilingan mashq bilan ovoz xususiyatlarini yaxshilab bo'lmaydi.

Pedagogning ovozi quyidagi xususiyatlarni aks ettira olishi zarur:

- 1) jarangdorlik (tovushning tozaligi va tembrning yorqinligi);
- 2) keng diapazonlik (ovozning eng pastlikdan eng yuqorigacha bo'lgan darajasi);
- 3) havodorlik (erkin so'zlaganda yaxshi eshituvchanlikka ega bo'lishi);
- 4) ixchamlik, harakatchanlik;
- 5) chidamlilik (uzoq ishlash qobiliyatiga ega bo'lish);
- 6) moslashuvchanlik (dinamika, tembr, ohandorlikning turli sharoitga moslasha olishi);
- 7) qarshi shovqinlarga nisbatan barqarorlik (xalaqit beruvchi shovqinga tembr va tessituraning o'zgarib turishi);
- 8) suggetsivlik (ovozning hayajon ifodalashi va u orqali mazmunidan qat'iy nazar tinglovchining xulqiga ta'sir qilish xususiyati).

Pedagogik faoliyatda pedagog tomonidan nutqni tashkil etishda avrim jihatlariga e'tibor qaratish talab qilinadi. Ya'ni:

- 1) adabiy (sheva so'zlarining qo'llanilmasligi) me'yorlariga (kadi - qovoq, pamildori - pomidor, kelutti - kelyapti, kartishka - kartoshka va h.k. tarzida) amal qilish;
- 2) talaffuz (o, a, u, o', f, v, p, d, t, x, h, s, ts, j, sh) me'yorlariga (onor - anor, uxshash - o'xshash, palakat - falokat, Hamit - Hamid, xam - ham, sentner - tsentner, ijtimoiy - ishtimoiy kabi shakllar) rioya etish,
- 3) kelishik me'yorlariga (Sobirni ukasi - Sobimning ukasi, talabani daftari - talabanning daftari, poezdga keldim - poezdda keldim va b. ko'rinishida) amal qilish.

Pedagog nutqining takomillashgan bo'lishi o'quv materialining magistrlar tomonidan puxta o'zlashtirilishini ta'minlash kafolati bo'la oladi. Odatda, magistrlar pedagogning nutqiga jiddiy e'tibor beradilar.

Biror harf yoki tovushning noto'g'ri talaffuz qilinishi ularning kulgilariga sabab bo'ladi. Monoton (bir ohangli) nutq, haddan tashqari baland ovoz tinglovchini tez charchatsa, past ovozda so'zlash esa magishlar faoliyatining sustlashuviga olib keladi. Individual suhbat paytidagi baland ovozdan magistr o'zini aldanayotgandek his etganligi sababli unga nisbatan ishonchsizlik bilan qaraydi. Bir gumh mutaxassislar tovush va uning tembrini tug'ma xususiyat deya e'tirof etishadi. Lekin hozirgi eksperimental fiziologiya tovush sifatini o'zgartirish mumkinligini

tasdiqlaydi. Shu bois har bir pedagog nutq texnikasini puxta o'zlashtira olishi kerak

Pedagog nutqi ham nutq tovushlarini hosil qiladigan nutq organlaining ishtirokida tashkil etiladi. Nutq ko'plab organlar ishtiroki, ularning imkoniyati bilan hosil qilinadi.

Nutq hosil qiluvchi organlar- nutqni hosil qilish jarayonida ishtirok etuvchi organlar

Nutqni hosil qilishda ishtirok etuvchi organlar umumiy holda **nutq apparati** deb yuritiladi. Nutq apparati (yoki nutq hosil qiluvchi organlar) quyidagilar hisoblanadi (87-rasm):

O'pka	Ikki bronx	Traxeya
Kekirdak	Bo'g'iz	Hiqildoq
Halqum	Tishlar	Burun bo'shlig'i
	Lablar	

87-rasm. Nutq hosil qiluvchi organlar

Bugungi kunda nutq texnikasi bo'yicha bir qancha majmuaviy mashqlar asoslangan. Ular so'zlashish paytida to'g'ri nafas olish, tovush hosil qilish va nutqni ma'noli ifodalash malakalarini takomillashtirishga yordam beradi.

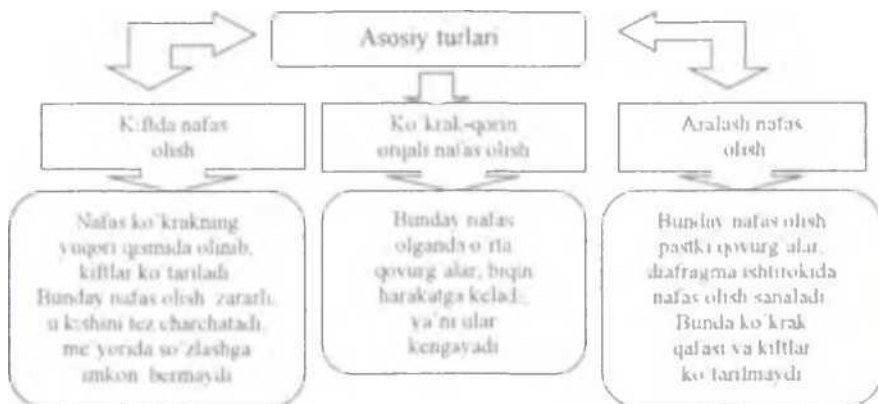
Nutq texnikasi - nutqni tinglovchi yoki magistrga etkazishda qo'llaniladigan vositalar majmui.

Pedagogni nutqining hosil bo'lishida nafas olish, nutqli nafas olish juda muhim. Nafas olish organizmga hayot bag'ishlovchi fiziologik funksiyani bajarish bilan birga nutqning energiya bazasi ham hisoblanadi.

Nutqli (yoki tovushli) nafas olish (fonatsion, yun. 'phono' - tovush) - nafasning nutq jarayonidagi olinishi.

Insonning kundalik hayotidagi nutq asosan dialog shaklida bo'ladi. SHuning uchun hain nafas olish ortiqcha qiyinchilik tug'diimaydi. Kasbiy faoliyatda. avniqsa, dars jarayonida pedagog uzoq so'zlaydi. Bu esayangi mavzuni tushuntirish, ma'ruza o'qish bilan bog'liq Agar pedagog nafas olish texnikasini yaxshi egallamagan bo'lsa, unda pedagogik faoliyat jarayonida uzoq so'zlash oqibatida tomir urishining tezlashuvi, yuzning qizarib ketishi. nafas qisilishi ro'y beradi.

Nafas olish texnikasi bir necha tui 'ga ajratiladi. Ular (89-rasm)

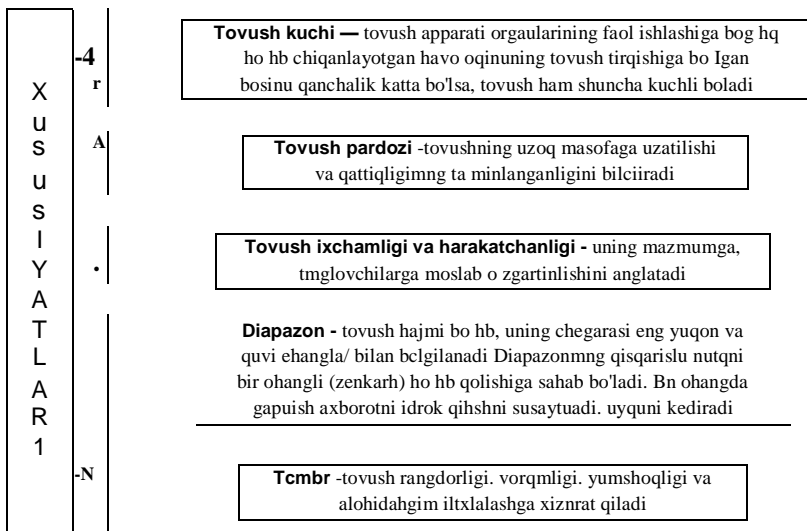

89-rasm. Nafas olish texnikasining asosiy turlari

Nutqning hosil bo'lishida tovushlar ham muhim o'rin tutadi

Tovush - chiqarilgan havoni xiqildoqdan o'tish paytida ovoz urdalaming tebranishi natijasida vujudga keladigan hodisa, sado, sas.

Tovush bir qator xususiyatlarni namoyon etadi. Ular quyidagilar (90-rasm)

90-rasm. Tovush xususiyatlari

dratov f "Nutq madaniyati asoslari" / Oliv o'quv yurtlan uchun o'quv qo'II Toshkent :dagog'- 1993. 23-bet

Pedagog nutqini tashkil etishda **diksiya** ham alohida o'rin tutadi.

Diksiya so'zlarning aniq talaffuz qilinishidir.

Talaffuzning aniqligi pedagog nutqining tushunarli bo'lishiga yordam beradi, shuningdek, magistrlar tomonidan tushunilishini ta'minlaydi. Talaffuz qanchalik aniq bo'lsa, aytilavotgan so'z, ifodalanayotgan bo'g'in va tovushlar shunchalik tiniq, yorqin ifodalanadi. Tovush nutq apparatining barcha a'zolari (lablar, jag', tishlar, yumshoq va qattiq tanglay, kichik til, kekirdak, tomoq orqa devori, tovush naychalarijning birgalikda unumli ishlashiga bog'hq. Til, lablar, yumshoq tanglay, kichik til, va pastki jag' nutqda faol ishtirok etadi. Shu sababli ulami doimiy mashq qildirish turish muhim ahamiyatga ega.

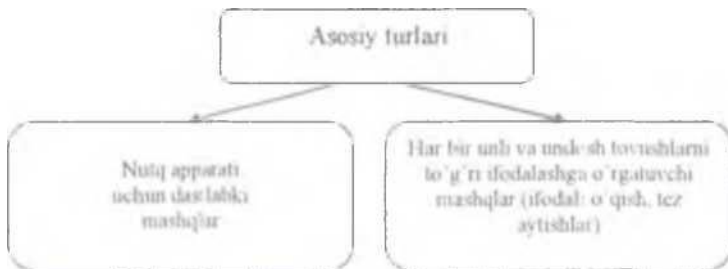
Artikulyatsiya (lot. articulation < articulare - aniq talaffuz qilmoq) nutq organ (a'zo)larining tovush hosil qilishdagi harakatlari holati

Tovushning aniq talaffuz qilinishini takomillashtirish artikulyatsiya gimnastikasi asosida amalga oshiriladi (91-rasm).

Pedagog nutqining tashkil etilishida **r i t m i k a** ham muhim o'rin egallaydi.

Ritmika - ayrim so'z va bo'g'inlarning aytilish muddati va to'xtalishi, nutq va ifodalarning navbat bilan ifodalanishi.

Ritm (nutqning vazni) - nutqning hissiy holatini ifodalovchi muhim xususiyati.

91-rasm. Artikulyatsiya gimnastikasi mashqlarining turlari

Nutq ohangi, to'xtamlar ham tinglovchilarga bevosita kuchli ta'sir ko'rsatadi. Nutqning ritmi (vazni)ga ko'ra magistrga uzatilayotgan bilimlar, o'quv materialining murakkab o'rinlari pedagog tomonidan asta-sekin bayon qilinadi. oson o'zlashtiriladigan qismlarini esa nutqni bir qadar tezlashtirib bayon etish mumkin. Pedagog o'z faoliyatida aniq, ravon, ma'noli, ifodali nutqni o'zlashtira olishi, bir so'z bilan aytganda nutq madaniyatini egallashi zarur.

N'utq madaniyati - o z fikrini nutq yordamida mantiqli, to'g'ri, obrazli, aniq va ifodali yetkazib berish malakalarining o'zlashtirilganlik darajasi.

Pedagogik texnikaning samarali bo'lishida pedagogning tashqi qiyofasi ham o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Magistr'larga samarali ta'sir ko'rsata olish uchun pedagog, pedagogning tashqi qiyofasi quyidagi talablarga javob bera olishi zarur: pedagog tashqi ko'rinishining magistr'larga estetik ta'sir ko'rsatishi, ularni estetik jihatdan zavqlantira olishi; pedagog sochining taralgan, chiroyli turmaklangan bo'lishi; pardoz buyumlaridan o'rinli foydalanish, yuzning ortiqcha bo'yoqlardan holi bo'lishi; pedagog liboslarining toza, ozoda, qomatiga yarashgan bo'lishi, osilib turmasligi, haddan ortiq hashamatli bo'lmasligi lozim; zargarlik buyumlaridan imkon qadar holi bo'lish, ayniqsa, tovlanuvchi metallar - oltin va kumush taqinchoqlardan foydalanmaslik, libosning rangi va pedagogning yosh xususiyatlariga muvofiq oddiy, hashamatli bo'lmagan toshli va metall taqinchoqlardan foydalanish.

Pedagogik muloqot madaniyatining mohiyati. Pedagogning pedagogik muloqot madaniyatini o'zlashtira olishi nihoyatda muhim. Pedagogik muloqot madaniyati xususida so'z yuritishdan avval "muloqot"⁷⁴ tushunchasining mazmuni bilan tanishtiriladi.

Muloqot - 1) kishilarning o'zaro aloqasi, bir-birlariga ta'sir ko'rsatishlari, kishilar o'rtasidagi aloqani tiklash va rivojlantirish jarayoni;

2) kishilarning bir-birlariga ta'sir ko'rsatishi asosida ular o'rtasida ro'y beradigan axborot almashinuvi.

Pedagogga xos bo'lgan mahorat asosini tashkil etuvchi pedagogik muloqot madaniyati uning magistr'larning jamoasi, ota-onalar, hamkasblar hamda rahbariyat bilan uvushtiriladigan munosabati jarayonida namoyon bo'ladi. Bunda, ayniqsa, pedagogning magistr'larning jamoasi bilan o'zaro muloqoti muhim ahamiyatga ega.

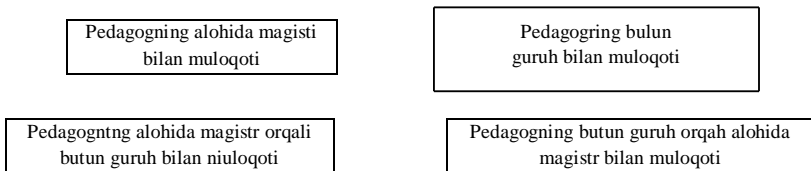
Pedagogik muloqot madaniyati - pedagogning talabalar jamoasi, ota-onalar, hamkasblar, rahbariyat bilan pedagogik odob va muloqot talablariga muvofiq holda uyushtiriladigan suhbat.

Pedagog faoliyatida pedagogik muloqotning ma'lum yo'nalishlari aks etadi. Ya'ni (92-rasm):

Koai,man ncnxoaorii'tecKan iHnncioicana Cauoc noanoe conpeMeimoe iiiiaaHne - MockBa: "SKCMO2007 - C 287

Yo'nalishlar

92-rasm. Pedagogik muloqot yo'nalishlari

Pedagogik muloqot ruhiy-psixologik ta'sir kuchiga ega. Shu sababli pedagogik muloqotni tashkil etishda muloqot jaiayonining ijobiy bo'lishini ta'minlash pedagogning zimmasiga katta mas'uliyatni yuklaydi. Agarda to'g'ri tashkil etilgan pedagogik muloqot magistrda qo'rquvning yuzaga kelishi, ishonchsizlikning tug'ilishi, diqqat, xotira va ish qobiliyatining susayishi, nutq me'yorining buzilishi kabilarga sabab bo'lsa, aksincha, nazariy-pedagogik va amaliy jihatdan to'g'ri tashkil etilgan muloqot yuqoridagi holatlarning aksini keltirib chiqaradi. Natijada magistrlarda o'qishga va mustaqil o'rganishga, fikrlashga bo'lgan qiziqish ortadi

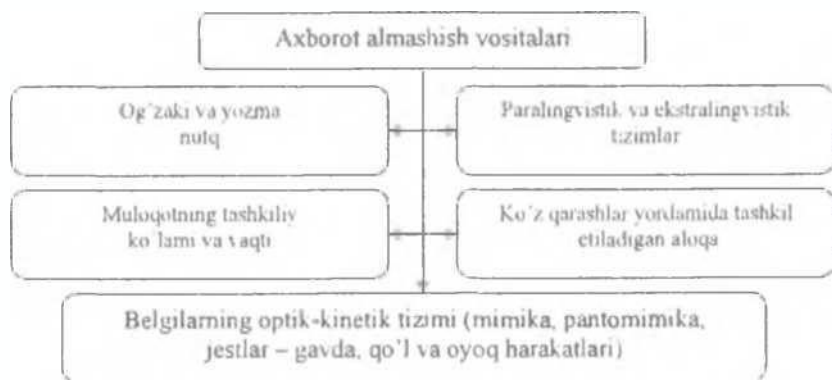
Pedagogik muloqot ijtimoiy-psixologik jarayon sanaiadi. Ya'ni (93-rasm):

93-rasm. Pedagogik muloqot jarayonda bajariladigan vazifalar

Pedagogik muloqot jarayonida magistr tomonidan bildirilayotgan fikrlar, unmg qarashlari shaxsni yaqindan o'rganish uchun imkoniyat yaratadi. Magistr shaxsini yaqindan bilish, uning ichki kechinmalari, o'y-fikrlari, his-tuyg'ulari, orzu-umid, maqsad va hayotiy intilishlaridan xabardor bo'lish pedagogik jarayonning metodik, ruhiy jihatdan to'g'ri tashkil etilishini ta'minlaydi. Zero, bu jarayonda pedagogik magistr shaxsiga xos yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlarni inobatga olgan holda faoliyatni tashkil etadi. Pedagogik muloqot jarayonidagi axborot almashinuvi ta'lim jarayom ishtirokchilarining o'zaro ijtimoiy jarayonlar, shaxs kamolotining kechishiga doir ma'lumotlar almashishini ta'minlaydi. Pedagogik va magistrlar o'rtasida hamkorlikni qaror toptirish esa har qanday vaziyatda ham ular o'rtasida o'zaro axborot almashinuvi samarali ro'y berishini uchun sharoit yaratadi. Bu jarayonda pedagog ta'lim oluvchilarning eng yaqin maslahatchisi, yo'lboshchisi va rahbariga aylanadi. Pedagogik muloqot chog'ida magistrlar tomonidan o'z shaxsini, "meni"ni, qadr-qimmatini yetarlicha baholash va o'z oldilariga hayotiy maqsadlarni qo'ygan holda olg'a intilishlarini ta'minlashga jiddiy e'tibor qaratish lozim. Magistr va pedagog o'rtasidagi muloqotda axborot almashish vazifasi muayyan vositalar yordamida amalga oshiriladi (94-rasm):

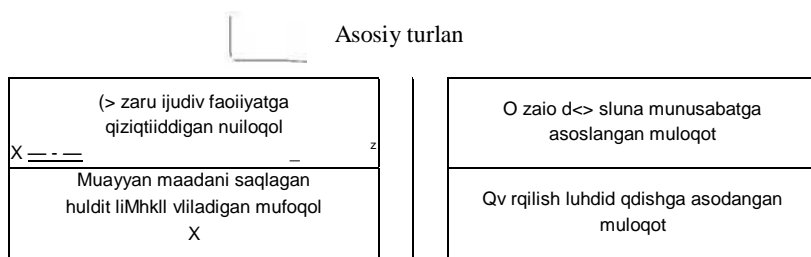
94-rasm. Muloqot jarayonida axborot almashish vositalari

Paralingvistik tizim (yun. para - “yaqin”, nem. “lingmstik” - “til”) - muloqot tarkibida so'zli, nazariy ma'lumotlarni so'zsiz vositalar bilan birgalikda uzatilishini anglatuvchi tizim.

Ekstralingvistik tizim (ing. “exterior” - “tashqiida”. nem. “linguistik” - “til”) - gapirayotgan shaxsning ijtimoiy vazifalari bilan

bevosita bog'liq holda nutqning tashkil etilishi - nutqiy tanaffuslar, kulgu, yo'talish, nafas olish, yig'lash, tutilish va b.ni ifodalovchi tizim.

Pedagogik muloqot turlari va uslublari. Pedagog rahbarligi yoki uning yo'l-yo riqlari, ko'rsatmalariga asosan o'quv mashg'ulotlari va tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda ham muloqot muhim ahamiyat kasb etadi. Ayni shu vaqtda muloqotning faoliyatni tashkil etish vazifasi namoyon bo'ladi. Yaqin-yaqingacha faoliyatni tashkil etish jarayonida pedagogning yetakchiligi, uning bevosita rahbarligi ustuvor omil bo'lgan bo'lsa, zamonaviy sharoitda rollar almashinuvi yetakchi o'ringa chiqdi. Zamonaviy sharoitda magistrslarning o'zlari ta'lim va tarbiya jarayonlarini mustaqil tashkil etish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Biroq, bu degani, ta'limiy va tarbiyaiy ishlarni tashkil etish davrida pedagogning o'mi va roli mutlaqo aks etmaydi, degani emas. Pedagog bu jarayonda rahbar, yetakchi, maslahatchi. ekspert sifatida namoyon bo'ladi va magistrslarni pedagogik jarayonlarni ilmiy-nazariy va tashkiliy-metodik jihatdan to'g'ri uyushtirishga yo'naltiradi. Pedagogik muloqotni tashkil etishda, aymqsa, pedagog yordamiga muhtoj magistrslarga alohida e'tibor berishi, har bir magistrda turli o'quv fanlari asoslarini o'zlashtirishga nisbatan qiziqtirish usullarini, hamkorlik va ijodkorlikka asoslangan mehnatni tashkil etishni oldindan o'ylab qo'yishi lozim. Pedagogik amaliyot pedagog, pedagoglar tomonidan tashkil etilayotgan muloqotni bir necha turga ajratish mumkinligi ko'rsatadi. Pedagoglar o'z faoliyatlarida muloqotning muayyan turlariga tayanib ish ko'radilar. Xususan (95-rasm):

I tazil-niutoyihaga, yumorga asoslangat muloqol

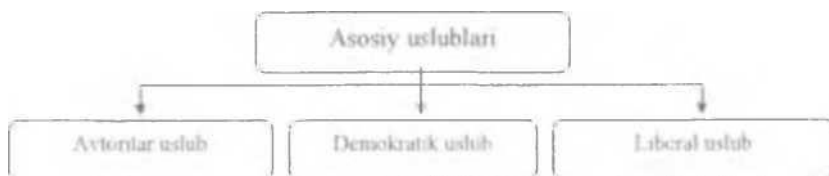
95-rasm. Pedagogik muloqot turlari

Pedagogik faoliyatni tashkil etishda pedagogning nafaqat o'zi, balki uning ijobiy ta'siri asosida magistrslar ham muloqot madaniyatini o'zlashtirib borishlari lozim. Pedagoglarga xos pedagogik muloqot

madaniyati to'g'risida so'z yuritishdan avval “muloqot madaniyati” tushunchasining ma'nosidan xabardor bo'lish muhimdir.

Muloqot madaniyati - muloqot jarayonini axloqiy me yorlar, ijtimoiy talablarga muvofiq tashkil etish asosida suhbatdoshni tushuna olish ehtiyoji va qobiliyatiga egalikdir

Ta'hm amaliyoti pedagogik muloqot jarayonida pedagoglar tomonidan quyidagi kamchiliklarga yo'l qo'yilishidan dalolat beradi: ehtiyotsizlik; shaxsiyatparastlik; suhbatdoshni ortiqcha majburlash: sustkashlik; o'zini juda yuqori yoki past qo'yish; haddan tashqari jonbozlik ko'rsatish. Pedagog tomonidan jamoa bilan muloqotni uyushtirish texnikasini doimiy ravishda tahlil qilib borish maqsadga muvofiqdir. Ma lum vaziyatlarda pedagog rahbar sifatida magistrlar, tarbiyalanuvchilar faoliyatlarini boshqaradi. Xuddi shu jarayonda ham muloqot yetakchi omil hisoblanadi. Biroq, muloqotning samaradorligi rahbar sifatida namoyon bo'layotgan pedagog tomonidan qanday uslub (muloqot uslubimng tanlanganligi bilan belgilanadi. Odatda, pedagogning rahbar sifatidagi muloqot uslublari uch turga ajratiladi. Ular quyidagilardir (96-rasm).

96-rasni. Pedagogik muloqot uslublari

Avtoritar uslub - pedagogik muloqotda pedagogning mutloq ustunligini ifodalovchi uslub bo'lib, unga ko ra magistrslaming barcha turdagi faoliyatlarining tashkil etihshi, mazmuni, shtikli, metod va vositalanning barchasi faqat pedagog tomonidan belgilanadi. Magistrslaming har qanday tashabbuslari rag batlantirilmaydi, aksincha, buyruq, ko'rsatma, yo'llanma berish. shuningdek, jazolash choralarini ko'rish orqali magistrslarga ta'sir etiladi. Hatto magistrslarning faoliyatleri ijobiy baholangan vaqtda ham ularga bo'lgan ta'sir turli kesatiqlar bilan bayon etiladi. Ya'ni: “Sendan ijobiy xatti-harakatni kutmagan edim?!”, “Buni qara-ya, nahotki o'zgargan bo'lsang!?”, “Qara-ya, birgina aTo baho olish bilan o zingni yaxshi inson bo'lib qolgan deb hisoblaysanmi!? ’ va h.k. mazmundagi rag'batlar, ulai asli ijobiy holatni e'tirof etishga yo'naltirilgan bo'lsa-da. magistmi yangi yutuqlariga ilhomlantirmaydi.

Aksincha, unda ta'lim olishga, ta'hm muassasasiga va pedagoglarga nisbatan sovuqqonlikni yuzaga keltiradi.

Demokratik uslub - pedagogik muloqotda pedagog va magistrning o'zaro hamkorligini ifodalovchi uslub. Unga ko'ra pedagog pedagogik faoliyatni tashkil etishda jamoaning fikriga tayanib ish ko'radi. O'quv mashg'ulotlari va tarbiyaviy ishlarni tashkillashtirishda har bir magistning fikrini inobatga olishga. Ularni umumlashtirgan holda eng samaralisini tanlab olishga intiladi. Muhokamalar chog'ida barcha magistrning ishtiroklari ta'minlanadi. Magistr tomonidan bildirilayotgan tashabbuslar qo'llab-quvvatlanadi, mavjud imkoniyatlardan kelib chiqqan holda bu tashabbuslar amaliyotga tatbiq etiladi. Demokratik uslubdan foydalanayotgan pedagog, pedagog zimmasidagi vazifa faqatgina magistrning faoliyatini nazorat qilish, tuzatishlar kiritishdan iborat emasligini anglab yetadi. Asosiy e'tiborni magistrning yutuqlarini e'tirof etgan holda yoki ularning xatolarini o'zlariga anglatgan holda samarali tarbiya choralarini ko'rishga qaratadi. Har bir magistning yulug'i alohida e'tirof etiladi, bu esa ularni yangi zafarlarga erishishga majburlaydi. Ushbu uslubga asoslangan ish ko'radigan pedagog har bir magistning qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda bajariladigan ishlarni to'g'ri taqsimlashga harakat qiladi, faol magistrni taqdirlab borishni faoliyatning asosiy yo'nalishi sifatida belgilaydi. Bu kabi pedagog, pedagog magistr bilan muloqotni o'rnatishda iltimos, maslahatga tayanib ish ko'radi.

Liberal uslub - pedagogik muloqotdagi e'tiborsizlikni ifodalovchi uslub. U pedagog va magistr munosabatlarining kelishuvchanlikka asoslanishini ta'minlaydigan uslub sifatida ham e'tirof etiladi. Unga ko'ra ish yuritadigan pedagog pedagogik jarayonlarda magistr tomonidan sodir etilayotgan salbiy holatlarga e'tibor bennaslikka intiladi. Magistrni tartibga chaqirish, shuningdek, vaziyatdan kelib chiqqan holda ularning faoliyatini to'g'ri baholab, jazolash zarur bo'lgan vaziyatlarda ham indamaslikni odat qilib oladi. Bu esa magistrning odobsiz, yalqov, mas'uliyatsiz bo'lishiga olib keladi. Liberal uslubni ma'qul ko'radigan pedagog, pedagog magistr hayoti bilan mutlaqo qiziqmaydi, ularning faoliyatlariga aralashmaydi, hal qiluvchi vaziyatlarda mas'uliyatni o'z zimmasidan soqit qiladi. Ayrim holatlarda bir-biriga zid bo'lgan fikrlarni ham birdek ma'qullaydi. Natijada bu tahlilda ish ko'radigan pedagog hech qanday obro'ga ega bo'lmaydi. Chunki unga ishomsh nntumkin emas.

Shunday qilib, kishilik jamiyati taraqqiyotining shaxs tarbiyasi masalalari kun tartibiga qo'yilgan ilk davrlardanoq bolalarning ta'limi va tarbiyasi uchun mas'ul shaxslar toifasining shakllanishi, ularning shaxs va mutaxassis sifatida muayyan ijtimoiy talablarga javob bera olishlari, kasbiy mahoratga ega bo'lishlariga nisbatan ijtimoiy talablar qo'yila boshlagan. Oliy o'quv yurtlarida tahsil olayotgan bo'lajak mutaxassislarni ijtimoiy talablar bilan yaqindan tanishtirish, ularda pedagogik malaka va kasbiy mahoratni shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Pedagogik mahorat asoslari bo'lajak mutaxassislarni ta'lim va tarbiya jarayonlarni metodik jihatdan puxta, tashkiliy jihatdan samarali tashkil eta olishlarida muhim poydevor hisoblanadi. Ularning pedagogik texnikaga ega bo'lishlari kasbiy jarayonda yuzaga keladigan shaxslararo munosabatlarni samarali, salbiy nizolansiz uyushtirilishini ta'minlash bilan birga hech bir qiyinchiliksiz ta'lim va tarbiyaviy ishlar jarayonini tashkil etilishiga ham yordam beradi.

Foydalanish uchun adabiyotlar:

1. neaarornHeckoe TBopuecTBO. MockBa: "neqarornKa"- 1990.
2. Muhiddinov A.G. "O quv jarayonida nutq faoliyati". Toshkent: "Pedagog"- 1995.
3. "OCHOBBI neztororHHeckoro MacTepcTBa". rioji pefl. A.3io3HHa. MockBa: "npocBemeHHe - 1989.
4. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. Ma'ruzalar matni. Tuz.: A.X.Qosimov, F.A.Holikova. Toshkent:"TATU"- 2004.
5. Sayidahmedov N. "Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya". Toshkent: "Oliy pedagogika instituti"- 2003.
6. Sultonova G.A. "Pedagogik mahorat". Toshkent:"TDPU"-2005.
7. "Tarbiyaviy ishlar metodikasi". L LRuvinskiy tahriri ostida Toshkent: "Pedagog"- 1991.
8. QosimovaZ. "Pedagogik mahorat asoslari". Toshkent:"Fan"- 2009.
9. Qudratov T. "Nutq madaniyati asoslari". Toshkent: "Pedagog"- 1993.
10. Holiqov A. "Pedagogik mahorat". Toshkent: "Iqtisod-moliya"- 2010.
11. Husanov B., G'ulomov V. "Muomala madaniyati".Toshkent: "Iqtisod-moliya"-2009.
12. <http://psi.webzone.ru/sV050200.htm>.
13. <http://nsvlist.net/hnor/med037.htm>

Nazorat uchun savollar:

- I “Mahorat” tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
2. Pedagogik mahorat nima?
3. Pedagogik mahoratga egalik qanday sifatlarni namoyon qiladi?
- 4 Pedagogik mahoratning muhim tarkibiy qismlari qaysilar?
5. Pedagogik bilimdonlik deganda nima tushuniladi?
6. Kreativlik nima?
- 7 “Pedagogik refleksiya” tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
- 8 “Relaksopediya” nima?
- 9 “Pedagogik relaksatsiya” deganda nimani tushunasiz?
10. Madaniyat nima?
- II “Pedagogik madaniyat” tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
12. Pedagogik madaniyat qanday tarkibiy elementlarga ega?
13. “Pedagogik loyihalash madaniyati” deganda nimani tushunasiz?
14. Pedagogik dunyoqarash nima?
15. “His etish madaniyati” tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
16. Pedagogning tashkilotchilik qobiliyatiga ega bolishi nimaga xizmat qiladi?
17. Qobiliyat qanday asosiy turlari mavjud?
18. Pedagogik qobiliyat nima?
19. V.A.Kruteskiy tomonidan pedagogik qobiliyat qanday turlarga ajratiladi?
20. Perseptiv-pedagogik qobiliyat nima?
21. Perseptiv-pedagogik qobiliyatning asosiy turlari qaysilar?
22. Perseptiv-pedagogik qobiliyat negizida aks etuvchi sezgirlik turlari qaysilar?
- 23 Intuitsiya nima?
24. Pedagogga xos qobiliyatning qanday turlari bor?
30. “Noyob qobiliyat” tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
31. Pedagogik qobiliyatni rivojlantirish metodlari qaysilar?
32. “Pedagogik odob” deganda nimani tushunasiz⁹?
33. Pedagogik odobning asosiy shakllari qaysilar?
34. Kasbiy-pedagogik burch nima?
35. “Pedagogik majburiyat” tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
36. Pedagogik obro' nima?
37. “Pedagogik takt” (“pedagogik nazokat”) deganda nimani tushunasiz?
38. Pedagogik texnika nima?

40. .Pedagogik muloqotning qanday uslublari mavjud?
41. Pantomimika nima?
42. Mimika nima?
43. Jest deganda nima tushuniladi?
44. Qanday metodlar pedagogik texnika metodlari deb ataladi?
45. Pedagogik texnika vositalari nima va u nimalardan tashkil topadi?
46. Pedagog nutqi nima?
47. Pedagog nutqining asosiy shakllari qaysilar?
48. Pedagog ovozig qanday xususiyatlar xos?
49. Nutqni hosil qilish jarayonida ishtirok etuvchi organlar qanday nomlanadi?
50. Nutq apparati nimalardan tarkib topadi?
51. Nutqni tinglovchi yoki magistrga yetkazishda qo'llaniladigan vositalar majmui qanday nomlanadi?
52. Nutqli (yoki tovushli) nafas olish nima?
53. Nafas olish texnikasi turlarini ko'rsating.
54. Tovush nima? Unga xos xususiyatlarni sanab o'ting.
56. Diksiya nima?
57. "Artikulyatsiya" deganda nimani tushunasiz?
58. Ritmika va ritm nima?
60. Nutq madaniyati nima va uning ta'limiy elementlari qaysilar?
61. Pedagogik muloqot madaniyati nima?
62. Pedagogik muloqot jarayonida qanday vazifalar bajariladi?
63. Axborot almashishda qanday vositalardan foydalaniladi?
64. "Muloqot madaniyati" deganda nimani tushunasiz?

Test topshiriqlari:

1. "Bir ish yoki faoliyatni yuksak darajada, hech bir qiyinchiliksiz, o'ta mohirlik bilan bajarish". Qaysi tushuncha ushbu jarayon mohiyatini anglatishga xizmat qiladi?

- a) malaka;
- b) mahorat;
- c) tajriba;
- d) ko'nikma.

2. "Pedagogik mahorat" tushunchasining mohiyati qaysi javobda berilgan?

a) pedagog tomonidan kasbiy faoliyatning ustalik, mohirlik bilan, san'atkorona tashkil etilishini ta'minlovchi bilim, ko'nikma va malakalar

b) ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyati. yuksak pedagogik tafakkur;

c) pedagogning pedagogik jara'. onni tashkiliy, metodik, ruhiy va sub'ektiv jihatdan o'ta mohirlik, ustalik bilan tashkil etish va boshqarish qobiliyati, ko'nikina-malakasiga egaligi;

d) barcha javoblarni to'g'ri.

3 Nutq texnikasi, nutq madaniyati, pedagogik texnika, pedagogik muloqot madaniyati. Ushbu tayanch tushunchalar yordamida qaysi soha vakiliga xos sifatlar ifodalanadi?

a) notiqqa;

b) tilshunosga;

c) pedagogga;

d) advokatga.

4 Pedagogik mahorating muhim tarkibiy qismlari qaysi javobda berilgan?

a) pedagogik odob; pedagogik bilimdonlik; pedagogik qobiliyat; pedagogik muloqot madaniyati;

b) pedagogik relaksatsiya; kommunikativ ta'sir ko'rsatish qobiliyati; pedagogik takt (nazokat); pedagogik texnika;

c) nutq texnikasi; pedagogik ijodkorlik; pedagogik tajriba; pedagogik madaniyat;

d) barcha javoblarni to'g'ri.

5. Ijtimoiy sub'ektlar bilan o'zaro aloqada bo'lish; magistr bilan sub'ektiv munosabat o'rnatish; pedagogik jarayonlar mohiyatini izchil idrok qilish; jahon pedagogik madaniyati asoslarini, milliy pedagogik tajribani o'rganish, integratsiyalashtirish asosida faoliyatiga tatbiq etish; innovatsion yangiliklardan doimiy xabardor bo'lish; mutaxassislik yo'nalishi bo'yicha avborotlarni izlash, topish, ularni ta'lim mazmuniga tayangan holda qayta ishlash, kasbiy faoliyat jarayonida ulardan samarali foydalana bilish; magistr'larga yetkazib berish; shaxsiy tajribalarni umumlashtirish, ta'lim oluvchilarga uzatish; kasbiy fidoiylik, pedagogik texnologiyalarni egallash, bilim, ko'nikina, malakalarni o'zlashtirish. Mazkur holatlarni yorituvchi pedagogik madaniyatning tarkibiy qismi qaysi?"

a) pedagogik takt (nazokat);

b) pedagogik relaksatsiya;

- c) pedagogik bilimdonlik;
- d) pedagogik tajriba.

6. Kreativlik nima?

a) kishining o'z xatti-harakatlari va ularning asoslarini tushunib yetishi, fahmlashiga qaiatilgan nazariy faoliyati; bilishning alohida faoliyati;

b) individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi, mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kimvchi ijodiy qobiliyati;

c) shaxsning osonlik bilan biron faoliyatni egallay olishini ta'minlaydigan individual psixologik xususiyat;

d) magistr lamng hissiy faoliyatini, ruhiy-jismoniy quwatini hamda ishchanlik qobiliyatini qayta tikiash.

7 Pedagogning shaxs ongi mohiyati va vazifalarini, shu jumladan, qadriyatleri, qiziqishleri, rag'batlantiruvchi omillar, fikrlash, idrok, qarorlar qabul qiiish, hissiy ta'sirlanish, xatti-harakatlari va b ning mohiyatini anglab yetishi - bu ...

- a) pedagogik refleksiya;
- b) fiziologik refleksiya;
- c) ijtimoiy refleksiya;
- d) biologik refleksiya

8 "Relaksopediya" tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?

a) ta'lim oluvchilaming irodaviy va axloqiy sifatlarga egaliklari darajasini aniqlashga qaratilgan faoliyat;

b) ta'lim oluvchilarda bilish faoliyatiga bo'lgan qiziqishni kuchaytirishga qaratilgan faoliyat;

c) ta'lim oluvchilarda ruhiy va jismoniy toliqishlami bartaraf etishga qaratilgan pedagogik faoliyat;

d) to'g'ri javob yo'q.

9 Magistr lamng hissiy faoliyatini, ruhiy-jismoniy quwatini hamda ishchanlik qobiliyatini qayta tiklash jarayoni qanday nomlanadi?

- a) pedagogik refleksiya;
- b) pedagogik relaksatsiya;
- c) pedagogik faohyat;
- d) pedagogik tashxis.

10. “Insoniyat tomonidan ijtimoiy, ma’naviy-ma rifiy sohalar, ishlab chiqarishda qo lga kiritilgan yutuqlar majmui”. Mazkur ta’rif mohiyatini ifodalovchi tushuncha qaysi?

- a) moddiy va ma'naviy boylik;
- b) ma'naviy meros;
- c) madaniyat;
- d) milliy qadriyat

11. “Pedagogik madaniyat” tushunchasi qanday ma'noni yoritadi?

a) pedagogning kasbiy faoliyatni mavjud ijtimoiy talab, huquqiy me'yor va standartlarga muvofiq tashkil etishga bo lgan qobilligi, kasbiy tayyorgarlik darajasi;

b) pedagogning kasbiy vazifalarni hal qilish usul va vositalarini o'zlashtirganlik, pedagogik bilimdonlik, takt, texnika va madaniyatni namoyon qila olishning yuqori darajasi;

c) pedagogning ruhiy-hissiy holat (ta’sirlanish)larning davomiyligi va barqarorlik darajasi

d) barchajavoblar to'g'ri

12. Pedagogik inadaniyatning tarkibiy elementlari qaysi javobda ko rsatilgan?

a) pedagogik loyihalash madaniyati; kasbiy bilimlarni puxta o'zlashtirish madaniyati;

b) pedagogik dunyoqarash; fikrlash madaniyati; his etish madaniyati;

c) baholash madaniyati; muloqot madaniyati; tashkilotchilik qobiliyati;

d) barcha javoblar to'g'ri.

13. Pedagog tomonidan o zining ichki imkoniyatlari bilan talab, xohish-istaklarni o'zaro uyg'unlashtirish asosida maqsad hamda vazifalarni to'g'ri belgilay olish, pedagogik jarayonni bosqichlar bo'yicha rejalashtirish, rejani amalga oshirishda zarur vositalarni tanlab bilish malakasi egalikni tavsiflovchi sifat. Ushbu ta'rif mohiyatni yoritilgan tushuncha qaysi?

a) pedagogik loyihalash madaniyati;

b) fikrlash madaniyati;

c) his etish madaniyati

d) kasbiy bilimlarni puxta o'zlashtirish madaniyati.

14. Pedagogik dunyoqarash nima⁹

a) pedagog tomonidan ta'hm jarayoni ishtirokchilari: magistrlar, magistrlar, tarbiyalanuvchilar, ota-onalar, hamkasblarining xatti-harakatlari. hissiyotlari, hayotiy intili shlari, tabiatlarini tushunish, boshqalar nuqtai nazarini ma qullash asosida jamoadagi munosabatlami me yorda tashkil etilishini ta'minlovchi sifat;

b) pedagogning mavjud pedagogik vaziyatlami inobatga ola bilishi, ulaming mohiyatidan kelib chiqqan holda to'g'ri qarorlar qabul qilishi va ulami amaliyotga samarali tatbiq eta olishini ifodalovchi sifat;

c) pedagogning o'zi. ta'lim oluvchilar o'rtasida tashkil etiladigan o'zaro munosabatlar mazmuni, natijalarini belgilovchi dialektik qarash, e'tiqodlar tizimiga egaligini ifodalovchi sifat;

d) to'g'n javob yo'q.

15. Pedagogmng magistrlarining ichki kechinma, his-tuyg'u, o'y-fikrini tushunishi asosida samarali muloqotni tashkil etishini anglatuvchi sifat qanday tushuncha bilan ifodalanadi?

a) his etish madaniyati;

b) pedagogik muloqot madaniyati;

c) pedagogik loyihalash madaniyati;

d) barcha javoblar to'g'ri.

16. Pedagog tomonidan ta'limiy va tarbiyaviy jarayonlami ilmiy-nazany, metodik va hissiy jihatdan to'g'n tashkil etilishini ta'minlovchi individual psixologik xususiyat - bu ...

a) tashkilotchilik qobiliyati;

b) loyihalash qobiliyati;

c) ijodiy fikrlash qobiliyati;

d) anglash qobiliyati.

17. Qobiliyatmng asosiy turlari qaysi javobda to'g'n ko'rsatilgan?

a) ijodkorlik qobiliyati. akademik qobiliyat;

b) umumiy qobiliyat, maxsus qobiliyat;

c) qobiliyat, iste'dod;

d) to'g'ri javob yo'q.

18. Pedagogik qobiliyat nima?

- a) mutaxassis sifatida faqat pedagoglargagina xos bo'lgan qobiliyatlarini yanada boyitish va takomillashtirish uchun zarur shart-sharoitni yaratishga qaratilgan harakat;
- b) pedagogik jarayonda pedagog tomonidan amalga oshirilishi zarur bo'lgan maqsadli ish;
- c) pedagogik faoliyatni oqilona tashkillashtirish, olib borishga imkon beradigan. amaliy vazifalarning samarali bajarilishini ta'minlashda ahamiyatli bo'lgan xususiyatlar;
- d) to'g'ri javob yo'q.

19. V A Kruteskiyning yondashuviga ko'ra pedagogik qobiliyat qanday turlarga ajratiladi?

- a) didaktik qobiliyat; akademik qobiliyat; perseptiv-pedagogik qobiliyat; nutq qobiliyati; tashkilotchilik qobiliyati;
- b) avtoritar qobiliyat; kommunikativ qobiliyat; pedagogik xayolot; diqqatni taqsimlay olish qobiliyati;
- c) a va b javoblar to'g'ri;
- d) to'g'ri javob yo'q.

20. Shaxsning ichki dunyosiga kirib bilish, psixologik kuzatuvchanlik, magistning psixik holatlarining nozik jihatlarini tushuna olish qobiliyati qanday nomlanadi?

- a) pedagogik qobiliyat;
- b) his qilish qobiliyati;
- c) anglash qobiliyati;
- d) perseptiv-pedagogik qobiliyat.

21. Perseptiv-pedagogik qobiliyatning asosiy turlari qaysilar?

- a) pedagogik bilimdonlik; pedagogik qobiliyat; pedagogik sezgirlik;
- b) pedagogik relaksatsiya; pedagogik intuitsiya; pedagogik madaniyat;
- c) pedagogik ziyraklik; pedagogik empatiya; pedagogik intuitsiya;
- d) pedagogik takt (nazokat), pedagogik texnika, pedagogik ijodkorlik.

22. Perseptiv-pedagogik qobiliyat negizida aks etuvchi sezgirlik turlari qaysi?

- a) ob'ektni his etish; me'yor va yondashuvni his qilish; dahldorlikni his

- c) to'g'ri javob yo'q;
- d) a vabjavoblarto'g'ri.

23. Mantiqiy bog'lanniagan yoki mantiqiy xulosaga kelish uchun dalillar yetarli bo'lmaganda qidiruv yo'nalishlari asosida masalani yechishning tarkibini bo'lgan evrestik (unumli ijodiy fikrlash) jarayoni qanday nomlanadi?

- a) qobiliyat;
- b) tafakkur;
- c) sezgirlik;
- d) intuitsiya.

24. O'quv materialini maqsadga muvofiq tanlay bilish; ta'lim maqsadini aniq belgilay olish; ta'limiy vazifalarni oqilona belgilash; o'quv materiallarini aniq, oson tushuntirish; magistrlarda fanlarga qiziqishni uyg'ota olish; magistrlarda o'quv faolligini kuchaytira bilish; magistrlarda mustaqil fikrlash ko'nikmalarni shakllantira olish kabi holatlar pedagogga xos qanday qobiliyatni ifodalaydi?

- a) tashkilotchilik qobiliyatni;
- b) kommunikativ qobiliyatni;
- c) konstruktiv qobiliyatni;
- d) didaktik qobiliyatni.

25. Pedagog faoliyatini to'g'ri tashkillashtirish hamda magistrlar jamoasini samarali boshqarishda muhim ahamiyat kasb etuvchi qobiliyat qanday nomlanadi?

- a) tashkilotchilik qobiliyat;
- b) kommunikativ qobiliyat;
- c) konstruktiv qobiliyat;
- d) didaktik qobiliyat.

26. Pedagogning qanday qobiliyatga egaligi ta'lim jarayonining ijodiy xususiyat kasb etishini ta'minlaydi?

- a) tashkilotchilik qobiliyat;
- b) kommunikativ qobiliyat;
- c) konstruktiv qobiliyat;
- d) didaktik qobiliyat.

27. Pedagogning qanday qobiliyatga egaligi ta'lim jarayonining ishtirokchilari (magistrlar, ota-onalar, hamkasblar va ta'lim muassasasining rahbailari) samarali muloqot qilishini ta'minlaydi?

- a) tashkilotchilik qobiliyat;
- b) kommunikativ qobiliyat;
- c) konstruktiv qobiliyat;
- d) bihsh qobiliyati.

28. Shaxslararo munosabatlarda shaxsning o'z fikri, his-tuyg'ulari, hissiyotlarini to'g'ri ifodalashga, suhbatdoshi tomonidan samimiy qabul qilinishiga, suhbat jarayonida o'z qarashlarini muvaffaqiyatli himoya qilinishiga erishish imkonini beradigan layoqatiga egalikni ifodalovchi psixologik xususiyat qanday nomlanadi?

- a) tashkilotchilik qobiliyat;
- b) kommunikativ qobiliyat;
- c) konstruktiv qobiliyat;
- d) didaktik qobiliyat.

29. "Ta'lim va tarbiya jarayonining mohivati, qonuniyallari, magistrning yosh psixologik va shaxsiy xususiyatlari, ta'lim ishtirokchilari o'rtasidagi munosabat mazmuni, pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish shartlari hamda kutiladigan natijalarni anglashga imkon beradigan individual psixologik xususiyat" mohiyati qanday tushuncha yordamida ifodalanadi?

- a) anglash qobiliyati;
- b) his qilish qobiliyati;
- c) sezgirlik qobiliyati;
- d) bihsh qobiliyati.

30. Qanday qobiliyat bir vaqtning o'zida bir necha faoliyatni bajara olish; atrofida kechayotgan ikki yoki bir necha voqelikni birdek qabul qilish, o'z taqizuvchanlik; miya faoliyatining biokimyoviy va elektrik faolligi; uyquchan emaslik, nutq va fantaziyaning boyligi; kuchli xotiraga egalikni ifodalaydi?

- a) o'z ta kuchli qobiliyat;
- b) iqtidor;
- c) noyob qobiliyat;
- d) sezgirlik.

31. Pedagogik qobiliyatni rivojlantirish metodlari qaysilar?
- a) o'zini-o'zi anglash; o'zini-o'zi to'g'ri baholash, maxsus mashqlar;
  - b) trening; ishchanlik o yinlari; faoliyatga kirishish;
  - c) a va b javoblar to'g'ri,
  - d) to'g'ri javob yo'q.

32. Pedagog oldiga uning o'ziga, kasbiga, jarmyatga, bolalarga va o'quv-tarbiya jarayonining boshqa ishtirokchilariga munosabatda bo'lishiga nisbatan qo'yiladigan axloqiy talablar tizimi qanday nomlanadi?

- a) axloqiy me'yorlar;
- b) huquqiy me'yorlar;
- c) ijtimoiy talablar;
- d) pedagogik odob.

33. Pedagogik odobning asosiy shakllari qaysi javobda ko'rsatilgan?

- a) kasbiy-pedagogik burch; pedagogik adolat;
- b) pedagogik majburiyat; pedagogik obro';
- c) to'g'ri javob yo'q;
- d) a va b javoblar to'g'ri.

34. Kasbiy-pedagogik burch nima?

- a) pedagog tomonidan sidqidildan bajariladigan vazifa;
- b) pedagogning zimmasidagi vazifalarni bajarishga bo'lgan munosabati;
- c) pedagog tomonidan kasbiy faoliyatda ado etilishi ixtiyoriy bo'lgan vazifa;
- d) pedagog tomonidan kasbiy faoliyatda ado etilishi majburiy bo'lgan vazifa.

35. Jamiyat tomonidan pedagog shaxsiga, u tomonidan bir qator pedagogik majburiyatlarning bajarilishiga qo'yiladigan talab va axloqiy yo'l-yo'riq, ko'rsatmalar majmuasi mohiyati qanday tushuncha yordamida yoritiladi?

- a) kasbiy odob;
- b) kasbiy-pedagogik burch;
- c) pedagogik majburiyat;
- d) pedagogik obro'.

36. Pedagogik obro' nima?

- a) magistrlar, ulaming ota-onalan, pedagogik jamoa, jamiyat tomonidan pedagogga hurmat ko'rsatilishi;
- b) pedagogning magistrlar, ulaming ota-onalari, pedagogik jamoa, jamiyat tomonidan e'tirof etilgan axloqiy maqomi;
- c) magistrlar, ulaming ota-onalari, pedagogik jamoa, jamiyat tomonidan pedagogning yaxshi mutaxassis sifatida e'tirof etilishi;
- d) to'g'ri javob yo'q.

37. Pedagogning magistrlar bilan turli faoliyat shakllari bo'yicha tashkil etiladigan muloqotda mavjud axloqiy tamoyillar hamda hulq-atvor qoidalarga rioya qilishi, ularga to'g'ri yondashish malakalariga egaligi qanday tushuncha yordamida ifodalanadi?

- a) pedagogik takt (pedagogik nazokat);
- b) pedagog odob;
- c) pedagogik obro';
- d) to'g'ri javob yo'q.

38. Pedagogik faoliyatda orttirilgan tajriba, pedagog tomonidan o'zlashtirilgan alohida magistr, ta'lim oluvchilar jamoalariga pedagogik ta'sir ko'rsatish metodlarini amalda samarali qo'llay olish uchun zamr bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar majmui - bu ...

- a) pedagogik vazifa;
- b) pedagogik mahorat;
- c) pedagogik layoqat;
- d) pedagogik texnika.

39. Pedagogik texnikaning tarkibiy elementlari qaysilar?

- a) o'zini o'zi hissiy boshqarish; pantomimika;
- b) mimika; jest (gavda, qo'l, oyoq harakat)dan o'nli foydalanish;
- c) nutq texnikasi; alohida so'z yoki ifodalami ifodalash sur'ati (ritmika);
- d) barcha javoblar to'g'ri.

40. Qosh-qovoqni uyub yurmaslik; boshqalainig kamchiliklari, nuqsonlanni oshirib ko'rsatmaslik; hazil-mutoyibaga moyil bo'lish; xushmuomala bo'lish va kelajakka ishonch bilan qarashning ruhiy barqaiorlikka erishish shartlari deb belgilagan pedagog kim⁹

- a) A.Avloniy;

- b) Ya.A.Komenskiy;
- c) V.A.Suxomlinskiy;
- d) D.K.Ushinskiy.

41. Pantomimika nima?

a) pedagogning u tomonidan bayon etilayotgan muayyan fikmi alohida ajratib ko'rsatish, ma'lum qiyofa orqali namoyon ettirilishini ta'minlovchi gavda, qo'l va oyoqlar harakati;

b) pedagogning pedagogik jarayon, magistr'larga nisbatan hissiy yondashuvi;

c) pedagog tomonidan ma'lum pedagogik voqelik, hodisa, jarayon va ob'ektlarning baholanishi;

d) barcha javoblar to'g'ri.

42. Yuz muskullarining harakatlari orqali o'z fikri, his-tuyg'ulari, kayfiyatini mavjud voqelikka nisbatan munosabatini ifodalash qanday nomlanadi?

a) pantomimika;

b) jest;

c) mimika;

d) hissiy ifoda.

43. Jest deganda nima tushuniladi?

a) muayyan hodisa yoki ob'ektga nisbatan munosabatning gavda harakatlari bilan ifodalanishi;

b) muayyan hodisa yoki ob'ektga nisbatan munosabatning gavda, qo'l va oyoq harakatlari yordamida ifodalanishi;

c) muayyan hodisa yoki ob'ektga nisbatan munosabatning yuz qiyofasi yordamida hissiy ifodalanishi;

d) to'g'ri javob yo'q.

44. Pedagog tomonidan magistr'larning u yoki bu harakatlari yoki ularda namoyon bo'ladigan ma'naviy-axloqiy sifatlariga o'zining sub'ektiv munosabat, alohida his-tuyg'ulami ma'noli ifodalanishini anglatuvchi metodlar qanday nomlanadi?

a) ilmiy-pedagogik metodlar;

b) pedagogik metodlar;

c) pedagogik texnika metodlari;

d) pedagogik loyihalash metodlari.

45. Pedagog tomomdan magistrning u yoki bu harakatlari yoki ularda namoyon bo'ladigan ma'naviy-axloqiy sifatlariga nisbatan sub'ektiv munosabat. alohida his-tuyg'ularning ma'noli ifodalanishini ta'minlovchi vositalar qanday nomlanadi?

- a) didaktik vositalar;
- b) tarbiya vositalari;
- c) pedagogik texnika vositalari;
- d) texnologik vositalar.

46. Pedagognutqi nima?

a) pedagogning ta'lim-tarbiya jarayonida til vositalaridan foydalanishi;

- b) pedagog tomonidan fikrning badiiy ifodalanishi;
- c) pedagog so'zining ifodaviyligi, boyligi va ta'sirchanligi;
- d) to'g'ri javob yo'q.

47. Pedagog nutqining asosiy shakllari qaysilar?

a) omma orasida nutq so'zlash, magistrlar o'rtasida nutq so'zlash, monolog;

- b) monolog; dialog, polilog;
- c) dialog, davra suhbat, kirish nutqi;
- d) yakuniy nutq, polilog, ma'ruza.

48. Jarangdorlik; keng diapazonlik; havodorlik; ixchamlik, harakatchanlik; chidamlilik; moslashuvchanlik; qarshi shovqinlarga nisbatan barqarorlik; suggesivlik. Ular nimani ifodalaydi?

- a) pedagog nutqining mantig'ini;
- b) pedagog fikrining mazmunini;
- c) pedagog ovozining xususiyatlarini;
- d) pedagogning monologik nutqini.

49. Nutqni hosil qilishda ishtirok etuvchi organlar qanday nomlanadi?

- a) nutq apparati;
- b) nutqni hosil qiluvchi vosita;
- c) nutqni ifoda etuvchi moslama;
- d) nutqni hosil qiluvchi mexanizm.

50. Nutq apparati nimalardan tarkib topadi?

- bj kekirdak; bo'g iz; hiqildoq; halqum;
- c) tishlar; burun bo'shlig'i; lablar;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

51. Nutqni tinglovchi yoki magistrga yetkazishda qo'llaniladigan vositalar majmui qanday nomlanadi?

- a) nutq organlari;
- b) nutq apparati;
- c) nuiq texnikasi;
- d) to'g'ri javob yo'q.

52. Nutqli (yoki tovushli) nafas olish nima?

- a) nafasning nutqdan avval olinishi;
- b) nafasning nutq jarayonidagi olinishi;
- c) to'liq nafas olish;
- d) qisqa-qisqa nafas olish.

53. Nafas olish texnikasi turlarini ko'rsating.

- a) kiftda nafas olish; ko'krak-qorin orqali nafas olish; aralash nafas olish;
- b) qisqa-qisqa nafas olish, to'liq nafas olish, yarim to'liq nafas olish;
- c) tez-tez nafas olish, sekin nafas olish, bir me'yorda nafas olish;
- d) barcha javoblar to'g'ri.

54. Chiqarilgan havoni xiqildoqdan o tish paytida ovoz pardalarning tebranishi natijasida vujudga keladigan hodisa, sado, sas nima deb ataladi?

- a) tovush;
- b) ovoz;
- c) nutq;
- d) so' z.

55. Tovush kuchi, tovush pardozi, tovushning ixchamligi va harakatchanligi, diapazon, tembr. Ular nimani anglatadi?

- a) tovush xususiyatlarini;
- b) tovush tezligini;
- c) tovush mavjudligini;
- d) tovush aniqligini.

56. Diksiya nima?
a) so'zlaming ixtiyoriy talafifuz qilinishi;
b) so'zlaming noaniq talaffuz qilinishi;
c) so'zlaming erkin talaffuz qilinishi;
d) so'zlaming aniq talaffuz qilinishi.

57. Nutq organ (a'zo)larining tovush hosil qilishdagi harakatlari holati qanday nomlanadi?

- a) diksiya;
b) diapazon;
c) artikulyatsiya;
d) tembr.

58. Ayrim so'z va bo'g'inlarning aytilish muddati va to'xtalishi, nutq va ifodalaming navbat bilan ifodalanishi - bu ...

- a) ritm;
b) ritmika;
c) diksiya;
d) amkulyatsiya.

59. Nutqning hissiy holatini ifodalovchi muhim xususiyati qanday tushuncha yordamida ifodalanadi?

- a) ritm;
b) ritmika;
c) diksiya;
d) artikulyatsiya.

60. O'z fikrini nutq yordamida mantiqli, to'g'ri, obrazli, aniq va ifodali yetkazib berish malakalarining o'zlashtirilganlik darajasi qanday ataladi?

- a) muloqot madaniyati;
b) nutq texnikasi.
c) nutq madaniyati;
d) muloqot texnikasi.

61. Pedagogik muloqot madaniyati nima?

a) pedagogning magistrar jamoasi, ota-onalar, hainkasblar, rahbariyat

b) pedagogning magistrilar jamoasi, ota-onalar, hamkasblar, rahbariyat bilan pedagogik odob va muloqot talablariga muvofiq holda uyushtiradigan suhbat;

c) pedagogning magistrilar jamoasi, ota-onalar, hamkasblar, rahbariyat bilan ijtimoiy-huquqiy me'yorlarga muvofiq holda uyushtiradigan suhbat;

d) to'g'ri javob yo'q.

62. Pedagogik muloqot jarayonida qanday vazifalar bajariladi?

a) shaxsni o'rganish (bilish); axborot almashish;

b) faoliyatni tashkil etish; hamdard bo'lish;

c) to'g'ri javob yo'q;

d) avabjavoblarto'g'ri.

63. Axborot almashishda qanday vositalardan foydalaniladi?

a) og'zaki vayoza nutq, muloqotning tashkiliy ko'lami va vaqti;

b) paraingvistik tizim, ekstralingvistik tizim;

c) ko'z qarashlar yordamida tashkil etiladigan aloqa; belgilaming optik-kinetik tizimi

d) barcha javoblar to'g'ri.

64. Muloqot jarayonini axloqiy me'yorlar, ijtimoiy talablarga muvofiq tashkil etish asosida suhbatdoshni tushuna olish ehtiyoji va qobiliyatiga egalik qanday nomlanadi?

a) nutq madaniyati;

b) muloqot madaniyati;

c) nutq texnikasi;

d) suhbatlashish madaniyati.

65. Pedagogik muloqot uslubi qaysilar?

a) avtoritar uslub;

b) demokratik uslub;

c) ...

XOTIMA

Mustaqil O'zbekiston Respublikasida shakllanayotgan milliy istiqloq g'oyasi Respublika Konstitutsiyasida e'tirof etilgan insonparvar, demokratik, huquqiy davlat va jamiyatni barpo etish, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy hamda madaniy rivojlanishning yuqori bosqichlariga ko'tarish, jahon hamjamiyati safidan munosib o'rin egallashga yo'naltirilgan ezgu maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Ushbu maqsadlarning ijobiy natijaga ega bo'lishi, eng avvalo, yosh avlodga ilmiy bilimlar asoslarini puxta o'rgatish, ularda keng dunyoqarash hamda tafakkur ko'lamini hosil qilish, ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish borasidagi ta'limiy-tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishga bog'liqdir. Zero, yurtning porloq istiqbolini yaratish, uning nomini jahonga keng yoyish, ulug' ajdodlar tomonidan yaratilgan milliy-madaniy merosni jamiyatga namoyish etish, ularni boyitish, mustaqil Respublikamizning rivojlangan mamlakatlar qatoridan joy egallashini ta'minlash yosh avlodni komil inson hamda malakali mutaxassis qilib tarbiyalashga bog'liqdir.

“Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat” fanini o'rganishda magistrlar dastlab “Pedagogik texnologiya” nazariyasining yaratilishi, tarixiy taraqqiyoti, muhim bosqichlari, ustuvor tamoyillari, pedagogik texnologiya g'oyalarning ta'lim va tarbiya jarayonida qo'llash shartlari, pedagog va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabat, muloqot mazmuni, shaxsga yo'naltirilgan talim turi, ularning o'qitish sifati va samaradorligini yaxshilash borasidagi imkoniyatlari, pedagog va magistr, magistrlar guruhi o'rtasida qaror toptiriladigan hamkorlik shartlari bilan yaqindan tanishadi. Tarbiya texnologiyalarining texnik, texnologik va didaktik imkoniyatlarni puxta o'zlashtirish esa magistrarga kasbiy faoliyatda shaxslararo munosabatlarni samarali tashkil etish, ijtimoiy ziddiyatlarning oldini olish, tashkil etiladigan har bir tarbiyaviy tadbirning ahamiyatini oshirish, ta'sirchanligini kuchaytirish yo'lida amaliy harakatlarni olib borish imkoniyatini yaratadi.

Interfaol metodlarni nafaqat ta'lim va tarbiya sohasida, balki har qanday yo'nalishdagi kasbiy faoliyat asoslarini puxta o'zlashtirish, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash maqsadida trening, o'quv kurslarini tashkil etish, mutaxassislar o'rtasida hamkorlik aloqalarini o'rnatishga yordam beradi.

“Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat” fani doirasida magistrlar “Pedagogik texnologiya” nazariyasining muhim asoslari bilan

tanishadi, kasbiy faoliyatda pedagogik texnologiyalami samarali, maqsadli qo'llashni o'rganadi, ta'lim-tarbiya jarayonlarini loyihalashtirish, texnologiyalashtirish ko'nikma-malakalarini puxta o'zlashtiradi. Shuningdek, magistrlar pedagogik texnologiyaning muhim tarkibiy qismlaridan bo'lgan pedagogik mahorat va teatr pedagogikasining muhim g'oyalari, ustuvor tamoyillari bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'ladiki, bu holat ularning kasbiy kamolotga erishishlari uchun mustahkam zamin hozirlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz”.-Toshkent: “O‘zbekiston ”- 2017.
2. Karimov I. A “Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch” Toshkent: “Ma’naviyat”- 2008
3. SecnanbKo B.Fl. CnaraeMbie nejjarornHecKOH TexHOJiornn. - MockBa: llejjarorHKa, 1989.
4. Kojibinas nchXojiorHHecKan oHUHKJionejiHfl”. - MockBa: 3KCMO, 2007.
5. TpeBqeBaHB IlpHMeHeHHe HHTepaKTHBHbix МСТОHOВ оOyneHHS B o6pa30BaTejibHOM nporjecce BY3a z/ http://fostu.ucoz.ru/Dubl/innovacionnye_podkhodv_i_tekhnologii/primenenie_innovacionnvkh_metodov_obucheniia_dija_realizacii_komDetentnostnogo_Dodkhoda/primenenie_interaktivnvkh_metodo_v_obucheniia_v_obrazovatelnom_processe_vuza/29-1-0-284
6. /jHCTaHUHOHHoe obyueHHe // <http://ru.wikipedia.org/wtki>.
7. JjHCTaHijHOHHoe obyueHHe // http://www.moeobrazovimie.ru/distantsionnoe_obuchenie.html.
8. JjMtiijiepeHUpoBaHHoe oby*reHHe // http://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/obshche_pedagogicheskie_tekhnologii/osnovnye-ponyrtiya-tehnologii
9. 3aKOHOMepHocTH nejjarorHHecKoro npojecca // [http://ru. fpptaining. wikia. corrwiki](http://ru.fpptaining.wikia.com/wiki).
10. HrpobBie TexHOJiorHH // http://www.vashpsixolog.ru/lectures-on-the-psychology/168-metodi_cheskaya-rabota/1465.html.
11. HHaHBHjryaJibHoe oby*ieHHe // <http://www.libsid.ru/individualnoe-obuchenie-i-organizatsiya-dosuga-detey/individualnoe-obuchenie/technologiya-individualzatsii-obucheniya>.
12. HHHOBarjHOHHoe oby*ieHHe // http://msk.treko.ru/show_dict_1234.
13. InomxoJayev S. “Notiqlik san’ati asoslari”. Toshkent: “Pedagog”- 1982
14. HcjiaMryjioBa C.K. TexHOJiorH3ajHa npouecca oby*ieHHa B uKOJie: Teopna H onbiT. - AjiMan>i TBop*ieckan nenarorHKa, 2003.
15. Ismoilov M “Rejissura va aktyorlik mahorati bo’yicha o’tkazila-digan amaliy mashqlar . Toshkent: “RFAAK bosmaxonasi”- 2007
16. JHHHOCTHO-opHeHTHpoBaHHoe oby*ieHHe // http://pedsovet.org/component/option.com_mtree/task.viewhnl/link_id,4744/Itemid,118.
17. KpeaTHBHOCTh // <http://psi.webzone.ru/st/050200.htm>.
18. Mamatqosimov J. “Ommaviy bayramlar rejissurasida sahna madaniyati”. Toshkent: “A Qodiriy nomidagi Toshkent davlat Madaniyat instituti”- 2009.
19. HCMOB P C. IlchXojiornji / Y*ie6. JJIM CTyn. BUC. nej. v*ie6 saBeneHHH - MockBa: rHIJ “Bnajioc”, 2000.
20. Oby*ieHHe B corpyjijHHecTBe // <http://ininfo.mggu-sh.iu/data/resources/collaborative-learning/book/int3.htm>.
21. Oby*ieHHe B coTpvnHHecTBe // <http://wiki.pskovedu.ru/index.php>

- i ty/training_cooperation. htm.
23. Ochilov M. “Yangi pedagogik texnologiyalar”. Qarshi: “Nasaf- 2000.
  24. “Pedagogik mahorat: sxema va rasmlarda”. Met. qo‘ll. N Erkaboyeva, M Usmonboyeva, MJrgashova, N Xo‘janazarova Toshkent:”Nizomiy nomidagi TDPL”- 2012.
  25. IlenarornKa / YieS flns BY3OB. Floq peq. II H IloaKachCToro. - MockBa: neaarornMecKoe obmecTBO POCCHH, 2002.
  26. IlenarorHqecKaj! aHarnocTHKa // http://pedagogical_dictionary.academic.ru/2379.
  27. IleaarorHqecKaB KyjrtTypa // http://mirslovarei.com/content_eco/pedagogicheskaj_a-kultura-3_2491.html.
  28. IleaarorHMecKHH npoqec // <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
  29. neaarorHqecKHn TaKT // http://imp.rudn.ru/Dsvchology/pedagogical_psvchology/13.html
  30. IloajiacbiH M.n IleaarorHKa / B 2-x TOMax - M.: Bjiacijoc, 2004
  31. IpeHMymecTba HHTepaKTHBHbix CTOXIOB oSyqeHHH HHOCTpaHHtIM B3biKaM // <http://www.scienceforum.ru/2013/218/5678>.
  32. IpoGjieMHoe oSyqeHHe // <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
  33. IicHxojio-ro-nenarorHHeKoe conpoBOiKneHHe peanHsauHH HHHOBaijHOHHbix o6pa30BaTejibHbix nporaMM / Iion pejj. KJ.TI 3nHqeHKO, HA BojionapcKOH - MockBa: MUI-BO MTY, 2007.
  34. “Psixologiya”. Qisqacha izohli lug at Tuzuvchilar: MGDavletshin va b. Mas‘ul muharrir: M.G.Davletshin. T.:”Nizomiy nomidagi TDPU”-1998
  35. Rasulov I. “Ta‘hm oluvchilarda loyihalash madaniyatigaoid nazariy tushunchalami shakllantirish”. “Uzluksiz ta‘lim” j. .Ns3, 2014-yil.
  36. CejieBKO T.K. CospemeHHbie oGpaobatejibHbie TEXHOJOTHH. - M.: 1998. - C 15-16.
  37. CnyayHOHHbiH ananH3 nJIN anaTOMHS KeHC-Merojia / TIojj pejj. K) II CypMHHa. - KHCb: IJeHTp HHHOBauHH n pa3BHTHS, 2002.
  38. CjiacTeHHH B A TIojjbiMOBa JI.C. IleaarorHKa — HHHOBauoHHHas flesTejrbHOCTb. -MockBa: MarucTp, 1997, -C. 97.
  39. CoBpeMeHHbie o6pa30BaTejibHbie TexHOJiorHH / Vqe6Hoe nocobHe. TIojj peu. H B BopaobCKOH. - 2-e H3fl., CTep. - MockBa: KHOPYC, 2011.
  40. Tajibi3HHa H.<I>. YnpaBjieHHe nroyeccoM ycBoeHna 3HaHHH. - MockBB: M3JI-BO MTY, 1984.
  41. “Tarbiya”. Ota-onalar va murabbiyalar uchun ensiklopediya. Tuzuvchi: M N Aminov. Mas‘ul muharrir A Majidov. Toshkent “O‘zbekiston milliy ensikiopediyasi” - 2010.
  42. TexHOJiorHqecKas Kapra // <http://wiki.pippkro.ru/index.php>
  43. TexHOJiorHqecKaa Kapra//http://www.e-osnova.ru/PDF/osnova_14_7_656.pdf.

- 351.shtml
- 47 Tolipov O', Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari". Toshkent:"Fan"- 2006.
- 48 Tolipov O', Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot". Toshkent "Fan"- 2005.
- 49 Tursunov I., Nishonaliyev U. "Pedagogika kursi". Toshkent: "Pedagog - 1997.
- 50 Farberman B. "Ilg'or pedagogik texnologiyalar" Toshkent: "Fan"- 2000.
- 51 XynoiKecTBeHHwe po.iH nenarora. nenaror KaK upaMaTypr, pe>KHCcep, apmcT // <http://nsportal.ru/shkola/sotsialnaya-pedagogi-ka/1-ibrary/k-hudozhestvenny-e-rol-i-pedagoga-pedagog-kak-dramaturg-rezhi-sser>
- 52 Xudoyberganova O' "Iqtidorli bolalami o'qitishga ixtisoslashgan maktablar faoliyati samaradorligini oshirishning pedagogik asoslari": Ped.fanl.nomz... diss. - Toshkent: 2006.
- 53 HeueTHH A.H. OCHOBEI upaMaTypruH H reaTpantnoBaHHtix npejjcTaBjieHHH.
- 54 -MocKBa: flpocBemeHHe, 1981.
- 55 O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. A-Beshbaliq/ 1-tom Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" - 2000.
- 56 O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Hidrofiliya-Zebra / 3-tom. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti- 2002.
- 57 O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Parchin - Soliqlar / 7-tom. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" - 2004.
- O'zbek tilining izohli lug'ati. N - Tartibli / 5 jildli. Uchinchi jild.
- 58 A Madvaliyev tah ostida. Tahrir hay'ati: E Begmatov va b. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" - 2007.
59. O'zbek tilining izohli lug'ati Tartibot - Shukr / 5 jildli. To'rtinchi jild. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" - 2008
- 60 O'zbek tilining izohli lug'ati. Shukrona - H / 5-jildli Beshinchi jild.
- 61 Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" - 2008.
- Qudratov T. "Nutq madaniyati asoslari". Toshkent: "Pedagog"-1993.
- 62 Alex Moore. Teaching and learning: Pedagogi Curriculum and culture. USA, 2012. Routledge.
- Neil Selwyn. Education and Technology: Key issues and Debates. Australia.

MUNDARUA

Sozboshi.....	3
“Pedagogik texnologiya” laming ilmiy asoslari, ...	5
Pedagogik texnologiya nazariyasining mohiyati va ustuvor tamoyillari.....	
Pedagogik jarayonni loyihalash texnologiyasi	50
Ta'lim texnologiyasining mohiyati va o'ziga xos jihatlari	78
Shaxsgayo'naltirilgan ta'lim turlari	104
Tarbiya texnologiyalari va ulaming o'ziga xos xususiyatlari	134
Interfaol metodlar va ularni ta'lim-tarbiyajarayonida qo'llash	149
Pedagogik texnologiyalaming magistrlar o'quv faoliyatini faollashtirishdagi ahamiyati	
Ta'lim faoliyatida teatr pedagogikasi g'oyalaridan foydalanish	192
Pedagogik mahorat - pedagogik texnologiyaning muhim elementi	213
Xotima	270
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	272

**Tolipov O'tkir Qarshiyevich
Ro'ziyeva Dilnoz Isomjonovna**

**PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA
PEDAGOGIK MAHORAT**

O'quv qo'lihanma